

Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи

**V міжнародна науково-практична конференція
м. Київ, 24 травня 2024 р.**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи

Матеріали V міжнародної
науково-практичної конференції,
м. Київ, 24 травня 2024 р.

УДК 94+008](100+477)(082)
190

Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи:

190 Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 24 травня 2024 р. К. : Арт Економі, 2024. — 196 с.
ISBN 978-617-7805-96-6

У збірнику наведено стислий виклад доповідей, поданих на IV міжнародну науково-практичну конференцію «Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи», присвячених широкому колу актуальних питань з історії України, всесвітньої історії, джерелознавства, антропології, методології історичних досліджень нового та новітнього періодів. Для істориків, фахівців із суміжних дисциплін, усіх, хто цікавиться малодослідженими сторінками минулого.

УДК: 94+008](100+477)(082)

Затверджено до друку Вченою Радою ФСП
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».
№ 11 від 26.06.2024.

ISBN 978-617-7805-96-6

© Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського», 2024

СКЛАД ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ

Голова оргкомітету: *Анатолій МЕЛЬНИЧЕНКО* — к. філос. н., доцент, про-ректор з навчальної роботи, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського».

Оргкомітет:

Віталій ПАСІЧНИК — д.т.н., професор, проректор з наукової роботи КПІ ім. Ігоря Сікорського.

Олена АКІМОВА — заступник голови оргкомітету, к. філос. н., декан факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського

Елек БАРТА — проф., д-р., проректор Дебреценського університету.

Петер ФОРІСЕК — доктор хабіл. історії, головний директор програми підготовки викладачів Дебреценського університету.

Андрій КУДРЯЧЕНКО — д.і.н., професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, директор Державної установи «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України».

Світлана КОСТИЛЄВА — д.і.н., професор, завідувач кафедри історії, факультет соціології і права, КПІ ім. Ігоря Сікорського.

Ігор ТАРНАВСЬКИЙ — д.і.н., професор кафедри історії, факультет соціології і права, КПІ ім. Ігоря Сікорського.

Антоніна КІЗЛОВА — д.і.н., доцент кафедри історії, факультет соціології і права, КПІ ім. Ігоря Сікорського.

Світлана БОЄВА — к.і.н., доцент кафедри історії, факультет соціології і права, КПІ ім. Ігоря Сікорського.

Анна МАХІНЬКО — к.і.н., доцент кафедри історії, факультет соціології і права, КПІ ім. Ігоря Сікорського.

Катерина ШВЕЦЬ — секретар оргкомітету, старший лаборант кафедри історії, факультет соціології і права, КПІ ім. Ігоря Сікорського

Редколегія: *С. О. Костилева* — д. і. н., професор, завідувач кафедри історії, факультет соціології і права, КПІ ім. Ігоря Сікорського (голова редколегії); *І. С. Тарнавський* — д.і.н., професор кафедри історії, факультет соціології і права, КПІ ім. Ігоря Сікорського (заступник голови редколегії); *А. А. Кізова* — д.і.н., доцент кафедри історії, факультет соціології і права, КПІ ім. Ігоря Сікорського (відповідальний секретар); *С. Ю. Боєва* — к.і.н., доцент кафедри історії, факультет соціології і права, КПІ ім. Ігоря Сікорського; *О. В. Лабур* — к.і.н., доцент кафедри історії, факультет соціології і права, КПІ ім. Ігоря Сікорського; *О. В. Булка* — викладач кафедри історії, факультет соціології і права, КПІ ім. Ігоря Сікорського.

ЗМІСТ

Вадим Аникієнко

Вікова періодизація дитинства

за «Лексиконом словенороським» Памви Беринди 8

Олександр Аулін

Від османізму до постнеосманізму: особливості

розвитку османсько-турецької ідеології XIX–XXI ст. 10

Іван Байда

Важливість міжконфесійного діалогу між релігійними організаціями
на прикладі відносин Православної церкви України

з англіканською церквою 14

Дарина Бачманюк

Дослідження діяльності українських депутатів у парламенті Польщі

за матеріалами газети «Діло» 1939 р. 17

Лідія Біліченко

Українсько-румунські міждержавні відносини

в добу директорії УНР (1918–1920 рр.) 19

Микола Бривко

Політичні репресії в долі людини (за матеріалами

архівно-кримінальної справи Олександра Залужного) 22

Віталій Бузань

Еволюція політики США щодо арабсько-ізраїльського конфлікту

в роки холодної війни 25

Олена Воробей

Побутовий дискомфорт цивільного населення

Чернігова та Чернігівщини (24.02 — 02.04 2022)

(за матеріалами усноісторичних свідчень) 29

Ігор Ветринський

Неоімперська політика РФ як глобальний виклик

для міжнародної безпеки 32

Владислав Гаврилов

Впровадження міжнародних санкцій Південної Кореї проти РФ

як фактор зміцнення сил демократії та верховенства права

у східноазійському регіоні 36

Олександр Гадинко

Громадсько-культурне життя м. Сторожинець

у міжвоєнний період (1920–1930-ті рр.) 38

Євген Горб

Брюкнерівські місця України

(до 85-ї річниці смерті Александра Брюкнера) 43

Людмила Данильчук

Роль газети «Діло» у висвітленні культурних подій 1927 р. 46

Вікторія Дронів

Міжнародні освітні подорожі в Австралії 49

Ллона Жовта

Електрифікація у повсякденному житті вихованок інститутів шляхетних дівчат на території України
наприкінці XIX — початку XX ст. 51

Людмила Журавльова

Становлення проблеми техно-глобалізму
та техно-націоналізму в умовах завершення холодної війни 54

Оксана Захарова

Історична реконструкція соціокультурного середовища
палацово-паркових ансамблів України.
Дитячий благодійний бал у Качанівці. 57

Андрій Зелінський

Президентська династія аль-Асадів:
відлуння перестороги Ахмада Такі ад-Діна ібн Таймії 61

Денис Іванов

Особливості зовнішньополітичної програми
ліберально-демократичної партії Великої Британії
у постбіполярний період (1992–2010 рр.) 64

Людмила Ігнатова

Договори на соцмагання як захід ідеологізації
навчального процесу у вищих технічних закладах освіти
(кінець 1920-х — початок 1930-х рр.) 68

Людмила Касян

Репрезентація образів українських письменників-класиків
у радянському документальному кінематографі 71

Антоніна Кізлова

Металеві вотиви з датами з колекції Національного заповідника
«Кієво-печерська лавра» 75

Олексій Кордун

Попередні підсумки першого етапу повномасштабного вторгнення
росії в Україну (лютий 2022 — грудень 2023) 78

Світлана Костишева

Перші кроки Київської політехніки в організації видавничої діяльності . 82

Андрій Кудряченко

Підтримка України з боку Японії
в контексті російсько-української агресії 86

Євгеній Кузьменко

Сакральна архітектура Святогірщини в умовах російської
військової експансії (2022 р.): втрати і шляхи відновлення 90

Olha Labur

Women, cancer, and war in Ukraine: notes of refugees 94

Дмитро Лакішик

Спадщина холодної війни як складова політики пам'яті у Швеції . . 97

<i>Людмила Лановюк</i>	Топоніми села Гордіївки Романівського району Житомирської обл.	100
<i>Василь Лук'яниця</i>	Ідеологічне та політичне підґрунтя втручання Китаю в корейську війну	103
<i>Анна Махінько</i>	Роль тварин у Першій і Другій світових війнах	107
<i>Ольга Махно</i>	Від цензури до прозорості: еволюція інформаційної політики держави крізь призму історії	110
<i>Олена Мирончук,</i>	112	
	Новий вимір австралійсько-української співпраці у сфері науки, освіти та досліджень	112
<i>Оксана Мітрофанова, Жюльєн Плюшар</i>	Національна ідентичність, політика пам'яті та війна росії проти України	116
<i>Олена Мордас</i>	Вибори до парламенту Польщі в Галичині 1922 р.	119
<i>Ірина Мудрієвська, Володимир Розумюк</i>	Вплив принципів нейтралітету Швейцарії на її співпрацю з ООН, ЄС і НАТО наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.	121
<i>Олександр Ніколаєв</i>	Буряківництво: становлення та особливості розвитку в Україні	126
<i>Юрій Олексін, Світлана Борисюк</i>	Розвиток середньої та вищої освіти в Україні у ХІХ ст.	128
<i>Олег Олійник</i>	Вплив історичної пам'яті на китайсько-японські відносини	132
<i>Тетяна Перга</i>	Вплив змін клімату на розвиток Океанії: конфлікти та насильство	135
<i>Юрій Перга</i>	Європейська інтеграція як засіб урегулювання конфліктів: від холодної війни до сьогодення	139
<i>Олександр Пилипенко</i>	Організаційні заходи підприємців України щодо перегляду російсько-німецької торгівельної угоди 1904 р.	141
<i>Олег Пошедін</i>	Формування російських антиукраїнських наративів: роль Олександра Солженіцина	145
<i>Ростислав Романюк</i>	Роль скансенів у збереженні культурно-історичної пам'яті українського народу	147
<i>Сергій Рудич</i>	Всесвітній економічний форум в Давосі: історичний екскурс та виклики сьогодення	150

<i>Сергій Сергієнко</i>	
Вплив українізації 1920–1930-х рр. на особисті відносини в повсякденному житті	153
<i>Дмитро Симонович</i>	
Роль «краківського» періоду в житті В. Липинського у сучасній історичній науці	155
<i>Наталія Скорнякова</i>	
Жіночий костюм XVI–XVIII ст.: класифікація зображальних джерел Королівства Польського, Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої.	158
<i>Ігор Слобожан</i>	
Механізм приборкання Січневого польського повстання 1863–1864 рр. у Волинській губ.	160
<i>Ольга Собчук</i>	
Питання колонізації Півдня та Центру України у дослідженнях Володимира Ястребова	164
<i>Сергій Толстов</i>	
Карибська криза 1962 р. з погляду сьогодення	167
<i>Армен Топоіан</i>	
Panteleimon Kulish's Perspective on Ukrainian National Space in 1856–1863: Origins and Dissemination Methods	170
<i>Вікторія Троцьанська</i>	
Діяльність партійно-державних структур, відповідальних за пропаганду й агітацію СРСР на УРСР у 1945–1953 рр..	174
<i>Микола Фесенко</i>	
Визначення діаспори в контексті історичної пам'яті прабатьківщини	177
<i>Світлана Цецик</i>	
Особливості професійної підготовки учнів та вчителів початкових шкіл на Волині на початку ХХ ст.	180
<i>Ярослав Цецик</i>	
Особливості діяльності органів влади на Волині напередодні та на початку Першої світової війни	182
<i>Людмила Чекаленко</i>	
Чому збереглася московська імперія	185
<i>Євгенія Шевцова</i>	
Внесок О. О. Русова в розвиток української статистичної науки	187
<i>Тетяна Шевчук</i>	
Наукова та просвітницька діяльність третьої хвилі української еміграції в Німеччині	190
<i>Олександр Шморгун</i>	
Актуальність історичної традиції французького державотворення для України	193

Вадим Аникієнко,
магістр історії,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВІКОВА ПЕРІОДИЗАЦІЯ ДИТИНСТВА ЗА «ЛЕКСИКОНОМ СЛОВЕНОРОСЬКИМ» ПАМВИ БЕРИНДИ

Історія дитинства є порівняно молодим напрямом українських історичних досліджень, на відміну від зарубіжної історіографії, де вивчення цієї проблематики започаткував Філіп Ар'єс 1960 р. з виходом праці «Дитина та родинне життя за старого режиму» [1]. Серед українських істориків варто назвати Ігоря Сердюка та його вагому працю «Маленький дорослий. Дитина і дитинство в Гетьманщині XVIII ст.», присвячену вивченню різних аспектів тематики. Серед іншого, автор приділив увагу дослідженню вікових груп дитинства, використовуючи пам'ятки світського (Литовські статuti, «Права, за якими судиться малоросійський народ», «Саксонське зеркало» та магдебурзьке право) і церковного права (Требник митрополита Петра Могили), доповнюючи їх прикладами з літературних творів та метричних книг [7, с. 47–59].

Інформацію про вікові групи дитинства віднаходимо й у праці Тетяни Гошко «Звичай і права», яка використала праці середньовічних та ранньомодерних мислителів. Наводить приклади періодизації людського життя, що складається з семи основних періодів, чотири з яких присвячені дитинству [2, с. 237–241].

Попри окреслені праці українських дослідників, залишається відкритим питання використання твору Памви Беринди. Тому метою роботи є реконструкція вікової періодизації дитинства за «Лексиконом словенороським» П. Беринди.

В уявленні українського лексикографа й друкаря людське життя поділялося на сім основних періодів, чотири з яких присвячені дитинству. Варто зауважити, що ця інформація розміщена в різних місцях «Лексикона», де автор надав пояснення одному слову, а поруч нього навів додаткову інформацію про схожі поняття.

Відповідно до алфавітного розташування слів у «Лексоні» першою лексемою вказано «дѣтище», якій надано пояснення, однак не зазначено ніякої інформації про вікову періодизацію [4, с. 34]. Далі в тексті віднаходимо інше слово, яке використовували на позначення дітей, — «младенець». Після тлумачення вміщено: «Первый степє(н) wt се(д)ми, члч(с)кагw житїа». Автор послався на другий («дѣтище») та третій («отрочище») періоди [4, с. 64]. Як уже зазначено, біля слова «дѣтище» немає інформації, окрім тлумачення, яка б указувала на те, що воно є частиною вікової періодизації людського життя.

Серед слів, які починаються на літеру «w», бачимо «wtрокъ», поруч із ним написано, що це четвертий період людського життя. Далі за алфавітом — слово «отрочищъ», яке укладач «Лексикона» вважав періодом після «дѣтище» та пе-

ред «втракць». У цьому поясненні автор послався на «юношу», що відповідає п'ятій позиції вікового поділу [4, с. 154]. Біля лексеми «юноша» додатково вміщено інформацію про два останні етапи життя, до яких віднесено «м҃(ж)» і «старь м҃жь». Після цих слів знову йде посилання на початкові етапи вікової періодизації [4, с. 159].

Як бачимо, Памво Беринда поділив людське життя на сім частин: «младенець», «дѣтищ», «отрочище», «втракць», «юноша», «м҃ж», «стар м҃ж». За Філіпом Ар'єсом, у середньовічній Європі теж побутувала традиція розподіляти життя на сім відтинків, яка, зокрема, виявилась у «Великому зібранні всілякого роду речей» [1, с. 32–34].

Думку французького дослідника підтримала українська історикиня Тетяна Гошко, використавши праці Бернара де Гьордона, Філіпа Новарського, Ісидора Севільського та ін. Також звернула увагу на праці грецького за походженням священника Максима Грека, де вміщено поділ людського життя на сім періодів [2, с. 240].

Саму сімку вважали священною разом з числами три та 12. Її розуміли як число людини, яке означало гармонійне поєднання зі світом, а також символізувало загальний порядок [3, с. 28–29].

У визначенні біля кожної лексеми Памво Беринда вказав приблизну кількість років, щоб було зрозуміло, для якого віку могла використовуватись та чи інша мовна форма. Так, «младенець» означає «Отроча ... дитя, або виростокъ, лѣ(т) г̄» [4, с. 64], «дѣтищ» — «значит(т) быти лѣт(т) 5̄» [4, с. 34], «отрочище» — «ѣ лѣ(т) млодене(ц)», «втракць» — «выросто(к), пахола, локъ, вѣ лѣ(т)» [4, с. 154], «юноша» — «млоденець, молодец, парубокъ, к̄ лѣтъ, или по нѣкихъ, е̄ лѣтъ» [4, с. 159].

За основу визначення віку взято число три, яке вважали числом Божественної Трійці, людської душі [3, с. 28], а сам відлік розпочинається з трьох років. Тільки біля «юноши» укладач указав спершу 20, а вже потім — 15 років.

Такий поділ дуже схожий на вікову періодизацію Максима Грека. Можливо, Памво Беринда запозичив із його роботи поділ людського життя на часові проміжки, дитинства зокрема. Адже, як зазначив Василь Німчук, у «Лексиконі» використано напрацювання Максима Грека [5, с. 118–119]. Отже, для самого укладача «Лексикона» такий приклад поділу був прийнятним.

Згадані в праці П. Беринди лексеми на позначення дітей різних вікових груп трапляються й в інших тогочасних джерелах. Слова «младенець» і «отроча» використав Петро Могила у Требнику: «Младенци нарицаются дѣти ссущіи млеко, донѣлиже глѣти не могут. Дѣти же нарицаются отрочата, втнелѣже глѣти начнут, даже до седмагв лѣта» [8, с. 727]. В даному разі зазначено лише про верхню межу — сім років — для «отрочат». Також подано інші маркери: грудне вигодовування та вміння говорити, які не можуть вважатися точними, бо є досить індивідуальними та залежать від різних факторів.

Мовні форми «младенець» та «дѣтищ» віднаходимо в Густинському літописі. Під 945 р. зазначено, що княгиня Ольга не була в Києві з сином Святославом «младенцемъ». А 1274 р. в Кракові народилось «дѣтище со зубами, иже глаголаше» [6, с. 33, 125]. Маркерів розрізнення в наведених прикладах немає.

Отже, праця Памви Беринди «Лексикон словенороський» є доволі цінним історичним джерелом для істориків, оскільки тут вміщено вікову періодизацію людського життя, дитинства зокрема. Автор навів лексеми для позначення дітей різного віку, а поруч умістив пояснення до них з відповідними синонімами. Ця інформація розміщена в різних розділах словника. Узагальнено її можна представити так: «младенець» (3 роки), «дѣтище» (6 років), «отрочище» (9 років), «втракць» (12 років), «юноша» (15/20 років).

Список використаних джерел та літератури:

1. Арьес Ф. Ребенок и семейная жизнь при старом порядке (Пер. с франц. Я. Ю. Старцева при участии В. А. Бабинцева). Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 1999. 416 с.
2. Гошко Т. Звичай і права: джерела, коментарі, дослідження. Т. І: Антропология міст і міського права на руських землях у XIV — першій половині XVII століття. Київ: Критика, 2019. 564 с.
3. Кириллин В. Символика чисел в литературе Древней Руси (XI–XVI века). Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 320 с.
4. Лексикон словенороський Памви Беринди / Підготовка тексту і вступна стаття В. В. Німчука. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. 271 с.
5. Німчук В. Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською. Київ: Наукова думка, 1980. 304 с.
6. Полное собрание русских летописей. Т. 40. Густынская летопись. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2003. 202 с.
7. Сердюк І. Маленький дорослий. Дитина і дитинство в Гетьманщині XVIII ст. Київ: К.І.С., 2018. 456 с.
8. Требник митрополита Петра Могилы. Київ: Інформаційно-видавничий центр української православної церкви, 1996. 946 с.

Олександр Аулін,

кандидат філософських наук,

старший науковий співробітник відділу політологічного аналізу,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ВІД ОСМАНІЗМУ ДО ПОСТНЕОСМАНІЗМУ: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСМАНСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ XIX–XXI ст.

Під час російської агресії для офіційного Києва багато значить розвиток партнерських відносин із Турецькою Республікою (ТР), яка традиційно підтримує український суверенітет у кордонах 1991 р., надає вагому гуманітарну допомогу й постачає новітнє озброєння. Водночас — Анкара не дотримується міжнародних санкцій проти Кремля й посилює економічну співпрацю з РФ., а прези-

дент Р. Т. Ердоган намагається отримати статус головного переговорника між Україною й РФ. У таких умовах актуалізується проблема історичного аналізу політико-теоретичного підґрунтя, що впливає на формування сучасної османсько-турецької державної ідеології, яка завдає значного впливу на відносини ТР з іншими країнами, зокрема Україною. Тому темою нашого дослідження є особливості розвитку османсько-турецької ідеології XIX–XXI ст.

Першим кроком на шляху формування сучасної державної ідеології Туреччини можна вважати появу в останній чверті XIX ст. концепції османізму, яка виникла на тлі національно-визвольних рухів, що поширювалися на території Османської імперії і загрожували її територіальній цілісності. Головною метою нового ідеологічного концепту стало збереження державної єдності шляхом заміни лояльності до султана лояльністю до Османської держави. Остання мала асоціюватись у підданих з поняттям батьківщини — «ватан» (яке ввів до турецької мови Н. Кемаль, відомий поет і громадський діяч, один із фундаторів товариства «Нові османи») [7]. Єдине османське громадянство мало замінити релігійні, етнічні та мовні поділи між підданими імперії. Османізм викликав протидії як мусульман, так і представників інших конфесій. Перши вважали, що втрачають політичні, а інші — торгово-економічні привілеї. Наступниками «Нових Османів» став рух молодотурків, які об'єдналися навколо партії «Єднання та прогрес» і отримали владу 1908 р. Ідеологічну платформу молодотурки будували на основі османізму, тюркізму та ісламізму [5].

Поразки молодотурків у Балканських війнах, а також у Першій світовій війні, які супроводжувалися територіальною фрагментацією й інтервенцією країн Антанти, викликали необхідність створення нової ідеології, яка могла би справді об'єднати широкі верстви населення та зберегти незалежність у межах майбутньої ТР. Такою ідеологією став кемалізм, названий на честь засновника і першого президента Турецької Республіки Мустафи Алі Різа-оглу, відомішого як Кемаль Атаюрк. Новий лідер, раніше ідейно пов'язаний з молодотурками, формував нову ідеологію на основі принципів тюркського націоналізму (тюркізму), лаїцизму й демократії, керованої за рахунок переважно однопартійного правління та контрольної ролі військових у релігійно-політичній сфері [3, с. 131–158]. Після провалу проекту створення «модерного ісламу» для ідейно-політичної підтримки кемалізму, влада ТР узяла курс на вилучення ісламських елементів із політичного життя країни. Поряд з цим, сприйняття кемалістських реформ як зміни «цивілізаційного шляху», заснованого на вірності нормам ісламу, в подальшому відіграло істотну роль у відродженні та подальшому розвитку мусульманської політичної ідентичності. Остання традиційно формувалася в Турецькій Республіці у середовищі опозиції, часто на принципах неприйняття Заходу й вестернізації [1, с. 246–248].

Спроби ісламістів повернутися в публічну сферу почалися за часів прем'єрства Т. Озала (1983–1988), чому передувала Кіпрська криза середини 1970-х рр.,

що викликала напруженість між Анкарою та Заходом і водночас потепління у відносинах ТР з арабськими країнами [2, с. 147–151]. Користуючись поступовою гуманізацією кемалістського режиму, відкриті й латентні ісламісти постійно нарощували свій вплив у Туреччині. Проте військові тоді ще могли виконувати роль запобіжника політизації ісламу. 1997 р. вони здійснили черговий переворот і прибрали від влади відкритого ісламіста Н. Ербакана та його уряд. Однак прихильники політичного ісламу зуміли консолідувати зусилля навколо Партії справедливості та розвитку (АКР) й, користуючись труднощами в економіці, через 5 років прийшли до влади в країні [6].

Через це відбулася інсталяція основних елементів концепції неоосманізму до турецької політичної системи. Сутність неоосманізму складається з 5 основних принципів. Перший — це баланс між свободою і безпекою. Тобто легітимність будь-якого політичного режиму виходить з його здатності гарантувати безпеку й свободу власних громадян. Ця безпека не має досягатися ціною свобод і прав людини в державі. Другий — «нуль проблем із сусідами». Третій — попереджальна мирна дипломатія, метою якої є вжиття заходів до виникнення кризової ситуації та досягнення критичного рівня. Четвертий — прихильність багатовекторній зовнішній політиці. Відносини Туреччини з іншими світовими акторами націлені на те, щоб доповнювати один одного, а не конкурувати. П'ятий принцип ґрунтується на ритмічній дипломатії, яка прагне забезпечити Туреччині активнішу роль у міжнародних відносинах. ТР у цьому контексті є активним учасником формування глобального порядку в культурному, економічному, політичному сенсі [4, с. 363–370].

Суттєві зміни у зовнішній політиці Анкари відбулися в 2016–2021 рр., проявами стали радикальне посилення силової складової й поступовий відхід від таких важливих принципів неоосманізму, як попереджальна мирна дипломатія, й, особливо — «нуль проблем із сусідами». Це дає змогу описати ситуацію, що склалася через неодноразові вторгнення армії ТР до Сирії, введення турецьких військ у Лівію та Північний Ірак, використовуючи термін «постнеоосманізм».

Унаслідок зіткнень у Сирії, Лівії та Іраку військово-політичних інтересів Анкари і Вашингтона, які були неминучими наслідками політики постнеоосманізму режиму Р. Т. Ердогана, США завдали потужного удару по економіці Туреччини шляхом відповідних санкцій. У 2020–2022 рр. ТР дещо знизила військову активність. 2023 р. Анкара направила сигнал Вашингтону про готовність поновити діалог, коли ратифікувала членство Швеції та Фінляндії в НАТО. У відповідь ТР отримала від США дозвіл на покупку винишувачів F-16. Зараз, після загострення кризи в секторі Газа, відносини Туреччини зі Сполученими Штатами дійшли до чергової точки біфуркації. Якщо Анкара реалізовуватиме далі зовнішньополітичний курс, у якому превалюватиме ідеологія постнеоосманізму, слід очікувати чергове загострення відносин зі США. У разі повернення

до принципів неоосманізму, обидві країни можуть поступово досягти консенсусу щодо важливих регіональних проблем [7].

Отже, на специфіку розвитку сучасної державної ідеології Туреччини суттєво впливають османізм, кемалізм, неоосманізм та постнеосманізм. Транс-сторичною складовою цих концептів є їхня спрямованість на збереження територіальної цілісності з початку османської, потім турецької держави. Османізм, неоосманізм і постнеосманізм, на відміну від кемалізму, в геополітичному плані зорієнтовані на створення умов для контролю над важливими політико-економічними процесами в межах території колишньої Оттоманської імперії. Тому для них близькими стали ідеї панісламізму та пантюркізму. Водночас, у неоосманізмі не відкидається тюркський націоналізм, на якому базується ідеологія кемалізму. Створена на спільній основі симбіотична структура в перші роки ХХІ ст. сприяла політичному та економічному зростанню Туреччини. Проте з часом Анкара виявила намір вийти на рівень надрегіонального лідерства в міжнародних відносинах. Для досягнення такої мети слід було кардинально підвищити ефективність власної зовнішньої політики або через значне посилення силової компоненти, або шляхом виходу на новий якісний рівень економіки країни, щоб мати потужний важіль для реалізації вагомих фінансово-економічних проектів за кордоном. З двох наявних шляхів Режим Ердогана обрав перший. Поступово неоосманізм трансформувався в його радикальніший різновид — постнеосманізм, що погіршило відносини зі США. Поряд з цим існують реальні можливості для їх поліпшення. Якщо вони не будуть використані, Україна може опинитися в складній ситуації, коли два її важливі партнери почнуть конфліктувати один з одним, тоді офіційному Києву доведеться робити від самого початку передбачуваний, але не вигідний політичний вибір.

Список використаних джерел та літератури:

1. Аулін О. А., Брильов Д. В., Пророченко Н. О., Ярош О. А. Іслам і політика: ідеологія, рухи, організації. Київ, 2019. 369 с.
2. Аулін О. А. «Неоосманізм як реакція політичної системи Туреччини на загострення глобального суперництва» (2001–2021) // Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Theoretical and science bases of actual tasks» (12–15 квітня 2022 р., Лісабон, Португалія). С. 147–151. URL: <http://surl.li/udncs>
3. Ганіоглу Ш. М. Атагюрк: Біографія мислителя. Львів, 2018. 240 с.
4. Давутоглу А. Стратегічна глибина: міжнародне становище Туреччини/переклад і переповідь із тур. О. А. Аулін, із англ.: О. В. Ауліна. Київ, 2023. 376 с.
5. Киракосян Дж. Младотурки перед судом истории // ArmenianHouse. URL: <http://surl.li/udndd>
6. Barchard D. Turkey and the West. Chatham House Papers. Royal Institute of International Affairs, London: Routledge & Kegan Paul. 1985. P. 100. URL: <http://surl.li/udncv>
7. Karpat K. H. Studies on Ottoman Social and Political History: Selected Articles and Essays. Leiden: Brill, 2002. P. 524. URL: <http://surl.li/udndb>

Іван Байда,

студент факультету історії, політології та міжнародних відносин,
Рівненський державний гуманітарний університет

ВАЖЛИВІСТЬ МІЖКОНФЕСІЙНОГО ДІАЛОГУ МІЖ РЕЛІГІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ НА ПРИКЛАДІ ВІДНОСИН ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ УКРАЇНИ З АНГЛІКАНСЬКОЮ ЦЕРКВОЮ

Надання Томосу про автокефалію української церкви, розпочало новий етап відносин між новоутвореною Православною церквою України (далі ПЦУ), не тільки з представниками православного світу, а й з лідерами всіх релігійних організацій. Загалом, з перших років функціонування та діяльності ПЦУ, їй вдалося встановити досить дружні й теплі відносини не лише з помісними церквами-сестрами, але й з усім релігійним світом. Яскравим прикладом цього є двосторонні відносини між українською та Англiканською церквою.

Мета: встановити роль і значення міжконфесійного діалогу між ПЦУ та Англiканською церквою.

В грудні 2018 р. питання українського православ'я було ключовим чи не на всіх шпальтах газет, як в Україні так і за її межами. Саме тоді вдалось об'єднати три гілки українського православ'я й так створити нову, визнану церкву, яка вже на початку січня наступного року отримала з рук Вселенського Патріарха Варфоломія відповідний документ про церковну незалежність.

Томос був вручений під час Божественної літургії особисто Предстоятелю об'єднаної церкви, Блаженнішому Митрополиту Епіфанію. Молодий Першоієрарх, з перших днів предстоятельства говорив про важливість діалогу між усім релігійним світом, задля досягнення миру та порозуміння.

Владика Епіфаній особисто розпочав діалог з багатьма релігійними лідерами, зокрема і з Архієпископом Кентенрберійським, Главою Англiканської церкви Джастіном Велбі. Вперше, вони зустрілися 6 липня 2022 р., в Лондоні під час Міжнародної міністерської конференції з питань свободи релігії та переконань [8].

Вже наступного дня в Ламбетському палаці, офіційній резиденції духовного очільника Церкви Англії та англiканської світової спільноти, Предстоятель ПЦУ зустрівся з Архієпископом Кентенрберійським Джастіном Велбі. Під час розмови духовний очільник Церкви Англії та лідер англiканської світової спільноти висловив солідарність з народом України, а також з Православною Церквою України в час жорстокої агресії з боку Росії. «Спілкування з християнами, які страждають, спрямовує нас до кращого розуміння Хреста Христового» — зазначив Архієпископ [2].

Англійська церква ще 2020 р., зробила дуже важливий та символічний крок задля підтримки та вшанування українських воїнів, які воювали у збройних силах країн Британської співдружності проти нацистської Німеччини в часи Другої Світової війни. Так, в одній із церков Лондона було встановлено вітраж з українським Тризубом. Канадський історик Любомир Луцюк стверджує, що є документи про принаймні 3 830 канадських українців, які були поранені або загинули під час Другої світової війни [9].

З початком повномасштабного вторгнення, Велика Британія стала одним з ключових партнерів для України. Ідентичну духовну роль відіграє й Англійська церква, та її фактичний лідер Архієпископ Кентерберійський Джастін Велбі.

«Територіальна цілісність України не підлягає сумніву. Україна має контролювати всю свою територію», — таку заяву зробив згаданий лідер Англійської церкви у червні 2022 р. [1].

Схожі слова, Велбі говорив і в Україні, під час візиту, який розпочався 30 листопада 2022 р.: «Народ України продемонстрував надзвичайну мужність перед лицем незаконного, несправедливого та жорстокого вторгнення Росії. Метою цього візиту є вияв солідарності з ними, оскільки вони (українці. — *Ред.*) стикаються з надзвичайно важкою зимою» [3].

Подібні заяви, як і сам приїзд Архієпископа до України, є яскравим проявом постійної підтримки: як духовної, так і гуманітарної.

Ще одним підтвердженням цього є слова Велбі, які він сказав 1 грудня 2022 р., під час зустрічі з Блаженнішим Митрополитом Київським і всієї України Епіфанієм, за участі єпископа Європи Роберта Іннеса, радника з екуменічних питань Церкви Англії каноніка Джереми Морріса та заступника голови Управління зовнішніх церковних зв'язків ПЦУ архієпископа Євстратія.

З поміж іншого глава Англійської церкви зазначив: «Моя позиція — не обіцяти багато, але зробити більше, ніж обіцяв. Ми наступного тижня матимемо зустріч єпископів, на якій надамо звіт про нашу подорож та пропонуватимемо конкретні кроки з допомоги для потребуючих в Україні» [7].

Отже, діалог між Англійською церквою та ПЦУ, який був започаткований улітку 2022 р. та проходив на найвищому рівні, сприяв встановленню дружніх зв'язків та всебічної допомоги з боку Англійської церкви українському народу в надскладний час війни.

Варто відзначити й те, що комунікація між церквами відбувається не лише на рівні глав церкви. Прикладом є зустріч Блаженнішого Епіфанія з архієпископом Кейптаунським і митрополитом Англійської Церкви Південної Африки Табо Макгобою, якого люб'язно прийняли в митрополичому домі у місті Київ 19 грудня 2022 р.

Під час цієї зустрічі сторони обговорили низку питань щодо повномасштабного російського вторгнення. Також ішлося про міжрелігійні й міжконфесійні

відносини, нещодавні зустрічі Митрополита Епіфанія з Архієпископом Кентерберійським Джастіном Велбі та про посилення підтримки України й молитви за український народ [4].

На прикладі цієї зустрічі бачимо, що Православна церква України загалом та її Предстоятель зокрема активно налагоджують міжконфесійний діалог з усіма зацікавленими, незалежно від їхнього статусу, регалій чи посади.

Загалом діалог між ПЦУ та Англiканською церквою тривав і 2023 р. Так, 11 травня відбулася онлайн зустріч Блаженнішого Митрополита Епіфанія та високопреосвященнішого митрополита Євстратія з Архієпископом Джастіном Велбі. Сторони обговорили боротьбу українського народу проти російських окупантів, а також поточну релігійну й суспільно-політичну ситуацію [6].

6 лютого 2024 р. Митрополит Епіфаній і Архієпископ Джастін провели чергову, вже традиційну зустріч у Києві. Сторони обговорили численні виклики й загрози в контексті повномасштабного російського вторгнення. Зокрема в інформаційній сфері, коли Росія та представники Московського патріархату в Україні в унісон поширюють неправдиві повідомлення про начебто «релігійні гоніння» в нашій державі. В контексті цього українська сторона наголосила, що більшість релігійного різноманіття України, об'єднана у Всеукраїнську Раду Церков і релігійних організацій, тож діє повна релігійна свобода. А щодо регулювання адміністративних зв'язків релігійних організацій, афілійованих з центром у країні-агресорі, зокрема Московського патріархату — є питанням виключно національної безпеки. Тож держава змушена цілком цивілізовано, шляхом прийняття відповідного закону, реагувати і не давати Росії використовувати для агресії ще й релігійну сферу. Окрім того, на зустрічі йшлося про геополітичну ситуацію, систему глобальних міжнародних відносин, критичну важливість надання нашій державі нагальної допомоги від дружніх країн, воєнні злочини росіян, роль Церкви у допомозі потерпілим від війни й психологічній підтримці, співпрацю у підготовці військових капеланів та інші актуальні питання [5].

Отже, на прикладі взаємин між ПЦУ й Англiканською церквою, можна зробити висновок про важливість і величезне значення для обох сторін міжконфесійного діалогу, особливо в наш час, коли деякі люди занадто фанатично ставляться до тієї релігійної організації, вірними якої вони є. Зазначений приклад дає надію, що в майбутньому люди досягнуть релігійного миру, та будуть поважати і не принижувати один одного за релігійною належністю.

Список використаних джерел та літератури:

1. Англiканська Церква: Територiальна цiлiснiсть України не пiдається сумнiву. URL: <http://surl.li/udndm> (дата звернення 07.02.2024).
2. Блаженніший Митрополит Епіфаній зустрiвся з Архієпископом Кентерберійським Джастіном Велбі та вiдвiдав Вестмінстерське абатство. URL: <http://surl.li/udnds> (дата звернення 06.02.2024).
3. Глава Англiканської церкви архієпископ Кентерберійський приїхав у Київ. URL: <http://surl.li/udndw> (дата звернення 07.02.2024).

4. До Предстоятеля завітав архієпископ Кейптаунський Табо Макгоба. URL: <http://surl.li/udnes> (дата звернення 08.02.2024).

5. Митрополит Епіфаній зустрівся з Архієпископом Кентерберійським Джастіном Велбі. URL: <http://surl.li/udnef> (дата звернення 08.02.2024).

6. Митрополит Епіфаній провів розмову з Архієпископом Кентерберійським Джастіном Велбі. URL: <http://surl.li/udneg> (дата звернення 08.02.2024).

7. Митрополит Київський Епіфаній зустрівся з Архієпископом Кентерберійським Джастіном Велбі. URL: <http://surl.li/udner> (дата звернення 07.02.2024).

8. Предстоятель ПЦУ взяв участь у міжнародній конференції з питань свободи релігії. URL: <http://surl.li/udngo> (дата звернення 06.02.2024).

9. У лондонській церкві встановили вітраж із тризубом щоб вшанувати українських військових. URL: <http://surl.li/udngw> (дата звернення 06.02.2024).

Дарина Бачманюк,

студентка Навчально-наукового інституту економіки й менеджменту,
*Національний університет водного господарства
та природокористування, м. Рівне*

ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ДЕПУТАТІВ У ПАРЛАМЕНТІ ПОЛЬЩІ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «ДІЛО» 1939 р.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю об'єктивно проаналізувати діяльність українців-депутатів Польського парламенту 1939 р. на основі публікацій у газеті «Діло». 1939 р. став ключовим в історії України, бо восени розпочалася Друга світова війна, а українські землі, доти підконтрольні Польщі, окупувала радянська влада. Цей період значно вплинув на діяльність українських депутатів у Парламенті Польщі, які в 1920–1930-х рр. боролися за права та інтереси українства. Газета «Діло», одне з провідних українських видань досліджуваного періоду, широко висвітлювала їхню діяльність і є важливим джерелом для наукових досліджень.

Так, у номері за 23 березня 1939 р., охарактеризовано українські проблеми в контексті польської політики. Автор стверджує, що українська справа, попри зміни в політичній ситуації, залишається актуальною й потребує вирішення. Він підкреслює, що українці не мають сподіватися на допомогу інших держав, адже, як показали події 1939 р., ні Німеччина, ані інші країни не зацікавлені в створенні «Великої України». Українцям слід усвідомити, що їхнє майбутнє залежить від співпраці з Польщею, а не від боротьби з нею. Він закликає українських політичних лідерів до лояльності до польської держави, адже це, на його думку, є запорукою мирного співіснування та покращення життя для обох народів. Автор вважає, що польська політика теж повинна йти назустріч українським домаганням, які не шкодять інтересам польської держави. Наголошено,

що реалізація таких прагнень сприятиме покращенню польсько-українських відносин і співпраці [3, с. 2].

Ювілейні загальні збори Крайового господарського товариства «Сільський Господар» у Львові 25 березня 1939 р. стали знаковою подією, що підкреслила важливість і впливовість цієї організації за 40 років її існування. Збори відкрились урочисто. Згадали померлих членів, зачитали протокол перших зборів (1899 р.). Доповідь директора Товариства Е. Храпливого окреслила 40-річну історію. Звіт про роботу Товариства продемонстрував значні успіхи та всебічну діяльність, спрямовану на покращення життя українського селянства. Другу частину зборів було присвячено дискусії, коли члени Товариства з різних сіл мали можливість висловити думки та поділитися нагальними проблемами. Найгостріше обговорювали нестачу землі, низькі ціни на сільськогосподарську продукцію, несправедливе оподаткування, безробіття та бюрократичні перешкоди й корупцію з боку представників влади. Учасники дискусії також підкреслили важливість залучення жінок до роботи в органах самоврядування й активного життя сільських громад [3, с. 2].

Публікація «Сорок літ змагань об'єднаного українського селянства» дає важливу інформацію про діяльність Крайового господарського товариства «Сільський Господар» і настрої українського селянства напередодні Другої світової війни. З одного боку, публікація демонструє успіхи Товариства в освіті, впровадженні новітніх методів господарювання та захисту інтересів селян. З іншого боку, вона чітко окреслює серйозні проблеми, з якими стикалися селяни: земельний голод, несправедливе оподаткування та низькі закупівельні ціни на продукцію [4, с. 4].

Стаття «Діла» про польську національну політику викликала жваву дискусію в польській пресі. «Дзеннік Польскі» у відповіді підкреслює, що накладання стосунків між народами залежить не лише від польської сторони, але й від українців. Газета закликає українське громадянство «позбутися старих прогріхів» та щиро співпрацювати з Польщею, відмовившись від «скомпромітованих помыслив» ОУН та співпраці з ворожими Польщі силами. Автор статті у «Дзенніку Польскі» вважав, що настав «найвищий час» для налагодження дружніх стосунків між народами [1, с. 2].

В іще одній цікавій публікації в газеті «Діло» пан Станіслав Копф аналізував різні підходи до української проблеми в польській політиці [2, с. 3]. Він вважав, що Польща зобов'язана реалізовувати політику рівноваги, яка враховуватиме інтереси всіх сторін, заінтересованих в українській справі. Адже геополітичне становище Польщі між двома ворожими великими державами (Росією та Німеччиною) змушувало її до цього. Закликавши польський уряд зробити висновки з німецької політики на слов'янських землях на схід від Одри, яка є послідовною, твердою, безкомпромісною й безжальною і закликав бути праг-

матичними та безжальними у політиці. Існують й інші думки щодо того, як Польща має вирішувати цю проблему. Важливо вести конструктивний діалог та шукати спільні шляхи до порозуміння, пам'ятаючи, що ситуація в Східній Європі значно змінилася з часів публікації цієї статті (1924 р.). Адже польські й українські політики повинні врахувати ці зміни [2, с. 3].

Отже, публікації в газеті «Діло» висвітлюють різні аспекти життя української громади в Польщі, від діяльності парламентарів до проблем українського селянства. Вони також показують, як українські політики намагалися налагодити співпрацю з польською владою та шукати компроміси в складних питаннях. Зокрема, публікація статті про польську національну політику демонструє складність польсько-українських відносин у той період. З одного боку, польська влада визнавала існування української проблеми, з іншого — очікувала від українців лояльності та співпраці. Стаття Станіслава Копфа про різні підходи до української проблеми в польській політиці свідчить про те, що не існувало простого рішення цього питання. Дослідження діяльності українських депутатів у Парламенті Польщі 1939 р. на основі публікацій в газеті «Діло» дає цінну інформацію про те, як українські політичні лідери намагалися захищати інтереси українського населення в умовах наростання політичної напруги та напередодні Другої світової війни.

Список використаних джерел та літератури:

1. Владнання польсько-українських відносин залежить від українців // Діло. № 80. 7 квітня 1939. С. 2.
2. Польська політика й українська справа // Діло. № 84. 15 квітня. 1939. С. 3.
3. Українці, українська справа і польська політика // Діло. № 66. 23. березня. 1939. С. 2.
4. Сорок літ змагань об'єднаного українського селянства // Діло. № 68. 25 березня. 1939. С. 4.

Лідія Біліченко,

магістр історії, випускниця,

Чорноморський національний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКІ МІЖДЕРЖАВНІ ВІДНОСИНИ В ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ УНР (1918–1920 рр.)

У листопаді 1918 р. через державний переворот владу в Україні захопила Директорія УНР. На початку січня 1919 р. в частинах Бессарабії, які окупували румуни, населення повстало проти окупантів. Річ у тім, що попри вкрай невдалі дії румунської армії та зовнішньополітичні «метання» офіційного Бухареста під час Першої світової війни (приєднання до Антанти й воєнні дії на її боці, підписання сепаратної мирної угоди з Німеччиною та її денонсація, після цього — чергове військово-політичне зближення з Францією і Великою Британією) Румунія

зуміла не зіпсувати стосунки з останніми та ще й отримала значні «дивіденди». За мовчазної згоди Антанти Румунія приєднала до свого складу Бессарабію, а також ще деякі прикордонні території, з чим — через внутрішньополітичну слабкість — була змушена погодитись УНР [1, с. 160].

Бессарабське повстання викликало з боку румунського уряду жорстокі репресії задля його придушення. Рятуючись від цих репресій під наступом карних румунських загонів, хвиля повстанців хлинула на українській лівий берег Дністра, а весь правий його берег зайняли румуни. І відтоді, відколи боротьба між бессарабськими повстанцями й румунськими військами охоплювала район Дністра, і розпочалися українсько-румунські прикордонні відносини. Треба зазначити, що українські військові частини, розташовані на лівому березі Дністра, зайняли цілком з'ясовану позицію щодо бессарабських повстанців: дбаючи про непорушення добросусідських відносин між Україною та Румунією та уникаючи всього, що могло цим відносинам зашкодити, українські війська обеззброювали тих повстанців, які переходили на лівий берег Дністра, й інтернували їх углиб України. Однак окремі повстанці, уникаючи огляду, зберігали при собі зброю та час від часу починали стрілянину з українського берега по румунським частинам на правому березі Дністра. У відповідь румунські війська цілком організовано обстрілювали лівий берег. Отже, румуни обстріляли низку українських сіл, зруйнували хати, вбили людей.

Така стрілянина годинами то притихала, то виникала знов. Українська влада, як центральна так і місцева, вживала всіх заходів аби захистити права місцевої придністровської людності, уникнути всіх непорозумінь і зберегти добросусідські відносини між Румунією й Україною. З цією метою, до румунського наддністрянського командування українська місцева влада надсилала ноти й окремих представників, які роз'яснювали румунській владі справжній стан справ. Також Україна запропонувала утвердити комісію для розгляду прикордонних непорозумінь. Так, у Кам'янці-Подільському була утворена комісія для ліквідації всіх прикордонних конфліктів, які виникли (та які можуть виникнути) на всьому протязі українсько-румунського кордону. Очолив комісію професор Дмитро Дорошенко. Також до її складу входили професори Білецький, Уріленко, Шменкевич, Ченявський, секретар Короліцький та представник десятого корпусу сотник Зембіцький. Румунський уряд у відповідних нотах виявив задоволення тими засобами, які застосував український уряд, підкреслив і бажання підтримувати добросусідські відносини та пообіцяв нічого не вживати без повідомлення центральної кам'янецької комісії [2, арк. 4].

5 січня 1919 р. повстанський Бессарабський національний союз на засіданні постановив:

– зібрати національне революційне військо та скинути з народу румунське ярмо;

- організацію війська доручити членам союзу: І. С. Дунгеру, І. С. Бабичу і Лисаку;
- організація має завершитися до 14 січня 1919 р., а 18–19 січня 1919 р. повстанська армія повинна перейти до обеззброювання Румунії в районі Хотина та подальший наступ на території решти Бессарабії;
- командувачем призначається В. Є Доленюк, а начальником штабу І. С. Бабич;
- прохати Подільського губернського комісара не перешкоджати, а допомагати всім бессарабцям в Україні;
- прохати того самого комісара надати військо для підтримання порядку на звільненій від румунів території;
- зі свого складу союз обрав Директорію: голова — І. Ф. Лискун, члени — Мотрюк, Лисак, Дунгер, Кодак. З пересуванням військ Директорія мала провести референдум і відкрити дипломатичні переговори з Україною та іншими державами про приєднання Бессарабії до тієї, чи іншої держави, враховуючи волю бессарабського народу [2, арк. 6].

Однак у планах українського уряду не було завдання допомагати бессарабським повстанцям. Натомість Директорія УНР звернулася по допомогу до румунської влади щодо евакуації з Італії українських військовополонених через Румунію [2, арк. 7].

Задля укріплення двосторонніх дипломатичних зв'язків з Румунією з метою захисту від радянської Росії, Директорія УНР у червні 1919 р. також відправила у королівство Надзвичайну дипломатичну місію на чолі з Костем Мацієвичем [2, арк. 8].

Після повалення Директорії УНР 10 листопада 1920 р. Надзвичайна дипломатична місія та військовий відділ діяли далі на території Румунії. Зокрема, вони опікувалися справами національного освітнього руху української меншини в Румунії [1, с. 178].

Отже, попри бессарабське повстання Директорія УНР намагалася зберегти дружні відносини з Румунією, не підтримуючи повстанців, і навіть посилила дипломатичні зв'язки з Бухарестом.

Список використаних джерел та літератури:

1. Срібняк І., Попенко Я. Діяльність військового відділу надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії, 1920 р. (за матеріалами saw) // Русин. 2019. С. 157–178.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 717. Оп. 1. Спр. 1.

Микола Бривко,

доктор філософії з освітніх, педагогічних наук, науковий співробітник,
Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили»

ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ В ДОЛІ ЛЮДИНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ОЛЕКСАНДРА ЗАЛУЖНОГО)

Життя кожної людини є безцінне, як і її свобода. У статті 127 Конституції СРСР 1936 р. написано, що всім громадянам забезпечується недоторканність особи і ніхто не може бути заарештований інакше, як за постановою суду чи з санкції прокурора [3, с. 58]. Та, як показала історія доби «Великого терору», для тоталітарних режимів ця норма існує лише на папері, а права і свободи, незважаючи ні на що, порушуються й нівелюються в такому суспільстві. Бо головними стають страх, сліпа відданість, повна покора, а не таланти, здібності, чесність, працьовитість.

Тому досі вивчення доль репресованих і теми політичних репресій є доволі актуальним, що пов'язано з прагненням не тільки зрозуміти механізми політичних репресій та існування тоталітарного суспільства, а й протидіяти спотворенню історичного минулого з боку тоталітарних режимів і пам'ятати жертв політичних репресій.

І серед тих багатьох постатей 1920–1930-х рр., які намагалися розбудувати тодішню країну, покращити її, про яких певний час майже не згадували, певне місце займає талановитий науковець Олександр Самійлович Залужний — педагог-новатор, який зробив великий внесок у розвиток педології та рефлексології. Та через надмірну довіру до влади та погляди, які не завжди цю владу влаштовували, талановитого вченого й педагога влада не пожаліла, як і багатьох українців.

Тож метою цього дослідження є вивчення долі Олександра Залужного крізь призму архівно-кримінальної справи, котра є прикладом не тільки абсурдних звинувачень, а й злочинності сталінського режиму.

Постать і науковий здобуток Олександра Залужного доволі добре вивчені. Його наукову й педагогічну спадщину детально досліджувала Ольга Сухомлинська, акцентуючи на професійній діяльності. Вивчала науково-педагогічний доробок ученого й Лариса Смолінчук. Та лише в окремих працях простежується вивчення теми політичних репресій і цькування Олександра Самойловича, про що свідчить зокрема робота В. Марочки й Г. Хілліга [4]. Загалом лише з розкриттям архівів можемо детальніше вивчити архівно-кримінальну справу репресованого науковця.

Народився Олександр Залужний 9 грудня 1886 р. в с. Покровське на Херсонщині у багатодітній селянській родині. Здобувши освіту в земській школі, юнак

незабаром вступив до Херсонської учительської семінарії. Політична активність завадила Олександр Самійловичу закінчити навчання у семінарії, 1907 р. його вперше заарештувала царська жандармерія.

Політична діяльність зацікавила юнака ще 1905 р. Саме тоді він вступив до партії соціал-революціонерів. Через деякий час після першого арешту Олександр Залужний емігрував до Франції та здобув вищу освіту в Паризькому університеті. Повернувшись до Російської імперії 1910 р., він продовжив революційну діяльність. Як наслідок — знову арешт і заслання до Сибіру.

Лише 1917 р. Олександр Самійлович повернувся до України й на деякий час став членом Української Центральної Ради. Згодом переїхав до Владивостока, де працював викладачем, а 1922 р. відвідав Японію та ознайомився з японською системою освіти.

1924 р. Олександр Залужний очолив секцію соціальної педагогіки на кафедрі педології Харківського інституту народної освіти, а з 1926 р. — секцію колективознавства Українського науково-дослідного інституту педагогіки, якою фактично керував до моменту ліквідації цієї установи. Саме під час праці в Українському науково-дослідному інституті педагогіки Олександр Самійлович не тільки став провідним науковцем з рефлексології, а й спільно з колегами започаткував унікальну Харківську школу педології, де в працях обґрунтовував педологію як єдиний об'єктивний метод вивчення дитячої поведінки.

Та зі зміною загальної парадигми радянської освіти на початку 1930-х рр. почалися переслідування знаного науковця й педагога. Так, 1930 р. Д. Скуратівський у статті «Проти біологізації колективізму» звинуватив Олександра Залужного в біологізаторстві та механіцизмі [5]. До цього додалася критика з боку наркома освіти УСРР Володимира Затонського, який у грудні 1933 р. зазначав: «Професор Залужний у своїй книжці “Учення про колектив” намагається замінити класовий аналіз суспільства реактологічним» [2, с. 40]. І хоча Олександр Самійлович у публікаціях намагався об'єктивно й критично проаналізувати розвиток педологічної науки в Україні, засуджуючи і себе, і колег, під тиском переслідувань він 1935 р. був звільнений з роботи та змушений переїхати до Москви, де на момент свого арешту 29 січня 1938 р. працював викладачем і керівником методичної роботи з російської мови.

Звинуватили Олександра Самійловича в участі у есерівській терористичній організації, активному розширенні її складу й підготовці до скоєння терористичних актів проти керівництва ВКП(б) і радянського уряду [1, арк. 167]. Під тиском слідчих Олександр Залужний визнав усі обвинувачення. Та водночас у 78-сторінковому машинописному документі (протоколи допиту), який уклав помічник начальника 4-го відділу УДБ НКВС УРСР старший лейтенант держбезпеки Леонов, зафіксовано, що на запитання про участь у контрреволюційній організації Олександр Самійлович відповів: «...ніколи не був і не міг бути

контрреволюціонером. Я все життя боровся за справу революції, неодноразово заарештовувався царською охранкою, був на каторзі й засланні» [1, арк. 32].

Проте слідчі намагалися під час допитів головний акцент робити на антирадянській діяльності Олександра Самійловича в складі саме партії есерів. Зокрема, під час власноручних свідчень 14 березня 1938 р. Олександр Залужний зазначив: «Хоча я не міг не бачити, що “демократичний блок” тільки ширма, через яку виглядає звірина пика фашизму, що ставши на шлях боротьби з комуністичною партією і радянською владою, я перетворився у фашиста [...] я був і членом центру і організатором обласних і міських комітетів і одним із засновником контрреволюційного блоку, я посилав людей до села для створення повстанських загонів, я намагався підводити під усю цю гнусну контрреволюційну діяльність “теоретичну” базу» [1, арк. 29].

При цьому в справі Залужного не оминалась і тема індивідуального терору проти керівництва країни. Так, підслідний свідчив, що 1935 р. на «наradі» визнавалось, буцімто «проведення терористичного акту проти Сталіна і Молотова ... підштовхнуло б капіталістичні країни до військового нападу на Радянський Союз і прискорило б розв'язку» [1, арк. 98]. При цьому сам Олександр Залужний виступав нібито за індивідуальний терор, «вважаючи, що агітації та пропаганді має відводитися у боротьбі із більшовиками останнє місце» [1, арк. 98]. До того ж велике значення у цьому контексті надавалось пропаганді терору «з метою виховання молодих кадрів терористів з молоді» [1, арк. 99], через легально друковані спогади бойовиків терористів, зокрема спогади про роботу Харківську підпільну лабораторію бойової організації ПСР. Окрім того, Олександр Залужний у показах указував на тісну залежність між терором і збройним повстанням [1, арк. 99].

22 вересня 1938 р. відбулося виїзне засідання Військової колегії Верховного суду СРСР, на якому ухвалили розстріляти Олександра Самойловича Залужного. Вирок виконано в ніч з 22 на 23 вересня 1938 р. [1, арк. 166, 177]. Імовірним місцем поховання Олександра Залужного стала спецділянка НКВС у Биківнянському лісі.

Реабілітували видатного педагога й науковця 25 січня 1958 р. на виїзній сесії Військової колегії Верховного суду СРСР — органу, який затвердив смертельний вирок у його справі [1, арк. 186–186 зв.].

Отже, вивчаючи архівно-кримінальну справу Олександра Залужного, бачимо один з прикладів фальсифікації справи з боку слідчих НКВС, яких взагалі не цікавила науково-професійна діяльність Залужного, натомість вони акцентували на його так званих «зв'язках» з партією есерів. При цьому не враховували, що усе життя і діяльність Олександр Самійлович присвятив лише радянській науці і педагогіці. До того ж, читаючи свідчення, ми знову і знову бачимо всю безглуздість і абсурдність звинувачень у антирадянській діяльності та ба-

жанні скоювати терористичні акти проти керівництва країни з боку педагога, науковця Олександра Залужного, що ще раз підкреслює злочинність сталінського режиму, який безпідставно знищував громадян.

Список використаних джерел та літератури:

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 51423 фп. Т. 1.
2. Затонський В. П. Про вчителів та школу. (Промови). Харків: Радянська школа, 1925. 228 с.
3. Конституція (основний закон) СРСР. Москва: Видавництво ЦВК СРСР, 1937. 320 с.
4. Марочко В., Хілліг Г. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941). Київ: Науковий світ, 2003. 302 с.
5. Скуратівський Д. Проти «біологізації» колективізму // Український вісник рефлексології та експериментальної педагогіки. 1930. № 3–4. С. 85–92.

Віталій Бузань,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії факультету соціології і права,

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ США ЩОДО АРАБСЬКО-ІЗРАЇЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ В РОКИ ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ

На сучасному етапі спостерігається стагнація близькосхідного мирного процесу. Не всі арабські країни підписали мирний договір з Ізраїлем, розв'язання палестинської проблеми не завершилось, періодично відбуваються збройні зіткнення Ізраїлю з Хамасом й Хезболлою, триває протистояння між Іраном та Ізраїлем. США відіграють важливу роль у врегулюванні близькосхідного конфлікту. Дослідження еволюції політики США щодо арабсько-ізраїльського конфлікту в часи біполярного світу є передумовою для розуміння місця й ролі США в близькосхідному мирному процесі в постбіполярний період.

Після Другої світової війни єврейська громада в Палестині зростала швидкими темпами. Це викликало негативну реакцію з боку арабського населення Палестини та сусідніх арабських країн. У Палестині почався конфлікт між арабами та євреями. Велика Британія, яка тоді управляла Палестиною відповідно до мандату Ліги Націй, не змогла зупинити цей конфлікт й передала його розв'язання на розсуд ООН. 29 листопада 1947 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію № 181 про створення в Палестині арабської та єврейської держав.

США підтримали резолюцію ООН про поділ Палестини на дві держави. Президент США Г. Трумен та його радники підтримували ідею створення єврейської держави в Палестині. Білий дім хотів заручилися підтримкою амери-

канських громадян єврейського походження на прийдешніх виборах. Держдепартамент й Пентагон скептично ставилися до перспектив реалізації плану поділу Палестини на дві держави та попереджали, що його підтримка може призвести до погіршення відносин з арабськими країнами та зашкодити стратегічним й економічним інтересам США на Близькому Сході. Американські високопосадовці побоювались, що арабські країни можуть припинити постачати нафту країнам Заходу та почати налагоджувати відносини з СРСР. США наклали ембарго на постачання зброї на Близький Схід. У березні 1948 р. Держдепартамент запропонував відкласти на майбутнє план поділу Палестини на дві держави та передати цю територію під тимчасову опіку ООН. Білий дім був незадоволений подібними ініціативами Держдепартаменту. 14 травня 1948 р. було проголошено про утворення Держави Ізраїль. США одразу визнали Ізраїль де-факто, а 1949 р. — де-юре [3, с. 60–89; 6, с. 35–37; 15, . 250–305; 17, . 17–35; 18; 19, с. 161–165].

Адміністрація Д. Ейзенхауера намагалась дотримуватись збалансованої політики щодо арабсько-ізраїльського конфлікту та спробувала добитися його врегулювання США не вдалося переконати Єгипет приєднатися до Багдадського пакту, який мав протидіяти проникненню СРСР на Близький Схід. США використовували питання постачання зброї та фінансування будівництва Асуанської дамби як важелі впливу на Єгипет. Під час Суецької кризи 1956 р. США негативно ставилися до силового варіанту, віддавали перевагу дипломатії, закликали Велику Британію, Францію, Ізраїль припинити бойові дії та покинути територію Єгипту. США дали Ізраїлю гарантії вільного судноплавства, щоб переконати його вивести війська з Єгипту. Після Суецької кризи арабсько-ізраїльський конфлікт став об'єктом суперництва наддержав [4, с. 399–406, 525–539; 6, с. 147–168, 182–191; 10].

Адміністрація Л. Джонсона спочатку намагалась підтримувати конструктивні відносини з обома сторонами близькосхідного конфлікту та не одразу погодилася продавати зброю Ізраїлю. Під час Шестиденної війни 1967 р. США були заінтересовані в перемозі Ізраїлю, але не заохочували його завдавати превентивного удару, дотримувалися нейтралітету, підтримували резолюції ООН про припинення вогню, обговорювали з СРСР ситуацію на Близькому Сході й прагнули уникнути прямого зіткнення наддержав. Після Шестиденної війни Ізраїль став основним союзником США на Близькому Сході [5, с. 10–423, 556–564, 638; 11, с. 25–42; 12, с. 573–576; 14, с. 23–43; 17, с. 131–155].

Наприкінці 1960-х рр. США почали більше уваги приділяти врегулюванню близькосхідного конфлікту. США вважали, що ізраїльські війська повинні покинути захоплені території лише після визнання арабськими країнами права Ізраїлю на існування та укладання мирної угоди («земля в обмін на мир») У 1969 р. США запропонували план врегулювання конфлікту між Єгиптом,

Йорданією та Ізраїлем. На початку 1970-х рр. США відмовилися від всеосяжного врегулювання, вирішили добиватися часткового врегулювання та зуміли переконати Єгипет й Ізраїль укласти угоди про припинення вогню біля Суецького каналу. Тоді ж США обговорювали з СРСР умови близькосхідного врегулювання, робили спільні заяви з цього приводу та просили СРСР переконати арабські країни піти на поступки з питань врегулювання. Перед четвертою арабсько-ізраїльською війною США закликали арабські країни й Ізраїль утриматися від ескалації конфлікту та просили СРСР переконати своїх близькосхідних союзників не починати війну. Під час війни Судного дня 1973 р. США були заінтересовані в перемозі Ізраїлю, постачали йому зброю та зволікали з прийняттям резолюції Ради Безпеки про припинення вогню, щоб дати можливість Ізраїлю відновити контроль над територіями втраченими на початку війни. У Вашингтоні вважали, що поразка арабських армій призведе до послаблення позицій СРСР на Близькому Сході та сприятиме післявоєнному врегулюванню. Зазнавши поразки арабські країни звернуться до США за допомогою щодо укладання миру з Ізраїлем. США обговорювали з СРСР питання припинення вогню та виступили проти пропозиції радянської сторони надіслати на Близький Схід військові контингенти наддержав для того, щоб стежити за дотриманням припинення вогню. США привели свої збройні сили в стан підвищеної бойової готовності для того, щоб показати рішучість протидіяти втручанням СРСР в арабсько-ізраїльську війну та закликали Ізраїль припинити бойові дії проти Єгипту. У 1973 р. США стали співорганізатором Женевської міжнародної конференції з близькосхідного врегулювання, але потім втратили інтерес до неї та вирішили стати посередником на переговорах між сторонами конфлікту. У 1974 р. Єгипет, Сирія та Ізраїль підписали угоди про роз'єднання військ в районі Суецького каналу й Голанських висот. Радник президента з питань національної безпеки, а згодом держсекретар Г. Кіссінджер сприймав арабсько-ізраїльський конфлікт у контексті суперництва наддержав, був проти співпраці з СРСР з питань близькосхідного врегулювання, прагнув зробити США єдиним посередником на мирних переговорах, радив не поспішати допомогти з врегулюванням арабським країнам, які були регіональними союзниками СРСР [7, с. 350–585, 1279–1297; 8, с. 15–194; 9, с. 196–207, 451–606, 749–794; 13, с. 477, 931–940; 14, с. 68–122].

Адміністрація Дж. Картера більше уваги приділяла врегулюванню арабсько-ізраїльського конфлікту аніж суперництву наддержав на Близькому Сході. На початку президентства Дж. Картера США відмовилися від часткового врегулювання близькосхідного конфлікту на користь всеосяжного, відновили діалог з СРСР з питання миру на Близькому Сході та були не проти обговорити це питання на міжнародній конференції. В адміністрації Дж. Картера були противники співпраці з СРСР з питань близькосхідного врегулювання. У 1977 р.

США відмовилися від формату міжнародної конференції та стали посередником на переговорах між Єгиптом та Ізраїлем, які завершилися підписанням Кемп-девідських угод 1978 р. та єгипетсько-ізраїльського мирного договору 1979 р. США заявляли, що не відмовляються від всеосяжного врегулювання та хочуть залучити інші арабські країни до близькосхідного мирного процесу. Тривалий час США сприймали палестинську проблему лише як питання біженців. За часів Дж. Картера США почали більше уваги приділяти палестинській проблемі та визнавати за палестинцями право на національне самовизначення. США погоджувалися визнати Організацію визволення Палестини (ОВП) лише після визнання нею права Ізраїлю на існування, прийняття умов резолюцій Ради Безпеки № 242 і 338 та відмови від терористичних методів боротьби. У 1988 р. США почали діалог з ОВП після виконання нею зазначених вимог. США розмірковували над різними варіантами розв'язання палестинського питання: від приєднання Західного берегу до Йорданії до запровадження самоврядування на палестинських територіях [1, с. 83–121, 235; 2, с. 281, 293–298; 20, с. 163–204].

Під час Ліванської війни 1982 р. США не заперечували проти воєнної операції Ізраїлю проти ОВП на території Лівану, але не підтримували широкомасштабне вторгнення до цієї країни, закликали Ізраїль припинити бойові дії, бо побоювались ескалації конфлікту й втягування Сирії та СРСР. Адміністрація Р. Рейгана протидіяла розширенню сфери впливу СРСР на Близькому Сході, сприймала близькосхідний конфлікт у контексті Холодної війни та не співпрацювала з СРСР щодо близькосхідного врегулювання, зокрема стосовно відновлення роботи міжнародної конференції з цього питання [14, с. 252; 16, с. 71–110, 614, 634–636].

Отже, в часи біполярного світу політика США щодо арабсько-ізраїльського конфлікту часто була непослідовною через внутрішні розбіжності в американському керівництві. Ізраїль не одразу став регіональним союзником США. Перед проголошенням Держави Ізраїль деякі американські високопосадовці скептично ставилися до перспектив створення єврейської держави в Палестині. В часи Холодної війни США хотіли врегулювати арабсько-ізраїльський конфлікт для того, щоб гарантувати безпеку Ізраїлю, покращити відносини з арабськими країнами та позбавити СРСР можливості використовувати цей регіональний конфлікт для посилення своїх позицій на Близькому Сході. Спочатку США сприймали палестинську проблему лише як питання біженців та ігнорували право палестинців на національне самовизначення, але поступово ця позиція змінилася.

Список використаних джерел та літератури:

1. Brzezinski Z. *Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser, 1977–1981*. N.Y., 1983. 587 p.
2. Carter J. *Keeping Faith: Memoirs of a President*. Toronto, 1982. 622 p.

3. Cohen M. Truman and Israel. Berkeley, 1990. 342 p.
4. Foreign Relations of the United States, 1952–1954. Vol. IX: The Near and Middle East. In 2 parts. Pt. 1. Washington, 1983. 1741 p.
5. Foreign Relations of the United States, 1964–1968. Vol. XIX: Arab-Israeli Crisis and War, 1967. Washington, 2004. 1087 p.
6. Hahn P. Caught in the Middle East: U.S. Policy toward the Arab-Israeli Conflict, 1945–1961. Chapel Hill, 2004. 398 p.
7. Kissinger H. White House Years. Boston. 1979. 1521 p.
8. Kissinger H. Crisis: The Anatomy of Two Major Foreign Policy Crises. N.Y., 2003. 564 p.
9. Kissinger H. Years of Upheaval. N.Y., 2011. 1283 p.
10. Laron G. «Logic dictates that they may attack when they feel they can win»: The 1955 Czech-Egyptian Arms Deal, the Egyptian Army, and Israeli Intelligence. Middle East Journal. Winter 2009. Vol. 63. № 1. P. 69–84
11. Lazarowitz A. Different Approaches to a Regional Search for Balance: The Johnson Administration, the State Department, and the Middle East, 1964–1967. Diplomatic History. 2008. № 32 (1). P. 25–54.
12. Little D. The Making of a Special Relationship: The United States and Israel, 1957–1968. International Journal of Middle East Studies. 1993. №25(4). P. 563–585.
13. Nixon R. RN: The Memoirs of Richard Nixon. N.Y., 1978. 1120 p.
14. Quandt W. Peace Process: American Diplomacy and the Arab-Israeli Conflict since 1967. 3rd ed. Washington. 2001. 488 p.
15. Radosh R. A Safe Haven: Harry S. Truman and the Founding of Israel. N.Y., 2009. 428 p.
16. Shultz G. Turmoil and Triumph: My Years as Secretary of State. New York, 1995. 1184 p.
17. Spiegel S. The Other Arab-Israeli Conflict: Making America's Middle East Policy, from Truman to Reagan. Chicago, 1986. 538 p.
18. The Consequences of the Partition of Palestine, ORE 55, November 28, 1947. Central Intelligence Agency. URL: https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000256628.pdf (Date of access: 01.04.2024)
19. Truman H. The Memoirs by Harry S. Truman. Vol. 2, Years of Trial and Hope: 1946–1952. N.Y., 1956. 638 p.
20. Vance C. Hard Choices: Critical Years in America's Foreign Policy. N.Y., 1983. 541 p.

Олена Воробей,

кандидат історичних наук, науковий співробітник,
*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

ПОБУТОВИЙ ДИСКОМФОРТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ЧЕРНІГОВА ТА ЧЕРНІГІВЩИНИ (24.02 — 02.04 2022) (ЗА МАТЕРІАЛАМИ УСНОІСТОРИЧНИХ СВІДЧЕНЬ)

Методологія документування усноісторичних свідчень є доволі складною і викликає чимало суперечностей у дослідників теорії історичних досліджень. Багато істориків на Заході схиляються до думки, що документування свідчень «за гарячими слідами» може завдати ретравматизації респондентам, а також дослідникам. Проте, з початком повномасштабного вторгнення, окупації, активних бойових діяч, ми, як історики, дослідники повсякдення, зробили рішучий крок на шлях дослідження воєнного побуту.

Ще на початку травня 2022 р. я отримала запрошення від Управління культури та туризму Чернігівської міської ради взяти участь у проєкті «Гуманітарні аспекти російсько-української війни 2022 (4) рр.». Ідеологом проєкту є етнологиня, кандидатка історичних наук, заступниця голови Управління культури та туризму Чернігівської міської ради Катерина Литвин, яка сама провела 36 днів в окупації та в зоні активних бойових дій і розуміла беззаперечно актуальність опитування інформантів «за гарячими слідами». Пам'ятаю, на початку травня мене вразили її слова: «Я зрозуміла, що бувають періоди в житті, коли ти не миєшся місяць і це нормально. Що бувають періоди, що в тебе місяць може бути не мита голова і це теж нормально. Наприкінці березня я вперше помила голову водою з місцевої річки і була в захваті від свого чистого волосся та не вдягала шапку, хоча тоді було ще достатньо холодно» [1]. Власне, це абсолютно не нормально, проте цитату потрібно розуміти, як те, що навіть, переживаючи травматичний досвід, ти гідний і себе потрібно приймати.

Перед учасниками проєкту постало непроста задача дослідити стратегії виживання населення в умовах активних бойових дій та окупації. В ході проєкту протягом травня 2022 — березня 2024 рр. було опитано 186 інформантів з Чернігова та Чернігівської обл., що мають досвід виживання в умовах активних бойових дій чи окупації. З питань безпеки наших респондентів, та зважаючи на те, що російсько-українська війна ще триває, ми не називаємо їх імен та прізвищ.

Від початку участі в проєкті «Гуманітарні аспекти російсько-української війни, історико-культурні візії та сучасні стратегії виживання» я особисто зробила 6 виїздів на Чернігівщину та зафіксувала понад 35 годин свідчень очевидців.

Обрана тематика має неабияку актуальність, оскільки побутовий комфорт, такий як гігієна, є однією з базових потреб цивільного населення, яка в умовах активних бойових дій, катастроф нівелюється. Тобто людина може бути взагалі неспроможною забезпечити собі адекватну гігієну через перебування в несприятливих умовах і переживання травматичного досвіду.

У травні 2022 р. ми побачили порожні полиці магазинів Чернігова, оскільки логістику на той момент було важко налагодити через зруйнований міст через річку Десна. Велика відмінність у питаннях побутового комфорту була між містянами — чернігівцями й мешканцями навколишніх сіл. Наприклад, у місті Чернігові була дуже велика скрута з водою. Іноді людям не те, що було важко дотримуватися гігієнічних норм, вони подекуди обмежували себе навіть у питті, бо проблема з водопостачанням була неймовірно великою. Черги людей, що приходили набрати воду в Чернігові на березень — початок квітня 2022 р. — розстрілювали ворожі війська, що призводило до масових смертей серед цивільних. Хочу навести декілька цитат, записаних від мешканців мі-

крорайону Бобровиця в Чернігові: «...детей мы мыли, девочке, гигиена девочки каждый день делали, (идеться про трирічну дитину. — О. В.) потому что у неё очень нежная и чувствительная кожа. Мы тоже мылись гигиенически. Вот это всё в одном помещении, там отворачиваются. По началу просто мыли интимные места и умыться. Потом уже когда это было, головы мыли и так полностью тряпкой обтирались. Когда стало потише, соседи пошли к себе, муж что-то во дворе, натопили буржуйку, нагрели помещение, нагрели воды в чегуне на огне в миске помылись» [2].

Також, щоб зекономити воду, люди подекуди не вживали мило, тому що використаною для миття водою далі ще напували домашню птицю, яка залишалася на господарстві містян Чернігова, що проживали в мікрорайоні Бобровиця: «А як там милися... Вода дефіцит, дак ше й животним надо. Як вже дождь прошол, дак тоді вже і тарелки подставлялися. Аби тольки, шоби набрати води. У все шо можна, аби тольки набрати воду. А то там на Урожайной, дак мужчина включав, у його скважина є, дак включав її. Я два рази хаділа. А миться як? Нагрієш у чайнику води на плиті, тут у нас казала соседка “от селя до селя, а от сель хай буде так” (Показує на соб. — О. В.). Сюдоютудою помился, да і буде так. Кружку води потратиш, її ше й так, миєш пасуду, дак ше й курам отнесеш. Вода так не вилівалася, як попало, не, не, не. Миться да й так, трохи набереш да і всьо. Сейчас уже, газу ж немає, нагрієш води, да вода ж є. Кастрюлі тие чорние, оооой. Ну нічого, всьо пережил!» [3].

У селі Старий Білоус опитана жінка згадувала, як їй доводилося привозити воду немовлятам з однієї з лікарень міста Чернігова, ризикуючи власним життям, перетинаючи блокпост на межі лінії зіткнення. Говорячи про досвід білорусько-російсько-українського прикордоння, згадаємо місто Городню, де люди були повністю відрізані від постачання товарів і багато кому доводилося повертатися до практик ХХ ст., люди в селах поверталися й до зоління, тому, що неможливо було купити пральних засобів, а треба було прати одяг та полоскати його в річці. Люди фактично вимушені були повертатися до народних знань не тільки в харчуванні, а й у пранні також. Важливим фактором також була добросусідська допомога, от як у селі Жукотки Чернігівського району Чернігівської обл., яке перебувало в окупації понад місяць. У селі деяких мешканців окупанти виселяли з житла й користувалися всіма їхніми засобами гігієни тощо. Окремим пунктом варто зазначити медичні наслідки недотримання норм гігієни у цивільних, що опинилися волею долі на «нулі». Це могло сприяти і супутнім втратам, і розвитку проблем зі здоров'ям у населення.

Висновки, до яких я дійшла, це те, що тема дуже важлива для формування історичної пам'яті. Тема дуже інтимна, й ми як дослідники, маємо зауважувати, що наразі не всі наші респонденти готові про неї прямо говорити. Ми повинні поважати їхнє рішення і обов'язково анонімізувати їхні свідчення. Потрібно та-

кож зважити на те, що тему буде глибше досліджено пізніше, коли більше людей захоче проговорити свій досвід. Не всі респонденти хочуть говорити «за гарячими слідами», деяким людям потрібен час переосмислити досвід і бути готовими до розмови. Актуальність теми виокремлюється ще й тим, що йдеться власне про людську гідність, адже бути чистим, мати справні зуби, тримати тіло й голову в чистоті, мати чистий одяг — це важливі потреби людини в її прагненні до щастя, до нормального життя. Тому ніколи не повинне бути забутим і витісненим з української пам'яті все, що стосується таких аспектів дисконфору, якого нам завдали окупанти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Записано Воробей Ольгою Вадимівною від респондентки 1983 р. н. в місті Чернігові 13 травня 2022 р.
2. Записано Воробей Ольгою Вадимівною від респондентки 1981 р. н. в місті Чернігові 14 травня 2022 р.
3. Воробей О. «Тепер я дитя війни та баба війни...»: Свідчення чернігівчанки N про життя в оточеному місті (24 лютого — 2 квітня 2022 р.) (запис і публікація О. Воробей) // Український історичний журнал. 2022. Число 4. С. 175–189.

Ігор Ветринський,
кандидат політичних наук, старший науковий співробітник
відділу глобальних і цивілізаційних процесів,
*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

НЕОІМПЕРСЬКА ПОЛІТИКА РФ ЯК ГЛОБАЛЬНИЙ ВИКЛИК ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Повномасштабне вторгнення російських військ до України в лютому 2022 р. зумовило «політичне прозріння» урядів багатьох держав, що вважаються авангардними з погляду економічного та цивілізаційного розвитку. Хоча агресивна політика путінського режиму проявилася ще 2008 р. під час нападу на Грузію, а також мала продовження 2014 р в Україні під час анексії Криму та окупації частини Донецької та Луганської обл., більша частина світової спільноти воліла не помічати цих подій та вести «business as usual». Зараз, коли триває наймасштабніша з часів Другої світової війна в Європі, прийшло розуміння того, що попередні агресивні дії Кремля були не окремими епізодами, а радше фрагментами цілком усвідомленої стратегії. В її основі лежать логіка територіальної експансії та прагнення утвердити власний геополітичний вплив щонайменше над пострадянським простором шляхом військового домінування. Подібний підхід здається архаїчним та ірраціональним в умовах сучасного світу й глобалізова-

ної економічної системи, проте цілком відповідає класичним імперським уявленням про політику і її цілі.

Тема імперій та імперіалізму довго вважалася ледь не маргіальною в сучасній політичній науці, насамперед тому, що ці явища відносили до рудиментів далекого минулого. Проте, якщо розглянути зовнішньополітичну практику РФ після розпаду СРСР саме з позицій імперіології, більшість її стратегічних імперативів та політичних кроків стають набагато зрозумілішими й послідовнішими на вигляд.

Імперія може видаватися цілком знайомим та детально описаним явищем, проте вона належить до складних та важких для визначення понять. Перш за все, імперію варто відрізнити від держави, бо вона, як зауважує Г. Мюнклер, підпорядковується зовсім іншим імперативам і логіці поведінки. Ця відмінність може проявлятися у багатьох сферах — від форм інтеграції населення всередині держави до прикордонних питань [7, с. 4–5]. Подібний підхід поділяють М. Хардт та А. Негрі, вони вважають одним з основних питань кордонів імперії — визначаючи імперію вони зауважують, що, на відміну від держави, імперія не має кордонів: її велич не обмежується ні простором, ані часом [4, с. 14]. Тут варто зробити невеличкий відступ та згадати путінський вислів «росія ніде не закінчується», який він зробив 2016 р., відповідно, вже після окупації частини Грузії й України [3]. Імперію визначають як специфічну політичну систему, зокрема М. Дойл вважає її системою взаємодії між двома політичними суб'єктами, один з яких — панівна метрополія — політично контролює зовнішню та внутрішню політику залежної периферії [6, с. 12]. Розвиваючи цю тезу О. Мотиль визначає імперію як ієрархічно організовану політичну систему, де центральні еліта та влада домінують над периферійними елітами й спільнотами, діючи як посередники в їхніх важливих взаємодіях і спрямовуючи потоки ресурсів від периферії до центру і знову до периферії [2, с. 19].

Найбільш універсальним, на нашу думку, є визначення імперії шляхом виділення її характерних рис. Це дає змогу сформувати порівняльну базу для подальших розвідок з предмету. Серед визначальних характеристик класичної імперії можна виділити такі: 1) ірраціональне прагнення до абсолютної безпеки, що спонукає імперію до постійної превентивної експансії; 2) опора на військовий потенціал та силові засоби досягнення політичних цілей; 3) месіанський погляд на світ й ірраціональний потяг до глобального поширення уявлень; 4) наявність імперської ідеології, яка покликана обґрунтувати її експансію; 5) концентрація влади та сили в «імперському центрі»; 6) наявність «імперської периферії», тобто залежних територій; 7) специфічна структура відносин між центром і периферією, що характеризується силовим домінуванням центру; 8) відсутність громадянського суспільства — імперія має лише підданих, що позбавлені відповідних громадянських прав та є частиною її ресурсної бази.

Аналізуючи систему організації політичної влади в РФ, можна побачити, що більшість наведених імперських рис їй цілком властиві. Це демонструє чітку спадковість з радянським періодом, як на рівні політичних еліт, так і державницької традиції загалом. Тут важливо наголосити, що СРСР за природою був класичною імперією відповідно до політичної структури та ідеологічних засад.

Як ми з'ясували, імперія є специфічною політичною системою, відповідно її політика — більш відома в науковій літературі як імперіалізм — також має особливості. Є кілька напрямів дослідження імперіалізму, зокрема, відомим є підхід, що звертається до категорій економіки та класової боротьби. Яскравими представниками цієї традиції є Дж. Гобсон, Ф. Енгельс, К. Маркс, В. Ленін та ін. Але нас імперіалізм цікавить насамперед як аспект міжнародної політики. Так, наприклад, М. Дойл визначає імперіалізм як «процес створення (встановлення) та підтримання імперії» [6, с. 19]. О. Мотиль доповнює, що це не просто процес, а певна політика вказаного спрямування [2, с. 53]. В свою чергу, Й. Шумпетер називає імперіалістичною політику, спрямовану на поширення контролю уряду на групи іншої національності проти їх волі [5]. Імперіалізм Шумпетер визначає як властиве державі нераціональне й безцільне прагнення необмеженої насильницької експансії [1]. Всі ці визначення цілком корелюють з природою та особливостями сучасної зовнішньої політики РФ, що дає змогу ідентифікувати її як імперіалістичну, чи, послуговуючись сучаснішими термінами, — неоімперську.

В рамках демонтажу глобальної колоніальної системи після Другої світової війни, більшість імперій припинили існування. Здавалося, що після розпаду СРСР імперська політика в її класичному уявленні відійшла у минуле, проте реальність виявилася дещо складнішою. Особистісне та професійне становлення більшості представників сучасної російської політичної еліти відбувалося за часів СРСР, тож здебільшого вони мають радянський менталітет з відповідними уявленнями про міжнародну політику. Закінчення Холодної війни асоціюється у них з поразкою й сприймається як особиста трагедія. Те саме стосується втрати почуття власної величі внаслідок розпаду СРСР.

Оскільки економічний і військовий потенціал РФ не дає змоги кинути відкритий виклик ЄС та НАТО — провідним потугам на континенті — кремлівські структури сформулювали та втілили концепцію «гібридної війни». Вона полягала в комплексному багатовекторному непрямому протистоянні західним блокам з одночасною підготовкою до можливого збройного конфлікту. Колишні радянські «силовики», що сьогодні панують у Кремлі, сприймають світ як арену потенційних бойових дій. У рамках цього підходу пострадянський простір вони сприймають як виключну «сферу впливу» чи «зону життєвих інтересів». Ідентифікуючи себе як геополітичного лідера на європейському континенті,

на роль головної загрози для себе кремлівці призначили НАТО, хоча реально інтересам РФ цей блок не загрожував.

Елементами реваншистської неоімперської політики РФ стали акти воєнної агресії проти Грузії 2008 р. та України 2014 р., а також повномасштабне вторгнення в Україну 2022 р., що триває досі. Водночас, було б помилкою вважати, що отримання контролю над Україною є фінальною метою російської агресії. Наразі цілком очевидно, що наша країна з її промисловим та демографічним ресурсом мала стати інструментом для подальшого збройного протистояння з НАТО та ЄС. Постійні погрози на адресу Польщі, країн Балтії й інших країн Заходу, що лунають з вуст російських політичних діячів та офіційних медіа ресурсів не залишають сумнівів щодо агресивних неоімперських намірів Кремля.

Сукупний військовий потенціал РФ, включно з ядерною складовою, робить її неоімперські прагнення проблемою не лише регіонального, а й глобального масштабу. Неодноразово з боку російського керівництва лунали погрози застосувати ядерну зброю проти України, країн Європи або США в разі певних кроків, спрямованих на протидію російській агресії. Однак чи не найбільшою загрозою для міжнародної безпеки є потенційний успіх російської неоімперської політики, який може стати рольовою моделлю для авторитарних режимів усього світу. Отже, складність актуальної ситуації полягає в тому, що активна протидія агресивній неоімперській політиці РФ ускладнена наявністю у неї ядерної зброї, в той час як відсутність відповіді загрожуює розширенням конфлікту, ймовірно, до глобальних масштабів. За цих умов важко переоцінити роль сил оборони України, які невпинно знищують військовий і економічний потенціал агресора.

Список використаних джерел та літератури:

1. Короткий оксфордський політичний словник / за ред. І. Макліна, А. Макмілана. Київ, 2006. 789 с.
2. Мотиль О. Підсумки імперії. Київ, 2009. 200 с.
3. Путин: «Границы России нигде не заканчиваются» // BBC NEWS. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-38093222> (дата звернення 19.04.2024)
4. Хардт М., Негри А. Империя. Москва, 2004. 440 с.
5. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия // Экономическая библиотека. URL: <http://surl.li/udnhk> (дата звернення 19.04.2024).
6. Doyle M. Empires. New York, 1996. 407 p.
7. Munkler H. Empires. Cambridge, 2007. 248 p.

Владислав Гаврилов,

молодший науковий співробітник відділу історії країн Азії і Африки,
*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»,*
research fellow with the Collaborative on Global Children's Issues,
Georgetown University (USA)

ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ ПРОТИ РФ ЯК ФАКТОР ЗМІЦНЕННЯ СИЛ ДЕМОКРАТІЇ ТА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СХІДНОАЗІЙСЬКОМУ РЕГІОНІ

Війна в Україні суттєво вплинула на світовий порядок і глобальне безпекове середовище. В першу фазу російської агресії проти України, а саме 2014 р., Південна Корея (офіційна назва країни — Республіка Корея), не відреагувала активним впровадженням міжнародних санкцій у відповідь на російську анексію Кримського півострова та захоплення частини Донецької та Луганської областей України, проте висловила певну критику російської політики. Водночас між Російською Федерацією та Південною Кореєю залишалися тісні міжнародні економічні зв'язки [3]. Варто зауважити, що Південна Корея вважала Російську Федерацію стратегічним економічним партнером і імпортувала з Росії нафтопродукти, вугілля, природний газ, продаючи на російському ринку автомобілі, запчастини для техніки та побутові товари [5]. Після початку російського повномасштабного вторгнення в Україну 2022 р. товарообіг (експорт + імпорт) Південної Кореї з Росією впав до 21,14 млрд. доларів, що на 22,6% менше, ніж у попередньому році (27,34 млрд. доларів), а вже протягом січня — лютого 2023 р. торговий рейтинг РФ спустився на дві сходинки порівняно з попереднім періодом [5].

Розвиток активних бойових дій на теренах України суттєво змінив розуміння перспектив безпекової ситуації в Північно-Східній Азії та на Корейському півострові, й Південна Корея доєдналася до міжнародних економічних санкцій проти російських урядовців. Першочерговим кроком стало кількісне зменшення фінансових операцій з великими російськими банками, припинення інвестицій у державні облігації та обмеження SWIFT-виплат у березні 2022 р.

1 березня 2022 р. Міністерство стратегії та фінансів Південної Кореї оприлюднило прес-реліз, у якому говориться про подальші заходи з впровадження фінансових санкцій проти Росії. Під санкції потрапили сім російських банків та їхніх дочірніх компаній: «Сбербанк», «ВЕБ», «ПСБ», «ВТБ», «Открытие», «Совком» і «Новиком». Коментуючи такі рішення, південнокорейські урядовці на-

голосили, що будуть «продовжувати уважно стежити за ситуацією в Україні та санкціями проти Росії з боку великих країн, таких як США та ЄС, і швидко приймати рішення та вводити додаткові санкції відповідно до вимог міжнародного співтовариства» [6].

Оскільки російські війська не припиняють загарбницьку війну проти України та цинічно застосовують імпортовані боєприпаси союзників, зокрема північнокорейські артилерійські снаряди [2], уряд Південної Кореї вирішив обмежити потік товарів, які можуть бути технічно необхідними російському військово-промислому комплексу для активної фази війни. Так, у лютому 2023 р. уряд Південної Кореї заборонив експорт додатково 741 позиції до Росії, включно з технікою, автомобілями та хімічними речовинами, які, ймовірно, можуть використовуватися для військових цілей [7]. Під заборону на експорт потрапили також квантові комп'ютери, які можна використовувати для військового шифрування завдяки їх потужним технічним характеристикам і кращій продуктивності порівняно зі звичайними комп'ютерами [3].

Окрім економічних обмежень, Південна Корея впроваджує й персональні санкції проти російських очільників компаній, що навчають північнокорейських ІТ-фахівців, які намагалися заробити кошти для розробки програм технічного вдосконалення ядерної зброї Північної Кореї. Так, під санкції потрапили компанії «Интеллект» та «Содействие», а також їхні керівники Сергій Козлов і Олександр Панфілов. Разом з тим, Південна Корея ввела санкції проти російських суден «Angara» та «Lady R», залучених до перевезення контейнерів з військовими вантажами між Росією й Північною Кореєю (КНДР) [1].

Активне впровадження міжнародних санкцій Південної Кореї проти Російської Федерації та Північної Кореї є необхідним та значущим фактором у зміцненні безпекового фактору як у Азійському регіоні, так і в Європі та світі загалом. Саме ці дії дають можливість системно й ефективно притягати до відповідальності російських воєнних злочинців першого рангу, а також представників з їхніх країн-союзників, які допомагають їм скоювати ці злочини. Також важливим є об'єднання цих зусиль у співпраці з американськими та європейськими колегами, адже це демонструє міцність демократичних сил і авторитет міжнародного права в цьому напрямку. Додатково, для дієвішої протидії експансії РФ та Північної Кореї, окрім системних міжнародних санкцій, Південній Кореї необхідно посилити стратегічну політику ядерного стримування у співпраці з США, зміцнюючи свою оборонну систему. Війна в Україні нагадала державам у всьому світі, а також і Південній Кореї, про важливість політики зовнішнього балансування, а також про необхідність зміцнити незалежну національну оборону. Після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну українські війська ще інтенсивніше розбудовують потенціал озброєння та підготовку особового складу, як на стратегічному рівні в комунікації

з міжнародними партнерами, так і в практичному вимірі, коли військовослужбовців готують безпосередньо на лінії бойового зіткнення. Аналогічно, Південній Кореї необхідно готуватися до криз на Корейському півострові шляхом подальшого посилення спільних корейсько-американських військових навчань, а також працювати над дипломатичною стратегією щодо Північної Кореї, приділяючи пильну увагу американсько-китайським відносинам [4]. Саме системно продумана політика, партнерство з США, європейськими країнами та Україною у впровадженні міжнародних санкцій та розбудові оборонного потенціалу є важливим та необхідним ключем до розв'язання військових конфліктів і боротьби з державами-агресорами у глобальному вимірі на тривалу перспективу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Південна Корея ввела санкції проти російських громадян, суден та компаній через їхню співпрацю з КНДР. URL: <http://surl.li/udnll>
2. Північна Корея відправила в Росію понад мільйон снарядів для війни проти України — розвідка Південної Кореї. URL: <http://surl.li/udniu>
3. Hess M., Hong T. Reports. Seoul Searching: Lessons from South Korea's Experience with Sanctions against Russia. URL: <http://surl.li/udnhu>
4. Jihwan H. The New Security Challenges on the Korean Peninsula. URL: <http://surl.li/udnls>
5. Lee J. 흔들리는 기업들의 대러 비즈니스 전략 — 우크라 전쟁 장기화에 ‘플랜B’ 가동? («“Faltering Firms” Business Strategies in Russia — a “Plan B” for the Protracted Ukraine War?») BuyRussia21, 06 May 2023. URL: <http://surl.li/udnhy>
6. Shin Y. 정부, 러시아 금융제재 동참...은행 거래 중지·국고채 투자 중단 («ROK Government Joins Russia Financial Sanctions... Halts Banking, Stops Investing in Government Bonds»). Hankyung News, 01 March 2022. URL: <http://surl.li/udnih>
7. Seok-min O. S. Korea to Add 741 More Items on Exports Ban List against Russia, Belarus Yonhap News Agency, 24 February 2023. URL: <http://surl.li/udnja>

Олександр Гадинко,
вчитель історії, спеціаліст,
Красноільський ліцей № 3

ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ М. СТОРОЖИНЕЦЬ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1920–1930-ті рр.)

Протягом 1920–1930-х рр. українці як і інші народності краю, стояли за своє громадське і культурне життя, уникаючи денационалізації, уніфікації та політичної домінації. Лише з 1930 р. відбулися перші зрушення до покращення українського культурного життя, придушеного 1919 р., завдяки праці видатного Юрія Вельничука, якого за «гідну поставу в обороні української національної честі» застрелила 1940 р. румунська старшина на Мармарошині [1, с. 97–98; 7, с. 888]. «Коли прийшла румунська влада, становище дуже змінилося». Про це

свідчить «Українське Всенародне Віче, зібране в залі Народного Дому в Чернівцях, на яким заступлені всі верстви українського народу Буковини, без різниці політичних переконань, спираючись на висловлене право самовизначення націй», протестувало «проти нестерпуючого гноблення українського населення румунською владою на національним, культурним та політичним полі» [3, с. 223–228; 5, с. 16–17].

Українське всестанове віче відбулося 16 липня 1922 р. в Чернівцях і протестувало «проти заведення румунської внутрішньої й зовнішньої мови по всіх українських народніх школах..., проти обсаджування румунами українських повітових шкільних інспекторатів, настановлювання румунів управителями українських шкіл..., проти румунізаційної політики влади» щодо українських фахово-ремісничих шкіл.

«У справі адміністрації і судівництві Українське Всенародне Віче» протестувало «проти скасування української мови в усіх урядах». «Проти скасування української мови у всім внутрішнім та зовнішнім урядуванні в судах і проти таємних, нічим неоснованих розпорядках міністерства судівництва в справі ведення розправ по-румунському з нерумунськими сторонами, через що українське населення» було «позбавлено права користати з судової охорони...» «через злісні язикові розпорядження». Віче протестувало також проти «заведення румунської мови по всіх українських парафіяльних громадах як православних, так і греко-католицьких і наказів перекичувати українські назви на румунський лад», проти «скасування слов'янської мови в службі божій і української мови в проповідях по геть усіх українських і мішаних парафіях».

«В господарських справах українське всенародне віче» протестувало «проти неправного й одностороннього переводження кривдячої аграрної реформи й визискування її для румунізаційно-колонізаційних цілей». Зрештою, українське віче остаточно констатувало, що «сучасні установчі збори в Букарешті є некомпетентні у справах українського населення і заявляють, що ніхто не має права говорити там його імені». Повторне всеукраїнське віче відбулось улітку 1926 р. в Чернівцях. Представники віча вимагали «привернення з початку наступного шкільного року навчання всіх предметів в українській мові в школах Буковини..., усунення із шкіл усіх вчителів, що не володіють українською мовою..., привернення викладової української мови в ремісничих школах у Вишніці, Сторожинці й Кіцмані,» оскільки «українська молодь у шкільній віці лише дарма тратить час і не виносить ніякої користі з чужої школи в чужій незрозумілій мові. Ми всі платники податку», — йшлося в протесті, зверненого до румунської влади.

Найкраще стан українського питання було розглянуто у відомій петиції др. Є. Петрушевича від 11 липня 1927 р., наданій його ексцеленції Президенту Ради Ліги Націй у Женеві. Шанований голова Української Національної Ради др. Євген Петрушевич склав пам'ятку записку про стан українців в королівській Румунії.

Автор знаменитої петиції цілком прийнятно стверджував про «...нестерпний стан українського населення під румунською владою Буковини...». У відповідь Вища Рада Ліги Націй звернула увагу на те, що Румунія грубо порушує статті 2–11 Угоди від 9 грудня 1919 р. про «...захист нерумунських національностей, різних за походженням і релігією...» (Угода про мовні й релігійні меншини в Румунії). Підтвердженням «...захисту національних і релігійних прав нерумунського населення приєднаних Великих Князівств...» до Румунії було одночасне укладення приватної угоди 9 вересня 1919 р. в Парижі. Незважаючи на це, Румунія не виконала жодного зобов'язання щодо українців, затвердженого у відповідних договорах. Паризька угода декларувала: «Усі громадяни Румунії будуть рівні перед законом і будуть користуватися рівними громадянськими і політичними правами, незалежно від походження, мови та релігії» (перший рядок ст. 8). «Незважаючи на те, що румунський уряд визнав румунську мову офіційною, належні можливості будуть надані румунським іншомовним громадянам щодо використання їх рідної мови усно або письмово і перед судом» (останній рядок ст. 8). «Румунські громадяни, які належать до етнічних меншин, іншої релігії й мови, будуть мати такі самі права, гарантії і захист, як і всі румуни. Вони матимуть рівні права створювати, керувати і контролювати видатки на благодійні, релігійні та соціальні цілі, школи та інші освітні заклади з правом вільно користуватися своєю мовою і вільно відправляти конфесію» (ст. 9) [2, с. 150–159].

«У галузі народної освіти румунський уряд надасть належну можливість навчатися дітям-нерумунам в початкових школах рідною мовою в місцевостях зі значним відсотком нерумуномовного населення» [2, с. 150–159]. Проте така постанова зовсім не завадила румунському урядові ввести обов'язкову румунську мову як предмет навчання у названих школах. «У селах і районах, де проживає значний відсоток румунських громадян, які належать до етнічних меншин, з іншою мовою та релігією, ці меншини користуватимуться відповідною частиною громадських коштів, які зобов'язується виділяти державний та муніципальний бюджет на освіту, релігію та благодійні цілі» (ст. 10) [2, с. 150–159].

Представлена скарга Високій Раді Ліги Націй та її високоповажним членам на румунський уряд містила частину положень і про судовий округ Сторожинець як частину території всієї Буковини. Зокрема, в Сторожинці «значну національну меншину становили українці»: 25,81% українців, 43,40% румунів, 27,79% інших. Ці статистичні дані були отримані в результаті офіційного австрійського перепису 1910 р. Румунський перепис населення Буковини 23 лютого 1919 р. засвідчив раптово 46,7% румунів і лише 23%, українців і це тоді, коли буковинський край іще не був визнаний за міжнародними договорами за королівською Румунією. Перепис тенденційний і абсолютно фальсифікований. Щодо нового перепису населення, який проводився з 24 квітня по 5 травня 1927 р., у румунському парламенті виступили з заявами сенатор А. Лукаше-

вич та депутат Ю. Лисак, яких, у свою чергу, підтримали представник від Націонал-української партії від Буковини К. Кракалія, а також Н. Сеучук-Севяну. А. Лукашевич та Ю. Лисак направили міністру Буковини протести з приводу зловживань під час перепису в Сторожинецькому та Чернівецькому повітах, які вони представляли у парламенті. Виступаючи в сенаті 15 травня 1927 р., А. Лукашевич звертав увагу прем'єр-міністра на те, що переписувачі записали румунами 75% українців, а решту — «рутинами», «куманами» і «куцанами». Втім, з 1 січня 1920 р. вся офіційна влада Буковини користувалася виключно румунською мовою як мовою внутрішнього спілкування. Окремо це гарантувала 126 стаття Конституційного закону Королівства Румунія від 29 березня 1923 р. за № 282: «Румунська мова є офіційною в Королівстві Румунія» [6, с. 8–9].

Спеціальним розпорядженням від 17 травня 1922 р. було заборонено вживати українську мову в судах, а навесні 1927 р. указом міністра внутрішніх справ було доведено до відома всіх префектур, що всі дорожні покажчики й вивіски, програми кіно, концертів і театрів, навіть реклама, каталоги та комерційні оголошення, розміщені в публічних місцях у кафе, магазинах, приватних банках не можуть бути надруковані українською мовою, якщо над ними не має румунського тексту. Закон про початкові школи, який набував чинності 26 липня 1924 р., встановлював таке правило: «Громадяни румунського походження, які не володіють рідною мовою, зобов'язані навчати своїх дітей у початкових школах, як державних, так і приватних, виключно офіційною державною мовою» [2, с. 155–161]. Мотив закону — це твердження того, що українці в межиріччі Прута і Серета є виключно румунського походження і складають лише «лінгвістичні острови».

Проблема початкового навчання українців рідною мовою як вільне утримання приватних шкіл для нерумунських дітей від початкових до вищих шкіл була настільки гострою, що не дозволялося порушувати це питання, оскільки це переслідувалося румунськими законами і передавалося до військового трибуналу, який тримав українську частину Буковини в постійній облозі. В одному з документів зі Сторожинця, датованого 24 серпня 1926 р. і адресованого від префекта повіту всім меріям і поліцейським постам держави, йшлося: «Пане, нам стало відомо, що в деякі села приїздять особи, можливо, румунські громадяни, а може, іноземного походження, які спонукають мирне і законслухняне населення підписувати петиції, які вимагають проводити навчання в школах іноземною мовою і тим підбурюють людей проти держави й суспільного порядку. Ви зобов'язані уважно контролювати цей факт з усією відповідальністю, і якщо Вам вдасться схопити цих осіб, накажіть доставити їх у восьму дивізію у Чернівці і повідомте їхні прізвища. У випадку, якщо Ви дозволите їм збирати підписи або сприятимете й допомагатимете їм у цій діяльності, Ви будете звільнені з посади або будете переслідувані законом з на-

ступною поразкою у правах» [2, с. 155–161]. Цей документ підписали префект округу Бока і шеф жандармів Стеліг.

Дотримуючись політики подвійних стандартів, румунський уряд навесні 1926 р. в період парламентських виборів, щоб здобути прихильність українського електорату, наказав негайно ввести «...русинську мову як предмет вивчення, дві години на тиждень і одну годину релігії...» [2, с. 155–161]. Але одразу після виборів було видано новий указ, який скасовував попередній. Ось що йшлося у ньому: «Румунія. Міністерство освіти. Шкільному ревізору Сторожинецького району, № 5573/26-Сторожинець, 10 квітня 1926 р. Пана директоре, відносно нашого наказу за № 5075 від 20 травня 1926 р. про введення вивчення русинської мови у Вашій школі, доводимо до відома, що вона в майбутньому залишається державною школою з румунською мовою навчання, і Ви повинні суворо дотримуватися єдиної і аналітичної програми. Русинська мова не запроваджується до вивчення, а має використовуватися як засіб для переходу з домашньої розмовної мови дітей на офіційну (румунську)... Для цього навчання не потрібно ні підручників, ні зошитів, бо це ускладнює програму навчання. Всім школам. Бока» [2, с. 155–161].

У серпні 1926 р. Міністерство внутрішніх справ видало указ, яким заборонялося завозити в Румунію українські книги й навіть ноти, а також твори українського образотворчого мистецтва, які йшли з-за кордону. Остаточним позбавленням української частини населення змоги здобути професійну освіту було анулювання («переведено на румунську мову викладання») школи лозоплетіння в Сторожинці. Така доля спіткала аграрну школу в Кіцмані, скульптурну школу у Вижниці й вищу ремісничу школу в Чернівцях [2, с. 155–161; 3, с. 86, 106].

Одвічне питання викладання українською мовою як окремої дисципліни та присутності рідної мови в адміністративних установах постійно порушували на нарадах і зборах різного рівня державної ваги. Наприклад, на початку 1933 р. в Бухаресті відбулися збори представників провінційних та повітових асоціацій вчителів, на яких були присутні делегати і зі Сторожинця. Вчителі вимагали від уряду скасувати закон про зниження заробітної плати. Збори про підвищення зарплати і протест проти закриття шкіл відбулись у Сторожинці. Як відомо, поряд з політичними та економічними гаслами висувались і такі, як, наприклад, право навчатись у школах рідною мовою, допущення української мови в управління, зупинення мовної експансії, політичної ідеології тощо. З цього приводу в червні 1933 р. поліція констатувала: «Українське населення... Сторожинця, серед якого поширювалися комуністичні ідеї, виступає проти існуючого ладу» [9, с. 548–549].

Переслідуючи всі прояви культурного і громадського життя, румунський уряд та місцева влада тим самим сприяли поширенню «комуністичних кличів серед невдоволеного цивільного населення» [9, с. 548–549]. Пропагування комуністичних ідей сприяло культурній та ідеологічній обробці місцевого населення.

Спланована і спрямована політика на ліквідацію попередніх культурно-громадських здобутків у 1918–1928 рр. і подальша руїна в усьому українському протягом 1928–1940 рр. призвели до цілковитого занепаду невирішеного і складного українського питання. Так, культурно-просвітницьке товариство «Сторожинецький Кобзар» більше не влаштовувало концерти під диригентурою І. Загородного, не проводило Шевченківські Академії й театральні вистави [7, с. 888; 8, с. 22]. Таке тяжке становище і занепад тривали до 1940 р., коли відбулися нові карколомні суспільно-політичні та військові події, внаслідок яких Північна Буковина відійшла до складу УРСР.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антошкіна Л., Гадинко О., Красовська Г., Сигеда П., Сухомлинов О. Особливості буковинського пограниччя: історія культурного полілогу: монографія. Донецьк: Ноулідж, 2010. 237 с.
2. Буковина 1918–1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи) / Упоряд. та ред. С. Д. Осачука. Чернівці: Зелена Буковина, 2005. 328 с.
3. Буковина. Історичний нарис. Чернівці: Зелена Буковина, 1998. 416 с.
4. Буковина: національні рухи та соціально-політичні процеси 1918–1944 рр. Погляд дипломатів (Документи) / Упоряд. та наук. ред. В. М. Заповольський, С. Д. Осачук. Чернівці: Зелена Буковина, 2007. 228 с.
5. Гадинко О. О. Сторожинець: мандрівка крізь віки. Чернівці: Прут, 2013. 208 с.
6. Золота нитка поколінь. Літопис Сторожинецької ЗОШ I–III ст. № 1. Чернівці: Прут, 2008. 82 с.
7. Квітковський Д., Бринзан Т., Жуковський А. Буковина, її минуле і сучасне. Париж; Філадельфія; Детройт: Зелена Буковина, 1956. 966 с.
8. Лещук Д., Гадинко О. Особистості епох. Чернівці: 2016. 100 с.
9. Малишко В. М. Сторожинець // Історія міст і сіл Чернівецької області. Київ: УРЕ, 1969. С. 546–558.

Євген Горб,

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
за спеціальністю 034 Культурологія,
Мариупольський державний університет

БРЮКНЕРІВСЬКІ МІСЦЯ УКРАЇНИ

(ДО 85-ї РІЧНИЦІ СМЕРТІ АЛЕКСАНДЕРА БРЮКНЕРА)

Ім'я польсько-німецького славіста та історика культури Александра Брюкнера практично відсутнє у вітчизняному науковому полі поза межами бібліографічного апарату праць, дотичних до проблем слов'янської філології та історії культури. Тим не менш, один із найбільш знаних і шанованих європейських славістів мав тісні зв'язки з Україною й підтримував їх усе життя. 24 травня 1939 р. «берлінський самітник» А. Брюкнер покинув цей світ, проте остаточний спочинок знайшов лише 2023 р., коли його перепоховали на Раковицькому цвинтарі у Кракові. Брюкнер все життя вважав себе поляком, проте «своїм» у вітчизні він так і не став, тим паче, що народився він саме на українській землі.

Пропонована розвідка має на меті уявну прогулянку брюкнерівськими місцями України, деякі з яких досі зберігають пам'ять про видатного вченого.

Рідним містом Александра був Тернопіль, де на середину XIX ст. налічувалося близько 25 тис. мешканців [6, s. 137]. Саме тут у родині чиновника Александра Маріана Брюкнера майбутній учений і народився 29 січня 1856 р. Іноді в літературі трапляються згадки, що Александер Брюкнер народився в Бережанах, проте сам дослідник це заперечував, а в місцевих парафіяльних книгах про це немає записів. Родина Брюкнерів мала німецьке коріння, проте вже понад три її покоління вважали себе поляками та сповідували католицитво.

Александер Брюкнер значну частину дитинства провів у Бережанах. Сам дослідник 1930 р. у приватній розмові повідомляв, що майже щоліта відвідував Бережани, щоб провести час з дідусем. Згадував сивочолий берлінський професор і свої дитячі забавки — купання в бережанському ставку та пробіжки місцевою липовою алеєю. Дідусь Александра Брюкнера був досить відомою та шанованою особою в Бережанах, мав тут кам'яницю, відому як кам'яниця Брюкнерів.

У родині Александра Маріана був ще молодший син Кароль, який мав троє дітей — племінників Александра Брюкнера. Всі вони також стали помітними польськими вченими першої половини XX ст. Зокрема, Александер Флоріан Брюкнер викладав у гімназії, мав докторський ступінь з полоністики. Племінник Брюкнера пережив Другу світову війну та ув'язнення у нацистському концтаборі, відкривши після війни антикварну крамницю. Еміль Брюкнер був істориком і архівістом, працівником львівського Національного інституту імені Оссолінських. Станіслав Брюкнер був єдиним із родичів Александра, який зробив кар'єру в точних науках — викладав фізику та математику в Бидгощі. Життя Станіслава обірвалося під час нацистської окупації Польщі — він був розстріляний восени 1939 р. [7].

Освіту малий Александер Брюкнер розпочав у німецькій гімназії у Львові, де й отримав атестат зрілості в 16 років. Підкреслимо, що Александер отримав атестат з відзнакою. Після закінчення гімназійного курсу А. Брюкнер продовжив навчання у Львівському університеті, а потім — у Відні. 1878 р. Брюкнер пройшов габілітацію і подальші кілька років його життя були пов'язані з Львівським університетом, де колишній випускник п'ять семестрів викладав як приват-доцент, не маючи постійного місця працевлаштування [5, s. 93; 6, s. 137]. Александра зарахували до викладацького складу філософського факультету Львівського університету 1879 р. за спеціальністю порівняльні граматики слов'янських мов. Обов'язки А. Брюкнера як викладача обмежувалися викладанням факультативного курсу старослов'янської мови [4, с. 372].

Українська дослідниця Іраїда Галенко, характеризуючи викладацьку кар'єру Александра Брюкнера у Львові, зокрема, відзначала, що вчений опублікував низку розвідок із проблем литовсько-слов'янських зв'язків та давньослов'янських поселень, однак це не так [1, с. 49–50; 2, с. 39]. Після габілітації й протягом

усього періоду праці у Львові (до 1880 р.) вчений публікував лише рецензії на дослідження інших науковців. Вочевидь, Александер сподівався отримати професорську кафедру у Львові, проте цим планам так і не судилося втілитись, адже молодий, талановитий мовознавець потрапив в орбіту інтересів Берлінського університету.

Початок викладацької кар'єри в Берліні абсолютно не означав, що вчений повністю розірвав зв'язки зі Львовом. Річ у тім, що Королівська бібліотека в Берліні не мала необхідних запасів літератури слов'янськими мовами, конче необхідної Александеру Брюкнеру не тільки для викладання, але й для наукової роботи. Майже щомісяця дослідник на кілька днів навідувався до Львова, а протягом семестрових канікул залишався у місті на довше, аби скористатися невичерпними книжковими багатствами Національного інституту імені Оссолінських, який до 1945 р. розміщувався у Львові.

А. Брюкнера можна вважати давнім приятелем Івана Франка — вони товаришували ще зі студентської лави, слухаючи лекції у Львівському університеті протягом 1873–1878 рр. Франко був незадоволений рівнем навчання у Львові, хоча його вчитель Омелян Огоновський зауважував, що навряд чи можна говорити про низьку якість викладання у Львівському університеті, коли він дав світу такого вченого як Брюкнер. Александера характеризували як найбільш уважного та відповідального студента. У подальшому колишні однокурсники часто зустрічалися, коли Брюкнер приїздив до Львова попрацювати в рукописних зібраннях Оссолінеуму, зупиняючись у Франка та обговорюючи поточні проблеми слов'янознавства. На жаль, про особисті взаємини Александера Брюкнера та Івана Франка відомо дуже мало, і про їх контакти можна скласти уявлення переважно за матеріалами численних взаємних рецензій у науковій періодиці [3, с. 182–183, 185–186].

Отже, перші 25 років життя Александра Брюкнера були нерозривно пов'язані з українськими землями. Саме тут сформувалася особистість ученого, коло його наукових інтересів та спілкування. Українські сторінки інтелектуальної біографії польсько-німецького славіста потребують глибшого дослідження, з залученням величезного масиву неопублікованого листування Александера Брюкнера, яке розпорошене всією Європою, адже особового фонду Брюкнера не існує до сьогодні. Українські дослідники можуть зробити внесок у розвиток брюкнерознавства, опрацьовуючи матеріали, пов'язані з Брюкнером, що, зокрема, збереглися у рукописному відділі Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника.

Список використаних джерел та літератури:

1. Галенко І. Мовознавча славістика у Львівському університеті (1787–1939) // Проблеми слов'янознавства. 2004. Вип. 54. С. 44–60.

2. Галенко І. Науково-методична робота кафедри слов'янської філології Львівського університету (1889–1918) // Проблеми слов'янознавства. 2000. Вип. 51. С. 39–45.
3. Гнатюк М. Іван Франко та Александер Брюкнер: польсько-український науковий діалог // Київські полоністичні студії. 2017. Т. XXIX. С. 182–188.
4. Качмар В. Львівський університет у 1784–1918 роках: організаційні, освітньо-наукові та національні трансформації. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 531 + [1] с.
5. Pohrt H. Beiträge zum Wirken des Slawisten Aleksander Brückner In Berlin 1881–1939 // Zeitschrift für Slawistik. 1970. Bd. 15 (1). S. 90–102.
6. Scholze D. Aleksander Brückner — polski slawista w Berlinie // Rocznik Lubuski. 1993. T. XVIII. S. 137–142.
7. Widajewicz J. Skąd pochodzi Prof. Aleksander Brückner? // Zeszyty Naukowe UJ. 1971. T. CCLXX. Prace Historycznoliterackie. Z. 20. S. 151–156.

Людмила Данильчук,

студентка Навчального інституту економіки та менеджменту,
*Національний університет водного господарства
та природокористування, м. Рівне*

РОЛЬ ГАЗЕТИ «ДІЛО» У ВИСВІТЛЕННІ КУЛЬТУРНИХ ПОДІЙ 1927 р.

Актуальність дослідження. Культурні події віддзеркалюють ключові аспекти суспільного життя та культурного розвитку в конкретний історичний період. 1927 р. газета «Діло» відіграла визначну роль у просуванні та аналізі подій та тенденцій того періоду, будучи важливим медійним каналом для висвітлення не лише політичних та економічних аспектів, але й культурного життя суспільства. Вивчення культурних подій через призму газетних матеріалів дає змогу розкрити способи впливу засобів масової інформації на формування суспільних думок, стереотипів та ідентичності. Окрім того, аналіз культурних статей і рецензій дає змогу розкрити погляди суспільства того часу на різноманітні аспекти культури, включаючи літературу, мистецтво, кіно, театр тощо.

Дослідження спрямоване на характеристику впливу культурних подій на формування громадської думки, соціокультурних тенденцій та ідентичності українського суспільства 1927 р. Виявлення цих зв'язків допоможе краще зрозуміти динаміку культурного життя в контексті його взаємодії з історичними, політичними та соціальними факторами того періоду, що є ключовими для розуміння та аналізу культурних змін.

Для прикладу доцільно навести деякі культурні події 1927 р., висвітлені в газеті «Діло»:

– дитяча книжка, як засіб національного виховання. Стверджується, що українська дитяча книжка щодо зовнішнього вигляду не може рівнятися з будь-якою іншою чужою. Українська книжка може бути дорогим подарунком для на-

шої молоді, не з боку зовнішнього вигляду, а з боку того змісту, який здебільшого криється під скромною зовнішньою обкладинкою. Тільки книжка, яка написана рідною мовою може закріпити любов до рідного краю, бути головним чинником національного виховання. Особливо велика роль випадає на рідну дитячу книжку, у час денационалізації школи. Українська дитяча книжка повинна стати звичайною, буденною річчю для щоденного вжитку нашої молоді [1, с. 2];

– *Ucrainica*. «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського вийшла в перекладі на чеську мову Вінкента Хорвата. З нагоди перекладу «Лідове Новіни» розмістили невеличку рецензію [3, с. 4];

– 18 грудня в Празі вшанували пам'ять М. Драгоманова. Свято «Українського Високого Педагогічного Інституту ім. М. Драгоманова». Окрім професорів та студентів також було багато гостей, у тому числі професор Ст. Смаль-Стоцький, ректор українського університету, професор Колесса, представники різних українських наукових і громадських установ та представники чеських міністерств. Новий ректор Інститут професор В. Сімович продемонстрував «Драгоманівський правопис, його науковість (фонетичність), практичність та його майбутнє». Є багато різних назв драгоманівського правопису. такі як: драгоманівка, женецький правопис, правопис Громади, сам М. Драгоманов звав його «женевкою» і вважав себе свідомо батьком «женевки» [8, с. 1];

– мистецько-літературна хроніка. Всеукраїнський історичний музей ім. Шевченка в Києві придбав нововідкритий портрет М. Гоголя італійського маляра Зона, намальований 1847 р. [4, с. 3];

– літературна хроніка, вийшов 15-й том збірних творів В. Винниченка у Державному видавництві України. У також вийшла збірка оповідань П. Панча «Бог Богів» та І. Сеченка «Історія однієї кар'єри». Відоме оповідання Коцюбинського «Фата моргана» «передраMATизоване на сцену К. Кошевським» [5, с. 9];

– анонс про «Українське мистецтво» — український місячник, який виходить у кінці кожного місяця під редакцією М. Голубця;

– описаний традиційний Маланчин вечір з танцями у великій салі Муз. Т-ва ім. Лисенка в четвер, день 13 січня, 1927 р. готує Незалежний Людовий Театр. «Програму становлять: Актуальна комедія, співи Наддніпрянського хору під орудою П. Євсевського та продукції знаменитих танцюристів М. Мацяка і Смірнова» [6, с. 4];

– повідомлення про те, що цьогорічний карнавал не буде, ймовірно, такий веселий, як минулорічний, через фінансову скруту, дефіцит, щоб влаштувати бал. Поки що відбудеться 12 лютого велика маскарада в Народному Домі заходом Кооперативи «Український Театр» у Львові [2, с. 4];

– повідомлення про те, що в квітні 1927 р. проводилася «Виставка української книги і гравюри» в Бельгії, з ініціативи редакції «Українського мистецтва» у Львові;

– описано вечір на честь Стефаніка на провінції. Пишуть нам: Гурток праці при читальні «Просвіти» в Скалі, улаштувати 16 січня літературний вечір на честь 25-літньої праці співця мужицької неволі Василя Стефаніка. Серед слухачів були: молоді, старші інтелігенти і прості хлопці та дівчата. Прочитано з проясненням також було про повість О. Кобилянської «Царівна» [7, с. 4].

Отже, за час видання «Діло» здобуло широку аудиторію, завдяки цьому воно впливала на формування суспільно-політичних та культурних дискусій. Літературна й мистецька тематика в газеті «Діло» поступалася місцем політичній, суспільній та економічній, проте фактично в кожному номері не обходилося без публікацій, присвячених літературі, й власне художніх творів. Найчастіше це були оповідання українських та перекладних авторів, які публікувалися з продовженням у кількох номерах.

«Діло» початково було задумано як національний політичний друкований орган, спрямований на задоволення потреб українського народу. Він мав надавати місце для вільного обговорення питань, не підкріплених партійними, інституційними або особистими інтересами. У момент заснування її вважали важливим атрибутом сучасного суспільства, і з часом її авторитет зростав, оскільки «Діло» привертало увагу найвидатніших українських мислителів. З витoku газета віддавала перевагу ідеї відродження України у тому світлі, як це бачили народовці, намагаючись протистояти поширеному москвофільству, та, в загальному, спирався на національно-демократичну платформу. Проте, будиши неофіційним голосом Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), «Діло» не ставало його рупором, а надавало можливість висловлювати різні погляди.

Отже, дослідження культурних подій у газеті «Діло» 1927 р. є важливим кроком у розкритті складних зв'язків між культурою та ЗМІ та їхнього впливу на суспільство в історичному контексті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дитяча книжка, як засіб національного виховання // Діло. 1927. № 4. С. 2.
2. Надіслане // Діло. 1927. № 12. С. 4.
3. Новинки // Діло. 1927. № 4. С. 3.
4. Новинки // Діло. 1927. № 5. С. 3.
5. Новинки // Діло. 1927. № 6. С. 9.
6. Новинки // Діло. 1927. № 9. С. 4.
7. Новинки // Діло. 1927. № 15. С. 4.
8. Памяти М. Драгоманова // Діло. 1927. № 5. С. 1.

Вікторія Дронів,
молодший науковий співробітник
відділу глобальних і цивілізаційних процесів,
*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

МІЖНАРОДНІ ОСВІТНІ ПОДОРОЖІ В АВСТРАЛІЇ

Іноземні студенти є цінною частиною туристичної економіки та австралійської спільноти. Вони живуть, навчаються і працюють в австралійських громадах і роблять внесок як в економічний, так і в соціальний аспекти. Оскільки іноземні студенти залишаються в Австралії надовго, вони витрачають у середньому більше, ніж інші типи іноземних відвідувачів. Багато студентів подорожують Австралією, мотивують рідних і друзів відвідати країну та, зазвичай, діють як посли Австралії після повернення додому. Окрім того, іноземні студенти можуть працювати, часто на підприємствах гостьової економіки. Не менш важливо те, що іноземні студенти сприяють культурному багатству австралійських спільнот і життєдіяльності суспільства загалом.

Мета дослідження — порівняти поточні рівні поширення іноземних студентів в Австралії з періодом до пандемії COVID-19.

До COVID-19 попит з боку іноземних студентів значно зростав. З 2002 по 2019 р. кількість іноземних студентів зросла більш ніж утричі до понад 950 000, а вартість міжнародного експорту освіти зросла в шість разів до понад 40 млрд. доларів. У роки пандемії кількість іноземних студентів в Австралії неухильно зменшувалася, бо нові студенти не могли в'їхати в країну, а чинні студенти закінчували курси та поверталися на батьківщину [1].

Коли австралійський кордон знову відкрився, кількість прибулих іноземних студентів швидко зросла. 2022 р. кількість власників тимчасової студентської візи (425 900) відновилася до трохи більше, ніж половина (51%) рівня до пандемії. На початку 2023 р. перед початком навчального року студентів іще значно побільшало. Загалом у лютому 2023 р. до Австралії прибуло 142 600 власників тимчасових студентських віз. Це на 189% (93 300) більше, ніж у лютому 2022 р. Проте це все ще на 22% (41 300) менше, ніж у лютому 2019 р. [2].

У міру того, як прибулих побільшало, 2022 р. кількість власників студентських віз в Австралії також різко зросла, а кількість власників студентських віз за межами Австралії зменшилася. На початку 2023 р. в Австралії було більше власників студентських віз, ніж у березні 2020 р., коли серія стала доступною. Кількість власників студентських віз за межами Австралії зросла під час пандемії, що віддзеркалює вибір студентів навчатися за кордоном на онлайн-курсах або навіть відкласти навчання. Тимчасове збільшення кількості власників

студентських віз за межами Австралії в грудні кожного року, ймовірно, вказує на розрив між студентами, які отримали візи, та їхнім прибуттям до Австралії. Це також може віддзеркалювати короткострокові повернення додому студентів, які навчаються за багаторічними програмами в Австралії. Відтермінування курсу (студенти, які вирішили розпочати навчання пізніше) були на 29% нижчими 2022 р., ніж 2021 р., але все ще на 45% вищими, ніж 2019 р. [2].

Наприкінці 2022 р. кількість власників тимчасової студентської візи з наступних 25 найкращих країн походження повернулася до рівня березня 2020 р.:

- Колумбія — 17 300 власників віз, що на 8% більше, ніж у березні 2020 р.
- Таїланд — 15 900 власників віз, що на 42% більше, ніж у березні 2020 р.
- Пакистан — 12 000 власників віз, що на 2% більше, ніж у березні 2020 р.
- Кенія — 3700 власників віз, що на 28% більше, ніж у березні 2020 р.
- Бутан — 3300 власників віз, що на 18% більше, ніж у березні 2020 р.
- Чилі — 3100 власників віз, що на 16% більше, ніж у березні 2020 р.

Наприкінці 2022 р. Китай був найбільшою країною-джерелом для власників студентських віз (72 300), за ним йшли Індія (62 900), Непал (42 900), Колумбія (17 300), Таїланд (15 900), В'єтнам (15 000), Філіппіни (13 400), Бразилія (12 600) [4].

На початку 2023 р. спостерігалось подальше значне зростання кількості власників студентських віз, і, зокрема, кількість власників віз із Китаю зростає ще на 50%. На кінець березня 2023 р. кількість власників віз з Китаю (108 600) перевищувала показник до пандемії (106 800 на березень 2020 р.) [4].

Отже, до пандемії COVID-19 кількість іноземних студентів в Австралії стрімко зростала, сягнувши понад 950 000 осіб 2019 р. Під час пандемії кількість іноземних студентів різко скоротилася через закриття кордонів. Після відкриття кордонів 2022 р. кількість іноземних студентів почала швидко відновлюватись, але ще не досягла допандемічного рівня. На початок 2023 р. основними країнами походження іноземних студентів в Австралії були Китай, Індія, Непал, Колумбія й Таїланд. До кінця березня 2023 р. кількість студентів з Китаю перевищила допандемічний рівень. Спостерігалось зростання кількості студентів, які відклали початок навчання порівняно з допандемічним періодом.

Список використаних джерел та літератури:

1. Управління освіти. Дані про іноземних студентів. Березень 2023 р.
2. Міністерство внутрішніх справ. Студентські візи в Австралії та за її межами. 2023.
3. Департамент внутрішніх справ. Звіт про візову програму Working Holiday Maker. Грудень 2022 р.

Ілона Жовта,
доктор філософії з історії,
викладачка кафедри історії, факультету соціології і права
Національний технічний університет України
«КПІ імені Ігоря Сікорського»

ЕЛЕКТРИФІКАЦІЯ У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ ВИХОВАНОК ІНСТИТУТІВ ШЛЯХЕТНИХ ДІВЧАТ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ ст.

Електрифікація українських міст наприкінці ХІХ — початку ХХ ст. стала знаковою подією, адже змінювала повсякденне життя його мешканців — менше почали використовуватися парові двигуни, поменшало свічок та газового освітлення в оселі, а також з'явився новий вид транспорту — трамвай [2, с. 147].

Однак електрифікація у містах велася повільно і не була пріоритетною для держави. За статистичними даними, 1913 р. Російська імперія поступалася лідерам в електроенергетиці, таким як США та Німеччині, відповідно у 18,5 і 7,5 раза. Також електрифікація міст підросійської України відбувалася нерівномірно. Найбільше електроенергії споживали в Києві, де 1909 р. проживало 450 тис. осіб, потужність центральної електростанції становила 7500 кВт і обслуговувалось при ній 8458 абонентів. У Харкові на той час проживало 237 тис. осіб, і потужність центральної станції становила 1650 кВт, було 2010 абонентів. У Полтаві з населенням 69 тис. осіб електростанція мала потужність усього 253 кВт і обслуговувала 326 мешканців [2, с. 148–149].

Попри низькі темпи електрифікації міст, використання електроенергії в помешканнях і в державних інституціях ставало все частішим, зокрема в навчальних закладах, а саме в інститутах шляхетних дівчат — державних школах пансіонах для доньок дворянства і заможного купецтва, що діяли в Полтаві, Харкові, Одесі та Києві, й наприкінці ХІХ ст. почали активно застосовувати електричне освітлення у приміщеннях.

Тому метою доробку є характеристика електрифікації інститутів шляхетних дівчат на території України та її вплив на повсякденне життя вихованок цих навчальних закладів наприкінці ХІХ — початку ХХ ст. У дослідженні використано загальнонаукові й історичні методи. Джерельна база складається зі спогадів вихованки Одеського інституту [1] й архівних документів [3, 13, 14]. Історіографія дослідження не є широкою, адже проблемі електрифікації міст і її значення для повсякдення мешканців присвячено мало напрацювань. Серед них ця тема найглибше розкрита в дослідженнях А. Кізлової [6], Т. Водотики [2], П. Лесничої [8]

і О. Ковалю [7]. Електрифікації інститутів шляхетних дівчат не присвячено студій в історіографії і авторка робить першу спробу з дослідження цієї теми.

Електрику в приміщеннях інститутів шляхетних дівчат впроваджували поступово. В закладах була поширена практика звертатися до інших шкіл-пансіонів та інституцій, щоб з'ясувати, як у них впроваджувалась електрифікація чи встановлювали вентиляцію й опалення. Зокрема, це можна простежити в листах Одеського інституту шляхетних дівчат та інших закладів до Київського [13, арк. 86, 87–87 зв., 88]. Спочатку електрикою забезпечували найважливіші приміщення шкіл-пансіонів. У документах Київського інституту шляхетних дівчат наприкінці XIX ст. наводиться інформація про електрифікацію актової зали та церкви [3, арк. 4 зв.]. Ми припускаємо, що заміна світла з газового на електричне в цих приміщеннях була вигідною з економічного погляду, бо церква й актова зала були великими, тож для їх освітлення необхідно було виділяти більше коштів. На підтвердження економічної доцільності електричного освітлення можна навести звернення Київського інституту шляхетних дівчат 1919 р. до місцевої влади з проханням провести електрику в усьому інституті, позаяк у місті бракувало газу й у закладу була велика заборгованість [14, арк. 6–6 зв.].

А, з іншого боку, актові зали і храми були значущими для інститутів та презентували заклади перед суспільством, тому що в них часто зустрічали імператорську сім'ю, громадських і церковних діячів, членів родини інституток, проводилися різноманітні інститутські заходи, в церквах до того ж відправляли богослужіння [5, с. 97, 129].

Також про електрифікацію актової зали згадано у спогадах вихованки Одеського закладу Н. Аленнікової, де частково описано виконання робіт, а більше уваги приділено комунікації вихованок з електриками: «Там... трудилися молоді електрики. Їх було троє, вони курили та весело працювали. Вони всі троє обернулися на нас, і знайомство відбулося дуже швидко. Прийняли вони нас дуже люб'язно, почали розпитувати про наше «тюремне» життя, як вони висловились. Маруся захотіла подивитися, як вони лагодять електрику. Тоді один із них виліз у вікно, майже висів зовні і на наші побоювання, що він може впасти, весело сміявся... На прощання вони нас нагородили насінням, витягували його зі своїх кишень і сипали в наші величезні кишень» [1]. Хоча наставниці інституток забороняли дівчатам контактувати з електриками й заходити до актової зали, вихованки порушили настанови, за що були покарані, бо, за словами директорки, «зганьбили наш заклад шляхетних дівчат» [1]. Цей епізод з повсякденного життя важливий тим, що тут не тільки показано початок електрифікації інституту, а й можна простежити суворий нагляд наставниць за відносинами між протилежними статями та за дотриманням моралі у стінах шкіл-пансіонів.

Те, як керівництво інститутів шляхетних дівчат російської імперії розуміло необхідність електрифікації, залежало не тільки від економічного зиску, але й

від покращення санітарного стану закладів. Наприклад, у медичному звіті Відомства закладів імператриці Марії, яке контролювало діяльність інститутів шляхетних дівчат, уміщено звіт Педагогічного інституту, де вказано, що завдяки електричному освітленню було усунуто кіптяву й задуху в навчальних аудиторіях [9, с. 178]. У документах Київського інституту шляхетних дівчат вказано, що опалення дровами і калориферами, а також гасове освітлення негативно впливали на свіжість повітря, яке було спертим [4, с. 50]. У Полтавському інституті шляхетних дівчат серед недоліків санітарного стану закладу було вказано освітлення, яке проводилося гасом, за допомогою підвісних ламп. Це пояснювалося тим, що гасові лампи, виділяючи за годину 95 літрів вуглецю, псували повітря, нагрівали голову й очі. Також підвісні гасові лампи спричинювали короткозорість через те, що дівчатам доводилося постійно напружувати зір, щоб краще бачити, і вони наближали до очей книгу або зошит. Визнавалося найкращим із освітлень електричне, яке не нагріває і не псує повітря, до того ж безпечне, бо без вогню [10, с. 211]. Отже, в інститутах шляхетних дівчат відзначався негативний вплив гасового освітлення і впроваджувалося електричне для покращення санітарного стану приміщень.

Чи повністю були електрифіковані будівлі інститутів шляхетних дівчат, чи тільки окремі кімнати, достеменно невідомо. Про інші заклади не знаходимо інформації у зв'язку з тим, що після евакуації інститутів шляхетних дівчат на території України, окрім Київського [5, с. 134], на терени росії [12, с. 139] або Сербії [11, с. 498, 505], їхні документи, за нашим припущенням, були перевезені разом з ними і зараз зберігаються в архівних установах країни-агресора.

Тож електрифікація інститутів шляхетних дівчат на території України наприкінці XIX — початку XX ст. велася поступово, спочатку забезпечували електрикою найбільші і найважливіші приміщення. Використовувалася електрика з метою економії і для покращення санітарного стану закладів. За браком джерел, не можна повністю реконструювати, наскільки заклади були електрифіковані.

Список використаних джерел та літератури:

1. Аленникова Н. Русская трагедия. Дороги дальние, невозвратные. URL: <http://surl.li/nzdvu>
2. Водотика Т. Історія повсякдення. Київ. Початок XX століття. Харків: Фоліо, 2020. 251 с.
3. Годовой отчет о состоянии учебно-воспитательной и хозяйственной работе института. 1911 г. // Держархів м. Києва. Ф. 144. Оп. 1. Спр. 1056. 10 арк.
4. Жовта І. Догляд за простором і санітарним станом Київського інституту шляхетних дівчат у XIX — на початку XX століття // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2023. Т. 34 (73). № 1. С. 48–53. <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/1.7>
5. Жовта І. Колектив Київського інституту шляхетних дівчат в організації повсякдення вихованок (XIX — перші десятиліття XX ст.) [Текст]: дис... док. ф. н.: 032 — Історія та археологія. КПП імені Ігоря Сікорського. Київ, 2023. 189 с.
6. Кізлова А. Роль електрифікації в поліпшенні умов праці населеників і найманих працівників Києво-Печерської Успенської лаври // Матеріали I всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 22 травня 2020 р. Київ: Арт Економі, 2020. С. 16–19.

7. Коваль О. Електрифікація Єлисаветграду в кінці XIX століття. Роль міської думи та управи // XXI Міжнародна молодіжна науково-практична конференція «Історія розвитку науки, техніки та освіти», присвячена 125-річчю КПі ім. Ігоря Сікорського (13 квітня 2023 р., м. Київ): збірник праць. Київ, 2023. С. 78–81.

8. Леснича П. Новації в побуті жителів Волинської губернії (кінець XIX — початок XX ст.) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Історичні науки. 2017. № 4 (353). С. 27–31.

9. Медицинский отчет по Ведомству учреждений императрицы Марии. 1903–1904 гг. Санкт-Петербург, 1906. 374 с.

10. Мазанов П. І. Полтавский институт благородных девиц. 1818–1898: Архивные справки. Полтава: типо-лит. Л. Фришберга, 1899. 340 с.

11. Морозова Т. Г. В институте благородных девиц. Институтки: воспоминания воспитанниц институтов благородных девиц / [сост., подг. текста и коммент. В. М. Боковой и Л. Г. Сахаровой, вступ. статья А. Ф. Белоусова]. Москва: Новое литературное обозрение, 2005. С. 391–506.

12. Несвицкий А. А. Полтава в дни революции и в период смуты 1917–1922 гг.: Дневник. Полтава, 1995. 280 с.

13. Прошение о приеме и увольнение из института, предоставление должностей в институте, выдаче послужных списков и др. Условия на ремонт помещения института. 1892–1916 гг. // Держархів м. Києва. Ф. 144. Оп. 6. Спр. 8. 109 арк.

14. Списки служащих и воспитанниц института. 1919 г. // Держархів м. Києва. Ф. 144. Оп. 1. Спр. 1233. 27 арк.

Людмила Журавльова,

кандидат історичних наук, викладач кафедри
всесвітньої історії та археології історичного факультету,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

СТАНОВЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТЕХНО-ГЛОБАЛІЗМУ ТА ТЕХНО-НАЦІОНАЛІЗМУ В УМОВАХ ЗАВЕРШЕННЯ ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ

Техноінноваційна діяльність протягом XX ст. безпосередньо впливала на міжнародну інтеграцію й вносила зміни до ландшафту системи міжнародних відносин. Одночасно технологічні системи, які склалися після Другої світової війни сприяли глобалізації, зокрема й щодо розповсюдження ноу-хау знань. Проте глобалізація не виключала створення системи експортного контролю за цими знаннями й технологіями. В міжнародному науковому дискурсі ці дві тенденції розглядаються в контексті техnodипломатії, яку дослідники визначають як здатність співпрацювати у сфері науки й технологій, навіть коли політичні відносини є конфліктними [8; 9].

Актуальність дослідження техноглобалізму й технонаціоналізму підкріплена зростанням уваги істориків, політологів, економістів, філософів у цьому напрямку за останні роки. Зокрема, історики М. Деніелс та Д. Крідж 2022 р. у спільній книзі «Регулювання знань і національна безпека в післявоєнній Америці» [2] переглянули історію експортного контролю США від Першої світової

війни. Розглядаючи, як концепції національної безпеки сформували політику обміну та заперечення науково-технічних знань у міжнародних відносинах, науковці вийшли за рамки торговельної політики й показали, як система експортного контролю впливала на обмін науково-технологічними знаннями між академічними установами та компаніями в США й за кордоном.

До того ж вивчення історії науки й техніки виокремлюється в спеціалізовані інституційні заклади. Так, блискучий британський дослідник історій науки й техніки Д. Еджертон створив Центр історії науки, техніки та медицини історичного факультету Королівського коледжу Лондона. 2017 р., Міжнародний союз історії та філософії науки й техніки утворена Історична комісія з питань науки, техніки та дипломатії. Головною місією організації відтоді залишається сприяння міждисциплінарним історичним дослідженням та і координація взаємозв'язку між наукою, технологіями й дипломатією [11]. Тож в умовах російської агресії проти України та викликів відбудови, українська наукова спільнота не може залишатися осторонь проблем сек'ютаризації знань.

Концептуалізація понять «техноглобалізм» й «технонаціоналізм» почалася наприкінці 1980-х рр. Тут ключову роль відіграло не лише завершення холодної війни, але й значне посилення Японії та Китаю на міжнародних ринках новітніх технологій. Дисонанс між цими двома тенденціями полягав у тому, що, з одного боку, холодна війна створювала ситуацію секретності обміну даними й була технонаціоналістичним режимом по суті. З іншого боку, ще з 1960-х рр. в азійських нових індустріальних країнах з'явився техноглобалістський режим, який згодом перейняв Китай [10, р. 382]. Вагома урядова підтримка у Японії технологій невійськового призначення через проект «Надзвичайно широкомасштабної інтеграції» («Very-large-scale integration») допоміг японським виробникам напівпровідників наздогнати, а згодом і перегнати американських гігантів, таких як «АйБіЕм» («IBM»), «Тексас Інструментс» («Texas Instruments») і «Моторола» («Motorola») [12].

Тому термін «технонаціоналізм» уперше використав американський економіст Роберт Райх 1987 р. для опису втручання адміністрації Р. Рейгана в Угоду між «Фудзіцу» («Fujitsu»), великою японською компанією з виробництва електроніки, й «Ферчайлд» («Fairchild»), американським виробником чіпів. Результатом стала заборона «Фудзіцу» купити «Ферчайлд» з міркувань безпеки [6]. У контексті американо-японського суперництва на ринку напівпровідників Р. Райх бачив технонаціоналізм як низку стратегій та політичних орієнтацій, що відстоюють інноваційну спроможність і технологічну автономію нації [7, р. 68]. Відтак, традиційне розуміння технонаціоналізму ґрунтується на балансі між технологічною сферою й національною безпекою.

Протягом 1990-х та 2000-х рр. технонаціоналізм почали розуміти як зв'язок технологічної досконалості з військовою могутністю держави [4]. Тенденція розглядати технонаціоналізм як геополітичну стратегію зберігається

й сьогодні. Це, фактично, зводить технонаціоналізм до набору інструментів, покликаних знизити потенціал розвитку цифрових технологій однієї сторони користуючись з іншої. Тобто технонаціоналізм вбудовується в систему протистояння наддержав (тільки замість СРСР тепер виступає КНР) у нових реаліях глобального світу. Це дає підстави сучасним дослідникам стверджувати, що технологічний конфлікт між США та КНР набув ознак цифрової війни [1].

Варто зазначити, що поняття «технонаціоналізму» розвивалося в дихотомічному розумінні до «техноглобалізму» й у тих самих умовах трансформації системи міжнародних відносин. У спільній роботі канадки Сільвії Острі та американського професора економіки, міжнародних і суспільних відносин, бізнесу й права Річарда Р. Нельсона науковці протиставляють техноглобалізм, як політику інтернаціоналізації приватних технологій, і технонаціоналізм, як технологічну політику державного сектору з орієнтацією на переважання національних технологій [5, р. 2–10]. Вже в 2000-х рр. британський історик Д. Еджертон визначив технонаціоналізм і техноглобалізм як два протилежні підходи до вивчення зв'язку між технологією та суспільством. Тобто розглядав ці концепції з дослідницького погляду, а не як політику конкретної країни [3, р. 1].

Отже, досі немає єдиного розуміння концепцій техноглобалізму й технонаціоналізму. Зрештою, їхній зміст перебуває на стику різних суспільних наук. Стимулом до активізації наповнення цих концептів у науковому співтоваристві стали історичні умовт, пов'язані з технологічними змінами і трансформаціями самої системи міжнародних відносин. Одночасно технонаціоналізм і техноглобалізм є підходом до вивчення національних історій технологій. Для обох цих підходів характерним є інноваційно-центричне спрямування. Але, якщо для технонаціоналістів нація є вихідною одиницею аналізу у вивченні технологій, то техноглобалісти зосереджуються на вивченні світових економічних і політичних систем.

Список використаних джерел та літератури:

1. Capri A. Techno-nationalism and diplomacy: The US-China race to reshape alliances, institutions and standards (Hinrich Foundation Report, published 02 October 2020). 2020. URL: <http://surl.li/udovc> (Last accessed: 26.10.2023).
2. Daniels M., Krige J. Knowledge Regulation and National Security in Postwar America. Chicago: University of Chicago Press, 2022. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226817521.001.0001>
3. Edgerton D. E. H. The Contradictions of Techno-Nationalism and Techno-Globalism: A Historical Perspective // *New Global Studies*. 2007. Vol. 1, Is. 1. P. 1–32. DOI: <https://doi.org/10.2202/1940-0004.1013>
4. Johnson-Freese J., Erickson A. S. The emerging China — EU space partnership: A geotechnological balancer // *Space Policy*. 2006. Vol. 22, Is. 1. P. 12–22. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.spacepol.2005.11.001>
5. Ostry S., Nelson R. Techno-Nationalism and Techno-Globalism: Conflict and Cooperation. Washington D.C.: The Brookings Institution, 1995. 159 p.
6. Park S. The Review Article on Technonationalism // *Preprints*. 2022. Vol. 1. DOI: <https://doi.org/10.20944/preprints202211.0131.v1>
7. Reich R. B. The rise of techno-nationalism // *The Atlantic Monthly*. 1987. May. Num. 259 (5). P. 63–69. URL: <http://surl.li/udour> (Last accessed: 26.10.2023).

8. Salzman R. «Techno-Diplomacy» for the Twenty-First Century: Lessons of U.S.-Soviet Space Cooperation for U.S.-Russian Cooperation in the Arctic. 2017. (Research Paper No 6, 1–32). US: 2015–2016 Hurford Next Generation Fellowship Research Papers. URL: <http://surl.li/udovt>

9. Schweitzer G. Techno-Diplomacy: US-Soviet Confrontations in Science and Technology. 1989. New York: Plenum Press. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-4899-6046-7>

10. Song L., Ray A. «How can a small app piss off an entire country?»: India's TikTok ban in the light of everyday techno-nationalism. *Inter-Asia Cultural Studies*. 2023. V. 24:3, P. 382–396.

11. Turchetti S., Adamson M., Rispoli G., et. al. Introduction: Just Needham to Nixon? On Writing the History of «Science Diplomacy» // *Historical Studies in the Natural Sciences*. 2020. Vol. 50(4). P. 323–339. DOI: <https://doi.org/10.1525/hsns.2020.50.4.323>

12. Yamada A. Neo-techno-nationalism: How and Why it Grows // *International studies association conference*. (Los Angeles, 14–18 March 2000). URL: <http://surl.li/udovv> (Last accessed: 26.10.2023).

Оксана Захарова,

доктор історичних наук,

професор кафедри арт-менеджменту та інвент-технологій,

Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв

ІСТОРИЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИХ АНСАМБЛІВ УКРАЇНИ. ДИТЯЧИЙ БЛАГОДІЙНИЙ БАЛ У КАЧАНІВЦІ

Туризм є одним із факторів публічної дипломатії, яка, в свою чергу, сприяє створенню позитивного іміджу держави, її привабливості в очах світової спільноти.

«М'яка сила», що відстоює національні інтереси держави мирним шляхом, базується на трьох складових: цінність, відкритість, рівень життя.

Трансляція цінностей може здійснюватися, зокрема, мовою церемоніальної культури, важливою складовою якої є класичний бальний церемоніал.

Церемоніальна класика має на увазі, що учасники церемоніалу знають основи європейського етикету, і насамперед — невербальної мови спілкування, тобто мови жесту, погляду, костюма, а також основ бальної хореографії.

Бал — це синтез мистецтва, музики, хореографії, архітектури, садово-паркового мистецтва, що динамічно взаємодіють один з одним.

Реконструкція бального церемоніалу — це одночасно відродження соціокультурного середовища палацово-паркових ансамблів, естетичне наповнення туристичних програм, а також один з напрямків просвітницької діяльності.

Доказом ефективності використання бальної культури як одного з факторів культурної дипломатії є дитячий благодійний бал у Качанівці.

Просвітницька діяльність може полягати, зокрема, у вивченні побутових і святкових традицій життя різних станів, які проживали у регіоні у минулому.

В даному разі йдеться про граматику поведінки дворянського стану, для якого участь у суспільному житті була важливою складовою не тільки особистого життя, а й державної служби.

Короткий сценарний план «Дитячий Благодійний бал у Качанівці «В гостях у Тарновських»

Час: 25 травня 2019 року.

Місце: палац у Качанівці.

Учасники: учні Ічнянського р-ну, представники органів влади, творча інтелігенція, бізнесмени, політики.

Мета: популяризація культурного населення Качанівки, привернення уваги громадськості до проблем садиби.

Організатор: фонд «Відродження Качанівки», музей-садиба Качанівки. З'їзд гостей. Для охочих співробітники музею проводять екскурсії палацово-парковим ансамблем.

Фанфари. Волонтери просять учасників церемоніалу пройти до бальної зали.

Відкриття балу. Представник фонду Відродження Качанівки В. П. Кияновський представляє почесних гостей і передає слово ведучим балу — учням м. Ічня.

Ведучі про значення Качанівки у світовій культурі. Власники Качанівки підтримували в садибі особливу атмосферу, яка приваблювала музикантів і художників, літераторів і всіх тих, хто вмів і бажав творити. Серед гостей садиби — М. Глінка, В. Штернберг, М. Маркевич, С. Гулак-Артемівський, Т. Шевченко, Л. Жемчужников, І. Репін, О. Маркович, М. Вовчок, П. Куліш, Г. Барвінок, В. Резанов.

Диригент балу запрошує дітей на полонез.

Полонез.

Іспанський вальс.

Повторення іспанського вальсу з гостями.

Ведучі про життя в Качанівці М. І. Глінки. М. Глінка відвідав Качанівку 1838 р. Саме Качанівка стала свідком першого виконання персидського хору «Лягає в полі темні ночі» і маршу Чорномора з опери «Руслан і Людмила». Ці твори було виконано в ідальні палацу Тарновських, де й відбувся бал.

Творчий настрій об'єднував усіх, хто зібрався в Качанівці. М. Глінка написав музику до двох романсів українського поета-романтика Віктора Забіли: «Гуде вітер вельми в полі» і «Не щебечи, соловейку».

Вокальний номер (романс М. І. Глінки).

Диригент запрошує дітей пройти на Па-де-грас.

Полька-трійка.

Повторення польки-трійки з гостями.

Ведучі про життя Т. Г. Шевченка. У 40-х роках Т. Шевченко нерідко бував у Качанівці. Він запропонував Г. Тарновському придбати свою улюблену картину «Катерина».

Вокальний номер (українська народна пісня).

Ведучі про візит Л. Жемчужникова. Цікавий опис панівної в Качанівці атмосфери життя особистості і її господаря залишив у спогадах графік та живописець Л. Жемчужников. Одного дня, під час сніданку господар садиби Г. Тарновський зробив знак, і несподівано з-за куців гримнув оркестр. Він грав із «Життя за царя» і «Руслана», потім Третю симфонію Бетховена. Під час виконання Г. Тарновський раптом сказав: «Гм, ось це місце вставився». Подивився на гостей і додав «Гм, так, ми й Бетховена виправляємо» [1, с. 26]. Після слів ведучих диригент балу запрошує гостей балу на котильйони. Котильйон — це радше не танець, а гра. Хореографічна основа котильйону — кроки польки чи вальсу. Зміст котильйону може бути й просвітницький, наприклад, диригент балу роздає учасникам записки з іменами відомих героїнь і героїв світової літератури, і так формуються пари. Костюмовані котильйони (за можливості) — гості переодягаються в народні костюми різних областей України, бальні європейські костюми різних епох тощо. Обмежені часовими рамками, учасники балу в Качанівці розучили три котильйони, які виконувались під музику І. Штрауса (польки).

Котильйон (струмочок, гірлянда, галоп).

Ведучі запрошують всіх присутніх узяти участь у полонезі.

Полонез.

Форма одягу: пані та панянки — бальна сукня, вечірня сукня. Кавалери — смокінг, темний костюм.

Організатори балу просять дам утриматися від суконь яскравих тонів.

Бал відбувся за підтримки фонду «Відродження Качанівки», на одному з засідань якого членам фонду було запропоновано відновлювати не тільки палацово-паркового ансамблю, історія якого пов'язана з видатними іменами європейської культури, а й соціокультурного середовища садиби [1, с. 40–49]. У цьому випадку мається на увазі не театралізовані вистави з запрошеними професійними виконавцями, а бальний церемоніал за участю місцевого населення, передусім дітей.

Ніякого відбору дітей з м. Ічня й найближчих сіл (Качанівка входить до Ічнянського району) при підготовці балу в Качанівці не відбувалося, приймали всіх охочих, вікових обмежень, а також вимог спеціальної хореографічної підготовки також не було.

Протягом трьох місяців тривали заняття, на яких діти ознайомилися не тільки з основами хореографії, а й з основами європейського етикету, історією бальної культури [4, с. 48–58].

Генеральна репетиція балу відбулася в присутності батьків у Будинку культури м. Ічні в День Матері на початку травня.

Найскладнішим для виконання став полонез, танець, наповнений глибоким моральним змістом. Навчання полонезу бажано супроводжувати розповідями педагога про часи лицарства, про польські традиції виконання цього танцю, про його місце й роль на європейських балах XVIII–XIX ст. [3, с. 95–101].

За традицією проведення церемоніальних балів, полонез був головним танцем. Відкривав і завершував церемоніал полонез.

Через кілька місяців, у серпні того ж року, в садибі Галаганів «Сокиринці» діти танцювали на балу в присутності представників дипкорпусу, які представляли 13 держав — Сполучені Штати Америки, Велику Британію, Канаду, Афганістан, Бельгію, В'єтнам, Казахстан, Ірак, Молдову, Палестину, Словенію, Таджикистан, Узбекистан, а також Продовольчу й сільськогосподарську організацію ООН на чолі з Надзвичайним і Повноважним Послом Ісламської Республіки Афганістан — дуаном дипломатичного корпусу в цій поїздки. Дипломати прибули в Сокиринці на святкування 200-річчя від дня народження відомого мецената і громадського діяча Григорія Галагана. Юні виконавці та керівник колективу історичного танцю О. Ю. Захарова удостоїлися подяки Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв Державного управління справами Президента України за «неповторність, аристократичність атмосфери балу XIX століття».

Таким чином, автор на власному досвіді зміг переконатися не тільки в тому, наскільки багата Українська земля на таланти — ця істина всім відома, а й у тому, що в Україні є всі можливості для реалізації історичних проєктів, які самі по собі є механізмами публічної дипломатії.

І тут необхідна єдина державна програма щодо роботи з установами культури, кожна з яких може представити свій проєкт, що враховує історичні й культурні особливості розвитку регіону.

Але державні програми не створюються відразу, на це може піти досить багато часу. Подібні проєкти, і це показав досвід проведення дитячого балу в Качанівці, можна втілити за сприяння місцевих бізнесменів, підприємців, за підтримки органів влади.

Список використаних джерел і літератури:

1. Захарова О. Ю. Качанівка, Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2018.
2. Захарова О.Ю. Социально-художественная функция бального костюма // Актуальні питання гуманітарних наук. 2018. Вип. 29. С. 96–101.
3. Захарова О. Ю. Танець — зеркало времени. Социология бального танца // Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Вип. 28. С. 95–101.
4. Захарова О. Ю. Язык церемониального жеста и костюма // Література та культура. Полісся. 2019. С. 48–58.

Андрій Зелінський,

Доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
в.о. провідного наукового співробітника відділу історії країн Азії та Африки,
*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

ПРЕЗИДЕНТСЬКА ДИНАСТІЯ АЛЬ-АСАДІВ: ВІДЛУННЯ ПЕРЕСТОРОГИ АХМАДА ТАКІ АД-ДІНА ІБН ТАЙМІЇ

Під час роботи над статтею, присвяченою чинній сирійській президентській (по суті, диктаторській) династії аль-Асадів [1], мене зацікавила певна теоритична релігієзнавча колізія, пов'язана з постаттю засновника згаданої династії — Хафеза аль-Асада. Йшлося про пошук відповіді на гіпотетичне запитання: «чи міг би він за бажанням перейти з алавітської релігійної секти (див. нижче) до панівного в Сирії ісламу сунітського толку [порівн.: 9; 2, I, с. 12]?» При цьому, мався на увазі період життя Х. аль-Асада, що тривав від його народження (1930 р. [10, р. 23; 11, р. 179]) до того, як шиїтські релігійні авторитети: аятолла Х. аль-Ширазі (1972 р.) та імам М. ас-Садр (1973 р.) — офіційно проголосили алавітів невід'ємною частиною шиїтської ісламської спільноти [14, р. 188–191; 15, р. 140–141; 9, р. 72; 2, II, с. 40; 7]. Річ у тім, що після того, як згадані богослови прийняли відповідні фетви, перехід алавітів у сунізм набував мало не рутинної форми і ставав своєрідною справою техніки. Зрештою, позитивну відповідь на своє запитання я несподівано знайшов у фетві, котру видав на початку XIV ст. відомий сунітський консервативний (а точніше — реакційний) богослов, запеклий прихильник ханбалізму й духовний батько салафізму — Ахмад Такі ад-Дін ібн Таймія (Див. далі) [6, р. 193–194, 196–197, 307–308]. Результатом подальшого аналізу змісту цієї добре відомої як у світських, так і в клерикальних ісламознавчих колах фетви стали доволі парадоксальні висновки, котрі, на мою думку, можуть пролити додаткове світло на сутність арабської цивілізації, що, як сподіваюся, сприятиме поглибленню нашого розуміння цього багатогранного політичного, релігійного й культурного феномену.

Мета цієї розвідки полягає в розгляді й аналізі подій, явищ і процесів, притаманних новітній сирійській історії, крізь призму змісту антиалавітської фетви, яку видав протягом 1301–1328 рр. Ахмад Такі ад-Дін ібн Таймія.

Ахмад Такі ад-Дін ібн Таймія (1263–1328 рр.) був родом з Північномесопотамського Харрана (нині — Туреччина) й належав до відомої родини сунітських віровчителів. У ранньому дитинстві, тікаючи з родиною від монгольської навали, він переселився до Дамаска (Мамелюцький султанат), з яким у майбутньому була пов'язана більша частина його життя та діяльності. Протягом ак-

тивного життя ібн Таймія, з-поміж іншого, викладав у медресе, вів теологічні та філософські студії, а також правничу, політичну й дипломатичну діяльність. При цьому постає ібн Таймія була доволі суперечлива. З одного боку, його ригористичні релігійні погляди (завдяки яким його надзвичайно шанують і цінують сучасні радикальні ісламісти) неодноразово ставали причиною жорстких конфліктів з різнорівневими носіями світської влади. З іншого ж — він виступав одним з ідеологів боротьби сучасних йому мамелюцьких володарів проти експансії монгольської держави Хулагуїдів і проти останніх левантійських осередків хрестоносців та їхніх реальних чи вигаданих союзників із місцевих несунітських релігійних спільнот [13; 6, р. 62–63; 14, р. 178–181; 5; 12; 4].

До останніх належала арабська громада горян із районів Латакія та Тріполі (нині — Північно-західна Сирія й Північний Ліван), котрі належали до синкретичної релігійної секти алавітів, також відомих під назвою нусайритів. Зазначена секта, чиє коріння сягає IX ст., з огляду на екстраординарне поклоніння постаті Алі, є відгалуженням шиїзму. Однак її визнавці *de facto* досить помітно віддалилися від ортодоксального ісламу. Так, алавітські віровчителі суттєво видозмінили форму і/або зміст п'яти канонічних стовпів мусульманської релігії: визнання віри, молитви, милостині, паломництва та посту. До того ж, релігійні уявлення алавітів, котрі вірять у переселення душ, можливість посмертного злиття з божественним абсолютом і відкидають заборону вживати алкоголь, зазнали впливів давньогрецької філософської думки, гностицизму, зороастризму й християнства. На додачу, з метою самозбереження алавіти активно використовують практику така, котра передбачає удаване сповідання релігії навколишньої більшості [6; 14, р. 176–177; 9, р. 64–65; 5; 7]. З огляду на такий стан справ, протягом усього часу існування алавітської релігійної спільноти більш чи менш гостро повставало питання щодо її визнання чи невизнання частиною мусульманської умми. При цьому, в більшості випадків, як з боку сунітів, так і почасті з боку шіїтів на це запитання давалася негативна відповідь [6, р. 188–197; 14, р. 178–184; 5, р. 207, 210–212; 7]. Визнання ж алавітів «своїми» здебільшого було продиктоване тактичними прагматичними міркуваннями [6, р. 235–238; 14, р. 183–191; 5, р. 212–213].

Ібн Таймія без перебільшення посідав одне з чільних місць серед непримиренних ворогів алавітської общини [14, р. 179–181]. Зокрема, у найвідомішій зі своїх антиалавітських фетв (усього їх було три [6, р. 188–195; 14, р. 179–180]), відверто закликаючи фізично знищити адептів зазначеного віровчення [6, р. 299–309], він писав: «Мусульманські вчені написали книги, що оприлюднили й зробили явними їх (Алавітів. — А. З.) таємниці, й роз'яснили в них ступінь їхніх ересей та іновір'я, котре є суттєвішим, ніж у євреїв, християн і навіть індійських брахманів, які поклоняються ідолам. ... Заборонено ховати їх на мусульманських цвинтарях або молитися за будь-кого з їхніх померлих, тому що Аллах заборонив молитися за лицемірів...» [6, р. 303, 306]. Окрім цього, проци-

тована фетва містила пересторогу, звернену до сунітських єдиновірців: «Використання таких людей у прикордонних поселеннях мусульман або у їхніх фортецях і армії — великий гріх, подібний до використання вовків для випасання овець, оскільки вони найбільш вороже налаштовані щодо мусульман та їхніх очільників і є найбільш заповзятливими, якщо йдеться про знищення мусульманської релігії та влади. ... Отже, уповноважені особи повинні видалити їх зі списків воїнів, призначених для набігів чи інших військових цілей» [6, р. 307].

Найцікавішим у цій пересторозі виявилось збереження її актуальності протягом усієї подальшої сирійської історії з її новітнім періодом включно. Саме нехтування попередженням ібн Таймії у XX ст., спричинене низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників, зрештою призвело до падіння у Сирійській Арабській Республіці порівняно демократичної влади сунітської більшості та встановлення в країні силового алавітського режиму, який остаточно сформував фактичний диктатор-алавіт Х. аль-Асад, а після смерті останнього — успадкував один із його синів Башар [10; 15; 9; 11, р. 111–236; 3].

Під час перебування Сирії в статусі французької підмандатної території (1920–1946 рр. [8; 11, р. 69–110]), французька адміністрація започаткувала широку практику залучення місцевих алавітів до складу допоміжних збройних формувань, котрі були чимось середнім між армією й ополченням [9, р. 68–69; 2, I, с. 14; 7]. Після проголошення незалежної сирійської держави (1946 р. [11, р. 108–110]) відносно заможні суніти не хотіли служити в національних збройних силах, залишивши цей обов'язок малоземельним алавітам, котрі ще з часів французького мандату вбачали у військовій кар'єрі єдину можливість для успішної самореалізації [2, I, с. 14; пор.: 10, р. 24–29; 9, р. 68–69; 11, р. 148, 181]. Щоправда, сунітський уряд, котрий прийшов до влади в кінці 1961 р., спробував змінити релігійний баланс у армії на свою користь шляхом тотальної чистки, під яку, до речі, потрапив і Х. аль-Асад [10, р. 29, 31; 11, р. 181]; проте вже було запізно. Внаслідок низки військових переворотів 1963–1970 рр., при владі в переважно сунітській Сирії остаточно утвердилась алавітська релігійна меншина [10, р. 31–40; 9, р. 69–70; 11, р. 143–153, 181–183; 3, р. 29–30].

Отже, порівняно нещодавнє нехтування пересторогою сунітського теолога Ахмеда Такі ад-Діна ібн Таймії, зробленою 700 років тому, призвело до суттєвих змін історичного розвитку. Цю парадоксальну обставину варто трактувати як черговий доказ на користь виняткової важливості серед складових арабської цивілізації певного компоненту, котрий, залежно від світосприйняття, можна називати статичністю, стабільністю чи незмінністю.

Список використаних джерел та літератури:

1. Зелінський А. Л. Батько й син аль-Асади: спільні й відмінні риси державної політики // Проблеми всесвітньої історії. 2024. № 1 (25). Подано до друку.

2. Нагайчук В. І. Сирійська криза: історичні витоки, передумови, причини (ч. I–II) // Зовнішні справи. 2016. № 10. С. 12–15; № 11. С. 41–43.
3. Axon A., Hewitt S. Syria 1975/76–2018. Leiden; Boston, 2018. 504 p.
4. Berriah M. The Mamluk Sultanate and the Mamluks seen by Ibn Taymiyya: between Praise and Criticism // Arabian Humanities. 2020. Vol. 14. P. 1–30.
5. Farouk-Alli A. Sectarianism in Alawi Syria: Exploring the Paradoxes of Politics and Religion // Journal of Muslim Minority Affairs. 2014. No. 3. P. 207–226.
6. Friedman Y. The Nusayri-Alawi: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria. Leiden, 2010. 325 p.
7. Gentry, C. The Minor Sect Ruling Syria: Who are the Alawites? // International Review. 2017. URL: <http://surl.li/udoxa> (дата звернення: 25.04.2024).
8. Khoury Ph.Sp. Syria and the French Mandate: the Politics of Arab Nationalism, 1920–1945. Princeton, 1987. 722 p.
9. Lefevvre R. Ashes of Hama: The Muslim Brotherhood in Syria. Oxford; New York, 2013. 288 p.
10. Ma'oz M. Asad, the Sphinx of Damascus: A Political Biography. New York, 1988. 226 p.
11. McHugo J. Syria: A History of the Last Hundred Years. 2nd ed. New York; London, 2014. 320 p.
12. Noorhayati M., Fata A. Kh. Exclusive Islam From The Perspective of Ibn Taymiyah // Esensia. 2017. Vol. 18. № 2. P. 213–223.
13. Schöller M. Ibn Taymiyah und nochmals die Frage nach einer Reformation im Islam // Studien zur Semitistik und Arabistik Festschrift für Hartmut Bobzin zum 60. Geburtstag / Ed. O. Jastrow, H. Hafenrichter et al. Wiesbaden, 2008. S. 363–384.
14. Talhamy Y. The Fatwas and the Nusayri/Alawis of Syria // Middle Eastern Studies. 2010. Vol. 46. № 2. P. 175–194.
15. Ziadeh R. Power and Policy in Syria: The Intelligence Services, Foreign Relations and Democracy in the Modern Middle East. London; New York, 2011. 228 p.

Денис Іванов,

доктор філософії, молодший науковий співробітник
відділу трансатлантичних досліджень,
*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

ОСОБЛИВОСТІ

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ПРОГРАМИ ЛІБЕРАЛЬНО- ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ПОСТЫПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД (1992–2010 рр.)

Ліберал-демократи ведуть історію від вігів і Ліберальної партії, які відіграли ключову роль в історії британської державності. Протягом ХІХ ст. ліберальні уряди регулярно керували країною, конкуруючи за владу з консерваторами. В той період партія позиціонувала себе як захисник інтересів середнього класу (промисловців) та дрібної буржуазії. Після завершення Першої світової війни популярність лібералів поступово спадала, що було пов'язано зі зростанням популярності робітничої лейбористської партії та втратою актуальності політич-

ного порядку денного партії, яка стала надто схожою на консервативну. У зовнішній політиці ліберали сповідували принципи інтернаціоналізму, засновані на доктрині політичного ідеалізму, й істотно вплинули на формування зовнішньополітичної доктрини лейбористів. Наступна віха в історії партії пов'язана з поразкою лейбористів на виборах 1979 р., яка призвела до розколу в цій партії та виходу з неї так званої «банди чотирьох» (Д. Оуен, Ш. Уільямс, Б. Роджерс, Р. Дженкінс), які звинуватили нове партійне керівництво в заграванні з лівим радикалізмом. Після виходу з партії вони заснували Соціал-демократичну партію, яку очолив колишній міністр закордонних справ у лейбористському уряді Дж. Калахена лорд Д. Оуен. Враховуючи ідеологічну близькість цих двох партій, 1981 р. вони об'єдналися в політичну силу Альянс СДП-ліберали, яка 1988 р. була перейменована, для спрощення назви, на Ліберал-демократичну партію. Протягом досліджуваного періоду ліберал-демократи мали досить вагомий вплив на політику завдяки стабільній підтримці 15–20% електорату, що давало їм змогу мати фракцію в Палаті громад у діапазоні 40–60 депутатів. Партія і надалі була вірна ідеології лібералізму, відстоюючи реформу англіканської церкви, перехід на пропорційну виборчу систему та декриміналізацію наркотиків. Окрім цього, ліберал-демократи були загальновідомі підтримкою євроінтеграції [1]. Аналіз зовнішньополітичної програми цієї партії дає змогу краще зрозуміти її ідеологічну позицію, підходи до міжнародних відносин та ставлення до ключових глобальних проблем.

Мета роботи — простежити еволюцію зовнішньополітичної програми Ліберально-демократичної партії Великої Британії протягом 1992–2010 рр., висвітлити її основні пріоритети, позиції та ініціативи в міжнародних відносинах, щодо європейської інтеграції, оборони та глобальних викликів.

Під час передвиборчої кампанії 1992 р. ліберальні демократи презентували доволі нестандартну для британського політичного дискурсу зовнішньополітичну програму [1]. Консерватори і лейбористи ставилися до євроінтеграційного проекту з різним рівнем скепсису через бажання зберегти британський суверенітет, натомість ліберал-демократи пішли зовсім іншим шляхом. Вони проголосили курс на посилену інтеграцію, спрямовану на федералізацію європейської спільноти на демократичних засадах. Під час очікуваного президентства Великої Британії в Раді міністрів ЄЕС вони планували активно сприяти його розвитку в цьому напрямку. Як й інші британські партії, ліберальні демократи підтримували подальше розширення європейського інтеграційного простору (т. зв. «Європейської співдружності»). Вони пропонували максимально децентралізувати повноваження, надавши регіонам можливість самостійно вирішувати некритичні для функціонування держави питання. Велика Британія мала б вступити в Економічний і Монетарний союз, прийнявши євро як валюту, й підтримати створення незалежного фінансового регулятора — Єв-

ропейського центрального банку. Окрім того, ліберал-демократи підтримували розвиток наукової співпраці з іншими європейськими країнами та створення Європейської агенції з захисту навколишнього середовища. На протигагу консерваторам, ліберал-демократи підтримували імплементацію в британське законодавство європейської Соціальної хартії. Цілоком у дусі лібералізму, вони пропонували створити Білль про права європейського громадянина, який би чітко сформулював цінності європейської спільноти. В рамках демократизації інституцій ЄЕС ліберал-демократи пропонували розширити повноваження Європарламенту та зробити Раду міністрів ЄЕС підзвітною парламентарям. Для реалізації цих завдань пропонувалося створити Європейський комітет при Палаті громад. Для підвищення ролі ЄЕС у глобальній політиці пропонувалося створити Спільну зовнішню та Спільну безпекову політику, які дали б змогу проектувати дипломатичний вплив членів ЄЕС та в перспективі створити Об'єднане військове командування [1].

Подібно до лейбористів і консерваторів, ліберал-демократи виступали за підтримку молодих демократій Центральної та Східної Європи та за надання консультацій країнам СНД щодо ліквідації ядерної зброї. Оборонна політика Британії мала бути переглянута Палатою громад у зв'язку з розпадом біполярної системи й припиненням «холодної війни». Партія виступала за глобальне ядерне роззброєння, але погоджувалася, що потрібно підтримувати мінімально необхідний арсенал ядерного стримування до вирішення цього питання. Як і інші британські партії, ліберал-демократи наголошували на необхідності реформувати ООН і закликали зосередитися на вирішенні глобальних викликів на зразок перенаселення та реформи світової фінансової й торговельної системи [1].

На виборах 1997 р. партія продовжила попередній курс, спрямований на розвиток зв'язків з ЄС. У рамках цієї концепції ліберал-демократи пропонували реформу механізму прийняття рішень в європейських інституціях у бік демократизації й виступали за повне приєднання Британії до Спільного ринку. Питання переходу на євро пропонувалося винести на референдум. Окремий акцент робився на кооперації правоохоронних органів європейських країн. Як і інші британські партії, ліберальні демократи обіцяли реформувати Спільну сільськогосподарську (Common Agricultural Policy) та Спільну риболовну політику (Common Fisheries Policy) ЄС, намагаючись отримати підтримку фермерів та рибалок [4].

У питаннях оборони пропонувалося зберегти наявний рівень збройних сил і підтримувати розширення НАТО. Дотримуючись інтернаціоналістського підходу в міжнародних відносинах, ліберал-демократи наголошували на тому, що глобальна політика має здійснюватися на платформі міжнародного права. Для цього вони пропонували розширити миротворчий корпус ООН і сприяти створенню міжнародного кримінального суду. У рамках боротьби з бідністю

Ліберал-демократична партія наголошувала на необхідності списати державний борг найбільш бідніших країн. Вільна торгівля проголошувалася вкрай важливою для добробуту всього світу [4].

Вибори 2001 р. відбувалися вже за нового лейбористського кабінету Т. Блера, який наголошував на важливості етичного виміру в ухваленні зовнішньополітичних рішень. Ліберальні демократи продовжували попередню лінію, зробивши акцент у зовнішньополітичному блоці на вирішенні глобальних викликів. Для вирішення контроверсійного питання про продаж озброєнь недемократичним режимам вони пропонували скасувати експортні субсидії для британського військово-промислового комплексу [2]. Партія обіцяла враховувати проблему захисту прав людини під час ухвалення зовнішньополітичних рішень. Подібно до консерваторів і лейбористів, ліберал-демократи позиціонували Велику Британію як арбітра у вирішенні регіональних конфліктів. Однак вони робили акцент на превентивних заходах, які мали б запобігати конфліктам, на відміну від лейбористської доктрини гуманітарної інтервенції, скерованої на боротьбу з їх наслідками, а не з причинами. Питання британської «soft power» (пер. — «м'яка сила») згадувалося в обіцянці й далі підтримувати британське державне медіа BBC та Британську Раду для посилення британського культурного впливу [2]. Для посилення ролі міжнародних інституцій пропонувалося провести аудит зобов'язань країн — членів ООН перед організацією та провести реформу СОТ. Okремо варто зазначити пропозицію фінансувати боротьбу з епідемією ВІЛ/СНІД. Для боротьби з міжнародною корупцією пропонувалося імплементувати конвенцію ОЕСР [2].

Парламентські вибори 2005 р. відбувалися в тіні Другої іракської війни (2003 р.), проти участі в якій виступала фракція ліберал-демократів у парламенті. Партія вважала Другу іракську війну фатальною помилкою, котру необхідно виправити, підтримавши новий демократичний уряд Іраку. В європейській політиці партія розвивала попередні ідеї, пропонуючи провести реформи в інституціях ЄС, які дали б їм змогу бути достатньо гнучкими після розширення. Питання Євроконституції пропонувалося винести на референдум [5].

Вибори 2010 р. стали тріумфом для ліберальних демократів. Партії вдалося створити коаліційний уряд разом з консерваторами Д. Камерона, який провів суттєву ревізію консервативної програми в напрямку її лібералізації. Програма ліб-демів приділяла багато уваги питанням захисту навколишнього середовища у світі, стимулюванню переходу країн ЄС до низьковуглецевої економіки та внесенню цілей із захисту навколишнього середовища до програми міжнародних інституцій [3, р. 57–61]. Пропонувалася реформа бюджету ЄС і відзначалася важливість активізації дій Союзу на зовнішньополітичній арені. Значна увага приділялася світовій фінансовій системі в рамках пропозицій реформи Світового банку та МВФ та боротьби з ухилянням від сплати податків [3, р. 66–69].

У питаннях оборони партія пропонувала відновити франко-британську співпрацю у військовій сфері та розширювати загальноєвропейську оборонну співпрацю. Місія в Афганістані мала тривати до стабілізації ситуації, тоді як британський уряд продовжував би дипломатичний тиск на Іран, щоб зупинити його ядерну програму. Питання контролю продажу озброєнь пропонувалося вирішити шляхом підписання міжнародної угоди з торгівлі зброєю, яка мала б регламентувати цей процес [3, р. 63–65].

Підводячи підсумки, партія ліберальних демократів займала унікальну нішу в британській політиці, яка, з одного боку, обмежувала її можливості через вузький обсяг політичного представництва, але з іншого — давала змогу впливати на діяльність консервативних та лейбористських урядів. Зовнішньополітична концепція ліб-демів мала багато спільного з новими лейбористами. Підтримка багатостороннього (мультилатерального) підходу в міжнародних відносинах, ставка на взаємодію через міжнародні інституції та надання переваги дипломатичним інструментам над силовими залишалися основними принципами Ліберально-демократичної партії. Ліберальні демократи завжди відстоювали важливість європейської інтеграції, яку вони вважали засобом розбудови Європи, котра процвітає, в якій Велика Британія відігравала б провідну роль. Щодо оборони вони виступали з позиції миротворців, але зберігали реалістичне бачення ситуації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Changing Britain for good: Liberal Democrat election manifesto, 1992. URL: <http://surl.li/udowe>
2. Freedom, Justice, Honesty: Liberal Democrat 2001 General Election Manifesto. URL: <http://surl.li/udowj>
3. Liberal Democrat Party. Change That Works for you: Liberal Democrat Manifesto 2010. Liberal Democrat Publications, 2010. 109 p.
4. Make the difference: The Liberal Democrat Manifesto 1997. URL: <http://surl.li/udowq>
5. The Real Alternative: Liberal Democrat 2005 General Election Manifesto. Liberal Democrat Publications, 2005. 20 p.

Людмила Ігнатова,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії,
факультету соціології і права,

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ДОГОВОРИ НА СОЦЗМАГАННЯ ЯК ЗАХІД ІДЕОЛОГІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ (кінець 1920-х — початок 1930-х рр.)

Із запровадженням у Радянському Союзі з жовтня 1928 р. першої п'ятирічки постало питання про напружені темпи приросту промисловості. А це потре-

бувало інтенсифікації праці робітників. 20 січня 1929 р. у газеті «Правда» була вперше опублікована стаття В. Леніна «Як організувати змагання?». Публікацію цієї статті населення сприйняло як заклик партії розгорнути масове соціалістичне змагання. 26 січня 1929 р. всесоюзна центральна газета — орган ЦК ВЛКСМ — «Комсомольская правда» виступила зі зверненням до комсомольців країни про організацію соціалістичного змагання зі зниження собівартості та підвищення якості продукції [11, с. 29–30]. Незабаром починаються соціалістичні змагання між підприємствами, організаціями. Спочатку соціалістичне змагання було у формі односторонніх викликів, потім стало оформлюватися підписанням договорів.

3 появою 5 червня 1929 р. постанови НКО УСРР «Про міжвузівське соціалістичне змагання» у них включились і заклади вищої освіти [8, с. 361]. Так, 1 липня 1929 р. у газеті «К.П.І.» було опубліковано заклик до всіх працівників та студентів інституту: «Величезний план будівництва соціалізму — п'ятирічний план розвитку СРСР буде виконано тільки за участю мільйонної маси пролетаріату... Отже, тепер же треба поставити на певний ґрунт соціалістичне змагання в нашому інституті — серед робітників і викладачів зараз же, а серед студентів спочатку наступного навчального року» [4].

З нового 1929–1930 навчального року з'являються виклики на соціалістичні змагання між інститутами: у жовтні 1929 р. Харківський технічний інститут викликав на соцзмагання КПІ, а у листопаді того самого року київська політехніка прийняла виклик МВТУ [15; 2]. На 1930–1931 рр. було укладено угоду про соціалістичне змагання між КПІ та Київським інститутом інженерів шляхів [13].

Всередині інститутів виклики на соцзмагання оголошуються між фахами, курсами та групами. Так, студенти 3-ї групи 2 курсу теплотехнічного відділу КМБІ викликали на соцзмагання 2-гу групу [3], а групи 4 курсу тракторобудування викликали на соцзмагання групи сільськогосподарського машинобудування та викладачів інституту [6].

Соціалістичні змагання в закладах вищої технічної освіти спочатку були орієнтовані, в першу чергу, на покращення підготовки майбутніх фахівців. Зокрема, у КМБІ група фаху сільськогосподарського машинобудування та група тракторобудування уклали договір щодо найкращого проведення виробничої практики [14]. А студенти 3-ї групи 2 курсу теплотехнічного відділу КМБІ, викликавши на соцзмагання 2-гу групу, зобов'язувалися не запізнюватися на заняття й не пропускати лекцій, кожен триместр закінчувати зі 100% зарахуванням дисциплін, а також залучити всіх студентів до громадського навантаження [12].

Часто студенти оголошували себе ударниками і у зв'язку з цим також брали на себе певні соціалістичні зобов'язання. Так, студенти 3 курсу авіавідділу КМБІ, проголосивши себе ударниками, вимагали від інститутських керівних організа-

цій забезпечити всі умови для успішного виконання завдань і намічених ударних темпів їх роботи [10].

Укладалися договори на соцзмагання й між кафедрами інститутів, зокрема, кафедра математики уклала договір на соцзмагання з кафедрою фізики у КХТІ. Спільні зобов'язання для обох кафедр визначали: викладачі повинні були працювати над вивченням діалектичного методу та застосовувати у педагогічній та науковій роботі; на нарадах кафедри ставити відповідні доповіді та брати участь у роботі гуртка з вивчення діалектичного матеріалізму. Вони зобов'язувалися також активізувати методи навчання й максимально залучати студентів у навчальний процес. Окремими пунктами стояли запровадження в навчальні програми питання військової техніки та вимога для всіх членів кафедри брати участь у роботі товариства математиків-матеріалістів, а також брати активну участь у громадській роботі [5].

Власне, в цьому договорі на соцзмагання між кафедрами вже чітко простежується суттєва ідеологізація навчального процесу. На першому місці стоїть питання про вивчення діалектичного матеріалізму, і тільки другим пунктом іде навчальний процес. Така ідеологізація, характерна для всього суспільного життя у Радянському Союзі, віддзеркалюється й у студентських соцзобов'язаннях. Як приклад, можна навести зобов'язання студентки 2 курсу КМБІ М. С. Лоевої. Першим пунктом іде зобов'язання проробити і скласти конспекти зі статті К. Маркса «Про математику» й тільки в наступних — те, що безпосередньо стосується навчання: скласти креслення, допомагати 2 товаришам в опрацюванні дисципліни «Опір матеріалів» і т. ін. [7].

Підписання договорів на соцзмагання було обов'язковим. Коли в закладі освіти цього не відбувалося, на це звертали особливу увагу. Так, на робітфаку КМБІ на початок 1930/31 навчального року ще не було підписано договір на соцзмагання. Тому в публікації багатотиражної газети довелося «нагадувати» про «міцний чинник будівництва соціалізму — соцзмагання». Незважаючи на важкі умови роботи робітфаку, автор статті наголошував на необхідності цієї акції: «Правда, умови важкі, людей багато, приміщень мало, виходить плутанина з аудиторіями й т. ін., але не зважаючи ні на що, хоч і пізно треба почати цю роботу. Треба організувати знову штаб соцзмагання, по академічних групах обрати трійки, скупчити мобілізувати громадську думку навколо цього питання, так серед нового прийому, як і серед викладачів, яких на робфаці збільшилося пропорційно до набору, і зрушити роботу з мертвої точки» [1].

Зверталася також увага і на окремих студентів, які не брали участь у соцзмаганнях. Так, 25 грудня 1931 р. між 2-ю та 5-ю бригадами 1 курсу КХТІ було укладено договір соцзмагання. Але, як зазначається в дописі багатотиражки, деякі студенти «до соцзмагання і ударництва ставляться скептично». Студент 1 курсу 6-ї групи Топеха звинувачувався в тому, що він нехтує обов'яз-

ками соцзмагання і ударництва. «Тов. Топехо, треба свою ударну роботу показувати на ділі» [9].

Отже, запровадження соціалістичного змагання в радянській економіці мало на меті інтенсифікувати виробництво. Проте в закладах освіти це мало додатковий чинник — ідеологізацію навчального процесу. Невиконання або нехтування умовами змагань викликало критику.

Список використаних джерел та літератури:

1. Байдаков. Соцзмагання — не кампанія // За червоні кадри. 1930. 28 жовтня. № 1.
2. Виклик МВТУ приймаємо // К.П.І. 1929. 7 листопада. № 91.
3. Викликаємо на змагання // За червоні кадри. 1931. 14 січня. № 6 (106).
4. Включимо КПІ в соцзмагання // К.П.І. 1929. 1 липня. № 83–84.
5. Договір на соцзмагання між катедрами математики та фізики КХТІ // За червоного фахівця. 1932. 20 березня. № 4 (31).
6. Змагаймося за якість // За червоні кадри. 1931. 20 лютого. № 8 (108).
7. Зобов'язання // За червоні кадри. 1933. 11 грудня. № 17 (154).
8. Комарницький, О. Б. Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України у 1920–1930-х рр.: монографія. Кам'янець-Подільський, 2017. 984 с.
9. Металюрг. Зразки «диких» // За червоного фахівця. 1931. 10 січня. № 4 (8).
10. Оголошуємо себе ударниками // За червоні кадри. 1931. 14 січня. № 6 (106).
11. Сидоренко В. П. Виникнення і розгортання масового соціалістичного змагання на Україні // Наукові записки Інституту історії. Том 9. К., 1957. С. 27–56.
12. Студенти 3-ї групи II-го курсу Теплотехнічного відділу викликають на соцзмагання 2-гу групу та беруть на себе такі зобов'язання // За червоні кадри. 1931. 14 січня. № 6 (106).
13. Угода за соціалістичне змагання між КПІ та Київським інститутом інженерів шляхів // К.П.І. 1930. 13 лютого. № 97.
14. Умови соцзмагання на краще проведення виробничої практики // За червоні кадри. 1931. 14 січня. № 6 (106).
15. ХТІ викликав нас на соцзмагання // К.П.І. 1929. 30 жовтня. № 90.

Людмила Касян,

начальник відділу забезпечення збереженості та обліку фонодокументів,
Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБРАЗІВ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-КЛАСИКІВ У РАДЯНСЬКОМУ ДОКУМЕНТАЛЬНОМУ КІНЕМАТОГРАФІ

Кінодокументи є важливими свідченнями про час свого створення і дають безцінний матеріал для його розуміння, а також є вдячним джерелом для дослідження образів та уявлень, що постають у масовій свідомості та зберігаються в історичній і культурній пам'яті. Один з перших кінооператорів та дослідників кіно Б. Матушевський ще 1898 р. назвав кіно «новим додатком до скарбниці суспільної пам'яті», «новим джерелом історії», яке забезпечує «достовірність і точ-

ність» [17]. На думку А. Ассман, «ментальні, матеріальні й медійні образи виконують важливі функції, коли співтовариство створює образ самого себе» [15, с. 74]. І. Хеджес стверджує, що «одним із найважливіших факторів, котрі впливають на культурну пам'ять у всіх частинах світу після Другої світової війни є кінематограф» [16, с. 21], оскільки кіно не лише відтворює уявлення людей про історичні події, але й формує таке уявлення, як спонтанно, так і цілеспрямовано.

Істотним атрибутом національної ідентичності для багатьох поколінь українців, своєрідним культурним символом був образ вітчизняного письменника. Значною мірою саме письменники в умовах бездержавності й тоталітаризму творчістю та громадською діяльністю легітимізували існування українського народу в його окремішності й культурній самобутності. Тому вивчення репрезентації образів українських письменників у кінодокументах радянської доби дає змогу ширше окреслити межі гуманітарної сфери суспільства його культурно-ціннісних орієнтирів та колективних уявлень про історичне минуле.

Мета нашого дослідження — на прикладі кінодокументів, присвячених Панасу Мирному та Марку Кропивницькому, розглянути особливості репрезентації українських письменників-класиків у кінодокументах радянської доби; окреслити їхнє місце серед інших рецептивних практик тоталітарного держави.

Кінодокумент свідчить про реальний вигляд минулого, є сховищем його автентичних візуальних та звукових слідів і разом з тим він не лише відтворює реальність, але як репрезентація має ціннісну складову, виражає ставлення до відтворюваного образу чи явища, показує цінності, ідеологію тих, хто транслює цю реальність.

Основою документального кіно є зйомки реальних подій та осіб, що й дало підстави вживати узагальнену назву «кінодокументи» на позначення жанрів документального кінематографу. За способом організації екранного матеріалу й змістовим наповненням серед кінодокументів виділяється: 1) екранна кіноперіодика, яка жанрово охоплює окремі кіносюжети, кіножурнали, інформаційні хронікально-документальні фільми. В цих жанрах переважає хронікальна зйомка в режимі реального часу; 2) проблемно-образна кінопубліцистика, документальна кінобіографіка, (фільми-біографії, фільми-портрети, фільми-лекції і т. п.).

Постаті українських письменників-класиків Панаса Мирного (П. Я. Рудченка) та М. Л. Кропивницького представлені, як у кіноперіодиці, так і в кінобіографіці. Вперше згадка про письменників на документальному екрані з'являється наприкінці 1940-х і 1950-х рр. На цей час творчість обох митців однозначно потрактована у світлі ленінського положення про творче використання класичної спадщини в будівництві нової культури, згідно з яким класики повинні «служити» ідеї прогресу, тобто символічно «пришвидшувати епоху соціалізму й комунізму» [3, с. 415]. Найхарактернішими рисами творчості письменників визначено «тісний зв'язок із життям і боротьбою народу, за вільне, щасливе життя, реалізм, на-

родність, демократизм, патріотизм, широке використання народної творчості» [2, с. 11] та боротьбу проти буржуазного націоналізму й декаданства за реалізм. Ці ідеологічні штампи поширюються і на кінодискурс, присвячений письменникам-класикам, який також розвивався в межах методу соцреалізму.

Власне вже сам вибір об'єкта і предмета кінодокументування свідчив про його суспільну значущість, а «радянська влада, розцінюючи кіно як знаряддя пропаганди, давала доступ на широкий екран тільки тим постатям, творчість яких могла застосувати для власних потреб» [1, с. 37]. Особлива роль у цьому належала інформаційно-описовій, екранній кіноперіодиці, яка здебільшого відходила від суто інформаційних завдань, пропонуючи свою інтерпретацію дійсності. Акцент з самого факту поступово зміщувався на його трактування, більше уваги приділялося деталям й емоційному забарвленню. Радянська влада намагалася всіляко переконати глядачів у ідеальній «уписуваності» творчої спадщини й біографії Панаса Мирного й Марка Кропивницького в її офіційний соціокультурний наратив і суспільно-політичну систему загалом.

Тематичний діапазон сюжетів із кіножурналів «Радянська Україна», окремих кіносюжетів студії «Укркінохроніка», Київської студії телебачення, Республіканської студії телебачення, присвячених Панасу Мирному та Марку Кропивницькому, окреслюється рамками ювілейного наративу. Зафільмовано різні комеморативні акції (хронікальна зйомка урочистих вечорів, виставок, встановлення й відкриття меморіальних дошок) під час святкування 100-річчя від дня народження Панаса Мирного [4; 5]; відзначення 125-річчя [6; 7] та 150-річчя [13] Марка Кропивницького. Окремі сюжети розповідають про діяльність літературно-меморіальних музеїв [10; 11; 12].

У художньому плані кіносюжети виконані в стилістиці соцреалізму. Головне ідеологічне навантаження несе дикторський текст, покликаний правильно пояснити і представити зображене, а на екрані постає досить ідеалізований образ сучасності.

Об'ємні кінодокументальні портрети письменників-класиків Панаса Мирного й Марка Кропивницького з'являються лише після відносної лібералізації суспільно-політичного життя після смерті Й. Сталіна й початку «відлиги». Дещо послаблюється ідеологічна догматика, пожваблюється національне культурно-мистецьке життя, розширюється персоносфера українських митців, представлених на кіноекрані. Життєвий і творчий шлях М. Л. Кропивницького висвітлюється у документальній стрічці «Марко Кропивницький» («Київнаукфільм», 1962 р., режисер Г. Т. Крикун) [9]. Кінофільм «Панас Мирний» (1967 р., «Укркінохроніка», режисер К. Самофалова) [8] розповідає про життя і творчість письменника. У стрічці «Роман Панаса Мирного “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”» (1974 р., «Київнаукфільм», режисер В. Кравчук) [14] ідеться про історію створення першого соціально-психологічного роману.

Попри змістово-художню своєрідність, авторську інтенцію, зазначені стрічки мають низку спільних рис. У всіх фільмах зроблено акцент на «ідейно-світоглядних» позиціях письменників та показі історичного значення їхньої творчості для сьогодення, тому біографічний ландшафт висвітлюється нерівномірно, «шкідливі» чи «некорисні» факти вилучаються чи ретушуються. Відповідно до соцреалістичного репрезентаційного канону утверджуються «імідж» письменників — борців за права обездоленого народу, що в творчості наснажувалися ідеями російської революційної демократії. Художня й естетична цінність прозових і драматичних творів митців репрезентується досить спрощено в суспільно-політичному контексті. Як і в кіносюжетах, у фільмах головне інформаційне навантаження виконує вербальна складова, закадровий дикторський текст, який ілюструється візуальним матеріалом.

Візуальна складова меморіального образу включає натурну зйомку місць, пов'язаних з письменниками, фотодокументи, зафільмовані рукописи, ілюстрації до творів, фрагменти сценічних постановок. Ці матеріали не втратили актуальності та інформаційного потенціалу й у наш час. Також цінними залишаються включені в тканину стрічки «Панас Мирний» кадри хронікальної зйомки зі спогадами сина письменника, директора Полтавського літературно-меморіального музею М. П. Рудченка.

Кінематограф радянської доби був одним із головних засобів переробки історичної інформації й водночас каналом трансляції колективних уявлень про минуле та механізмом їх кодування й інтерпретації. Тоталітарна система розглядала кіно перш за все як потужний засіб пропаганди та інструмент виховання радянської людини. Панас Мирний і Марко Кропивницький з огляду на популярність та значення їхніх творів були важливими постатями в національному самовизначенні, тому закономірно, що їхні образи влада розглядала як впливовий засіб формування нових цінностей у масовій свідомості й репрезентувалися у документальному кінематографі радянської доби.

Список використаних джерел та літератури:

1. Брюховецька Л. І. Постать Григорія Сковороди в українському кінемистецтві // Григорій Сковорода у сучасному багатомірному світі: збірник тез VIII Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 16 листопада 2022 року), Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. С. 37–40.
2. Історія української літератури: у 2 т. Т. 1. Дожовтнева література. Київ: Вид-во Акад. наук Української РСР, 1954. 732 с.
3. Хархун В. П. Соцреалістичний канон в українській літературі: генеза, розвиток, модифікації: монографія. Ніжин: Гідромаск, 2009. 508 с.
4. ЦДАЕА (Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів). Од. обл. 625.
5. ЦДАЕА. Од. обл. 1562.
6. ЦДАЕА. Од. обл. 2944.
7. ЦДАЕА. Од. обл. 3419.
8. ЦДАЕА. Од. обл. 3935.
9. ЦДАЕА. Од. обл. 4374.
10. ЦДАЕА. Од. обл. 6208.
11. ЦДАЕА. Од. обл. 6305.
12. ЦДАЕА. Од. обл. 8752.
13. ЦДАЕА. Од. обл. 11097.
14. ЦДАЕА. Од. обл. 12422.

15. Assmann A. *Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. München: C. H. Beck, 2009. 323 p.
16. Hedges I. *World Cinema and Cultural Memory*. New York: Palgrave Macmillan, 2015. 190 p.
17. *Making Sense of Films*. URL: <http://surl.li/udoxi> (дата звернення 16.04.2024).

Антоніна Кізлова,
доктор історичних наук,
доцент кафедри історії факультету соціології і права,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;
старший науковий співробітник науково-дослідного відділу
історії Києво-Печерської лаври та музейництва,
Національний заповідник «Києво-Печерська лавра»

МЕТАЛЕВІ ВОТИВИ З ДАТАМИ З КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЛАВРА»

Музейний фонд України включає колекції вотивних пожертв з XVII до початку XX ст. В останні десятиліття інтерес українських дослідників до цих пам'яток мистецтва та ремесел, джерел для вивчення специфічних релігійних практик і повсякденних проблем значно зріс [Krainia, p. 190], що закономірно з огляду на комплексність інформації, яку містять вотиви. Колекція вотивів Національного заповідника «Києво-Печерська лавра», загалом налічує понад 600 одиниць зберігання. Їхній провенанс складно дослідити через розпорошення й фрагментарну збереженість облікової документації, до того ж із евакуації в Уфу під час Другої світової війни сама колекція повернулася не в повному обсязі [1, с. 25–26]. Тож зростає важливість будь-яких деталей на самих привісках, котрі допомагають визначити час, місце їх виготовлення, обставини дарування і побутування в храмі, тощо.

Мета роботи — класифікувати ті вотиви з колекції, що містять на собі дату, порівнюючи їхній інформаційний потенціал як історичних джерел.

На аверсі 38 привісок [5–7; 10; 11; 13; 20–22; 24; 27; 29–31; 33; 36–45; 49; 51–55; 70; 75; 76; 78; 79; 82; 83] й на реверсі двох привісок [64; 81] містяться датовані клейма пробірних майстрів.

Серед привісок із клеймами на аверсі по 1 датується 1833, 1853, 1854, 1855, 1861, 1862, 1869, 1872, 1881, 1882, 1882, 1884, 1886, 1887, 1890, 1896 рр. [31; 7; 78; 79; 75; 13; 24; 82; 45; 83; 20; 54; 29; 37; 40], по 2 датуються 1852, 1858, 1866, 1873, 1879, 1889 рр. [53; 70; 22; 52; 5; 55; 49; 51; 11; 76; 36; 41], по 3 датуються 1865 і 1880 рр. [6; 27; 43; 38; 39; 42], 4 датуються 1878 р. [21; 33; 30; 44].

Із трьох привісок 1880 р. 2 — з жіночими постатями в рамках — однакові й відрізняються лише станом збереженості [38; 39], що може вказувати на перебування в різних умовах або ще під час побутування в храмі, або вже на шляху до музеєфікації.

Також дві однакові на вигляд привіски з чоловічими постатями в таких самих рамках містять клейма різних років: 1878 [30] й 1896 [29], що засвідчує тривале використання відповідного штампу під час виробництва, як і ймовірість такого використання штампів загалом.

З двох привісок із клеймами на реверсі по 1 датуються 1879 й 1883 рр. [64; 81].

Дата на клеймі передусім пов'язана з часом, коли вотивну привіску виготовили без зв'язку з особистістю жертводавця.

На 19 привісках дату вигравірувано індивідуально: на 13 — на аверсі [2; 3; 8; 15; 16; 28; 32; 34; 59; 60; 63; 69; 73], на 6 — на реверсі [14; 19; 65; 66; 68; 71].

По одній привісці з датами на аверсі датуються 1807 [73], 1827 [3], 1836 [63], 1837 [2], 1839 [32], 1841 [28], 1853 [16], 1878 [59], 1882 рр. [60], по дві — 1848 [15; 69] і 1878 рр. [8; 34]. З привісок із датою на реверсі по одній датуються 1801 [14], 1818 [68], 1823 [19], 1844 [65], 1859 [71] і 1878 рр. [66].

На двох вотках із колекції НЗ «КПЛ» є як датоване клеймо, так і вигравірувана на аверсі дата [47; 35].

В першому випадку йдеться про привіску в формі двох поєднаних сердець, на якій і клеймо, і вигравіруваний напис зроблено 1861 р. В написі уточнено день і місяць «9 Мар.». Уточнення місяця в цьому випадку важливе для визначення жертводавців як поляків, адже ініціали «НС» можна сприйняти і як кириличні, і як латинічні (Рис. 1). Тобто вотив було пожертвовано до шанованої святині незабаром після того, як його виготовив ювелір.

Натомість у другому випадку, на привісці з зображенням жінки, котра несе в руці квіти, клеймо містить дату 1842 р., а напис — 1854 р. (Рис. 2, 3). Отже, виріб ювеліра досить довго чекав, поки його викуплять і передадуть до шанованої святині.

На 21 привісці дату написано на реверсі чорнилом [4; 9; 12; 17; 18; 23; 25; 26; 46; 48; 50; 56–58; 61; 62; 72; 74; 77; 80; 84], що потребувало менших зусиль, ніж гравірування, й, імовірно, було під силу самим жертводавцям. Оскільки такі написи зазвичай збереглися не повністю, зокрема в одному слово «гоки» залишилось, а далі в тексті втрата [9], можливо, датованих привісок із ними було більше, однак деякі згадки про дати втратилися.

Із тих вотивів, де рік у чорнильному написі зберігся, по одній датуються 1807 [62], 1809 [84], 1836 [61], 1851 [74], 1879 [58], 1882 [48], 1891 [4] і 1893 рр. [46] й по 2 — 1841 [57; 77]; 1846 [23; 72], 1848 [12; 18], 1875 [26; 80], 1888 [17; 50], 1885 рр. [25; 56].

Рис. 1. Вотивна привіска 1861 р., подана 1861 р. [47]

Рис. 2. Клеймо 1842 р. на вотивній привісці [35]

Ще на одній привісці дату (1824 р.) викарбувано на круглому медальйоні з зображенням Усевидючого Ока, вправленому в саму привіску, яка має форму серця [67]. В цьому випадку дата вказує передусім на час виготовлення медальйона.

Загалом хронологічний діапазон датованих вотивів із колекції НЗ «КПЛ» охоплює 1801–1896 рр. Ці датовані вотиви є інформативнішим джерелом за недатовані для вивчення історії побутування релігійних практик, а залежно від способу нанесення дати можливо отримати більше відомостей чи то про традиції виготовлення вотивів, чи то про традиції підготовки їх до пожертвування до святині, чи то про те й інше в разі комбінації різних методів датування.

Рис. 3. Напис 1854 р. на вотивній привісці [35]

Список використаних джерел та літератури:

1. Кізлова А., Крайна О. Повсякдення та емоційний світ вірян у символах і образах вотивів з колекції Національного заповідника «Киево-Печерська лавра» // Forum wschodnie. Rocznik interdyscyplinaryny. № 10. 2022. С. 25–40.
2. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 366. 1837 рік.
3. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 394. 1827 рік (ав. 12 дня).
4. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 396. 1891 рік.
5. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 398. 1866 рік.
6. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 509. 1865 рік.
7. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 510. 1853 рік.
8. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 514. 1877 рік.
9. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 518. (Roku ?).
10. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 581. 1865 рік.
11. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 582. 1879 рік.
12. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 612. 1848 рік.
13. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 616. 1869 рік.
14. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 620. 1801 рік.
15. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 626. 1848 рік (marca 11).
16. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 627. 1853 рік.
17. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 629. 1888 рік.
18. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 634. 1848 рік.
19. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 635. 1823 рік.
20. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 637. 1884 рік.
21. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 646. 1878 рік.
22. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 649. 1858 рік.
23. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 653. 1846 рік.
24. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 658. 1872 рік.
25. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 662. 1885 рік.
26. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 664. 1875 рік.
27. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 669. 1865 рік.

28. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 670. 1841 рік.
 29. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 674. 1896 рік.
 30. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 676. 1878 рік.
 31. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 685. 1833 рік.
 32. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 686. 1839 рік.
 33. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 702. 1878 рік.
 34. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 715. 1877 рік.
 35. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 716. 1854 рік.
 36. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 733. 1889 рік.
 37. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 734. 1887 рік.
 38. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 735. 1880 рік.
 39. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 736. 1880 рік.
 40. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 744. 1890 рік.
 41. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 753. 1889 рік.
 42. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 758. 1880 рік.
 43. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 762. 1865 рік.
 44. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 764. 1878 рік.
 45. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7132. 1882 рік.
 46. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7137. 1893 рік.
 47. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7138. 1861 рік (9 mar).
 48. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7145. 1882 рік.
 49. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7159. 1873 рік.
 50. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7163. 1888 рік.
 51. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7164. 1873 рік.
 52. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7166. 1858 рік.
 53. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7167. 1852 рік.
 54. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7168. 1886 рік.
 55. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7170. 1866 рік.
 56. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7174. 1885 рік.
 57. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7175. 1841 рік.
 58. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7178. 1879 рік.
 59. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7179. 1878 рік (3 czerwca).
 60. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7184. 1882 рік.
 61. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7188. 1836 р.
 62. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7194. 1807 р.
 63. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7440. 1836 рік (6 marca).
 64. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7452. 1879 рік.
 65. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7459. 1844 рік.
 66. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7470. 1878 рік (24 czerwca).
 67. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7472. 1824 рік.
 68. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7475. 1818 рік.
 69. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7479. 1848 рік.
 70. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7483. 1852 рік.
 71. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7486. 1859 рік (13 (zakleeno)).
 72. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7490. 1846 рік.
 73. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7550. 1807 рік.
 74. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7551. 1857 рік.
 75. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7827. 1862 рік.
 76. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7830. 1879 рік.
 77. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7846. 1841 рік.
 78. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7850. 1855 рік.
 79. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7852. 1861 рік.
 80. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7859. 1875 рік.
 81. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7862. 1883 рік.
 82. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7867. 1881 рік.
 83. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 7869. 1883 рік.
 84. Фонди НЗ «КПЛ». КПЛ-М 8232. 1809 рік (18 maj).
85. Krainia O. Votive Offerings in Churches in Ukraine: The Suppression and Revival of the Tradition // Res Humanitariae. Vol. 30.2022. P. 190–205.

Олексій Кордун,

доктор філософії з галузі історії,
науковий співробітник відділу історії нових незалежних держав,
*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

ПОПЕРЕДНІ ПІДСУМКИ ПЕРШОГО ЕТАПУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ (ЛЮТИЙ 2022 — ГРУДЕНЬ 2023)

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 р. наразі є найбільшим збройним конфліктом у Європі з моменту закінчення Другої Світової війни. Масштаб бойових дій за кількістю задіяної техніки і вогневих ресурсів давно вже перевищив більшість битв Другої Світової війни на те-

риторії України. При цьому досвід Другої Світової війни чи інших війн протягом останніх 50 років переважно абсолютно непридатний для сучасної війни з масовим використанням з боку Росії дронів, засобів РЕБ, гіперзвукових та балістичних ракет великої дальності.

Історичні події такого масштабу і значення, свідками яких нам судилося стати, спонукають істориків осмислювати навіть поточні процеси, результат яких наразі невідомий і до кінця не передбачуваний. Саме тому одними з важливих завдань для дослідників всесвітньої історії на цьому етапі є фіксація і узагальнення наявних фактів.

Мета роботи — надати оцінку перебігу повномасштабної війни Росії проти України та ролі міжнародної допомоги на першому етапі повномасштабного протистояння, окреслити виклики й необхідні кроки для забезпечення перемоги України.

Виходячи з заявлених та прихованих цілей вторгнення РФ в Україну, можна зробити висновок, що на першому етапі повномасштабного протистояння (лютий 2022 — грудень 2023, виділено на основі висновків [11] колишнього Головнокомандувача ЗСУ генерала В. Залужного за критерієм формату бойових дій — перехід до позиційної війни) російські війська не досягли жодних із початкових стратегічних цілей [10]. У червні 2023 р. Державний Секретар США Ентоні Блінкен, виступаючи в Гельсінкі з нагоди приєднання Фінляндії до НАТО, констатував, що фактично за всіма показниками вторгнення російського президента Путіна в Україну стало його стратегічним провалом [1].

Україна змогла не лише стримати наступ переважних сил ворога на сухопутній ділянці загальною протяжністю майже 4 тис. км та активній лінії фронту, що становить 1,5 тис. км, але й забезпечити на середину листопада 2022 р. звільнення 52,5% територій, які РФ окупувала з лютого 2022 [9]. Україна, не маючи власного бойового флоту на Чорному морі, за оцінками західних експертів, завдала «функціональної поразки» Чорноморському флоту РФ [5], знищивши його флагман, та ще понад 25 бойових кораблів, включаючи підводний човен.

Враховуючи значний дисбаланс у ресурсах і озброєнні між Україною та Росією, без потужної фінансової й військової допомоги від західних партнерів Україна не була б спроможна зупинити наступ агресора. За оцінкою Генерального Штабу, якби не безпрецедентна допомога союзників, ресурсів Сил оборони мало вистачити на 2–2,5 місяці інтенсивних боїв [2]. Однак завдяки вмотивованості, професійності та героїзму ЗСУ й допомозі всього цивілізованого світу, Україна зруйнувала недовіру партнерів і плани Росії на білиці.

За підрахунками проекту «Ukraine Support Tracker» Кільського інституту економіки (Німеччина), за два роки повномасштабного вторгнення на 29 лютого 2024 р. США, ЄС загалом і окремі західні країни виділили близько €156,9 млрд на військову, гуманітарну й фінансову підтримку України. США тривалий час були локомотивом надання військової допомоги Україні. Вона виділялась за трьома

програмами з федерального бюджету США: Ініціатива сприяння безпеці України (Ukraine Security Assistance Initiative, USAI), зовнішнє військове фінансування (Foreign Military Financing, FMF) та оперативна програма «вилучень» з запасів Міністерства оборони США в рамках повноважень президента США (Replenishment of U.S. weapons stocks або PDA — Presidential Drawdown).

До цього слід додати міжнародну фінансову допомогу Україні, надану через міжнародні механізми, серед яких найбільшими є Чотирирічна програма Міжнародного валютного фонду на \$ 15,6 млрд та фінансування від окремих країн-партнерів України сукупно на \$ 115 млрд, а також Координаційна платформа донорів України (КПД) [3], створена 26 січня 2023 р.

За перший рік повномасштабного вторгнення Росії в Україну на міжнародному рівні сформувалося кілька основних форматів надання військової допомоги Україні різного складу та ефективності, ключовим з яких є т. зв. формат «Рамштайн» — регулярні зустрічі постійної міжнародної Консультативної групи з оборони України (Ukraine Defense Contact Group), в яких 2023 р. стабільно брали участь порядку 50 країн-учасників.

З початку 2023 р. кардинально змінилися підходи західних союзників у наданні типів озброєння Україні. Якщо в перші місяці повномасштабного вторгнення йшлося переважно стрілецьку зброю, артилерію і боеприпаси до них, то 2023 р. союзники обговорюють надання Україні сучасних комплексів ППО, бойових танків, винищувачів 4-го покоління і перспективи надання ракет великої дальності. Протягом першої половини 2023 р. групи держав — союзників України сформували «коаліції спроможностей» (Capabilities Coalitions), головною метою яких — довгострокова підтримка Сил оборони України принаймні в семи кластерах: протиповітряна оборона, артилерія, авіація, військово-морські сили, дрони, кібербезпека та бронетехніка.

Ще однією важливою тенденцією стала підтримка України з боку тих держав, які раніше не здійснювали військової співпраці з Україною (Австралія, Нідерланди, Норвегія, Португалія) чи навіть тих, які довго вважалися потенційними союзниками Росії, зокрема Болгарії, Чорногорії чи Греції.

Водночас з середини 2023 р. почало спостерігатися наростання проблем у наданні міжнародної військової допомоги, пов'язаних з низкою суб'єктивних та об'єктивних обставин, найголовнішою серед яких стало гальмування постачання зброї й боеприпасів у належній кількості та номенклатурі внаслідок політичних процесів і неспроможності ОПК союзників адаптуватися під реальні потреби сучасної війни високої інтенсивності

Вже до середини 2023 р., за даними «Ukraine Support Tracker» Кільського Інституту світової економіки (Німеччина), Європа вдвічі випередила США за обсягом наданої та обіцяної допомоги Україні. Головним чинником цього стало схвалення функціонування нового фонду ЄС для України у розмірі € 50 млрд на

2024–2027 рр. Окрім того, низка європейських країн оголосили про виділення багаторічних пакетів допомоги для України. Механізм ленд-лізу для України, хоча й став знаковим елементом підтримки України з боку США, так і не був задіяний. Відповідний закон [8] з жовтня 2023 р. втратив чинність [6], а його дія не була продовжена на 2023–2024 фінансовий рік.

При цьому на початок 2024 р. зобов'язання США щодо допомоги Україні фактично призупинилися, а європейська допомога Україні не була спроможна забезпечити потреби України на полі бою [12]. Поточну військову допомогу надавали тільки кілька великих донорів, таких як скандинавські країни, Німеччина чи Велика Британія. За оцінками американського Інституту вивчення війни (ISW), значні затримки у наданні військової допомоги з боку США призвели до обмеження здатності ЗСУ адаптуватися до еволюції російської військової тактики і проводити ефективні оборонні операції, що відкриває агресору можливості для оперативно значущих успіхів у майбутньому [13]. А директор ЦРУ В. Бернс навіть заявив, що Україна може зазнати поразки на полі бою до кінця року, якщо американський Конгрес не схвалить допомогу [7].

Формування передумов переходу ЗСУ до наступальної війни залежатиме від готовності самої України адаптуватися під ситуацію, що постійно змінюється, та спроможності союзників України надавати подальшу військову та фінансову підтримку нашій країні. Завдання України на цьому етапі — перегляд стратегії й тактики в напрямку можливості найефективнішого поєднання наявних людських та і ресурсів, виходячи з отриманого протягом двох років досвіду сучасної повномасштабної війни [4]. У концептуальному есе для «The Economist» генерал В. Залужний зазначив, що можливість для України перемогти залежатиме від її здатності забезпечити у співпраці з партнерами п'ять основних оперативних компонентів, які стали особливо значущими з літа 2023 р.: завоювання переваги в повітрі (передусім за допомогою дронів); технічної спроможності до глибокого прориву російських мінних загороджень; підвищення ефективності контрбатареїної боротьби; створення й підготовка резервів; нарощування засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ) [14].

Водночас протидія агресії Росії включає не лише воєнні заходи, але й політичну, економічну, інформаційну та дипломатичну сфери. Відповідно до бачення наших союзників, навіть в умовах війни ключовими для України є забезпечення сталого розвитку економіки та зміцнення демократичних інституцій.

Список використаних джерел та літератури:

1. Блінкен Е. Стратегічний провал Росії та безпечне майбутнє України // U.S. Embassy in Ukraine. 2 червня 2023 р. URL: <http://surl.li/udoxv>
2. Звіт Олексія Резнікова за 22 місяці роботи на посаді Міністра оборони України // Міністерство оборони України. 05.09.2023. URL: <http://surl.li/udoouy>

3. Координаційна платформа донорів України // Ukraine Donor Coordination Platform. URL: <http://surl.li/udozb>
4. Полякова А., Будацький Є. Воєнний оглядач «The Economist» Шашанк Джоши: Бахмутська кампанія коштувала Україні більше, ніж вона отримала // Українська правда. 13.11.2023. URL: <http://surl.li/udpaa>
5. «Функціональна поразка РФ»: як Україна відвоює в Росії Чорне море // BBC News Україна. 06.10.2023. URL: <http://surl.li/udoyb>
6. Черниш О. Американський ленд-ліз для України закінчився, так і не почавшись. Чому він не працював // BBC News Україна. 05.10.2023. URL: <http://surl.li/udozj>
7. Berg M., Kine Ph. Burns: Ukraine Could Lose by End of 2024 // Politico. 18.04.2024. URL: <http://surl.li/udozz>
8. Bills Signed: H. R. 7691 and H. R. 7791 // The White House. 21.05.2022. URL: <http://surl.li/udozd>
9. Def Mon on X. X. 14.11.2023. URL: <http://surl.li/udoxy>
10. Ministry of Defence on X: «Latest Defence Intelligence Update on the Situation in Ukraine — 3 June 2022». X. 03.06.2022. URL: <http://surl.li/udoxr>
11. Ukraine's Commander-in-chief on the Breakthrough he Needs to Beat Russia // The Economist. 01.11.2023. URL: <http://surl.li/udoxm>
12. Ukraine Support Tracker: European Aid Shows little Dynamism // Kiel Institute. 25.04.2024. URL: <http://surl.li/udozm>
13. Wolkov N., Harward C., Hird K., Stepanenko K., Kagan F. W. Russian Offensive Campaign Assessment, April 16, 2024 // Institute for the Study of War. 16.04.2024. URL: <http://surl.li/udozu>
14. Zaluzhnyi V. Modern Positional Warfare and How to Win in It // The Economist. 01.11.2023. URL: <http://surl.li/udpaa>

Світлана Костилюва,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії, факультету соціології і права,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ПЕРШІ КРОКИ КИЇВСЬКОЇ ПОЛІТЕХНІКИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Видавнича діяльність Київського політехнічного інституту Імператора Олександра II супроводжувала освітянське життя закладу з перших років його існування та була спрямована на підготовку висококваліфікованих інженерів, українських необхідних для подолання гострої проблеми браку фахівців у промисловості, транспортній і будівельній галузях, сільському господарстві Південно-Західного краю Російської імперії [11]. Наукові розробки й технічні проекти викладачів та студентів, які оприлюднювалися на сторінках журнальної періодики КПІ, разом з урахуванням особливостей публікаційної справи інституту є багатим джерелом для сучасних дослідників наукового повсякдення початку ХХ ст., цінним досвідом розвитку освітянської науки.

Історії Київського політехнічного інституту присвячено багато робіт. Насамперед, самі політехніки ретельно зберігають історію alma mater, розкривають

окремі проблеми роботи закладу в різні історичні періоди — від самого початку народження ідеї про створення у Києві вищої технічної школи до набуття нею статусу одного з найбільших та найвідоміших університетів України з низкою визнаних у світі наукових шкіл [9, 10, 17, 21]. Інститутська періодика часів Російської імперії досліджувалася фрагментарно або в контексті відповідного наукового пошуку [13; 16].

Мета представленої розвідки — охарактеризувати досвід видання «Известия Киевского политехнического института Императора Александра II» (далі «Известия») в організації видавничої діяльності в перші роки існування закладу.

Організацію власного друкованого органу Рада Київського політехнічного інституту Імператора Олександра II ініціювала ще 17 листопада 1900 р., звернувшись до Департаменту торгівлі та до міністра фінансів з проханням дозволити публікацію найкращих наукових робіт для забезпечення навчального процесу. Представлена Програма видання передбачала також розміщення офіційних документів інституту, річних звітів, статей викладачів і відомих учених «зі сторони». Головне управління друку узгодило основні положення, які регламентували видавничу діяльність інституту («Правила про видання “Известий”», «Програма видання “Известий”») і склад редакторів. 14 березня 1901 р. Київська політехніка отримала Свідоцтво № 2165, яке засвідчувало заснування наукового журналу «Известия Киевского политехнического института Императора Александра II», котрий друкувався за розпорядженням директора й не потребував попередньої цензури. Паралельно керівництво закладу почало листуватися з друкарнями Києва (П. Барського, С. Кульженка та ін.) для організації друку видання без власної поліграфічної бази, яка з'явилася лише 1924 р. [15].

Перший номер журналу «Известия» датується 1901 р., але позначка типографії С. В. Кульженка на обкладинці свідчить про те, що два його розділи читач побачив лише 1902 р. Типографія діяла в Києві на вул. Пушкінській, «собственный дом 2». Зазначалося, що журнал складається з двох частин — «офіційної та неофіційної». В офіційній частині планувалося розміщувати розпорядження уряду, що стосуються Інституту; журнали засідань Ради; витяги з журналів зборів відділень, постанов Правління відносно навчального процесу; звіти працівників за результатами відряджень; звіти про екскурсії для студентів; звіти стипендіатів, що претендують на професорське звання; програми й навчальні плани; каталоги навчальної літератури та щорічні звіти керівництва про стан Інституту.

Неофіційна частина розділялася на три розділи й була присвячена роботі відділів Інституту. Механічний та інженерний об'єднувались і мали публікувати статті з біології, мінералогії, геології, сільськогосподарської метеорології та економіки, розвитку зоотехніки, землекористування, загальної статистики. Фізико-математичний і хімічний відділи разом орієнтувалися на публікацію матеріалів з чистої математики, теоретичної механіки, нарисної геометрії, фізики,

хімії, хімічної технології та металургії. Останні розділ, присвячений проблемам прикладної механіки, механічної технології, електротехніці, інженерному мистецтву, будівельній механіці й гідравліці, мав назву «Природно-історичний та агрономічний». У збірниках брали участь професори, викладачі, лаборанти та студенти університету, вчені з інших закладів [3].

З самого початку заснування журналу сформувалася перша команда його редакторів. За офіційну частину відповідав професор кафедри хліборобства П. Р. Сльозкін — учений-грунтознавець з великим міжнародним науковим та організаційним досвідом (стажувався у Франції й Німеччині), спочатку екстраординарний професор кафедри хліборобства, а згодом — перший завідувач кафедри часткового землеробства й майбутній декан сільськогосподарського відділення КПП, фундатор контрольно-насінневої справи в Україні [14, с. 62]. Розділ «Інженерний та механічний відділ» редагував сам директор — професор В. Л. Кирпичов, талановитий інженер і педагог, один із найвидатніших учених-механіків. Проблемами фізико-математичного та хімічного відділення опікувався завідувач кафедри неорганічної хімії й одночасно декан цього відділення професор М. І. Коновалов, який невдовзі став на чолі всього Інституту [19]. Природно-історичний і агрономічний розділ курував професор М. П. Чирвінський — відомий дослідник тваринного світу, в майбутньому перший обраний ректор Інституту, завдяки зусиллям якого сформувалося в галузь народного господарства тваринництво [20]. Такий потужний склад редакторів новоствореного журналу свідчить про відповідальне ставлення керівництва Інституту до публікаційної діяльності закладу, розуміння важливості наукової роботи та намагання засвідчити внесок освітянської спільноти у розвиток інженерної справи.

Другий рік роботи журналу представлений двома книжками, наповненими авторськими науковими розвідками в розрізі тематики всіх «неофіційних» відділів. Наступного 1903 р. за планом «Известия» мали виходити не менш, ніж тричі на рік, книжками не менш, ніж 10 аркушів. План було виконано — вийшло чотири книги. Гнучкою була й система передплати видання. Ціна за рік становила 5 руб. і розраховувалася відповідно до кількості аркушів: приблизно 10–15 коп. за аркуш. Книжки могли поділятися на випуски відповідно до тематичних блоків розділів або виходити разом. Якщо збірка розділялася на випуски, передплатники могли оплачувати кожен окремо, річна передплата оформлювалася за бажанням. Навчальний персонал Інституту отримував «Известия» безкоштовно, а студенти могли це зробити за половину ціни. Автори статей безкоштовно отримували по 50–100, а за замовленням — і більше відбитків своїх статей [3].

Змістовне наповнення статей відповідало тематиці розділів. З першого числа й далі постійно оформлювалася частина фізико-математичного та хімічного відділів. Особливо активно публікувалися хіміки: екстраординарний професор по

кафедри технології, відомий хімік-технолог з великим досвідом роботи у фахових зарубіжних лабораторіях І. Д. Жуков; уже згадуваний професор М. І. Коновалов; майбутній академік, видатний учений-електрохімік В. О. Плотніков; випускник КПІ, один з засновників колоїдної хімії у Російській імперії А. В. Думанський та інші [1; 2; 8; 12; 18]. «Інженерний та механічний відділ» вперше був представлений 1902 р. (перша книга) статтями професора кафедри термодинаміки та теплових двигунів О. О. Радцига [4, с. 1–9] і ординарного професора інженерного відділення П. Ф. Єрченка [4, с. 1–87]. Цей розділ було значно розширено наступного року: крім фахових робіт В. В. Пермінова про конструктивні особливості з'єднання шляхів на залізничних станціях [5, с. 3–96, 1–22; 6, с. 97–168, 25–45], В. Л. Кирпичова про вплив температури на пружність напруги у твердому тілі [5, с. 1–7] та про доказ теореми Мориса Леві [5, с. 1–6], звітів про експедицію до Хінганського залізничного тунелю [6, с. 169–179] та щодо роботи IX міжнародного конгресу судноплавства в Дюссельдорфі [7, с. 2–6], з'явилися статті, націлені на виховання студентів, спонукання їх до творчості, до покращення навчання (В. Л. Кирпичов «Значення фантазії для інженера» [7, с. 7–25], «Про соціальне значення техніки та про російську металургію. Вступна лекція» [4, с. 1–16]).

Природно-історичний і агрономічний відділ з першого числа систематично публікував щоденні метеорологічні спостереження Обсерваторії інституту та звіти про її наукову роботу, вдосконалення матеріально-технічної бази. Офіційні документи вперше з'явилися у журналі лише 1903 р. (книга третя): правила випробувань на звання ад'юнктів на Механічному, Інженерному, хімічному й сільськогосподарському відділеннях [7, с. 1–25].

Отже, керівництво Київського політехнічного інституту Імператора Олександра II вже з перших років існування поряд з основним напрямом роботи — налагодження навчального процесу — почало розвивати видавничу діяльність: оформило необхідні юридичні документи, заклало організаційні й економічні основи видавничого процесу, створило потужний редакційний колектив з авторитетних науковців у різних галузях наукового знання, забезпечило структурне оформлення журналу та його змістовне наповнення, поступово налагодило періодичність випуску номерів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Думанский А. В. О коллоидальном серебре // Известия Киевского политехнического института Императора Александра II. 1903. Год 3-й. Кн. 4. 1903. С. 1–19.
2. Жуков, И. Материалы к вопросу о патокообразовании. Влияние качества, концентрации сахара и температуры на растворимость сахара в растворах сахара // Известия Киевского политехнического института Императора Александра II. Год 1-й. 1902. С. 3–160.
3. Известия Киевского политехнического института Императора Александра II. 1901. Год 1-й. Киев: Кульженко, 1902. 160 с., VIII, 16.
4. Известия Киевского политехнического института Императора Александра II. 1902. Год 2-й. Кн. 1. 1902. 9 с., 87, 23, 47, 102, 61.

5. Известия Киевского политехнического института Императора Александра II. 1903. Год 3-й. Кн. 1. 1903. 16 с., IX, 96, 22, 7, 6, 16, 18.
6. Известия Киевского политехнического института Императора Александра II. 1903. Год 3-й. Кн. 2. 1903. С. 97–168, 25–46, 170–179, VI, 18.
7. Известия Киевского политехнического института Императора Александра II. 1903. Год 3-й. Кн. 3. 1903. 25 с., 67, 20, 12, 31.
8. Известия Киевского политехнического института Императора Александра II. 1903. Год 3-й. Кн. 4. 1903. 158 с., 19, 30, 10.
9. Київська політехніка: початок історії / В. В. Янковий, Д. Л. Стефанович. Київ: КПІ ім. І. Сікорського, 2018. 244 с.
10. Київський політехнічний інститут: Нарис історії / Редкол.: М. З. Згуровський (голова), Ф. Я. Горвський, М. Ю. Ільченко та ін. Київ: Наук. думка, 1995. 320 с.: портр.
11. КПІ: перше століття: історичний огляд. Київ, 2007. С. 65–66.
12. Коновалов, М. и ст. Андржейкович, Миллер, К. и Фотиев. Синтез третичных спиртов с помощью магний-органических соединений // Известия Киевского политехнического института Императора Александра II. 1902. Год 2-й. Кн. 1. 1902. С. 55–61.
13. Костилова С. О. «Вісти Київського політехнічного інституту» (1926–1930 рр.) як джерело вивчення освітнянського і наукового життя вищого навчального закладу // Сторінки історії. 2009. Вип. 28. С. 148–160.
14. Лановюк Л. П. Славетні імена: перші декани сільськогосподарського відділення Київського політехнічного інституту // Сторінки історії: збірник наукових праць. 2013. Вип. 36. С. 55–63.
15. Лоза Г. Історія заснування видавництва «Издательство Известия КПИ». URL: <https://kpi.ua/ru/izvestiya>
16. Лоза Г. Створення друкарні та видавництва Київського політехнічного інституту (1898–1925) // Вісник Книжкової палати. 2013. № 2. С. 35–40.
17. Мошинська К. С. Організатор вузівської науки в Україні — видатний вчений у галузі механіки та опору матеріалів Віктор Киричов (8.10.1845–20.10. 1913) // Дослідження з історії техніки: 36. наук. пр. / Гол. ред. М. Ю. Ільченко; Відп. редактор С. М. Ховрич. Київ: Політехніка, 2007. Вип. 10. С. 140–166.
18. Плотников В. А. О сложных соединениях хлористаго и бромистаго алюминия. Исследование прив.-доцента Университета св. Владимира // Известия Киевского политехнического института Императора Александра II. 1902. Год 2-й. Кн. 2. 1903. С. 1–102.
19. Савчук В. Коновалов Михайло Іванович. URL:
20. Угнівєнко, А. Вклад професора Чирвінського Миколи Петровича та його видатних нащадків у розвиток науки та скотарства. URL: <https://nubip.edu.ua/node/87084>
21. Ховрич С. М. З історії розвитку вищої технічної освіти в Україні наприкінці XIX — на початку XX ст. (на матеріалах Київського політехнічного інституту) // Український історичний журнал. 2007. № 5 (476). С. 55–65.

Андрій Кудряченко,

член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук,
професор, директор,
*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

ПІДТРИМКА УКРАЇНИ З БОКУ ЯПОНІЇ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ АГРЕСІЇ

В системі співпраці України і Японії на сучасному етапі важливе місце посідає підтримка нашої країни у період російсько-української війни, тобто з 2014 р. Розширенню співпраці двох наших країн у цей доленосний для України період,

певно, сприяли декілька вагомих чинників. Один із них — широка договірно-правова база, сформована на 2014 р. Наявність системи договорів і угод різного рівня дала змогу в двосторонніх відносинах розгорнути співпрацю в цей складний період по всьому спектру: від дипломатичної підтримки на різних міжнародних майданчиках до гуманітарної, економічної та військової у відповідних традиційних та нових формах двосторонніх взаємин [1–7].

Слід особливо враховувати, що на весь перебіг відносин по лінії Україна — Японія значний вплив мали рівень напруженості відносин Києва з Москвою, імперіалістичні прагнення й діяльність останньої щодо нашої країни окресленого періоду. Тобто, залежно від інтенсивності агресії Росії щодо України, слухним є поділ відносин та власне підтримки України з боку Японії на два етапи. Перший із них — це з 2014 по 2021 рр. та другий — з 24 лютого 2022 р., тобто з початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію нашої країни й по нинішній, 2024 р. [1–7]. Мета роботи — охарактеризувати відносини між Японією й Україною залежно від їх етапів.

Характерною особливістю все тіснішої співпраці двох наших держав у період широкомасштабної російської агресії проти України стала концептуалізація взаємодії та вивищення її на рівень особливого глобального двостороннього партнерства [1–7].

Досить важливою постає співпраця на рівні особливого глобального партнерства, яка відкриває широке поле всебічної взаємовигідної діяльності для різних державних, наукових, освітніх установ і громадських організацій. Понад те, цей формат співпраці спонукає розгорнути якісно нові двосторонні відносини на рівні не тільки очільників держав, але й усього кола причетних до взаємодії структур і організацій.

Переконливим чинником у розширенні підтримки України з боку Японії в протистоянні російській агресії постає стратегічна визначеність офіційного Токіо, яка уможливує досягнення відчутнішої політичної близькості наших країн, незважаючи на географічну відстань поміж ними. Ця сентенція досить добре унаочнює не лише динаміку відносин минулих років, але й перспективи взаємин наших держав.

Доречно навести окремі приклади, назвати відповідні спектри співпраці наших країн, зокрема в нинішній важкий для України, але доленосний період поступу. Після відновлення державності офіційний Київ розгорнув взаємодію з різними країнами світу. Серед них важливе значення мав розвиток співпраці з географічно віддаленими державами. Як відомо, вже з 1992 р. наші дві держави встановили дипломатичні відносини. На 2013 р. договірно-правова база українсько-японських відносин налічувала 45 різного рівня документів. Серед них Спільна заява України і Японії про нове партнерство в XXI ст. (21.07.2005) та Спільна заява щодо українсько-японського глобального партнерства (19.01.2011);

Меморандум щодо діяльності Українсько-Японського комітету зі співпраці на рівні міністрів закордонних справ (01.07.2006) і численні різні договори, угоди, меморандуми, протоколи щодо економічної, технологічної, екологічної, наукової, освітньої й культурної співпраці, зокрема щодо фінансової допомоги українським театрам та іншим закладам культури [1–7].

Із 2014 р. — початку війни РФ проти України, Японія активно підтримувала нашу державу, що постраждала від російської агресії. Досліджуючи обсяги та основні напрями співпраці України й Японії протягом російсько-української війни у 2014–2024 рр., слід наголосити, що в цей час були підписані ще 20 різних договірно-правових документів, кожен із яких по-своєму важливий. Водночас про зростання інтенсивності відносин за час повномасштабної російської агресії свідчить нарощування взаємодії, зокрема підписання практично за два роки 8 двосторонніх документів.

Показово, що Японія однією з перших в Азійсько-Тихоокеанському регіоні досить чітко й однозначно засудила повномасштабне російське вторгнення, порушення міжнародного права з боку Росії, зокрема анексію окупованих територій України. Вже в день початку агресії на офіційному урядовому рівні Японія прореагувала на злочинні дії агресора. Так, у заяві міністра закордонних справ було рішуче засуджено дії Росії. Агресію РФ проти України було оцінено як «обурливу спробу в односторонньому порядку змінити статус-кво шляхом сили, що порушує всі основи міжнародного порядку не лише в Європі, але й також в Азії, це серйозне порушення міжнародного права і є абсолютно неприйнятним». Слід узяти до уваги те, що зазначають японські науковці, з одного боку, «у їхньому суспільстві майже ніколи не панували проросійські настрої», але, з іншого — «у японському суспільстві досі залишається незаперечним фактом те, що люди загалом мало знають Україну». Досить важливо, що політики, медійний простір та громадянське суспільство чутливо поставилися і реагували на повідомлення щодо російської брутальної агресії та російських військових злочинів у нашій країні. Тож Країна вранішнього сонця надає допомогу нашій державі порівняно з попередніми роками значно більшу за обсягом та відчутно ширшою за структуру [1–7].

Офіційний Токіо гостро засудив воєнну агресію Москви проти Києва. У порівнянні двох періодів війни легко з'ясовуються відмінності у підходах щодо допомоги Україні та спостерігаються різні форми реагування, зокрема санкційної політики щодо РФ на першому етапі війни, коли Москва анексувала Крим і окупувала Донбас, та на сучасному етапі повномасштабної війни проти України. Слід наголосити, що саме нинішній етап воєнного протистояння і прагнення Токіо підтримати Київ та героїчну боротьбу українського народу детермінували не лише рішуче засудження агресії, але й приєднання Японії до широкої санкційної політики демократичних західних держав. Також допомога Україні з боку

Японії стала все відчутнішою, а японський уряд використовує все ширші можливості для посилення допомоги нашій країні як жертві агресії.

Український посол С. Корсунський зазначає, що Японія передала чимало захисного спорядження: «бронезилети, шоломи та все, що необхідно сучасному солдату» і також окремо дві партії сучасних костюмів хімзахисту.

Зазначу, що у відносинах наших держав з Росією є певні подібності, які об'єктивно сприяють поглибленню співпраці. У суперечці між Росією та Японією щодо належності південних Курильських островів, яка не врегульована з часу закінчення Другої світової війни, Київ увзяв сторону Токіо. 7 жовтня 2022 р. Президент України Володимир Зеленський підписав указ про визнання Курильських островів територією Японії, яку тимчасово окупувала Росія. Тобто острови Ітуруп, Кунашир, Шикотан та група островів Хабомаї, за офіційною оцінкою української влади, є окупованою частиною території Країни вранішнього сонця. Площа спірних островів становить 5 тис. км², а загальна площа спірної території разом із морською акваторією — приблизно 200 тис. км² [1–7].

Важливим документом двосторонніх відносин стало підписання у Києві 21.03.2023. Спільної заяви про особливе глобальне партнерство між Україною і Японією між Президентом України Володимиром Зеленським та Прем'єр-міністром Японії Фуміо Кішидою. У документі викладено спільне бачення міжнародної ситуації у світі між Японією та Україною й окреслені не лише спільні цінності, які країни разом захищають, але і прагнення, які ще належить реалізувати. Констатація такого становища, як розцінюють партнери, — це лише фундамент того, що слід досягти в подальшому у форматі особливого глобального партнерства. Сторони (наші дві держави) тим самим посилюють глобальну безпеку і наближають час досягнення миру для українців і народів світу [1–7].

Необхідно особливо відзначити, що уряд Країни вранішнього сонця підтримав усі економічні санкції Великої сімки і Євросоюзу проти Москви, що Токіо голосував за всі антиросійські резолюції в ГА ООН та виступив за виключення її зі складу Ради ООН із прав людини. У книзі «Голуба книга дипломатії — Diplomatic Bluebook 2023» у відповідному розділі аналізуються заходи, яких Японія вживає у відповідь на російську агресію та щодо підтримки України. 2023 р., головуючи в G-7, Країна вранішнього сонця у травні на саміті у м. Хіросіма, знову вимагала від Росії негайно та безумовно вивести війська й забрати озброєння з усієї території України. Токіо, міцно прагнучи єдності G-7, тісно співпрацює з міжнародним співтовариством, надає потужну підтримку Україні.

Окрім того, Країна вранішнього сонця активно працює над вирішенням глобальних проблем. Зокрема, це стосується стрімкого зростання цін на продовольство й енергоносії через агресію Росії проти України, які спричинили труднощі, особливо для багатьох країн, що розвиваються [1–7].

Також слід відзначити нинішню та майбутню співпрацю щодо участі Японії у післявоєнній відбудові України та подальшої співпраці в багатьох сферах. Цілком імовірно, що країна Японія потенційно може стати активним партнером у відновленні інфраструктури, економіки й соціальної сфери України. Все це вказує на великі перспективи двостороннього українсько-японської співпраці не лише в поточній боротьбі з агресором, але й у досяжному майбутньому.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гриценко А. А. Україна - Японія: контури перспективної співпраці. НІСД. Центр зовнішньополітичних досліджень. URL: <http://surl.li/udpci>
2. Корсунський С. В. «Золотий тиждень» японської дипломатії: що робить Японія для зміцнення підтримки України в Азії? URL: <http://surl.li/udpcm>
3. Кулінич М. Японці бачать в Україні серйозного партнера. URL: <http://surl.li/udpcr>
4. Спільна заява про особливе глобальне партнерство між Україною та Японією. URL: <http://surl.li/udpcu>
5. Удовік В. «Культурна дипломатія як «комунікативний міст» між Україною і Японією». Публічна дипломатія. 2020. № 12 (72). С. 834–855. URL: <http://surl.li/udpcx>
6. Bartlett D. Japan Resets Its Role in Europe in the Wake of Ukraine War. URL: <http://surl.li/udpcb>
7. Joint Statement on Special Global Partnership between Ukraine and Japan. URL: <http://surl.li/udpcd>

Євгеній Кузьменко,

аспірант,

*Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
імені М. Т. Рильського Національної академії наук України*

САКРАЛЬНА АРХІТЕКТУРА СВЯТОГІРЩИНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЕКСПАНСІЇ (2022 р.): УТРАТИ І ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ

Святогірщина¹ багата на зразки сакральної архітектури. На її території розташовано історичний комплекс Свято-Успенської Святогірської лаври-монастиря (Свято-Успенський собор, Свято-Миколаївський і Покровський храми, монастирський печерний комплекс, келії та ін.), який сягає витокami початку XVI ст. Після десятиліть запустіння в роки радянської влади (1920–1980 рр.), його знову відроджено на межі XX–XXI ст., завдяки праці єп. Аліпія (Погребняка), Арсенія (Яковенка), братії монастиря, вірян; та сприянню місцевої влади. Нині обитель — перлина краю, одна з трьох православних лавр України та найбільших християнських святинь у світовому вимірі. У ній перебувають Святогірська чудотворна ікона Пресвятої Богородиці, моці 11 з 18 Святогірських святих та значна кількість інших християнських реліквій. Водночас власне у Святогір-

¹ Мається на увазі Святогірська громада Краматорського району Донецької області.

ську та неподалік від нього протягом кінця XX — початку XXI ст. відроджено знамениті лаврські скити, зруйновані та занедбані в роки радянської влади, зокрема варто згадати скити на честь свв. прпп. Антонія та Феодосія Печерських (м. Святогірськ), на честь свт. Іоанна, еп. Шанхайського та Сан-Франциського (с. Адамівка), на честь ікони Божої Матері «Усіх скорботних радість» (с. Богородичне), на честь св. вмч. Георгія Переможця (с. Долина), а також Всіхсвятський скит (с. Тетянівка). Означені святині були окрасою Донеччини та України загалом, до них щороку приїжджали десятки тисяч паломників і туристів. Вони фактично формували культурно-туристичний потенціал регіону. Окрім цього в с. Маяки та Микільське розташовані Свято-Покровське подвір'я й подвір'я на честь Володимирсько-Вишгородської ікони Божої Матері [1].

24 лютого 2022 р. почалася повномасштабна військова агресія росії щодо України. Донеччина з перших її днів стала центром бойових дій. Довкола Маріуполя, Авдіївки, Бахмута та Святогірська точилися одні з найзапекліших сутичок, під час яких ворог чинив невибіркові обстріли цивільної інфраструктури (житлова забудова, об'єкти культурної спадщини), повністю знищуючи цілі населені пункти (с. Богородичне, м. Авдіївка, Бахмут та ін.). Згідно з Женевськими (1949/50, 1977 рр.) та Гаазькою (1956 р.) конвенціями такі дії вважаються порушенням правил і звичаїв ведення війни, військовим злочином.

На 25 лютого 2024 р., за два роки війни, росіяни знищили та пошкодили 945 об'єктів культурного надбання, але, ймовірно, цей показник значно вищий. Донецька область займає друге місце серед областей України за рівнем утрат (128 одиниць). Разом із цим Краматорський район та зокрема Святогірська громада є найпостраждалішими по області [9].

Попри те, що означена проблема актуальна, наразі вона не має належного висвітлення у спеціальній науковій літературі. Наявні окремі наукові публікації О. Ковалевського [2], В. Купрійчука [3], О. Рішняка [7], Н. Мусієнко [4], які дотично стосуються проблеми.

Джерельну основу роботи формують офіційні повідомлення центральних та місцевих органів державної влади, передусім МКІП та ДЕСС, інформаційно-довідкові статті на сайтах Свято-Успенської Святогірської лаври, Спілки Православних Журналістів, проєктів «Храми під вогнем (Український культурний фонд)», «Ukrainian Institute» та «Зафіксовані воєнні злочини» тощо.

Мета роботи полягає в комплексному розгляді пошкоджень і руйнувань об'єктів сакральної архітектури Святогірщини, зумовлених російською військовою експансією 2022 р., та можливих шляхів їхнього відновлення. Досягнення поставленої мети можливе за умови: (1) виявлення сакральних споруд на території громади, що постраждали внаслідок російського вторгнення; (2) визначення їхньої пошкоженості; (3) окреслення можливих шляхів відновлення пошкоджених та зруйнованих об'єктів.

Протягом 2022 р., переважно у травні й червні, у Святогірській громаді постраждали 19 об'єктів сакральної архітектури. За релігійною належністю всі вони православні. Навесні, восени 2022 р. внаслідок численних російських обстрілів та вібрацій від роботи військової техніки (у цей час відбувалися активні бої за м. Лиман, Святогірськ та р. Сіверський Донець), пошкоджень зазнали споруди Свято-Успенської Святогірської лаври, які розташовані на крейдяних горах, і є частиною Святогірського державного історико-архітектурного заповідника (СДІАЗ) національного значення.

У цьому контексті варто згадати Свято-Миколаївський наскельний храм, який зберіг риси барокової архітектури XVII ст., хоча за понад три століття він неодноразово перебудовувався, особливо в XX ст. Разом із ним від вібрацій постраждав монастирський печерний комплекс, зокрема підземні церкви на честь Різдва Іоанна Предтечі, прп. Олексія, чоловіка Божого та прпп. Антонія і Феодосія Печерських (XVII — XIX ст.). Водночас певних пошкоджень зазнали Андріївська каплиця та Кирило-Мефодіївські сходи (середина XIX ст.). Найсуттєвіші руйнування, порівняно з іншими будівлями лаври, хоча й відносно незначні, отримали Свято-Успенський собор та Свято-Покровський храм (XIX ст.), сучасні церкви Різдва Пресвятої Богородиці, св. прав. Іоанна Руського, а також споруди, що не мають безпосередньо культового призначення: господарський, скарбничий та готельні корпуси XIX — початку XX ст. (маємо пошкодження фасадів, стін, покрівель, вікон, внутрішнього оздоблення тощо) [5; 6; 8].

Унаслідок успішного контрнаступу ЗСУ у вересні 2022 р. лінію фронту було відсунуто від м. Святогірська. Це дало можливість ужити невідкладних заходів з усунення наслідків обстрілів, які нині загалом завершено. Окремо слід зазначити, що подальші наслідки від вібрацій для монастирського підземного комплексу та Свято-Миколаївської церкви, розміщених в/на так званій крейдяній скелі, яка досить крихка, передбачити неможливо. Фактично, руйнування може відбутися в будь-який час.

Значно гірша ситуація склалася з комплексами лаврських скитів (усього їх п'ять): (1) на честь свв. прпп. Антонія та Феодосія Печерських (м. Святогірськ), (2) на честь свт. Іоанна, еп. Шанхайського та Сан-Франциського (с. Адамівка), (3) на честь ікони Пресвятої Богородиці «Усіх Скорботних Радість» (с. Богородичне)¹, (4) на честь св. вмч. Георгія Переможця (с. Долина)², та (5) Всіхсвятський скит (с. Тетянівка)³. Особливу увагу слід звернути на останній, оскільки його споруди цілком дерев'яні. Означені скити хоча й новозбудовані, їхні будівлі постали у кінці

¹ Знищено Свято-Благовіщенський собор, храм на честь ікони Божої Матері «Усіх Скорботних Радість» та решту скитських будівель.

² Знищено Свято-Георгіївський храм, каплицю на честь свт. Ігнатія (Брянчанінова), еп. Кавказького та решту скитських споруд.

³ Знищено храми на честь Всіх святих та Всіх святих у землі руській просіявших та ін.

XX — на початку XXI ст., але в архітектурно-мистецькому сенсі унікальні для Донеччини та Лівобережжя України. У них маємо риси необарокового (№ 1, 3) та північноруського (№ 2, 4, 5) архітектурних стилів, а також зразки різьблення (іконостаси, ікони), фрескового живопису тощо. Але нині серед означених п'яти скитів повністю знищено три. Це на честь ікони Божої Матері «Усіх Скорботних Радість» (знищено разом з селом в травні 2022 р.), Свято-Георгіївський (травень 2022 р.), а також Всіхсвятський. Водночас Антоніє-Феодосіївський скит отримав пошкодження середньої тяжкості, зруйнований не був. Аналогічна ситуація зі скитом на честь свт. Іоанна, еп. Шанхайського та Сан-Франциського. Обидва зазнали руйнувань у травні 2022 р. [2; 5].

Попри активні бойові дії, найшанованіші лаврські святині, зокрема Святогірську чудотворну ікону Пресвятої Богородиці, ікону Божої Матері «Усіх Скорботних Радість», а також моці святогірських угодників та ін. збережено.

Відновлення зруйнованого можливе лише після закінчення бойових дій. Воно вимагає серйозних грошових вкладень, оскільки відбудувати потрібно з нуля. У цьому контексті неодмінно постає проблема економічної доцільності, в умовах економічних труднощів (пост)воєнного часу, тим більше, що деякі населені пункти, де перебували означені святині, знищено (с. Богородичне), а інші спорожніли.

Отже, протягом весни, початку літа 2022 р. на території Святогірщини, пошкоджено або зруйновано 19 об'єктів сакральної архітектури (Свято-Успенська Святогірська лавра та її скити). Серед них маємо зразки архітектури XVII — початку XX ст., та сучасного, експериментального храмового будівництва. Найбільше постраждали лаврські скити. Відновлення знищеного — справа післявоєнної відбудови. Натомість споруди, які отримали легкі та середні пошкодження вже відреставровані. Означена проблема має перспективи подальших досліджень на матеріалах інших громад Донеччини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Карта монастирів Української Православної Церкви. Монастирський вісник України. Офіційний сайт Синодальної комісії Української Православної Церкви у справах монастирів. URL: <https://inok.info/map/?lang=uk>
2. Ковалевський О. А. Особливості та перспективи застосування фото- та відеофіксації для збереження та реставрації культурної спадщини під час військової агресії в Україні. Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство. Київ: НАКККиМ, 2023. С. 198–203.
3. Купрійчук В. Державне управління у сфері охорони культурної спадщини в умовах воєнного стану 2022–2023 рр. // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2023. № 45. С. 36–41. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpnmk.vi45.635>
4. Мусієнко Н. Культурна спадщина України в контексті російсько-української війни // Художня культура. Актуальні проблеми. 2023. № 19 (2). С. 40–52. DOI: [https://doi.org/10.31500/1992-5514.19\(2\).2023.294622](https://doi.org/10.31500/1992-5514.19(2).2023.294622)
5. Перелік споруд релігійних спільнот України, що зазнали руйнувань внаслідок повномасштабного вторгнення росії (24.02.2022–26.01.2023). Офіційний звіт ДЕСС. URL: <http://sur.li/udpda>
6. Покровський храм. Свято-Успенська Святогірська лавра. URL: <http://sur.li/udpddh>

7. Рішняк О. Культурна спадщина у воєнному конфлікті: міжнародний досвід другої половини XX — початку XXI ст. та українська дійсність // Український історичний журнал. 2022. № 4. С. 159–174. DOI: doi.org/10.15407/uhj2022.04.159

8. Успенський собор. Свято-Успенська Святогірська лавра. URL: <http://surl.li/udpdm>

9. Через російську агресію в Україні постраждали 945 пам'яток культурної спадщини. МКІП. URL: <http://surl.li/udpdo>

Olha Labur,

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor of the Department of History,

Faculty of Sociology and Law, National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

WOMEN, CANCER, AND WAR IN UKRAINE: NOTES OF REFUGEES¹

Russia's broad-scale aggression against Ukraine caused an unprecedented exodus of female refugees, including cancer patients. The main reasons of mass migration of people with this diagnosis were the destructive processes that took place in the health care system. Starting from the very first days of the invasion, many hospitals were subjected to mass shelling and were forced to evacuate their staff to safe regions. Some doctors took up arms or were killed by the shelling. Based on the summary of the President of Ukraine V. Zelensky, in the first months of war, «cancer patient treatment ceased completely» [4]. This meant disruption of the entire cycle and system of oncological care and support — hospitals without patients and without doctors, destroyed partly or completely, deficit of medications and difficulties in obtaining them. The patients found themselves lost and in despair about the prospects of their treatment, faced with acute stress and emotional lows. Later, the foreign oncologists pointed out that during their first meetings the oncology patients from Ukraine were showing severe stress. Sometimes, it was so bad that they didn't have money to pay for a taxi to take them to the cancer center [7].

People were scared because of uncertain future, thoughts about their abandoned houses, and difficult search for the ways to survive. The patients in their interviews for mass media described their quest for treatment as a complicated, exhausting and ruinous endeavor: «panic attacks started because of fear how and where I can get treated now, and I lost six kilograms of weight in a week because of this» [8]. Others thought that their only chance to survive and to address the problem was to leave the country [6]. Such decisions were taken with hope for getting help, for survival and

¹ The study was accomplished under the research project «Prisma Ukraine: War, Migration and Memory» of the Forum Transregionale Studien and Gerda Henkel Foundation (2024).

for advanced capabilities of the Western medicine. We can identify two strategies of cancer patients' behavior regarding seeking refuge outside Ukraine. The first one was followed by the people who were going without any prior research, without a defined goal or certain place they would strive to get to for treatment. Such decisions were most often taken in the first months of war and in the locations of active hostilities. The second strategy involved a preliminary search for volunteers, contacting patient communities (Inspiration Family, «Athena. Women against cancer», Tabletochki.ua) and were identifying the nearest specialized oncological centers. But in both cases, there were expectations of help and hopes for a remission, or even recovery. If the expectations of getting help were short-term, clearly identified and targeted, the hopes for remission were defined as a long-term future hope.

Seeking help here and now caused a considerable increase of social communication and exchange of experience/information. Cancer patients informed each other, shared their impressions, contacts, links, information on treatment opportunities, medications, medical system, doctors [9]. Curiously, the financial aspect of the treatment was one of the key factors. One in every two requests for help was about free treatment. Most survivors point out that they started treatment for free even before executing all documents on temporary protection and medical insurance. For example, Valeria Kharchenko on her webpage in the group «Ukrainians in Munich» described the situation with her female friend and asked for advice in resolving the issue of leaving Ukraine for treatment. She describes that in Ukraine, the treatment would cost about 100 thousand hryvnias, and the family does not have that much money. For this reason, her only chance for treatment, she assumes, is coming to Germany. In response, the group members shared their experience and advised to seek temporary protection for treatment. The arguments for taking a positive decision to move was the government-paid medical insurance, which allows treatment with minimal expenses, and the temporary protection status [5].

In all honesty, the expression «free treatment» is quite provisional, given that the minimal payment was still due. Yet compared to the monetary expenses in Ukraine during war as well as before the war, those expenses were significantly lower. The confirmation of this opinion can be found in all interviews taken by the research group «Prisma Ukraïna: War, Migration and Memory» of Bridge-Fellowship at the Forum Transregionale Studien. They surveyed the women who left Ukraine as refugees and were on oncology treatment in Berlin. They pointed out that, in addition to the war, the second critical factor in making this decision was an opportunity of free treatment. For example, Natalia from Mykolaiv admitted that right before the war she heard from doctors that in her case, only an expensive kind of treatment can help. Her family did not have money for this, and the government was not able to pay for her treatment. So, she saw treatment abroad in the status of temporary protection (based on paragraph 24) as an opportunity if not for a remission, then at least for prolonging her life for some time [2]. Also, as seen in the interview with another woman, she named the war and the financial fac-

tor the decisive criteria when making her decision. The woman remembered that herself and her husband decided that she needs to become a refugee for finding treatment opportunities in Germany, in hope this treatment could help her enter remission. She also mentioned a high price of being treated in Ukraine, and free support here, in Berlin [3].

One more factor for taking the decision of moving abroad was a complicated situation with access to medications, especially the innovative ones. A story involving this was described in her interview by the supervisor of the charity foundation «Inspiration Family», Anna Uzlova. The woman told about her support of one of the patients from Kharkiv, who before the war was on treatment with an innovative medication with a price tag of 80 thousand hryvnias. She bought the first dose by herself, pooling charity funds and support from her family. The second dose was provided as humanitarian aid from the pharmaceutical company in the first months of war, and after that, the patient decided to use the medical evacuation program, and is currently receiving medications and necessary care in Norway [1].

Therefore, the broad-scale invasion of the Russian troops into Ukraine in February of 2022 caused, in the course of the initial half year, negative consequences in the system of treatment of cancer patients. Traditional schemes and the system of medical care were ruined. The patients instantly found themselves in extra complicated and stress-inducing situations, and had to decide for themselves «where» and «how» to get treated, to seek all opportunities and prospects for re-starting their treatment. A new historical practice of «treatment abroad» as a seeker for temporary protection was formed. At that, in the first half year the government provided little help to women with cancer in searching for oncology clinics abroad. Only in summer 2022, the medical evacuation program started — under this one, the government was guiding the process of searching of foreign clinics and moving patients there. Of course, much work is yet ahead to identify all consequences and outcomes of medical exodus of women diagnosed with cancer, to describe their experiences, feelings, and emotions. Still, obviously, the war fundamentally changed the situation with cancer treatment, opening new opportunities, while exacerbating the old problems.

1. Adrychuk A. Problemy onkoxhvyrykh: yak vony vyzhyvaiut v umovakh viiny ta defitsytu likiv [Problems of Cancer Patients: how They Survive under Conditions of War and Deficit of Medications] // Radio Svoboda. March 18, 2023. URL: <http://surl.li/udpdt> [in Ukrainian].

2. Archive Prisma Ukraina, Natalya, woman, 48 years old, Berlin.

3. Archive Prisma Ukraina, Olena, woman, 46 years old, Berlin.

4. Demyanchuk O. V Ukraini prypryneno likuvannya khvorykh na rak — Zelenskyi. [In Ukraine, the treatment of cancer patients is stopped — Zelensky] // Koprespondent.Net. May 6, 2022. URL: <http://surl.li/udpej>. [in Ukrainian].

5. Kharchenko V. Adresa dlia konsultatsii shchodo likuvannya raku v Nimechchyni. [Address for Advice on Cancer Treatment in Germany] // Group «Ukrainians in Munich», Facebook, May 15, 2023. URL: <http://surl.li/udpdt> [in Ukrainian].

6. Matiushenko I., Syrotiuk O. Viina v kvadrati: shansy dlia onkopatsiientiv na vyzhyvannya. [War Squared: Cancer Patients Chances for Survival] // Hromadske. October 02, 2022. URL: <http://surl.li/udpec> [in Ukrainian].

7. McIntyre P. The War in Ukraine and Cancer Patients: Early Experiences from the Frontline, 22 Sep 2022 // Ecaner, Supporting Oncology Professionals through Education. URL: <http://surl.li/udper> [in English].

8. Sakhnik V. Koly u tebe dvi viiny. Yak onkokhvoli znakhodiat prykhystok na Volyni. [When You Have Two Wars. How Cancer Patients Find Refuge in Volyn] // First Channel of Social News. March 12, 2022. URL: <http://surl.li/udpfb> [in Ukrainian].

9. Schäringer L. Publikatsiia pro poshuk kontaktiv ta koordynat klinik, yaki nadaiut posluhy promenevoi terapii. [Publication about Finding Contacts and Coordinates of the Clinics which Provide Radiotherapy] // The group of German-Ukrainian medical club. Facebook, April 24, 2023. URL: <http://surl.li/udpei> [in Ukrainian].

Дмитро Лакішик,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень,
Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»

СПАДЩИНА ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ У ШВЕЦІЇ

Протягом декількох десятиліть у Швеції — сприйняття якої історично пов'язане з нейтралітетом та прогресивністю світобачення — було реалізовано ініціативи щодо збереження пам'яті про події холодної війни. З середини 2000-х рр., понад 20 військових об'єктів у країні перетворили на музеї з державним фінансуванням. Окрім того, поряд з так званими державними установами пам'яті, з'явились удосталь зацікавлених такою організацією сторін, а саме, підприємців, громадських організацій, некомерційних груп, простих ентузіастів, які власним коштом перетворювали колишні військові об'єкти на туристичні заклади, житлові чи рекреаційні зони [8]. Такий вид діяльності є досить цікавим соціокультурним явищем, оскільки військова спадщина займає вагоме місце в національних наративах. Тобто, досвід Швеції видається достатньо цікавим у такому полі досліджень, адже військова спадщина має узгоджуватися з національними наративами миру й нейтралітету.

Мета дослідження — окреслити основні елементи політики пам'яті щодо військової спадщини холодної війни у Швеції. В дослідженні спадщина постає таким явищем, завдяки якому минуле стає ресурсом для сьогодення. Отже, спадщина встановлює зв'язки між пам'яттю, ідентичністю та конкретними об'єктами й місцями.

Швеція не брала активної участі ні в Першій, ані в Другій світових війнах (і не була, на відміну від сусідніх країн, окупованою). Імідж Швеції як нейтральної та миролюбної країни відтворювався і відтворюється з цим наративом. Справді, фраза «Швеція не воювала 200 років» є нерідко повторюваним висловом у національних геополітичних дебатах. Однак стверджувати, що Швеція

є країною, яка не має військового досвіду, некоректно. Під час Другої світової війни країна дотримувалася політики нейтралітету, а після неї — намагалася зберегти таку саму позицію. Парадоксальним наслідком цього було те, що для збереження нейтральної позиції стало необхідним розбудувати військову промисловість і активно експортувати зброю. А оскільки Швеція була добре оснащеною порівняно з країнами, які брали участь у Другій світовій війні, її військова промисловість швидко розвивалася, тому країна стала, й залишається, одним із найбільших експортерів зброї у світі.

У період холодної війни Швеція активно розбудовувала військову та цивільну оборону. В 1960-х рр. у Швеції були одні з найбільших військово-повітряних сил у світі, що налічували понад 4000 літаків. Окрім того, Швеція мала один із найвищих показників бомбосховищ на душу населення у світі [9]. Однак, хоч як це парадоксально, незважаючи на регулярно повторювану національну «пісню про мир», мілітаризація була наріжним каменем у шведському суспільстві добробуту під час холодної війни. Якщо метафора, «дім для народу» (швед. «folkhemmet») використовувалася для опису затишного облаштування шведської держави добробуту, то «народний захист» (швед. «folkförsvaret») можна описати як її холодну тверду захисну поверхню [5]. Національна риторика миру та нейтралітету завжди супроводжувалася глибокою мілітаризацією, спадщину якої нині можна знайти в будь-якій частині шведської території в формі занедбаних бункерів, збудованих укриттів та вкритих рослинністю бетонних протитанкових перешкод. Окрім того, власне соціокультурний ландшафт був сформований мілітаризацією холодної війни, оскільки практично кожен швед, який народився до 1990 р., має власний досвід військової підготовки. Окрім того, шведська зброя використовувалася в більшості воєн і збройних конфліктів в усьому світі.

Завершення холодної війни свідчило про радикальні зміни в оборонній стратегії Швеції, включно з фундаментальним скороченням та професіоналізацію шведських збройних сил. Проте нещодавно в країні відновлено обов'язковий призов, від якого відмовилися 2010 р. Зауважимо, що зміна нової системи полягає в тому, що призов тепер є гендерно нейтральним. Обов'язковий призов на військову службу чоловіків, який сформував тісний зв'язок між збройними силами та громадянами чоловічої статі й зробив ідеали чоловіка-захисника центральними у шведському досвіді холодної війни, завершився. Іншими словами, систему, яка зміцнювала гендерне громадянство [10; 6] шляхом підкріплення привілеїв захисту чоловіків [13], було замінено на систему, яка зрівняла спільну відповідальність жінок і чоловіків у захисті нації.

Військовий спадок, що залишився з періоду холодної війни, надав широкий спектр різних способів повторного використання об'єктів. Поширеною є перебудова покинутих будівель під житло або повсякденні приміщення, такі

як офіси. В місті Істад, наприклад, цілий полковий район отримав цивільні функції. Подібні зміни можна побачити в Шьовде, Лінчепінгу, Карлстаді, Соллефтео, Карлскруні, Боросі, Стренгнесі, Крістінгамні, Вестеросі, Ваксгольмі, Еребру-Бодені та Кіруні. На півночі Готланду район Бунгенес, який раніше був закритим військовим навчальним майданчиком із багатьма бункерами й системою протиповітряної оборони, нині переобладнаний у розкішні будинки для відпочинку. Військові споруди використовуються для створення атмосфери холодної війни [2].

Багато військових об'єктів перетворено на конференц-центри чи готелі. Одним із прикладів є авіабаза F4 в Ємтланді, закрита 2005 р., нині це — готель «Фрьосьо парк» з конференц-центром («Frösö Park Hotel»). Інший — «Хемсьо» («Hemsö Fastning»), поблизу Гернесанда. У XX ст. один з найбільших оборонних об'єктів Швеції був відновлений як «куленепробивний атракціон для всієї родини», де можна побачити радіолокаційне обладнання та кімнати контролю та управління, а також скуштувати різдвяний обід.

Як зазначалося, багато локацій було перетворено на офіційні або напівофіційні музеї. Наприклад, Гетеборзький авіаційний музей (Aeroseum) [1], розштований у колишньому ангарі в печері площею 22 000 кв. м., і Музей оборони в Бодені (Försvarsmuseum) [7] на півночі Швеції. Новий музейний жанр розвинувся внаслідок скорочення військової діяльності, й мережа військових музеїв налічує трохи понад 25 об'єктів [12]. Вони називаються «музеями досвіду», є спеціально орієнтованими на школярів та молодь загалом і пов'язані з мережею шведської військової спадщини [11]. Проте, якими б цікавими не були ці музеї та виставки, вони, здається, не повністю задовольняють один тип «знавців бункерів», тобто так званих бункерологів [4]. Бункерологи — це певний тип дослідників, які прагнуть відродити атмосферу холодної війни, відвідуючи покинуті військові об'єкти у вільний час. Особлива обстановка, в якій, здається, активізується відчуття холодної війни, це покинуті та колишні секретні бомбосховища й бункери. У Швеції існує численна група людей, які досліджують лише покинуті бункери [3].

Отже, незважаючи на поширення іміджу Швеції як усередині країни, так і за її межами, як антитези військових конфліктів і війни, період холодної війни у Швеції характеризувався тотальною оборонною стратегією, яка призвела до глибокої мілітаризації суспільства. Хоча риторично, будуючи державу загального добробуту як спосіб створити так званий «дім для народу», шведська геополітика нейтралітету сприяла інвестиціям у виробництво зброї та її експорт. Обов'язкова система призову, яка включала всіх громадян чоловічої статі, породила досвід захисника нації, зміцнивши гендерну бінарність громадянства.

Після завершення холодної війни, скорочення шведської військової оборонної промисловості залишило незліченну кількість військових об'єктів без догляду

й призначення. Спадщина військових об'єктів у Швеції є цікавою, враховуючи складнощі, пов'язані з післявоєнною ідентичністю, заснованою на нейтралітеті, інтернаціоналізмі та розбудові миру, в поєднанні з «глибокою мілітаризацією», яка характеризувала шведське суспільство в післявоєнний період.

Список використаних джерел та літератури:

1. Aerozeum. URL: <http://surl.li/udpfp>
2. Åse C. & Wendt M. Gendering the Military Past: Understanding Heritage and Security from a Feminist Perspective // Sage Journals. 2021. Vol. 56, Is. 3. P. 286–308.
3. Bennett L. In the Ruins of the Cold War Bunker: Affect, Materiality and Meaning Making. London: Rowman & Littlefield Publishers, 2017. 280 p.
4. Bennett L. Who goes there? Accounting for Gender in the Urge to Explore Abandoned Military Bunkers // Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography. 2013. Vol. 20, Is. 5. P. 630–646.
5. Cronqvist M. Survival in the Welfare Cocoon. The Culture of Civil Defense in Cold War Sweden // Cold War Cultures: Perspectives on Eastern and Western European Societies / Ed by A. Vowinckel, M. Payk, T. Lindenberger. N.Y.: Berghahn Books, 2012. P. 191–212.
6. Eduards M. Kroppspolitik. Om Moder Svea och andra kvinnor. Stockholm: Atlas, 2007. 320 s.
7. Försvarsmuseum Boden. URL: <http://surl.li/udpgt>
8. Frihammar M., Krohn Andersson F., Wendt M., Åse C. Kalla kriget som njutning och ideal // Dagensarena. 2021. 20 februari. URL: <http://surl.li/udpgy>
9. Hörnfeldt H. Spår från ett krig som aldrig blev av // I utkanter och marginaler: 31 texter om kulturhistoria / M. Larsson, A. Palmeskjöld, H. Hörnfeldt, L-E. Jönsson (Eds.). Stockholm: Nordiska Museets Förlag, 2015. S. 295–306.
10. Kronsell A. Gender, Sex and the Postnational Defense: Militarism and Peacekeeping. N.Y.: Oxford University Press, 2012. 192 p.
11. Lakishyk D. Transformation of Memory Policy in Sweden // Історико-політичні студії: Збірник наукових праць. 2017. № 2 (8). С. 100–106.
12. Sveriges militärhistoriska arv. URL: <https://www.smha.se/>
13. Tickner J. A. Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era. N.Y.: Columbia University Press, 2001. 262 p.

Людмила Лановюк,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародних відносин і суспільних наук,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ТОПОНІМИ СЕЛА ГОРДІЇВКИ РОМАНІВСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛ.

Поліський край, до якого відноситься Житомирщина, заселявся століттями в суперечливих історичних умовах. Різноманіття та багатство топонімів допомагає дослідити історію території. У назвах її численних об'єктів залишилися відбитки історичного минулого — своєрідна енциклопедія розвитку краю. Окрім фіксованої інформації з писемних джерел, часто звертаються й до усних джерел, де особливу роль відіграють розповіді старожилів, своєрідних рес-

пондентів села [1]. Це дає можливість ввести до наукового обігу важливу історичну інформацію, а також допомагає пересічним громадянам поповнити знання з історії рідного краю. Село Гордіївка, що на Житомирщині, може стати одним із таких прикладів.

Землі східної Волині здавна вабили людей прозорими водами річок Случ і Тетерів з їхніми притоками, родючими землями, багатими на дичину лісами, зручними й безпечними для поселення місцями. Саме таким виявилось величезне узвишся, яке гордіївчани сьогодні знають як Селисько. Так, за свідченнями історичних джерел, перше поселення розміщувалося на південь від сучасного с. Гордіївка. Воно розташувалося на великому пагорбі, протяжність якого з заходу на схід становила 2 км. Зі сходу пагорб омивали дві невеликі річечки, одна з яких брала початок у Середньому березі, а друга — в урочищі Дубина. Ці дві річечки в районі Лисої Гори впадали в річку Безіменну, яка омивала південні схили пагорба. Ці схили були розрізані глибокими долинами, які називались Жидівська та Моравська (Муравська). Назви вони зберегли й до сьогодні. Існують дві легенди про походження назви «Жидівська» долина. Одна говорить, що на цьому місці, на східній окраїні пагорба, жили євреї-торговці, а друга — сповіщає про те, що саме тут діяло єврейське кладовище. Назва «Моравська (Муравська)» долина теж має кілька версій походження. За однією, назва долини походить від слова «мор», тобто заболочена місцевість, трясовина, яка поглинає все живе, що потрапляє до неї. Старожили села добре знають це небезпечне місце. У 1940–1950-х рр. їм доводилося копати в цій місцині торф для обігрівання хат та удобрення полів. За іншою версією, назву долині дала трава мурава, що росте тут. У середині 1960-х рр. було поглиблено русло річечки Безіменної, яка ввібрала всі води Моравської долини.

За Моравською долиною розміщувалися три земляні вали, ймовірно, насипані десь у XIII ст. для захисту від нападу монголо-татар. Проте невблаганий час зберіг для нас лише один вал, який за переказами, має назву Татарська гребля. Пізніше, коли селище перестало існувати, ці землі розорали мешканці с. Гордіївка. До 1930 р. тут розташовувалися селянські наділи. Землі в районі земляного валу належали сім'ї Шуляків. Тому, окрім назви «Татарська гребля», земляний вал називають іще Шулякова гребля. За словами старожилів, через цю греблю проходив шлях з Печанівки на Любар.

Північні схили Селиська омиває річка, яка, за переказами старожилів, називалася Тяхтіівкою. Ця річка брала початок у Верховині (верхні долини), далі вона текла на захід, уздовж сучасної вулиці Вибра, і на західних схилах пагорба впадала в річечку Безіменну, яка несла води до річки Случ. До правого берега річки Тяхтіівка з півночі тяглися заболочені рівнини, густо вкриті лісами. Ще й досі у пам'яті гордіївчан зберігаються їхні назви — Ліски, Березина.

Щодо назви першого поселення, то питання залишається відкритим. Людська пам'ять донесла до нас дві назви: місто Сапогов та Ясна Поляна, яку з них насправді носило поселення, достовірно невідомо.

У IX–XIII ст. у південноукраїнських степах з'явилися войовничі кочові племена тюркського походження — печеніги та половці. Грабіжницькими набігами вони спустошували слов'янські землі. Про наслідки руйнівних нападів, яких зазнала й Житомирщина, свідчать залишки курганных могильників і городищ, які збереглися поблизу Мирополя, Колодяжного. Відомий дослідник старожитностей Волині В. Антонович повідомляє, що в народі залишки таких городищ називають «боняковими». Половецький хан Боняк — реальна історична постать, один із наймогутніших половецьких ханів, який прожив майже 100 років. Так, літописець Нестор у «Повісті временних літ» згадує походи кочівників на чолі з ханом. Зокрема, він пише, що 1096 р. Боняк «повоював навколо Києва», спалив княжий двір на Берестові, пограбував навколишні села. 1097 р. полчища хана з'явилися й поблизу Гордіївки. Події цих часів до нас донесли легенди. 1985 р. вийшла книга «Легенди та перекази», у якій міститься й легенда про Настину могилу. Легенда оповідає, що «в сьому Миропільському займищі, от що зветься Боняковим, вгору по Случі, в лісі жив колись-то давно поганий Боняка, ворожбит, татарин. Коло того займища давно колись був перевіз через Случ і йшов шлях на Бердичів. Того ліса, що навкруги його тепер росте, зовсім не було. От той Боняка дуже любив Настю, тутешню таки дівку чи молодицю, і взяв її до себе за жінку. А вона його не любила. Та ще як стала з ним жити, той догледілася, що в нього печінка наверсі, так просто за плечима, і побачила вона, що то він не аби з ким знається.

От та Настя якось одкралася, та й утекла од Боняки, а він — доганяти! Наздогнав її у степу, що тепер за Миропіллям, туди до Гордіївки, вговорює повернутися, а вона каже, що через те й через те — не хочу. Тоді Боняка бачить, що вона про його все знає, та й убив її. Ота ж сама Настя сказала була, щоб на її кошт поставили степу корчму. То от, де її вбито, висипали могилу, так вона і зветься — Настина могила, а на шляху за Миропіллям поставили у степу корчму. Вона й тепер стоїть і теж зветься Настинною».

Легенда про Настину криницю в людській пам'яті живе й досі. За свідченнями старожилів, криничка розташована неподалік від садиби одного з місцевих мешканців. Він упорядкував це джерельце і поставив біля нього камінь, на якому вибито дату: 1096 р. та слова «Настині сльози». А розлога верба і до цього часу вітамі захищає Настю та її сльози від шолудивого Боняка.

Дійшла до нашого часу й легенда про Настині корчми, хоча точного їх місця ніхто не знає. Багато старожилів стверджують, що було три корчми. Одна діяла на врублівщині, на Любарському шляху, та мала назву Врублівська корчма. Друга стояла між Гордіївкою та Степком, а третя корчма була на Любарському

шляху, але в бік села Меленці. Сам Любарський шлях і Настині корчми позначено на карті Новоград-Волинського повіту кінця XVIII ст. Відомо, що Любарський шлях був торгівельним шляхом із Києва до Західної України, а звідти до Європи. Цим шляхом возили товари купці з Персії, Німеччини [2].

Топоніми — жива історична пам'ять народу. Поіменовування, тобто закріплення індивідуальних назв за важливими для соціуму на певному етапі розвитку об'єктами зовнішнього світу, віддзеркалює соціально-політичні, матеріально-господарські та духовно-культурні особливості розвитку цього суспільства. Топоніми віддзеркалюють історію сіл із притаманними їм неповторними особливостями.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гайова Є. Топоніми — жива історична пам'ять народу (за експедиційними матеріалами з Великоберезнянського району Закарпатської області) // Народна творчість та етнологія. 2018. № 1. С. 78–89.
2. Лановюк Л., Лановюк П. Крізь віки і доли. Гордіївка. Житомир, 2011. 408 с.

Василь Лук'яниця,

студент,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ІДЕОЛОГІЧНЕ ТА ПОЛІТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ВТРУЧАННЯ КИТАЮ В КОРЕЙСЬКУ ВІЙНУ

Актуальність теми. Зростання впливу комуністичного Китаю, кристалізація його ідеології є вагомими складовими розуміння глобальної ситуації другої половини XX ст. та сучасності. Одним із перших кроків на цьому шляху було масштабне, проте завуальоване, без офіційного оголошення, втручання в Корейську війну.

Мета дослідження — з'ясувати передумови та мотиви вступу «добровольців» Китайської Народної Республіки у Корейську війну на боці Північної Кореї.

Коли 25 червня 1950 р. Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР; Північна Корея) на чолі з Кім Ір Сенгом вторглась у Республіку Корея (Південну Корею), минуло менше 9 місяців відтоді, як у Китаї було проголошено Китайську Народну Республіку (КНР), а Комуністична партія Китаю (КПК), на чолі з Мао Цзедунем, зрештою прийшла до влади. Головним противником вона тепер розглядала Сполучені Штати Америки (США), котрі не визнали КНР і наполягли, щоб місце в Організації Об'єднаних Націй (ООН) посіла Республіка Китай — Тайвань, куди після поразки в громадянській війні емігрував Гоміндан із Чан Кайші. Контроль США над Тихим океаном непокоїв китайських комуністів, що, з огляду на спільну ідеологію й початок Холодної війни, прийняли

зовнішньополітичну доктрину «схилання на один бік» — тісну взаємодію зі сталінським Союзом Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) [4, с. 14].

Вступ американців, чії сили були основою Армії ООН, надіслані на допомогу Південній Кореї, у Корейську війну в липні — серпні 1950 р. стривожив керівництво КНР. Тогочасні публікації в офіційному друкованому органі КПК «Народній газеті» («Женьмінь жибао») свідчать про страх того, що американці «оточать» Китай: від Японії та Південної Кореї до островів Рюкю, Тайваню, Філіппін і В'єтнаму вони, «ніби змія, розтягують блокаду навколо Китаю». Імовірно захоплення США КНДР, за уявленнями КПК, становило б пряму загрозу інвазії в Китай для відновлення влади Чан Кайші. Тож Пекін, не маючи прямих дипломатичних зв'язків із Вашингтоном, почав настійливо попереджати його через індійського посла, що вважатиме викликом для КНР просування американських військ на Корейському півострові північніше від 38-ї паралелі [3, с. 157–158].

Уже 4 серпня 1950 р. Мао на засіданні Політбюро заявив: «Якщо американські імперіалісти виграють війну, то загрожуватимуть нам. Ми не можемо підвести корейців і повинні допомогти їм, надіславши озброєних добровольців» [4, с. 28]. Однак Народно-визвольна армія Китаю (НВАК) була не готова, а Йо-сип Сталін не спішив допомагати. Лише стрімкий контрнаступ сил ООН із 15 вересня (Інчхонська операція), прорив фронту й відхід Корейської народної армії (КНА) Кім Ір Сена на північ форсували підготовку втручання КНР. Прем'єр Державної ради Чжоу Еньлай заявив, що Китай не дозволить «імперіалістам» вторгнутись у Північну Корею. Зрештою, 1 жовтня Кім особисто звернувся до Мао з проханням допомоги, і наступного дня останній ухвалив надіслати частину НВАК під завуальованою назвою військ Китайських народних добровольців (КНД) для знищення Армії ООН у Кореї. 3 жовтня КНД очолив Пен Дехуай [2, с. 110; 4, с. 28].

Цікаво, що попри авторитет і владу Мао, котрий наполягав, що зіткнення зі США неминуче, й найкраще здійснити його зараз, на Корейському півострові, куди найлегше перекинути сили та при цьому отримувати постачання від СРСР, єдності в Політбюро КПК не було. Противники втручання у війну стверджували, що становище комуністів у самому Китаї ще недостатньо стійке, Гоміндан досі є загрозою, економіка зруйнована, а США — надто сильний ворог, ще й із ядерною зброєю [5, с. 98]. Натомість Цзедун і його прихильники наводили контраргументи: американські сили розкидані; США задалеко від Східної Азії; в американців немає сильних союзників; корейці й китайці обороняються на власній землі. Було визначено й три причини, чому не слід боятися ядерного бомбардування: воно не здатне змінити хід війни; не може використовуватися всюди й не матиме ефекту через велику площу Китаю; США тепер не єдиний власник атомної бомби й можуть зазнати удару у відповідь [1, с. 192–193]. Начальник Генштабу НВАК Не Жунчжень навіть заявив: «Американську агре-

сію необхідно зупинити за будь яку ціну... Ми все прорахували. Вони можуть скинути на нас атомну бомбу й убити кілька мільйонів людей. Але без жертв неможливо відстояти незалежність» [3, с. 158].

Із прийняттям рішення втрутитись у війну (хоча воно, ймовірно, поки ще не було остаточним) почалася потужна пропагандистська кампанія в китайських ЗМІ, що доти досить скупо висвітлювали події в Кореї. Вже 5 жовтня радіо транслювало заклики до «тривалої війни проти іноземних агресорів», хоча керівництво дату вступу в неї ще точно не визначило. 7 жовтня Армія ООН перетнула 38-му паралель, і тільки наступного дня Мао Цзедун дав офіційний наказ КНД негайно рушити до кордону з Кореєю — річки Ялуцзян (Ялу). 9 жовтня з'явилася директива про формування Китайської народно-добровольчої армії (КНДА) для «допомоги корейським товаришам», що означало фактичний вступ у війну проти сил ООН без її формального оголошення [2, с. 112–114].

Мао використав цей момент, щоб остаточно розгромити опозицію. Вже 10 жовтня ЦК КПК було видано «Директиву з виправлення правих тенденцій у придушенні реакційної діяльності». Нові репресії виправдовувалися потребою «завдання удару імперіалістичній змові та знищення залишків чанкайшистських бандитів», хоча справжньою метою було забезпечити надійний тил за умов протистояння зі США. Заклик КПК мав значний успіх у суспільстві, що прагнуло «захистити Китай від імперіалістів» і «допомогти Кореї». До весни 1951 р. було заарештовано 2,5 млн і страчено 710 тис. «реакціонерів» [1, с. 194].

Тим часом Й. Сталін, опираючись намаганням КПК ширше залучити СРСР до війни й прагнучи чужими руками відстояти радянські інтереси, 11 жовтня на зустрічі з Чжоу Еньлаєм заявив, що за всю допомогу в озброєнні КНР доведеться платити. До того ж він відмовився надати обіцяне прикриття з повітря наземному наступу КНДА. Ймовірно, це було ударом для Мао, але припинити підготовку до інтервенції він уже не міг. Рішення Й. Сталіна мінімізувати підтримку КНР і КНДР, судячи зі всього, обґрунтовується побоюванням значного зростання впливу й авторитету Китаю. Не бажав радянський лідер і прямої збройної конфронтації з американцями. Натомість та кривава й безрезультатна м'ясорубка, що триватиме фактично до кінця Корейської війни, була цілком в інтересах СРСР [4, с. 28–29; 5, с. 104–105].

Отже, зрештою безповоротне рішення було прийняте, і 14 жовтня Мао наказав Пен Дехуаю перетнути Ялуцзян через 5 днів. Тепер він не був упевнений у швидкому розгромі сил ООН, тож комуністична пропаганда все активніше готувала суспільство до нової затяжної війни в рамках «Великого руху опору Америці та допомоги Кореї». Фактично це була ретельно продумана ідеологічна доктрина — «як правильно ставитися до США». Згідно з нею, раніше чимало китайців були обдурені зовнішньою привабливістю демократичної Америки, проте нині бути проамериканським неприпустимо. «Розвінчування американ-

ського імперіалізму» здійснювалося за трьома пунктами: США завжди були ворогом Китаю, укладаючи з ним нерівноправні договори в минулому й загрожуючи безпеці зараз; демократизм американців є міфом, бо насправді тамтешня владна верхівка всіляко утискає робітничий клас і чинить агресію по всьому світу; США — це «паперовий тигр», чії амбіції не відповідають можливостям. Звідси виводився висновок — війна КНР зі США є необхідною й виправданою, а китайці повинні «ненавидіти і зневажати американських імперіалістів, знищити їхню зарозумілість» [1, с. 191, 193; 2, с. 117].

Тож лідери КПК прагнули використати війну для «укріплення патріотичних і націоналістичних почуттів кожного китайця», вважаючи, що перемога над сильним ворогом є найкращим засобом для цього. Вона ж дасть змогу КПК зміцнити владу над суспільством, щоб реалізувати перетворення, котрі задумав Мао. Очевидно, він не відкидав також ідею «експорту Великої Китайської революції». Зрештою, навіть, якщо не вдасться перемогти, престиж КНР як «борця проти імперіалізму» та «захисника інтернаціоналізму» все одно зросте — тепер ніщо не могло зупинити інтервенції, що стала мислитися як безальтернативна [1, с. 193]. Пропагандистські й репресивні заходи мали ефект — суспільство реагувало на вступ Китаю в Корейську війну саме так, як хотіла КПК. Сили КНДА до початку вторгнення налічували близько 130 тис. солдатів. 19 жовтня 1950 р. — у день, коли Армія ООН взяла столицю КНДР Пхеньян, — вони почали перетинати р. Ялуцзян і ввійшли на територію Кореї. Завдяки цьому вже невдовзі хід війни знову радикально змінився [2, с. 119].

Висновки. Втручання КНР у Корейську війну диктувалося страхом перед «оточенням» силами американців, прагненням зміцнити власний комуністичний режим і наростити вплив у регіоні. Окрім того, маоїстське керівництво використало це як можливість розгорнути пропаганду й остаточно придушити опозицію. Побоювання відкритої конфронтації з силами ООН та недостатня підтримка СРСР зумовили вступ китайців у війну на боці КНДР під виглядом «добровольців».

Список використаних джерел та літератури:

1. Chen J. China's Road to the Korean War: The Making of the Sino-American Confrontation. New York: Columbia University Press, 1994. XII, 339 p. (The U.S. and Pacific Asia: Studies in Social, Economic, and Political Interaction).
2. Edwards P. M. Korean War Almanac. New York: Facts On File, 2005. XVI, 592 p. (Almanacs of American Wars).
3. Hastings M. The Korean War. London: Guild Publishing, 1987. XIX, 451 p.
4. Malkasian C. The Korean War 1950–1953. Oxford: Osprey Publishing, 2001. 95 p. (Essential Histories).
5. Stueck W. W. The Korean War: An International History. Princeton: Princeton University Press, 1995. (Princeton Studies in International History and Politics). XII, 484 p.

Анна Махінко,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії факультету соціології і права,
Національний технічний університет України
Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

РОЛЬ ТВАРИН У ПЕРШІЙ І ДРУГІЙ СВІТОВИХ ВІЙНАХ¹

Від перших сутічок давніх людей за території та ресурси до сучасних технологічних геополітичних конфліктів більшою чи меншою мірою залишається місце для тварин. Вони вступають у тих випадках, коли людські сили й можливості техніки не дають змоги вирішувати завдання. В конфліктах епох до промислового перевороту роль тварин була вагомішою, ніж у наступних. Світові війни стали ареною зіткнення та протиборства ідеологій, цінностей, наукових розробок і промислових технологій. Метою повідомлення є визначити роль тварин у воєнних конфліктах людства.

Перша світова війна стала першим глобальним військовим зіткненням, де випробувалися нові технології індустріального періоду. Проте серед танків, літаків і модернізованих гармат знайшлося місце й тваринам. Насамперед це були коні. Протягом цієї війни роль кавалерії поступово зменшувалася внаслідок вразливості перед автоматичною зброєю. Важку кавалерію традиційно використовували для ударів на полі бою. Легка історично поділялася на драгунські, уланські, гусарські й егерські полки. Драгуни були кінною піхотою. Улани, гусари та егери використовувались для флангових атак, патрулювання і розвідки. Окрім того, роль тягової сили також залишалася за кіньми, хоча важка артилерія пересувалася вантажними автомобілями й гусеничними тягачами. Коні переміщували на позиціях легкі гармати, снаряди і набої, обози та санітарні візки з пораненими.

У міжвоєнний період з урахуванням воєнного досвіду в більшості армій було реорганізовано механізовані частини, за результатом чого кавалерію ввели до їхнього складу. В Другій світовій війні кінноту використовували для розвитку оперативних проривів, рейдів по тилах противника, розвідці, а в обороні кавалеристи діяли як піхотинці. Загалом використання кінноти було доцільним там, де місцевість була складною для мотомеханізованих військ [1, с. 377]. Так само, як і в попередній війні, коней застосовували як тяглову силу.

Перед Першою світовою війною службового собаківництва як такого не існувало, хоча на рівні ентузіастів організовувалися нечисленні центри, де навчали собак. Проте вже в ході війни майже в усіх країнах-учасницях організуються школи, куди передавалися поліцейні собаки та собаки приватних осіб. На театрі військо-

¹ Присвячується найвірнішим друзям.

вих дій успішно використовувались їх здібності до різноманітних бойових завдань, де можна було замінити людину: охорона, розшук, доставка повідомлень, набойів, їжі, допомога пораненим тощо. Для буксування важких кулеметів у бельгійській армії використовували сильних собак (ротвейлерів, вівчарок, ризеншнауцерів, ердельтер'єрів). Вони також передавали повідомлення між окопами [2, с. 173].

У міжвоєнний період відкрилися центри й школи службового собаківництва, де готували собак відповідно до їхніх функцій: як вартових, охоронців, розвідників, зв'язківців, шукачів, санітарів тощо. Під час Другої світової війни найбільш масово собак використовували в німецькій та радянській арміях, значно менше — в арміях Британії та США. Так, безпосередньо в підрозділах Вермахту було залучено близько 400 тис. собак, до Червоної Армії їх мобілізували 60 тис., приблизно 40 тис. служило в армії США [3].

Вартову й патрульну службу несли собаки, задіяні на прикордонній службі, яких відповідно готували у спеціальних школах. Безпосередньо про їхню участь у бойових діях не збереглося достовірних відомостей, крім одного бою. Про нього відомо зі спогадів старожилів села Легедзине на Черкащині. Згідно з цим джерелом, наприкінці липня 1941 р., прикриваючи відступ радянських військ, частина, в складі якої були прикордонники зі службовими собаками, затримувала Вермахт. Бій з переважаними силами противника завершився поразкою червоноармійців [4].

Також собак залучали для охорони об'єктів, використовували в засідках, навчали знаходити снайперів. Група розвідників з собакою мала можливість без особливих перешкод пройти на територію противника, а в разі неможливості уникнути зіткнення собака демонстрував бойові навички. Проте такі пси були нечисленними внаслідок складної підготовки їх самих і вожатих відповідного рівня. Вермахт використовував собак після спеціальної підготовки для пошуку груп руху опору на окупованих територіях, де собаками комплектували охоронні й поліційні частини. За таким принципом у пошукових завданнях застосовували собак і радянські спецпідрозділи.

У Червоній Армії ще до війни формувалися підрозділи собак — винищувачів танків. У бойових умовах, кидаючись з вибухівкою під танк, тварина гинула. Згодом з'явилися заряди, які пес міг скинути й так залишитися живим. У роки війни було сформовано 33 таких підрозділи, де перебувало 8,5 тис. собак, які ціною життя знищили 304 танки [3]. Проте ефективність такої роботи все-таки не була високою, бо прискорена підготовка не давала можливості бездоганно досягати мети, тому з середини війни таких винищувачів перестали готувати й перепрофільовували переважно на мінно-пошукову службу. Працюючи разом з сапером, собаки знайшли понад 4 млн. вибухово небезпечних предметів, тим самим врятували від знищення інфраструктурні та промислові об'єкти, житловий фонд, пам'ятки культури [3]. Легендарний пес Джульбарс розмінував Володимирський собор у Києві та могилу Т. Шевченка у Каневі.

Собаки-санітари довели свою ефективність і продовжили використовувалися, переважно, на Східному фронті, буквально рятуючи життя пораненим, там, де їм не могли надати допомогу військові санітари. Так, собаки радянської медичної служби врятували до 680 тис. поранених бійців [5, с. 87], вивозячи на упряжках або надаючи медикаменти безпосередньо на полі бою. У Вермахті завданням собаки було знайти пораненого, забезпечити його медичними засобами для самопомоги з повідомленням санітарної служби про його місцезнаходження.

Військова логістика не була б ефективною без собак-зв'язківців. Кожен німецький полк мав штатний підрозділ псів, які носили поштових голубів. Радянське командування використовувало собак безпосередньо для доставки повідомлень, а також прокладання зв'язку там, де фізичних можливостей людини бракувало.

Не зовсім помітною є роль кішок, але вони сумлінно захищали продовольство від гризунів, регулювали їх популяцію, запобігаючи поширенню хвороб. Їхня надчутливість давала змогу передбачувати обстріли та нальоти. Також кішок брали на субмарини для визначення якості повітря. Але головним призначенням кішок залишалася психологічна допомога, що робило їх живими талісманами бойових підрозділів.

Одним із перевірених часом засобом зв'язку, незважаючи на впровадження техніки, залишалася голубина пошта. У Першій світовій війні вона була значно поширена, а в Другій світовій голуби стали допоміжними, поступившись радіозв'язку [6].

Отже, незважаючи на зростання технічності й технологічності двох світових війн, основним тваринам, яких людина використовувала століттями, знайшлося місце на театрі бойових дій. Коні, собаки, коти, в межах природних здібностей, були поруч з людьми й сумлінно виконували щоденну бойову роботу не очікуючи високої нагороди. Такою для них була тільки любов людини, якій тварини були повністю віддані.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дробязко С. И. Вторая мировая война 1939–1945. Москва: Эксмо, 2006. 384 с.
2. Норт Д. Солдаты Первой мировой войны 1914–1918. Москва: Эксмо, 2015. 256 с.
3. Животные на войне. Собаки во Второй мировой. URL: <http://surl.li/udphh> (дата звернення 26.04.2024).
4. Пасова Т. Бій під Легедзеним — ще одні наші маловідомі Фермопіли? Голос України. 2012. 28 березня. URL: <http://surl.li/udphv> (дата звернення 27.04.2024).
5. Сидоренков С., Киселев Д. Исторические уроки применения кинологии и служебного собаководства в обучении курсантов в период Великой Отечественной войны // Педагогическое образование и наука. 2011. № 9. С. 86–89.
6. Семенова И. Как кошки помогали людям во время войны. URL: <http://surl.li/udphy> (дата звернення 28.04.2024).

Ольга Махно,

викладач,

кафедра історії кафедри історії факультету соціології і права
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ВІД ЦЕНЗУРИ ДО ПРОЗОРОСТІ: ЕВОЛЮЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРІЇ

Інформаційна політика держави відіграє важливу роль у формуванні суспільної думки, регулюванні доступу до знань і гарантуванні національної безпеки. Протягом історії вона постійно еволюціонувала під впливом технологічних, соціальних та політичних факторів. Від ранніх форм цензури і обмеження інформації до сучасних принципів прозорості й відкритості, ця трансформація демонструє, як держава намагалася балансувати між контролем над суспільством та необхідністю сприяти розвитку демократичних інститутів [1–5].

Мета роботи — представити історичний огляд еволюції інформаційної політики держави від давніх часів до сучасності.

У ранніх суспільствах влада прагнула забезпечити стабільність шляхом жорсткого контролю над повідомленнями, що могли підірвати її легітимність. Однак з розширенням просвітницьких ідей, масових медіа й технологічного прогресу уряди змушені були адаптувати методи регулювання. В результаті сучасна інформаційна політика побудована на ідеях свободи слова, доступу до інформації та збереження балансу між прозорістю й національною безпекою. Ця доповідь простежує складний історичний шлях еволюції інформаційної політики держави, висвітлюючи ключові періоди та виклики на цьому шляху [1–5].

Ранній період (до XVIII ст.) — у давніх суспільствах державна політика щодо інформації базувалася на суворому контролі та обмеженнях. Відсутність у більшості населення доступу до друкованих технологій і писемності забезпечувала владним елітам монополію на знання. Стародавні імперії, такі як Римська, активно контролювали повідомлення, що поширювалися серед громадян, особливо коли це стосувалося релігійних і політичних ідей. У середньовіччі впливові церкви й монархи визначали, які знання могли циркулювати в суспільстві, цензуруючи всі небажані ідеї та переслідуючи тих, хто намагався їх пропагувати [1–5].

Просвітництво й зміна парадигми (XVIII ст.) — просвітництво принесло нову еру для інформаційної політики, засновану на ідеях свободи вираження та поширення знань. Ці ідеї сприяли формуванню нових політичних концепцій, де вільна преса й доступ до знань стали наріжними каменями демократичного суспільства. Цензура не зникла повністю, але опір обмеженням зростав у міру того,

як друківані матеріали та філософські трактати поширювалися серед освічених кіл [1–5].

Індустріальна ера (XIX ст.) — промислова революція й розвиток масової комунікації суттєво змінили контекст інформаційної політики. Друкарський верстат і масове виробництво газет посприяли збільшенню кількості друківаних видань, що заклало підґрунтя для формування громадської думки. Держави намагалися стримувати зростання впливу друківаних медіа через законодавчі обмеження, ліцензування та цензуру. Однак активне прагнення суспільства до свободи слова змусило уряди поступово пом'якшити свій контроль, сприяючи появі плюралізму думок [1–5].

XX ст.: війни й пропаганда — у XX ст. контроль над інформацією став інструментом для формування суспільної свідомості під час двох світових воєн. Держави вдавалися до пропаганди для підтримки національного патріотизму та зміцнення ідеологічної єдності, обмежуючи будь-які прояви критики. Вплив пропаганди тривав і після закінчення Другої світової війни, коли розпочалася холодна війна між капіталістичними та соціалістичними блоками. В той час як соціалістичні країни створювали жорсткі системи контролю за інформацією, західні демократії зберігали баланс між свободою слова та державними інтересами, встановлюючи основи для регулювання сучасної інформаційної політики [1–5].

Кінець XX ст.: нові медіа й глобалізація — з поширенням нових технологій інформаційна політика змінилася кардинально. Інтернет і цифрові медіа підвищили доступність інформації, скоротили бар'єри для розповсюдження знань. Це призвело до розвитку нових підходів у державній політиці, орієнтованих на прозорість і доступність.

У XXI ст. інформаційна політика зіткнулася з новими проблемами: боротьбою з фейковими новинами, кіберзагрозами та маніпуляцією масовою свідомістю через соціальні мережі. Держави активно розвивають законодавство, спрямоване на захист інформації, забезпечення її якості й прозорості діяльності державних органів.

Еволюція інформаційної політики держави від жорсткої цензури до прозорості та відкритості є поступовою й віддзеркалює зміни у суспільстві й технологіях. На ранніх етапах цензура була основним засобом контролю, адже держави прагнули захистити власну стабільність і владу, обмежуючи вільний обмін ідеями. Просвітництво, індустріалізація та політичні революції посягли перші зерна свободи слова і доступу до інформації, розмиваючи монополію держав на контроль [1–5].

Подальший розвиток масової комунікації в XIX ст. та війни XX ст. знову поставили під загрозу ці свободи, але остаточний перехід до принципів прозорості та відповідальності настав у кінці XX ст. завдяки новим технологіям. Інтернет і глобалізація створили нову епоху, де контролювати інформацію складніше,

але те саме і стимулювало розвиток нових підходів до політики. Державам довелося шукати балансу між свободою слова, національною безпекою та боротьбою з дезінформацією [1–5].

Отже, інформаційна політика держави постійно еволюціонувала під впливом технологічних, соціальних та політичних факторів. Історично відбувся перехід від жорсткої цензури і обмежень до більшої прозорості й відкритості. Сучасна інформаційна політика намагається балансувати між свободою слова, доступом до інформації та збереженням національної безпеки. Нові виклики XXI ст. включають боротьбу з фейковими новинами, кіберзагрозами та маніпуляціями в соціальних мережах. Загальна тенденція полягає в русі від жорсткого контролю до більшої прозорості, хоча цей процес не є лінійним і залежить від багатьох факторів.

Список використаних джерел та літератури:

1. The Evolution of the Media. American Government (2e — Second Edition) // Pressbooks. URL: pressbooks.online.ucf.edu.
2. The Evolution of the State. Political Systems // Political Science View. URL: politicalscienceview.com.
3. Freedom of Information: Principles, Practices, and Challenges // Berlin: Springer Publishing, 2019.
4. The Evolution of Government Systems // Milton Keynes: The Open University, 2020.
5. Public Policy Evolution: The Role of Media in Shaping Public Perception. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2022.

Олена Мирончук,

молодший науковий співробітник
відділу глобальних і цивілізаційних процесів,
*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

НОВИЙ ВИМІР АВСТРАЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ СПІВПРАЦІ У СФЕРІ НАУКИ, ОСВІТИ ТА ДОСЛІДЖЕНЬ

Австралію й Україну пов'язує тривала та довірлива науково-технічна співпраця. Актуальність дослідження полягає в тому, що австралійсько-українські відносини у сфері науки, освіти й досліджень набули нового виміру у зв'язку з повномасштабним російським вторгненням в Україну. В ході конструктивного науково-освітнього діалогу, що активізувався після 24 лютого 2022 р. українські й австралійські вчені обговорюють нагальні потреби та перспективи відбудови української науки, а також потенціал майбутньої співпраці у двосторонньому й глобальному контексті.

В реалізації тих чи інших форм австралійсько-української науково-технічної співпраці активну участь беруть установи Національної академії наук України:

Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М. П. Семененка, Інститут колоїдної хімії та хімії води ім. А. В. Думанського, Інститут проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича, Інститут скінтіляційних матеріалів, Інститут ядерних досліджень, Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка, Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій і систем НАН та МОН України. Серед установ соціогуманітарного профілю: Інститут всесвітньої історії, Інститут соціології, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди, Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Австралійськими партнерами українських інститутів є: Школа наук про Землю Університету Кертіна, Королівський ботанічний сад Вікторії, Сіднейський університет, Університет Фліндерса та Університет Південної Австралії, Центр медичної радіаційної фізики Університету Вуллонгонга, Австралійська соціологічна асоціація.

З перших днів російського вторгнення пріоритетом австралійської наукової спільноти та, можливо, й головним внеском у захист і підтримку України було утримання уваги до України та згуртування наукового співтовариства демократичного світу на її боці. Австралійські університети й наукові організації робили та роблять усе необхідне, щоб переконати світову наукову спільноту, що допомога Україні відповідає їхнім національним інтересам.

Провідні австралійські університети разом з науковими організаціями й дослідницькими установами країни з самого початку російської повномасштабної війни, розв'язаної з порушенням норм міжнародного права, непохитно стоять на боці України і сповнені рішучості співпрацювати з українськими партнерами на всіх рівнях та підтримувати Україну як у подоланні безпосередніх наслідків війни, так і в її відновленні [2].

Австралія запроваджує все нові санкції проти фізичних та юридичних осіб країни-агресора. Під них, зокрема, нещодавно потрапили російські компанії, що постачають передові технології, електроніку та обладнання для збройних сил РФ, а також Національний дослідний центр «Курчатовський інститут» [6].

Попри всі виклики й труднощі, спричинені повномасштабним російським вторгненням, австралійсько-українська науково-технічна співпраця динамічно розвивається. Аналіз стану двосторонньої науково-технічної взаємодії між Україною та Австралією за останні роки свідчить не тільки про стабільний розвиток, але й про появу нових ініціатив і вдосконалення вже наявних форм науково-технічної співпраці.

Австралійські дослідницькі організації в непростий для України час на практиці реалізують всебічну підтримку українських науковців, демонструють непорушну солідарність і довірливе партнерство заради спільного майбутнього про що, зокрема, свідчать нещодавні ініціативи Австралійської академії наук.

У червні 2022 р. у Варшаві відбувся форум «Академічна співпраця на підтримку українських науковців», на якому створили міжнародну координаційну групу наукових організацій високого рівня для реалізації конкретних заходів на підтримку наукової спільноти України з метою відновлення успішної глобальної системи науки й інновацій в Україні після завершення війни, до складу якої ввійшла й Австралійська академія наук [3].

Національні академії наук — члени координаційної групи ухвалили План дій з підтримки української науки як під час війни, так і після її завершення. 10 пунктів цього Плану передбачають заходи з підтримки молодих дослідників, налагодження та поглиблення співпраці з міжнародною науковою спільнотою, збереження за вітчизняними вченими за кордоном української афіліації, надання грантів на спільні дослідження, надання наукового обладнання й доступу до дослідницької інфраструктури, міжнародних наукових журналів тощо [4]. Вагома складова Плану дій — планування післявоєнного відновлення вітчизняної наукової сфери з урахуванням майбутнього її розвитку.

1 травня 2023 р. Австралійська академія наук спільно з «Breakthrough Prize Foundation» започаткувала програму підтримки українських учених, які постраждали наслідок війни з РФ — «Українсько-австралійський дослідницький фонд». Ця ініціатива, що реалізується через індивідуальні гранти, включає два напрями, кожен з яких сприяє наданню практичної допомоги, що допомагає українським науковцям вести науково-технічну діяльність.

Перший напрям сприятиме реалізації короткотермінових візитів українських дослідників до австралійських науково-дослідницьких установ для участі в проектних дослідженнях та конференціях, які, своєю чергою, створюватимуть можливості для довгострокової співпраці між австралійськими та українськими вченими, а також широкими міжнародними науковими співтовариствами.

Другий напрям надає практичну підтримку дослідженням, які проводяться в Україні. У рамках цієї діяльності українські науковці отримують доступ до провідних інфраструктурних можливостей Австралії, таких як суперкомп'ютерні потужності, мікроскопія та мікроаналіз, а також телескопи. Українські дослідники зможуть надсилати наукові дані та зразки до об'єктів Національної стратегії інфраструктури спільних досліджень Австралії (National Collaborative Research Infrastructure Strategy, NCRIS) з подальшим переданням результатів до українських науково-дослідних інститутів. Ця діяльність дасть змогу українським науковцям працювати й публікувати наукові статті у власних інститутах в Україні, а також брати участь у міжнародній співпраці [5].

Для фінансування цієї ініціативи Фонд «Breakthrough Prize» виділив Австралійській академії наук 800 тис. доларів. Загалом підтримку отримали 21 український науковець: 12 — у рамках першого напрямку програми і 9 — у рамках другого.

Своєю чергою, українські науковці демонструють щире вдячність австралійським колегам за підтримку, допомогу на незмінну солідарність. Свідченням цього є вихід колективної монографії відділу глобальних і цивілізаційних процесів ДУ «Інституту всесвітньої історії НАН України» «Історичний та соціокультурний розвиток Австралії у XX столітті» з присвятою: «Дружньому народу Австралії з сердечною подякою за його допомогу Україні у боротьбі проти російської агресії» [1].

Так українські науковці висловлюють подяку австралійському народу, і це дуже символічно. Безперечно, що вихід цієї монографії сприятиме поглибленню двостороннього українсько-австралійської співпраці у сфері суспільно-гуманітарних наук.

Реальні кроки та практичні дії Австралії на підтримку української наукової спільноти свідчать про те, що глобальний інтерес до війни в Україні не ослаб, так само як і рівень міжнародної підтримки.

Отже, зважаючи на науковий потенціал України і Австралії, безпрецедентну міжнародну допомогу сьогодні існують реальні можливості для збільшення обсягу і поглиблення двосторонньої співпраці в усіх галузях науки.

Перспективним напрямом подальшої двосторонньої взаємодії у сфері науки та досліджень є співпраця в енергетичній галузі. Наразі є всі можливості для активізації антарктичного напрямку двосторонньої співпраці, зокрема спільних антарктичних досліджень й ефективного управління антарктичними станціями. Надзвичайної ваги набуває сьогодні об'єктивне, науково-експертне осмислення та пояснення українсько-австралійських відносин. Тож у цій царині відкриваються широкі можливості для поглиблення двосторонньої співпраці в соціогуманітарній сфері: реалізація спільних українсько-австралійських проєктів, спрямованих на популяризацію культурно-історичних здобутків України в Австралії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Історичний та соціокультурний розвиток Австралії у XX столітті: монографія / за ред. О. В. Зернецької. Київ, 2023. 617 с.
2. Мирончук О. Позиція австралійської наукової спільноти на підтримку України в протистоянні військовій агресії РФ. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародні відносини: Україна і світ в умовах воєнних викликів» (30 червня 2022 р.). Суми, 2022. С. 130–133.
3. Міжнародна академічна спільнота підтримує українську науку. Національна академія наук України. 2022, 6 червня. URL: <http://surl.li/udpjd>
4. Action Steps for Rebuilding Ukraine's Science, Research, and Innovation. The National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2022, June 13. URL: <http://surl.li/udpjm>
5. Aussie Researchers Extend a Helping Hand to Ukraine. Australian Academy of Science. 2023, October 05. URL: <http://surl.li/udpjv>
6. Further Sanctions in Response to Russia's Invasion of Ukraine. Minister for Foreign Affairs. 2023, July 20. URL: <http://surl.li/udpja>
7. Supporting Ukrainian Scientists Through a Partnership with the Breakthrough Prize Foundation. Breakthrough Prize. 2022, November 22. URL: <http://surl.li/udpjc>

Оксана Мітрофанова,

кандидат політичних наук,

старший науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень,

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»;

викладач-науковий співробітник,

Національний інститут східних мов і цивілізацій, Париж, Франція

Жюльєн Плюшар,

кандидат історичних наук, асоційований дослідник,

Університет Париж-Сержі, Сержі, Франція

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ ТА ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Повномасштабна війна, яку розпочала Росія 24 лютого 2022 р. проти України, є наслідком різних історичних концепцій, політики пам'яті та національних ідентичностей, які є не лише відмінними, а й іноді протилежними. Російсько-український конфлікт висвітлює концепції української ідентичності, які часто походять із козацького періоду, ці концепції відрізняються від принципів російського режиму, результатів імперської спадщини. Ідея свободи, пов'язана з козацькою спадщиною, пояснює справжню, хоча й незавершену, демократизацію сучасної України і протистоїть царському, імперському, радянському та сучасному диктаторському дрейфу нинішньої Росії. Українська армія, спадкоємиця козацьких полків, має основне покликання захищати Батьківщину, тоді як російська армія, наслідуючи традиції імперської, а потім радянської армії, має головну місію здобувати, підкоряти. Концепція української нації принципово протилежна концепції загальноросійського імперіалізму.

Мета дослідження — довести важливість ролі історичних концепцій, політики пам'яті та національних ідентичностей у війні Росії проти України. Актуальність теми зумовлена необхідністю вивчати відмінності між українською та російською ідентичностями. Це допомагає зрозуміти різні історичні покликання армій України й Росії, місію ЗСУ захищати Батьківщину та прагнення ЗСРФ підкоряти території для втілення мети російського імперіалізму.

У XVI–XVIII ст. в Україні відбувалися вибори гетьманів і козацькі ради. В козаків був протодемократичний устрій: усі важливі організаційні й політичні питання вирішувало все об'єднане військо. В Росії був цар-батько свого народу, який вважався добрим і справедливим володарем, лише його оточення з бояр, дворян і слуг вважалося злим. Кліше доброго государя постало в особі Великого князя Московії, російського царя, російського імператора, генерального секретаря Комуністичної партії Радянського Союзу, а потім і президента Російської Федерації. Образ царя як батька свого народу протистояв образу з українського

прислів'я, згідно з яким, де два українці, там три гетьмани. Отже, спостерігаються дві діаметральні концепції політичного режиму, а саме українська — автономії та свободи й російська, заснована на авторитаризмі та патерналізмі.

Поняття демократії мало змогу поступово стати реальністю в незалежній Україні, бо воно ґрунтується на фундаментальних відносинах між людиною та кордоном. Український філософ С. Кримський висунув на перший план в українській історичній свідомості ще з козацьких часів значення поняття кордону [2, с. 99]. У специфічних умовах прикордонної цивілізації в Україні демократія могла вижити лише на основі розвитку вільної людини. «Українською людиною пограниччя був козак» [1, с. 79], який став прообразом Вільної Людини. В українському менталітеті існує паралельне уявлення про природу й людину, органічний зв'язок природного й соціального. Український степ — це не лише географічний чи екологічний феномен, а й соціальний терен, куди людина йде для реалізації своєї свободи [1, с. 79]. Революція на граніті 1991 р., Помаранчева революція 2004 р. та Революція гідності 2014 р. не можуть постати як історичні випадковості, вони є етапами демократизації українського суспільства, яке цінує свободу. Ця ліберальна концепція, яку поділяє більшість українців, пояснює масове неприйняття авторитарного режиму російського зразка та народний опір російській збройній агресії.

У менталітеті, успадкованому від козацької доби, військове новаторство та національна сутність є двома характеристиками українського війська, які виявилися істотними з перших днів російсько-української війни.

До нестандартних дій, які нині називають асиметричними, проти армій Османської імперії у XVII ст. вдався Іван Сірко, гетьман козаків Запорізької Січі. Сірко виграв понад сотню великих битв, переважно проти ворога, який переважав кількістю й технікою. Сучасні Збройні сили України змогли провести численні переможні битви проти значно оснащеної російської армії.

Козацькі полки становили кістяк української протодержави. Козацтво створило на території сучасної України державні інституції з місцевою елітою. Саме в цьому сенсі українське козацтво Наддніпрянщини відрізнялося від російських козаків Дону, Амура, Уралу, перші створювали власну праукраїнську державу, другі входили в рамки російської імперської структури.

З козацької доби в українському суспільстві поширюється думка, що військо є не лише засобом захисту чи розширення держави, але й забезпечує виживання української нації з її ідентичністю, мовою та культурою.

Це армійсько-національне злиття відзначається участю українських жінок в обороні краю. У козацьку добу життя на кордоні навчило українку витримці, незалежності, мужності, а деяких жінок і вмінню зі зброєю в руках захищати себе та родину. Феодосія, дружина полковника Фастівського козацького полку Семена Палія, під час заслання чоловіка в Сибір не лише опікувалася управлінням полку, а й керувала певними військовими походами. Саме до цієї ко-

зацької традиції приєдналися багато українок, які з 2014 р. брали участь у матеріально-технічному забезпеченні українських добровольчих батальйонів на Донбасі або з 2022 р. приєдналися до територіальної оборони.

Багато росіян вважають Київську Русь колискою російської нації. Концепція російського світу — це, по суті, сучасна версія традиційної російської імперської ідеї, яка неможлива без України. Російський погляд на українців як на малоросів, частину загальноросійської нації, був частиною офіційної російської імперської риторики з XVII ст. та радянської політики русифікації протягом більшої частини XX ст. [6, с. 11]. Отже, президент Росії Володимир Путін поставив під сумнів ідентичність українців і легітимність України й навіть висловив конспірологічні погляди на ідентичність України як на антиросійський проєкт у есе 2021 р. «Про історичну єдність росіян і українців» [3]. Цю ідею навіть розвинув російський полеміст Тимофій Сергєйцев у статті «Що Росії робити з Україною» за квітень 2022 р., в якій стверджував, що України не існує і що українців потрібно перевиховувати [4]. На думку американського історика Олександра Мотила, Україна посідає особливо важливе місце в маніхейському світогляді російських владних еліт [5]. Вважається, що негативне ставлення росіян до України є наслідком маніпулювання свідомістю з боку підконтрольних державі ЗМІ, глибокої зневаги до української мови та культури та гніву на Україну за поспішний розпад СРСР 1991 р. та, як наслідок, за те, що вона позбавила Росію історичної й імперської спадщини.

Отже, нинішня російсько-українська війна висвітлила історичні, меморіальні та ідентичнісні відмінності між владами й населенням Росії та України. Російські політичні та військові еліти, пронизані російською імперською ідеологією, безсумнівно, вірили в неіснування української нації та неефективність українського політичного режиму, чим можна пояснити їхнє безпрецедентне рішення вести широкомасштабну агресивну війну проти України, в якій вони сподівалися легко перемогти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ковальчук Н. Феномен демократії в контексті кордонної цивілізації України та США // Американська історія та політика. 2016. № 2. С. 77–84.
2. Кримський С. Архетипи української культури // Феномен української культури: зб. наук. праць. Київ: Фенікс, 1996. С. 91–112.
3. Путін В. Про історичну єдність росіян та українців. URL : <http://surl.li/udpjo> (дата звернення: 27.04.2024)
4. Сергєйцев Т. Что Россия должна сделать с Украиной. URL : <http://surl.li/udpkd> (дата звернення: 28.04.2024)
5. Motyl A. Ukraine vs Russia: Revolution, Democracy, and War. Washington DC: Westphalia Press, 2017. 600 p.
6. Plokhly S. The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus. New York: Cambridge University Press, 2006. P. 10–15.

Олена Мордас,

студентка,

*Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Національного університету водного господарства
та природокористування, м. Рівне*

ВИБОРИ ДО ПАРЛАМЕНТУ ПОЛЬЩІ В ГАЛИЧИНІ 1922 р.

Актуальність дослідження. Вибори до польського сейму 1922 р. у Галичині та на Волині проходили в умовах жорсткого протистояння між польською владою й українством. Більшість українських політичних партій у Галичині, не визнаючи легітимності польської влади, закликали до їх бойкоту. Цим вони демонстрували підтримку еміграційного уряду ЗУНР та висловлювали протест проти польської окупації українських земель.

На Волині ситуація склалася дещо інакше. Тут українські сили утворили Центральний український виборчий комітет (ЦУВК), який увійшов до складу Блоку національних меншин (БНМ) та взяв участь у виборах. Виборча кампанія активізувала український опір. Члени Української військової організації (УВО) розгорнули масштабну акцію саботажу й терору проти польської адміністрації. Мета УВО полягала в тому, щоб дезорганізувати роботу польської влади, змусити українців бойкотувати вибори, а також залякати тих, хто співпрацював з окупантами.

Вибори 1922 р. стали не лише способом польської влади легітимізувати свою присутність на українських землях, але й полем битви за самовизначення українського народу. Український опір, що полягав у бойкоті, саботажі та збройній боротьбі, засвідчив прагнення українців до незалежності попри польську окупацію [5, с. 50–52]. Мета роботи — всебічно охарактеризувати ці вибори.

Всі проукраїнські політичні угруповання Галичини а саме: Українська Національна Рада, Українська Міжпартійна Рада, Ширший Народний Комітет української трудової партії, Ширший Заряд української радикальної партії, Управа української християнсько-суспільної партії, Управа української соціально-демократичної та Руський Виконавчий Комітет ухвалили не брати участі у виборах до польського сейму та сенату. Варто зазначити, що у виборах мали право брати лише громадяни Польщі. Український політикум виступив проти участі у виборах, адже статус Галичини у складі Другої Речі Посполитої не було визначено [1, с. 4].

В низці населених пунктів регіону члени місцевих виборчих комісій відмовлялися брати участь у їх роботі до набуття чинності нового виборчого законодавства. Через це урядовий проект передбачав, що, коли члени комісії відмовлялися виконувати обов'язки, то представник комісії мав право обрати нових членів серед виборців. Якщо цього не відбудеться, то вибори міг організувати де-

легат окружної виборчої комісії. У проєкті було передбачено покарання членів комісій за невиконані обов'язки [1, с. 4].

У газеті «Хвиля» було опубліковано звіт про роботу виборчу діяльність галицьких сіоністів. Їхній голова Райх надав звіт із засідання «Виконавчого Комітету сіоністів та зі світової сіоністської конференції», яка відбулась у Карлсбаді. «Хвиля» інформувала, що про зміни мали додатково інформувати [2, с. 3].

Напередодні виборів у селах Галичини було розповсюджено видану у Львові виборчу відозву «Української Селянської Ради», яку підписали п'ять осіб. Газета «Діло» констатувала, що «кожний розумний читач відразу зорієнтується, з ким має справу і звідки походить цей новий сенс українських мас на польську виборчу вудку. Не потрібно було навіть назви, під якою ховалася так звана “відозва”, яка була, швидше за все, сфигурована. Український народ на той період перебував у тяжкому становищі. Все тому, що українців було запроваджено вшеполякам і не дозволяли брати участі у виборах. Так звані “патріоти” того часу запропастили народ та Галичину» [3, с. 4]. Одночасно з цим зверталася увага на те, що дане політичне угруповання займало антиукраїнську позицію та співпрацювало з про-російськими політичними угрупованнями. Закликали виборців ні в якому разі не підтримувати Українську селянську раду, створену напередодні виборів [4, с. 4].

Отже, вибори до парламенту II Речі Посполитої 1922 р. в Галичині стали знаковою подією. Їх проведення загострило протистояння між польською владою та українством. Бойкот з боку українських політичних сил у Галичині продемонстрував незгоду українських національних політичних угруповань з польським правлінням та підтримку еміграційного уряду ЗУНР. Участь українців у виборах на Волині, хоча й була обмежена, свідчила про прагнення частини українців використовувати легальні методи боротьби за свої права. Акції протесту й терору з боку УВО, спрямовані проти польської адміністрації та лояльних до неї українців, підкреслили рішучість українського народу протистояти окупації. Виникнення партизанського руху стало апогеєм українського опору й засвідчило готовність до збройної боротьби за самовизначення. Вибори 1922 р., завдяки жорсткому протистоянню, не змогли ні легітимізувати польську владу на українських землях, ані зламати волю українців до свободи. Вони стали свідченням невіршеного національного конфлікту, який залишався одним з головних викликів для Польщі та України протягом наступних десятиліть.

Список використаних джерел та літератури:

1. Польські вибори і Східна Галичина // Діло. № 9. 10 вересня 1922 р. С. 4.
3. Польські вибори і Сх. Галичина // Діло. № 17. 20 вересня 1922 р. С. 3.
4. Польські вибори і Сх. Галичина // Діло. № 39. 19 жовтня 1922 р. С. 4.
5. Турчак, О. В. Вибори 1922 р. до польського Сейму і Сенату: історико-правові аспекти Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право / гол. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород: Гельветика, 2014. Вип. 29. Т. 1. С. 49–52.

Ірина Мудрієвська,

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник відділу теорії
та методології всесвітньої історії

*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

Володимир Розумюк,

кандидат політичних наук, старший науковий співробітник, провідний
науковий співробітник відділу теорії та методології всесвітньої історії

*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

ВПЛИВ ПРИНЦИПІВ НЕЙТРАЛІТЕТУ ШВЕЙЦАРІЇ НА ЇЇ СПІВПРАЦЮ З ООН, ЄС І НАТО НАПРИКІНЦІ ХХ — НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Швейцарія забезпечує національну безпеку і оборону, покладаючись на власні сили та міжнародні гарантії її нейтрального статусу. Швейцарія є нейтральною державою вже не одне століття й використовує це так, щоб завжди перебувати у сприятливих для себе умовах. Для швейцарської зовнішньої політики характерні контрасти нейтральності та солідарності, співпраці й ізоляції.

Самосприйняття швейцарців тісно пов'язане з нейтралітетом. Це — невід'ємна частина їхнього самовизначення. Тому не дивно, що в щорічних дослідженнях щодо безпеки, які проводить Швейцарська вища технічна школа Цюриха, більшість респондентів виступає за збереження нейтралітету. Історично нейтралітет відіграв важливу роль у створенні швейцарської нації. Він згадується вже 1647 р. у документах тодішнього Тагзатцунгу, федерального парламенту Швейцарії. 1815 р. його визнали на міжнародному рівні на Віденському конгресі. А з моменту заснування сучасної Швейцарської Конфедерації 1848 р. він є ключовим елементом національної безпеки та зовнішньої політики країни [5, с. 2].

Швейцарський нейтралітет є самовизначеним, постійним і озброєним. Це забезпечує незалежність країни й недоторканність її території [3, с. 2, 20].

Актуальність дослідження визначається важливістю вивчення особливостей зовнішньої політики Швейцарії, що може бути корисним у контексті поглиблення двосторонньої українсько-швейцарської співпраці.

Мета роботи — охарактеризувати специфіку розвитку відносин Швейцарії з ООН, ЄС та НАТО наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. під впливом принципів постійного нейтралітету.

Епохальні потрясіння після падіння Берлінського муру та розпаду Радянського Союзу докорінно змінили зовнішню й безпекову політику Швейцарії. Фе-

деральна Рада вважала за необхідне адаптувати свою політику нейтралітету до нових обставин після закінчення «холодної війни», про що зазначила в «Білій книзі про нейтралітет. Додаток до Доповіді про зовнішню політику Швейцарії у дев'яностих роках від 29 листопада 1993 р.» («White Paper on Neutrality. Annex to the Report on Swiss Foreign Policy for the Nineties of 29 November 1993»). Цей документ залишається авторитетним для швейцарського нейтралітету й нині. Він заклав фундамент для розуміння того, що після закінчення «холодної війни» безпека найкраще досягається через співпрацю і, що таку співпрацю можна вести у спосіб, сумісний з нейтралітетом [5, р. 9; 6].

Відповідно у 1990-х рр. Швейцарія розпочала активніше співпрацювати з провідними міжнародними організаціями — ООН, ОБСЄ, ЄС та НАТО. До прикладу, поступово збільшує присутність в органах, що контролюють озброєння і роззброєння, надає цивільний і військовий персонал для міжнародних миротворчих місій.

Ще до вступу Швейцарії в ООН Федеральна Рада добровільно і самостійно виконувала санкції Ради Безпеки з 1990 р. Відповідно до Закону про збройні сили, військовослужбовці Збройних сил Швейцарії можуть бути озброєні для власної безпеки і для виконання місії в рамках миротворчої місії ООН, однак участь в операціях з примусу до миру заборонена. Нейтралітет не застосовується, якщо Рада Безпеки ООН на підставі розділу VII Статуту ООН санкціонує заходи з підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки [5, с. 7, 12].

Ще 1953 р., за згодою всіх сторін, швейцарських спостерігачів направили на демаркаційну лінію в Кореї. Це фактично ознаменувало початок активного нейтралітету [3, р. 6]. Від 1990-х рр. до сучасності Швейцарія стала активним учасником різних місій ООН.

1991 р. після вторгнення Іраку в Кувейт, Рада Безпеки ООН ввела економічні санкції проти Іраку і надала дозвіл на примусові військові дії. Дотримуючись закону про нейтралітет, Швейцарія взяла участь в економічних санкціях і дозволила транзитні польоти в гуманітарних цілях, однак вона відмовила в транзитних польотах у військових цілях [3, р. 7].

1995 р. під час війни в Боснії й Герцеговині Швейцарія надала транзитні права для військовослужбовців і техніки, що входили до складу міжнародних миротворчих сил (IFOR/SFOR), спрямованих до Боснії та Герцеговини, й відправила туди миротворчі сили. Цей дозвіл на транзит був сумісний з нейтралітетом Швейцарії, оскільки санкціонований мандатом Ради Безпеки ООН [3, р. 7, 21].

Під час кризи в Косово 1999 р. Швейцарія відхилила запити НАТО на військові польоти і транзит військових вантажів через її територію, оскільки військова операція НАТО відбувалася без мандата ООН. Проте взяла участь в економічних санкціях і в транзитних польотах з гуманітарними цілями. Після завершення війни Міжнародні сили з підтримки миру в Косово (КФОР) пере-

бували в Косово. Їхня місія отримала мандат ООН. Швейцарія дозволила транзит військових вантажів для КФОР і брала участь у КФОР з контингентом військовослужбовців-добровольців (SWISSCOY). Отже, певною мірою Швейцарія відступила від жорстких принципів нейтралітету. Це, в свою чергу, призвело до того, що в червні 2001 р. відбувся референдум, який розширив діапазон діяльності швейцарської армії в міжнародних конфліктах. Так, збройні сили Швейцарії отримали право брати участь в операціях із підтримання миру, а також брати участь у спільних військових навчаннях з іншими країнами світу [1, с. 393–394; 3, р. 8].

2003 р. коаліція на чолі зі США розпочала вторгнення в Ірак без мандату ООН. Швейцарія, дотримуючись нейтралітету, заборонила транзитні польоти у військових цілях. Проте вона заснувала Групу з гуманітарних питань в Іраку для забезпечення міжнародного форуму з гуманітарних питань і видала дозволу на проліт над територією лише для гуманітарних та медичних евакуаційних рейсів [3, р. 19].

Після припинення існування Ліги Націй Швейцарія ухвалила рішення не вступати до новоствореної ООН, а бути в ній спостерігачем, хоча її територія стала місцем перебування європейської штаб-квартири організації. Швейцарська Конфедерація стала 190-м членом ООН лише 2002 р.

Про специфіку швейцарської політики в контексті нейтралітету особливо свідчить факт приєднання Швейцарії до Організації Об'єднаних Націй. 1986 р. під час першого референдуму більшість швейцарців (75%) проголосували проти вступу до ООН. Швейцарія є першою країною, членство якої в ООН було ухвалено безпосередньо волею народу. 3 березня 2002 р. на другому референдумі щодо цього 54,6% швейцарців проголосували за вступ до цієї організації. Швейцарія вільна вирішувати, чи хоче вона надавати ООН ресурси й сили та якою мірою для відповідних гуманітарних і військових операцій. Якщо існує мандат Ради Безпеки ООН на конфлікт, Швейцарія застосовує економічні санкції проти його сторін, а також підтримує заходи військового примусу, якщо це необхідно. Після закінчення війни Швейцарія може брати участь у миротворчих місіях ООН [3, р. 9, 13; 5, р. 15].

Швейцарія є одним із співзасновників ОБСЄ (1973 р.) і головувала в цій організації 1996 і 2014 рр. Країна регулярно надає ОБСЄ фахівців, наприклад, для спостереження за виборами та роботи поліції [5, р. 12].

Окремо слід зазначити про таку важливу складову швейцарського нейтралітету як послуги посередництва, їх іще називають добрими послугами (good offices — з англ.). Роль міжнародного посередника стала характерною ознакою зовнішньої політики та міжнародного іміджу Швейцарії. Добрі послуги Швейцарії є давньою традицією і відіграють ключову роль у швейцарській мирній політиці. Швейцарія може вільно сприяти переговорам між сторонами кон-

флікту, оскільки вона не належить до жодного силового блоку й не дотримується прихованого порядку денного. Швейцарія виступає як посередник сама чи може підтримувати переговори та посередництво інших держав або міжнародних і регіональних організацій [4].

До добрих послуг Швейцарії можуть належати такі види діяльності: переговори, посередництво, підписання угод, урегулювання, використання регіональних інституцій та ін. Швейцарська сторона може запропонувати нейтральну територію для секретних переговорів. Однак після закінчення Другої світової війни країни все частіше почали звертатися з подібних питань до міжнародних організацій (зокрема, ООН у миротворчій діяльності).

1996 р. Швейцарія приєдналася до програми НАТО «Партнерство заради миру», залишивши за собою право на вихід з цієї програми в разі, якщо членство в ній загрожуватиме нейтралітету. Участь Швейцарії в цій програмі сумісна з нейтралітетом, оскільки не передбачає вимоги членства в НАТО і зобов'язань надавати військову підтримку в разі збройного конфлікту. Членство в НАТО — несумісне з нейтралітетом, оскільки включає зобов'язання надавати взаємну допомогу в разі війни [3, р. 7, 13]. Загалом, Швейцарія неоднаразово заявляла, що не прагне членства в НАТО.

Одним із ключових партнерів Швейцарії був і є Європейський Союз. Пріоритетами для Швейцарії у відносинах з ЄС є незалежність її економічної політики та розвиток власної економіки через підвищення конкурентоздатності. Принцип нейтралітету суттєво впливає на євроінтеграційні настрої швейцарців, більшість яких є євроскептиками. Широкі повноваження кантонів і часте застосування принципів прямої демократії також стримують інтеграційні процеси країни.

1960 р. Швейцарія стала країною-засновником ЄАВТ, а 1972 р. підписала Угоду про вільну торгівлю з ЄЕС. 1992 р. Швейцарська Конфедерація підписала Угоду про ЄЕП. Однак на референдумі 06.12.1992 проти членства в ЄЕП проголосувало 50,3% швейцарців (за — 49,7%). 1994 р. Швейцарія розпочала переговори з Євросоюзом стосовно свого специфічного статусу в рамках ЄЕП, що дав би їй змогу поглибити інтеграцію з ЄС, зберігши власний суверенітет. Внаслідок цих переговорів було підписано (1999, 2004 рр.) два пакети з 10 секторальних угод, що врегулювали відносини з ЄС, максимально наблизивши Швейцарію до статусу країни — члена ЄС. Водночас, швейцарці не продемонстрували готовності остаточно набути цей статус. Так, на референдумі 2001 р. 76,8% громадян проголосували проти початку переговорів щодо вступу до ЄС. Проте на референдумі 2005 р. більшістю голосів у 54,6%, Швейцарія приєдналася до Шенгенської угоди [1, с. 394–395].

Співпраця з ЄС є сумісною з нейтралітетом, оскільки ЄС не має зобов'язань щодо взаємної військової допомоги для всіх членів [3, р. 13]. Загалом, Швейцар-

рія досить активно задіяна в євроінтеграції, адаптуючи законодавство до норм ЄС, тим самим співпрацює з європейською спільнотою в різних сферах: зовнішній, безпековій, економічній, гуманітарній.

Отже, нейтралітет Швейцарії як на зламі століть, так і нині є її важливим інструментом зовнішньої політики та національної безпеки. Одним з наслідків нейтралітету є запобігання втягнення країни у зовнішні конфлікти.

Нейтралітет Швейцарії дає їй змогу брати участь у таких міжнародних організаціях, як ЄАВТ, ООН, ОБСЄ, РЄ, НАТО (у програмі ПЗМ) і відігравати активну роль у вирішенні конфліктів. На 2004 р. приблизно 250 осіб брали участь у міжнародних операціях — у Косово, Північній та Південній Кореї, Афганістані, Грузії, Близькому Сході [3, р. 15]. Співпраця з ООН, ЄС, НАТО посідає ключове місце в швейцарській зовнішній політиці, проте країна не прагне членства в Північноатлантичному альянсі та Європейському Союзі. У 1990-х — на початку 2000-х рр. (і на сучасному етапі) нейтралітет суттєво сприяє Швейцарії у виконанні ролі миротворця та важливого партнера на міжнародній арені.

Світ змінюється. Нові ситуації вимагають нових відповідей. У кожному епоху нейтралітет має особливе значення. Повертаючись до сьогодення, слід зауважити, що Швейцарія послідовно приєднувалася до всіх санкцій, запроваджених Євросоюзом проти РФ у зв'язку з її повномасштабним вторгненням в Україну. Федеральна Рада Швейцарії ухвалила рішення запровадити чергові обмеження проти Росії з 01 березня 2024 р., приєднавшись до 13-го пакета санкцій, який ухвалили члени Європейського Союзу 23 лютого 2024 р. [2]. Однак Швейцарська Конфедерація категорично відмовилася постачати Україні свою зброю і навіть заборонила іншим країнам реекспорт швейцарської зброї в Україну, мотивуючи тим, що її нейтралітет забороняє надання зброї країнам, що перебувають у стані війни.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бульвінський А. Г. Швейцарія. Країни світу і Україна: енциклопедія: в 5 т. Київ: Фенікс, 2017. Т. 1: Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа. 2017. С. 384–402.
2. Давигора О. Швейцарія приєдналася до 13-го пакету санкцій ЄС проти Росії // УНІАН. URL: <http://surl.li/udpow>
3. Aeschimann S., Bichet E., Catrina Ch., Huser B. and other. Swiss Neutrality // Federal Department of Defence, Civil Protection and Sports (DDPS) in Conjunction with the Federal Department of Foreign Affairs (FDFA). Bern, 2004. URL: <http://surl.li/udpmw>
4. Good Offices // FDFA. URL: <http://surl.li/udpnb>
5. Swiss Neutrality // Federal Department of Foreign Affairs. Bern. 04.03.2022. URL: <http://surl.li/udpnz>
6. White Paper on Neutrality. Annex to the Report on Swiss Foreign Policy for the Nineties of 29 November 1993. URL: <http://surl.li/udpof>

Олександр Ніколаєв,
аспірант кафедри міжнародних відносин і суспільних наук,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

БУРЯКІВНИЦТВО: СТАНОВЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Обґрунтування актуальності теми. Буряківництво загалом має більш ніж двохсотлітню історію і починається з того часу, як Франц Карл Ахард після випробувань протягом двох десятиліть різних форм буряків дійшов висновку, що для отримання білого цукру сілезький буряк, як продукт природної гібридизації листових буряків мангольдів з їх коренеплідними формами, підходить найкраще.

Перші кроки щодо налагодження буряківництва в Україні було зроблено в 1870-ті рр. Серед піонерів цієї справи, як уже знаємо, були Я. С. Єсіпов і його послідовники, але в умовах жорстокої конкуренції з боку іноземних фірм успіху вони не мали — не вистачало наукового підходу. Вітчизняне буряківництво довго цілком залежало від французьких і німецьких фірм, які в 1820–1850 рр. особливо інтенсивно забезпечували ринок буряковим насінням [1; 10]. Отже, вітчизняна цукрова промисловість багато років залежала від іноземних селекційних фірм, що домоглися до того часу повної монополізації бурякового насінництва і одержували за рахунок цього значні прибутки.

Метою дослідження було комплексне вивчення еволюції становлення й розвитку буряківництва в Україні.

У другій половині XIX ст. сільськогосподарська наука, яка довго залишалася зоною інтересів одинаків, почала привертати до себе більше уваги [2; 3]. Економічний фактор змусив власників сільськогосподарських підприємств розпочати дослідну роботу з буряківництва. В цей період підприємства цукрової промисловості стали основними осередками галузевого дослідництва, фактично започаткувавши зародження сільськогосподарської дослідної справи.

Архівні матеріали свідчать: одне з перших насінницьких господарств на території Російської імперії, яке виводило сорти цукрових буряків, з'явилося в 1860-х рр. у маєтку поміщика Валькгофа (Калинівка Подільської губ.). Тут вивели перші вітчизняні сорти: Калинівські білі, Калинівські рожеві 2 і Калинівські 3. Перші місцеві сорти порівняно з західноєвропейськими виявилися навіть урожайнішими, але поступалися цукристістю. А на кінець XIX — початок XX ст. передові насінневі господарства, зокрема й Подільської губ., були ініціаторами зародження сільськогосподарської дослідної справи з буряківництва в регіоні [4]. В результаті селекції того часу підприємства Південно-Західного краю Російської імперії майже повністю відмовилися від західноєвропейських поставок сортового насіння цукрових буряків.

У кінці XIX — на початку XX ст. на теренах України, яка була в складі Російської імперії, почали створюватися вітчизняні дослідно-селекційні станції: Уладово-Люлинецька (1888 р.), Немерчанська (1893 р.), Іванівська (1897 р.), Ялтушківська (1898 р.) Верхняцька (1899 р.), а згодом, за часів колишнього СРСР, Білоцерківська (1922 р.), Веселоподільська (1925 р.) та Уманський пункт (1939 р.) [5; 9].

Початком післяреволюційного відновлення вітчизняного буряківництва можна вважати 1922 р. За рішенням другого з'їзду селекціонерів, що проводився з ініціативи Сортоводно-насінищячого управління (СНУ), про роботу якого добре знав і співпрацював з яким М. І. Вавилов, у Києві було організовано Науковий інститут селекції (НІС) з мережею селекційно-дослідних станцій [1; 8]. Він об'єднав 12 селекційних закладів і став центром передової наукової думки, новаторських теоретичних та практичних розробок. Також був попередником нинішнього Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків, де згуртувалися найкращі представники тогочасної біологічної й сільськогосподарської наук. Серед них були один із видатних фізіологів рослин академік Є. П. Вотчал, цитогенетик Г. А. Левітський, відомий вчений із анатомії рослин О. О. Табенцький, професор Київського політехнічного інституту, перший директор НІСа В. В. Колкунов, вчений-землероб і організатор науки М. К. Малгошицький.

За час розвитку буряківництва в період СРСР було досягнуто досить багато наукових відкриттів, що докорінно змінили галузь: однопілодія, поліплоїдія, цитоплазматична чоловіча стерильність, тощо [6]. Це дало змогу довести продуктивність вітчизняних гібридів до 50–60 т/га, а насінням, яке виробили українські вчені, засівались усі площі СРСР.

За роки незалежності України в буряківництві значно скоротилися посівні площі цукрових буряків, виробництво цукру та створення нових гібридів [7]. Негативним явищем є те, що нині більше іноземних гібридів та імпортованого тростинового цукру. Необхідними умовами для переорієнтації й пристосування галузі до особливостей сучасного сільського господарства має бути зміна концепції її розвитку відповідно до наукових досягнень XXI ст.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що вивчення історії становлення та розвитку буряківництва розширює й доповнює маловідомі сторінки вітчизняної історії буряківництва, зокрема галузевого дослідництва. Звернення до наукових напрацювань, які залишаються актуальними в сучасному виробництві, дає можливість дослідникам сформулювати нові методики селекції та підходи до вирощування культури. Вивчення історії становлення та розвитку наукових досліджень стане підґрунтям для створення нової концепції розвитку галузі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Буряківництво: проблеми інтенсифікації та ресурсозбереження / під заг. ред. В. Ф. Зубенка. 2-е доп. вид. Київ: Альфа-Стевія ЛТД, 2007. 496 с.
2. Грабарчук К. Поляк Семполовський став видатним українським селекціонером // Вісник. 2008. 13 листоп. С. 109.
3. Громик І. Ю. Уладівсько-Люлинецька селекційна станція Цукротресту СРСР // Архів УВАН у Нью-Йорку. Ф. 14836. С. 4–5.
4. Даниленко Л. А. Промислова династія Харитоненків на початку ХХ століття // Матеріали другої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. Суми, 1994. С. 91–93.
5. Ильевич С. В. Очерки истории свеклосахарного производства в Украине: люди, события, факты / под ред. Н. В. Роика. Нежин: Аспект-Полиграф, 2007. 142 с.
6. Орловский Н. И. Этапы развития отечественной селекции сахарной свеклы. Киев, 1973. 23 с.
7. Роїк М. В., Земляна І. Ф., Сінченко В. М. та ін. Роки випробувань і завершень (до 125-річчя Уладово-Люлинецької дослідно-селекційної станції). Вінниця: Нілан-ЛТД, 2013. 164 с.
8. Роїк М. В. Проблеми становлення й розвитку вітчизняної селекції цукрових буряків // Цукрові буряки. 2008. № 6. С. 8–11.
9. Семполовский Л. Л. Исторический очерк Уладовско-Люлинецкой селекционной станции // Труды Уладовско-Люлинецкой селекционной станции. 1888–1928 гг. Киев: Изд-во ССУ Союзасахара, 1930. Вып. 1. С. 5–13.
10. Savitsky V. F., Savitsky H. I. Weight of Fruits in Self-Fertile, Male-Sterile and Self-Sterile Diploid, Tetraploid Monogerm // Beta vulgaris L. Proc. Amer. Soc. Sugar Beet Technol. 1965. Vol. 13. P. 621–644.

Юрій Олексін,

доктор педагогічних наук, професор кафедри суспільних дисциплін,
Національний університет водного господарства та природокористування

Світлана Борисяк,

студентка,

навчально-науковий інституту економіки та менеджменту,

Національний університет водного господарства та природокористування

РОЗВИТОК СЕРЕДНЬОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У ХІХ ст.

Актуальність дослідження зумовлена доцільністю концептуального та фактологічного аналізу особливостей розвитку освіти на українських землях у складі імперії. Значна увага приділена ролі земств у розвитку початкової освіти на Лівобережній Україні наприкінці ХІХ ст.

В останню чверть ХVІІІ ст. на розвиток початкової освіти в Україні вплинула реформа національного шкільництва, яку провів уряд Катерини ІІ. 1786 р. було прийнято «Статут народних училищ у Російській імперії». За цим положенням у губернських містах засновувалися великі народні училища (чотири класи з 5-річним курсом навчання), а в повітових містах — малі народні училища (два класи з 2-річним курсом навчання). Навчальна програма малих шкіл відповідала першим двом класам основної школи. Зміст навчання був загальноосвітній і предметний. Навчання в цих школах було безкоштовним [1, с. 452].

Шкільна реформа 1786 р., спрямована на освіту насамперед містян, була зумовлена потребами виробництва, розвитком торгівлі, а також намаганнями царського уряду та церкви підпорядкувати собі третій стан. На початку XIX ст. головні народні училища були перетворені на гімназії, менші — на повітові училища [4, с. 161].

Статут 1786 р. сприяв відкриттю нових шкіл у кількох українських містах: Ніжині, Новгороді-Сіверському, Полтаві, Прилуках, Глухові, Охтирці, Сумах та інших. Але ці школи не могли охопити всього населення Лівобережжя і не мали тут широкого поширення. Українці негативно ставилися до великих і малих державних шкіл. Вони були антинаціональні, українську мову тут забороняли, а національні традиції та звичаї ігнорували. Ці школи стали інструментом русифікації населення України. Реформа не скасувала чинних в Україні національних початкових шкіл. Вони працювали, хоч і в значно меншій кількості. Зразком для них є програми малих державних шкіл. Але уряд ужив усіх заходів, щоб їх зупинити. Хоча українці любили навчати дітей по-старому в дяківських школах, дітям туди було заборонено ходити. Як відомо, за реформою, дяківські школи було перетворено на парафіяльні [1, с. 452].

На початку XIX ст. уряд Олександра I реформував систему освіти в імперії. 1804 р. було прийнято «Статут університетів» і «Статут навчальних закладів підпорядкованих університетам», які виклали устрій і принципи державної освіти в країні та віддзеркалилися в українській освіті. Згідно з прийнятими законами, в Росії вперше було запроваджено державну систему народної освіти. Всю країну поділили на шість навчальних округів, два з яких — Харківський і Віленський, розташовані на території України. Реформа передбачала в кожному повіті такі типи навчальних закладів: парафіяльні училища (1 рік), повітові училища (2 роки), гімназії (4 роки), університети. На чолі кожного округу призначався опікун, а всі навчальні заклади округу підпорядковувалися університету [5, с. 115].

Об'єктивно статuti 1804 р. були прогресивними. Вони стверджували стабільність і безперервність різних типів навчальних закладів, народної освіти (безкоштовної на всіх рівнях). Серед негативних рис реформи — багатопрофільність навчання з обмеженим часом, задекларованість освітніх програм та відсутність фінансування навчальних закладів. Добре фінансовані були тільки гімназії й університети, які відвідували переважно діти вищих станів. Додаткові тлумачення було зроблено невдовзі після оприлюднення шкільного статуту: доступ до університетів і гімназій був закритий для кріпаків і представників нижчого стану. Невирішеним залишалося питання про доступ жінок до вищої освіти [5, с. 117].

У Віленському окрузі заклади освіти працювали за новими статутами, але з певними особливостями, пов'язаними з тим, що ці території раніше входили до складу Польщі. Зокрема, навчання велося польською мовою (російська мова —

окремий предмет). Але після польського повстання 1830–1831 рр. у всіх школах округу навчання велося тільки російською мовою [5, с. 119].

У губерніях Харківського навчального округу освіта розвивалася нерівномірно. В рамках реформи на початку XIX ст. тут було створено лише 18 повітових училищ і 8 гімназій. Перші гімназії відкрились у Харкові, Чернігові, Новгороді-Сіверському, Полтаві, Херсоні та Катеринославі [4, с. 168].

1805 р. відкрито Харківський університет, який понад чверть століття залишався важливим освітнім, науковим і громадсько-педагогічним центром Лівобережної України. Мав такі факультети: історико-філософський, фізико-математичний, медичний, юридичний. 1811 р. при університеті було створено педагогічний інститут, а 1852 р. — педагогічний факультет [4, с. 167].

Краща ситуація була на Чернігівщині та Полтавщині, де народні училища діяли з кінця XVIII ст., а в південних районах України — на початку XIX ст., щойно почавши стабілізуватися, освіта перебувала на етапі встановлення. Окремі школи існували тільки в губернських і повітових містах — Херсоні, Миколаєві, Одесі та ін. Розширення мережі шкіл у цій місцевості почалося в другій чверті XIX ст. [5, с. 120].

Відразу після видання статуту 1804 р. уряд дозволив дворянам відкривати заїжджі двори й гімназії. На цьому тлі в Україні почали діяти дворянська гімназія в Харкові, комерційна гімназія в Одесі, вищі гімназії в Кременці та Ніжині. Виникли державні установи для жінок — Інститути шляхетних дівчат. На території України перший такий заклад було відкрито 1818 р. в Харкові. Подібні інститути почали діяти й в інших містах України: у Полтаві, Одесі, Києві. Пізніше середню жіночу освіту представляли також єпархіальні жіночі школи, які відкривало духовенство, й жіночі гімназії Міністерства народної освіти. Перша в Україні жіноча гімназія (Фундукліївська) почала діяти в Києві 1859 р. Діяли й жіночі гімназії при факультеті імператриці Марії [4, с. 167].

Відкриття Кременецької гімназії пов'язане з потребою університету у Віленському навчальному окрузі, розташованому в Києві. 1805 р. з ініціативи графа Тадея Чацького в Кременці відкрили гімназію, яка мала виконувати функцію університету, але польського. 1819 р. її реорганізували в лицей. 1831 р. його закрили, а матеріальну частину перевезли до Києва для університету, який відкрився там 1834 р. З 1836 р. на території училища діяла духовна семінарія [4, с. 167].

Реакція царату на поширення серед селянства лібералізму після війни 1812 року призвела до багатьох змін у народній освіті. 1819 р. було скасовано безкоштовне навчання в парафіяльних і повітових училищах та гімназіях. Природничі науки було заборонено, а час, присвячений вивченню Закону Божого, збільшився. Після розправи над декабристами царський уряд 1828 р. розпочав реформу освіти, оприлюднивши «Статут гімназій і училищ, підпорядкованих університетам» [5, с. 121].

За статутом 1828 р. зберігалися наявні типи шкіл, але узаконювалися статус, монархічність і релігійність освіти. Було порушено наступність між навчальними закладами (за винятком гімназій та університетів, які стали дворянськими закладами). Нова постанова запроваджувала вправи, зубріння та офіційно дозволяла тілесні покарання в усіх типах шкіл. Різко зросло наукове та дослідницьке навантаження студентів, заборонялися студентські збори й зустрічі великими групами. Запроваджено жорстку систему контролю студентів і викладачів [3, с. 101].

У 1863–1869 рр. відбулась освітня реформа, яка передбачала уніфікацію системи освіти, скасування статусних пільг при вступі до навчальних закладів і розширення мережі закладів. До кінця XIX ст. кількість народних училищ зросла в 13 разів до 17 000, але в них навчалось лише близько 30% дітей шкільного віку. Після земської реформи 1864 р. багато початкових шкіл на селі також відкривалися на кошти земств. До кінця XIX ст. земства заснували понад 3 тис. шкіл (на Лівобережній Україні). Середні заклади освіти підросійської України наприкінці XIX ст. склалися з 129 гімназій, 19 реальних і 17 ремісничих училищ, а також два ліцеї (Рішельєвський і Ніжинський) і кадетських корпусів. Реальні та ремісничі училища пропонували професійне навчання. У ліцеях готували вчителів, а в кадетських корпусах — офіцерів. Наприкінці XIX ст. Ніжинський ліцей перетворився на історико-філологічний інститут і був фактично прирівняний за статусом до університетів [3, с. 345].

Відкриттю нових шкіл у 1870-х рр. сприяли земства. Вони опікувалися змістом навчання, збільшували кошти на утримання та будівництво шкіл. Найвідомішою була Колегія Павла Галагана, заснована 1871 р. в Києві. Вона працювала за спеціальною програмою і давала широкі знання з загальних гуманітарних дисциплін [2, с. 36–37].

Отже, на українських землях у XIX ст. розвивалася мережа початкових, вищих і середніх навчальних закладів. Значну роль у розвитку початкових навчальних закладів розпочали відігравати земства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Грушевський М. С. Історія України в особах, подіях, датах. Київ, 1991. 672 с.
2. Гуз А. М. Запровадження земської початкової освіти на території України у другій половині XIX — на початку XX ст. // Гілея. 2011. Вип. 49. С. 36–41.
3. Кушнір В. М. Розвиток середньої освіти на українських землях впродовж I половини XIX ст. // Український педагогічний журнал. 2016. 4. С. 100–105.
4. Максименко І. П. Історія України: довідник. Київ: Освіта, 2014. 304 с.
5. Чуткий А. І. Історія України: посібник. Київ: Академія, 2006. 352 с.

Олег Олійник,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки,
*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

ВПЛИВ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ НА КИТАЙСЬКО-ЯПОНСЬКІ ВІДНОСИНИ

Обґрунтування актуальності теми. В епоху трансформації світової архітектури міжнародних відносин, з появою нових центрів впливу на світові політичні процеси та активізацією ролі країн, що розвиваються, виникає потреба з'ясувати відносини найбільших гравців на світовій політичній мапі. Зокрема це стосується відносин між Китаєм та Японією, насичених сторінками як драматичних подій, так і конструктивної взаємодії. Попри всі складні й трагічні періоди історії стосунків між країнами Пекін і Токіо спроміглися віднайти формат результативної та взаємовигідної співпраці. Й, хоча історична пам'ять відносин між країнами ще залишається вагомим чинником, що впливає на формат двосторонніх відносин, вона не є перепоною для розвитку результативної співпраці між сторонами. В цьому контексті досвід відновлення конструктивного діалогу та формування нового формату відносин між Китаєм і Японією, представляє інтерес як для науковців, так і для ділових та дипломатичних кіл при формуванні відносин з іншими країнами й провадженні зовнішньої політики.

Мета дослідження: визначити передумови формування історичної пам'яті у відносинах між Китаєм і Японією як важливого чинника у розвитку ефективної співпраці між двома країнами та їх мирного співіснування.

Відносини між Китаєм та Японією тривають понад 2 тис. років з початку I тис., коли 57 р. імператор Китаю з династії Хань дав золоту печатку країні На народу Ва (так у китайській історіографії називаються стародавні японці). Китай значно вплинув на культуру Японії, її релігію, філософію, архітектуру, право й писемність. У період правління китайських династій Суй (581–618) і Тан (618–907) Японія відправляла багатьох своїх учнів у Китай навчатися та переїмати досвід управління, щоб допомогти закласти власний фундамент як незалежної нації в Північно-Східній Азії. Після поразки Японії 663 р. в битві на річці Пеккан, Японія певний час залишалась ізольованою. Майже до середини XIX ст. Японія була закритою для решти світу [1].

1937 р. Японія розпочала другу японсько-китайську війну, яка закінчилася капітуляцією Японії 1945 р. Саме ця війна сформувала почуття відчаю, розпачу та несприйняття між двома націями. Причиною такого несприйняття стали події, які відбувались у грудні 1937 р. в м. Нанкін, тодішній столиці Ки-

таю. Шість тижнів японські військовослужбовці скоювали масові вбивства, звалтування цивільних й акти мародерства. За різними оцінками, було вбито від 50 тис. до 300 тис. китайських цивільних осіб і роззброєних солдат [2]. Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу 1948 р. заявив дані власної оцінки жертв, згідно з якою понад 200 тис. китайців були вбиті [7]. Офіційний Пекін заявив про більш ніж 300 тис. жертв, представивши оцінку Нанкінського трибуналу з військових злочинів 1947 р. [9]. Наслідки нанкінської трагедії 1937 р. заклали підґрунтя для недовіри й неприязні китайців до японців. Исторична пам'ять про цю трагедію вплинула на відносини, які довго залишалися на низькому рівні.

Після закінчення Другої світової війни відносини між Китаєм і Японією перебували в стані невизначеності, оскільки не існувало міждержавних договорів, які б їх урегулювали. Сан-Франциським мирним договором від 1951 р. офіційно було завершено Другу світову війну, а також закріплено порядок виплати репарацій союзникам і компенсацій потерпілим від японської агресії країнам. За умовами цього договору, Японія визнавала втрату свого суверенітету над Тайванем і Пескадорськими островами, Парасельськими островами й островами Спратлі. Представники КНР участь у конференції в Сан-Франциско не брали, а відповідно підписаний договір не мав юридичної сили для КНР. Мирний договір між Японією та Республікою Китай, підписаний у квітні 1952 р. в Тайбеї фактично закріпив припинення війни між Японією та Республікою Китай. Юрисдикція цього договору мала обмежену дію й поширювалася лише на острів Тайвань, Пескадорські острови, Парасельські острови й острови Спратлі [10].

Активізація зовнішньої політики Китаю також вплинула на ставлення керівництва Японії до Китаю. Посилення ролі Китаю на зовнішньополітичній арені примусило керівництво Японії шукати шляхи нормалізації відносин з Китаєм. Историчним можна вважати візит до Китаю прем'єр-міністра Японії Какуея Танаки у вересні 1972 р. В ході візиту він зустрівся з головою КНР Мао Цзедуном. За результатами візиту сторони підписали «Спільне комюніке між урядом Японії та урядом КНР» (надалі — Комюніке), яке заклало основу для розвитку між Китаєм та Японією відносин миру і дружби [8].

В серпні 1978 р. відбувся візит міністра закордонних справ Японії Сунао Соноди в Китай. У ході цього візиту було підписано Договір про мир і дружбу між Японією та КНР. В договорі зазначено, що сторони розвиватимуть відносини вічного миру та дружби між двома країнами на основі принципів взаємної поваги до суверенітету й територіальної цілісності, взаємної неагресії, невтручання у внутрішні справи один одного, рівності, взаємної вигоди та мирного співіснування. Сторони підтвердили, що відповідно до зазначених принципів і принципів Статуту ООН вони у взаєминах вирішують усі спори мирними засобами й утримуються від застосування чи загрози застосування сили [3].

На запрошення японського уряду голова КНР Цзян Цземінь з 25 по 30 листопада 1998 р. перебував з офіційним візитом у Японії. Візит був історичний, бо це був перший візит голови КНР до Японії. Під час візиту сторони підписали спільну декларацію «Про побудову партнерства дружби та співпраці заради миру та розвитку». В ній зазначено, що Японія та Китай поділяють історію відносин, що охоплює понад 2000 років, а також спільну культурну основу, й що існує спільне бажання народів двох країн продовжувати цю традицію дружби та розвивати взаємовигідну співпрацю. Обидві сторони поділили спільну думку, що правильне розуміння історії є важливим фундаментом для подальшого розвитку відносин між Японією і Китаєм. В контексті історичного минулого двох країн японська сторона заявила, що чітко усвідомлює відповідальність за лихо та шкоду, яких Японія завдала китайському народу через свою агресію проти Китаю, і висловлює глибоке каяття за це [6].

В жовтні 2006 р. на запрошення прем'єр-міністра КНР Вень Цзябао прем'єр-міністр Японії Сіндзо Абе відвідав з офіційним візитом Китай. Під час візиту прем'єр-міністр Абе провів переговори з президентом КНР Ху Цзіньтао, головою Постійного комітету Всекитайських зборів народних представників У Банго, а також прем'єром Державної ради Вень Цзябао. За результатами візиту, сторони зробили спільну заяву, в якій представили своє бачення майбутнього двосторонніх відносин. З цього приводу сторони заявили, що обидві країни прагнуть будувати взаємовигідні відносини, на основі спільних стратегічних інтересів, досягнення цілей мирного співіснування, дружби поколінь, взаємовигідної співпраці та спільного розвитку [5].

На запрошення уряду Японії, голова КНР Ху Цзіньтао з 6 по 10 травня 2008 р. перебував у Японії з державним візитом. Під час візиту Ху Цзіньтао зустрівся з імператором Японії, а також провів переговори з прем'єр-міністром країни Ясуо Фукудою. В ході переговорів вони досягли спільного розуміння з різних питань, пов'язаних із розвитком взаємовигідних відносин, а також зробили спільну заяву «Взаємовигідні відносини на основі спільних стратегічних інтересів». Сторони визнали, що відносини між Японією та Китаєм є одними з найважливіших двосторонніх відносин для кожної з двох країн, і що Японія і Китай тепер мають великий вплив і несуть відповідальність за мир, стабільність і розвиток Азіатсько-Тихоокеанського регіону та світу. Керівництва країн визнали, що вони є партнерами, які співпрацюють і не становлять загрози один одному [7].

Висновки. Розвиток двосторонніх відносин між Китаєм та Японією, свідчить про те, що попри всі проблемні питання історії двосторонніх відносин між країнами, пов'язаних з трагічними сторінками історичного минулого, може приносити вигоди обом сторонам за мови усвідомлення переваг від такої співпраці й здатності лідерів країн відкладати суперечливі питання та віднаходити перспективні. Це не означає, що трагічні моменти історичного минулого двох

країн може бути забуто. Проте досягнення в сфері торгово-економічної співпраці між двома країнами, механізми взаємодії між урядами обох країн закладають перспективну платформу до остаточного примирення народів обох країн.

Список використаних джерел та літератури:

1. Столяров А. Ю. (2014) Официальная история Японии // Страна восходящего солнца. Загадки древней истории. Москва: Вече. 2014. С. 6–28.
2. Japan-China Joint Press Statement. October 8, 2006. MOFA. URL: <http://surl.li/udprq>
3. Jiu X. Sino-Japanese Economic Ties // China Today. 2015. Vol. 62 N1, January. P.48–51.
4. Huafei Q. Contemporary Chinese Foreign Affairs and International Relations. Beijing. 2013. P. 1–428.
5. Kahn J. China and Japan Take Steps to Mend Fences // The New York Times. October 9, 2006. URL: <http://surl.li/udprs>
6. Ministry of Commerce, People's Republic of China. URL: <http://surl.li/udpsf>
7. Spencer R. China's President Hu Jintao visits Japan // The Telegraph. URL: <http://surl.li/udpsj>
8. Takashi Ts. The Treaty of Peace with Japan and Takeshima's Legal Status. URL: <http://surl.li/udpsm>
9. The International Military Tribunal For The Far East. Digital Collection. URL: <http://surl.li/udpsm>
10. Treaty of Peace and Friendship between Japan and the Republic of China. URL: <http://surl.li/udpdp>

Тетяна Перга,

кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник
відділу глобальних і цивілізаційних процесів
*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

ВПЛИВ ЗМІН КЛІМАТУ НА РОЗВИТОК ОКЕАНІЇ: КОНФЛІКТИ ТА НАСИЛЬСТВО

Конфліктогенний потенціал зміни клімату все більше привертає увагу дослідників. Деякі експерти вважають її одним із найбільших ризиків для миру й безпеки в ХХІ ст. Глобальне потепління призводить до тривалих посух, підвищення рівня Світового океану та підтоплень, зростання частоти й інтенсивності штормів, берегової ерозії, засолення прісноводних джерел, що порушує умови існування багатьох мешканців вразливих територій, руйнує інфраструктуру та спричиняє екологічну міграцію. Ризики безпеки, пов'язані з кліматом, найпомітніші там, де нестабільність і конфлікти послаблюють механізми подолання негативних наслідків зміни клімату, де люди залежать від природного капіталу, наприклад, лісів, рибних запасів та інших засобів до існування, й де існує гендерна нерівність, зокрема жінки, які несуть найбільший тягар надзвичайної кліматичної ситуації, не мають рівних з чоловіками умов і прав у суспільствах.

Одним із регіонів, де негативні наслідки зміни клімату загрожують спричинити або посилити конфлікти, є Океанія. Ситуація в регіоні сьогодні досліджена недостатньо. Різні форми насильницького конфлікту, від міжгрупового

до домашнього насильства, широкий спектр нових економічних, соціальних і культурних проблем, пов'язаних із наслідками зміни клімату, а також екологічна міграція створюють умови для конфліктів. Це зумовлено високою вразливістю багатьох малих острівних держав у цьому регіоні, до глобального потепління, а для низинних атольних країн, таких як Кірібаті, Тувалу й Республіка Маршаллові Острови, ризики безпеки, пов'язані з кліматом, є екзистенційними. Наприклад, найвища точка тихоокеанської острівної держави Тувалу становить 1,5 м над рівнем моря, Кірібаті — 3 м. У період з 1993 по 2010 рр. рівень моря в західній частині Тихого океану підвищувався зі швидкістю понад 10 мм на рік, що втричі перевищило середній рівень цього процесу. Згідно з прогнозами Азійського банку розвитку, витрати на ліквідацію наслідків зміни клімату можуть сягнути до 2010 р. від 2,9% до 12,7% річного еквівалента ВВП країн Тихоокеанського регіону [4], що є непосильним для більшості з них.

Вказані фактори можуть стати причиною як внутрішньої, так і зовнішньої мобільності населення деяких країн. Наявні нині наукові дослідження розкривають екологічні наслідки зміни клімату (наприклад, підвищення рівня моря), які, в свою чергу, мають економічні та соціальні наслідки (наприклад, економічний спад, втрата засобів до існування або вимушена міграція), що можуть призвести до насильства та насильницького конфлікту за певних політичних і суспільних умов, зокрема в країнах, де існують крихка державність, погане управління або глибока горизонтальна чи вертикальна соціальна фрагментація.

Нині для науковців насильницькі конфлікти в Океанії є менш цікавою темою, ніж зміна клімату або кліматична міграція переважно тому, що насильницькі конфлікти в регіоні видаються досить незначними порівняно з сучасними великими війнами й насиллям, яке під час них відбувається, наприклад, в Україні та Газі. Окрім того, Океанія розташована далеко від глобальних центрів сили.

Сьогодні в Океанії конфлікти, так чи інакше пов'язані зі зміною клімату, є здебільшого міжгруповими та локальними. Вони мають відносно низький рівень інтенсивності, або проявляються в повсякденному домашньому насильстві, якого зазнають жінки і діти. Є тривожні повідомлення, наприклад, про зростання домашнього насильства в перенаселених скваттерських поселеннях небагатьох міських центрів Тихоокеанського регіону. Часто вони є місцями насильства, іноді смертельного, та конфліктів між громадами з різних островів, члени спільнот яких покинули рідні острови через наслідки зміни клімату.

Локалізовані насильницькі конфлікти відбуваються не лише в міських поселеннях мігрантів з потерпілих островів, а й на самих островах. У цих місцинах конфлікти через дефіцит природних ресурсів виникають між людьми, які рухаються з узбережжя на височину, та людьми, які вже живуть там. У Кірібаті нестача води призвела до конфліктів через воду між сусідніми громадами, змушеними зазіхати на землю одна однієї [1].

Варто наголосити, що насильницька ескалація конфліктів особливо ймовірна в нестабільних постконфліктних середовищах, таких як Бугенвіль або Соломонові Острови, або в інших конфліктних ситуаціях. Тут зміна клімату є «загрозою-мультиплікатором», і кліматична міграція, а також інші наслідки зміни клімату можуть призвести до ескалації конфлікту, особливо в районах переселення (чи то міських самовільних поселеннях або сільських землях, що перебувають у комунальній власності), між новоприбулими та місцевими мешканцями або між різними групами новоприбулих, особливо в умовах дефіциту та (уявлення) нерівності.

Особливе занепокоєння викликає ситуація на Соломонових Островах і в автономному регіоні Бугенвіль в Папуа-Новій Гвінеї, які нещодавно пережили масштабні внутрішні насильницькі конфлікти, і які все ще перебувають у постконфліктних ситуаціях розбудови миру. На Соломонових Островах острів і провінція Малаїта були гарячою точкою конфлікту під час громадянської війни початку 2000-х рр. Сьогодні деякі зовнішні острови провінції Малаїта стають непридатними для проживання через підвищення рівня моря та його наслідки, що призвело до переселення населення на материкову частину, яка є найбільш густонаселеним островом Соломонових островів з обмеженими земельними ресурсами. За останні десятиліття тисячі малайтян мігрували в інші частини Соломонових Островів, переважно до столиці Хоніара на острові Гуадалканал. Конфлікти між малайтськими поселенцями та місцевим населенням на Гуадалканалі стали головним чинником масштабного насильницького конфлікту початку 2000-х рр.

У випадку з Бугенвілем планувалось масштабне переселення з островів атолу Картерет на материк. В місцині Тінпуц у результаті кліматичної міграції виникли суперечки новоприбулих з місцевими жителями щодо землі, що змусило жителів атолу через кілька років повернутися додому. Група жителів, яка переселилась на острів Бука, скаржиться на «відсутність «єдності» з приймаючою громадою», що призводить до постійних конфліктів щодо землекористування та прав на риболовлю. Мігранти були об'єктом ворожих дій з боку їхніх сусідів, які знищували їхні будинки та городи або продукти, коли вони везли їх на ринок або нападали на молодь чи гвалтували жінок. Як наслідок, багато сімей повернулися на острови Картерет через труднощі з інтеграцією в громаду, котра приймає [1].

Цей випадок не поодинокий. Локалізовані насильницькі конфлікти відбуваються не лише в міських поселеннях, які часто є місцем незапланованої міграції, викликаній зміною клімату, але й на самих островах. Особливо страждають жінки та дівчата, які зазнають підвищеної вразливості, включаючи сексуальне насильство після стихійних лих, молодь та люди з обмеженими можливостями. Проте всебічної оцінки того, як кліматичні зміни впливають на ризики безпеки суспільства, національної та регіональної безпеки, а також те, чим ці ризики відрізняються між острівними державами Тихого океану, досі не здійснено.

У Вануату після двох тропічних циклонів, що відбулися 2011 р., Жіночий консультаційний центр Танна повідомив про збільшення нових випадків насильства в сім'ях на 300%. За оцінками ООН, 60–80% жінок і дівчат на тихоокеанських островах зазнають фізичного та/або сексуального насильства протягом життя, хоча показники відрізняються в різних штатах, територіях і культурах [3].

На семінарі «Зміна клімату та конфлікти в Тихому океані: запобігання, управління та підвищення стійкості громади» що відбувся 28 по 30 вересня 2018 р. в Окленді, Нова Зеландія з ініціативи Інституте Тода, було визначено сім факторів ризику, сукупність яких допомагає пояснити складність конфлікту, пов'язаного зі зміною клімату:

1) Конкуренція за ресурси: зростання населення планети спричиняє посилення конкуренції за природні ресурси, збільшуючи ймовірність виникнення конфлікту.

2) Засоби до існування, безпека та міграція: оскільки економічна, політична та екологічна динаміка спонукають до переміщення людей усередині країни та через політичні кордони, виникають питання щодо життєздатності громад, котрі приймають, та переміщеного населення, їхніх відносин та взаємодії, включаючи конкуренцію за обмежені економічні можливості та напругу через ідентичність (наприклад, щодо етнічної належності, раси та/або релігії).

3) Катастрофи: зміна клімату впливає на масштаби та суворість погодних умов та епізодів; здатність держав запобігти та/або мінімізувати наслідки руйнівних стихійних лих ставиться під сумнів, і, отже, залишає прогалини, пов'язані з майбутнім впровадженням заходів з надання допомоги та загальною готовністю держав до цих збоїв.

4) Продовольча безпека: зміна клімату змінює кількість і якість прісної води та орних земель, а також зменшує сприятливі умови збирання врожаю, місцеве та експортно-орієнтоване виробництво продуктів харчування стає викликом, що потенційно може призвести до підвищення цін на продовольство, і суспільства не зможуть задовольнити власні потреби в продовольчій безпеці.

5) Транскордонне управління водними ресурсами: від держав вимагається укладати угоди, щоб гарантувати, що використання та забір води одним учасником не загрожує потребам у воді іншого. Наслідки зміни клімату призводять до посилення та подальшого поширення проблем у сфері управління водними ресурсами.

6) Підвищення рівня моря: частіші та інтенсивні погодні епізоди, такі як тайфуни, урагани та циклони, посилюють проблему, що призводить до втрати землі, берегової ерозії, проникнення солоної води та засолення, знищення посівів та переміщення прибережного населення.

7) Ненавмисні реакції/наслідки: деякі стратегії пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до них, незважаючи на те, що вони є доброякісними за кон-

струкцією, разом із погано розробленими та впровадженими заходами з адаптації та пом'якшення наслідків зміни клімату можуть спричинити неочікуваний конфлікт [2].

Дослідники припускають, що потенціал конфліктів, спричинених зміною клімату, стати насильницькими, залежить передусім від чотирьох змінних:

1. Серйозність і терміновість деградації навколишнього середовища, спричиненої зміною клімату.
2. Вразливість та здатність до адаптації постраждалих громад.
3. Здатність і готовність використовувати насильство як засіб ведення конфлікту та «вирішення» проблеми.
4. Крихкість або стабільність суспільного та політичного контексту [5].

У той час як перший пункт лежить поза межами політичного втручання (принаймні в місцевому контексті), інші моменти можуть бути вирішені за допомогою політики запобігання конфлікту та чутливої до нього політики. Отже, перспектива насильницької ескалації конфліктів, спричинених зміною клімату, залежить від якості та ефективності державного управління. Науковці розглядають ефективність управління ключовим вузлом у складній мережі елементів і відносини, які утворюють конфлікти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Boege V. Climate Change and Conflict in Oceania Challenges, Responses, and Suggestions for a Policy-Relevant Research Agenda. Policy Brief. Toda Peace Institute. 2018. № 17. P. 1–17.
2. Climate Change and Conflict in the Pacific: Prevention, Management and the Enhancement of Community Resilience. URL: <http://surl.li/udftp> (дата звернення 25.04.2024).
3. Is Domestic Violence a Security Issue? URL: <http://surl.li/udptl> (дата звернення 24.04.2024).
4. The Economics of Climate Change in the Pacific. URL: <http://surl.li/udptg> (дата звернення 24.04.2024).
5. Vivekananda J. Action on Climate and Security Risks. Review of Progress. 2017. Den Haag: Clingendael.

Юрій Перга,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії факультету соціології і права,

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЗАСІБ УРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ: ВІД ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ ДО СЬОГОДЕННЯ

Європейська інтеграція є унікальним явищем, яке вплинуло на післявоєнну історію континенту. Після жакхливих наслідків двох світових воєн, європейські держави зрозуміли необхідність об'єднати зусилля задля забезпечення тривалого миру та стабільності.

Перші спроби інтеграції Європи виникли з необхідності економічного відновлення та запобігання новим конфліктам. 1951 р. було створено Європейське об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС), яке включало Францію, Німеччину, Італію, Бельгію, Нідерланди та Люксембург і, як вважав Роберт Шуман, заклало основу для подальшого мирного співіснування [3].

Подальший розвиток інтеграції 1957 р. призвів до підписання Римського договору, що заснував Європейське економічне співтовариство (ЄЕС). Створення спільного ринку сприяло економічній стабільності, а поступова відмова від митних бар'єрів та збільшення обсягів торгівлі зміцнили співпрацю між країнами Західної Європи.

З розпадом Радянського Союзу та завершенням Холодної війни Європейський Союз (ЄС), що утворився на базі ЄЕС, розширив кордони на схід, сприяючи інтеграції країн Центральної та Східної Європи. Це розширення стало визначним етапом у створенні нової архітектури безпеки на континенті. Країни колишнього Варшавського договору прагнули вступити до ЄС, щоб гарантувати свою незалежність від Росії та долучитися до демократичних інституцій.

Розширення ЄС у 2004 та 2007 рр. сприяло стабілізації регіону. Прийняття нових членів супроводжувалося реформами в їхніх правових системах, сприяючи гармонізації законодавства з європейськими стандартами та зменшуючи потенційні конфлікти. ЄС також активно підтримував мирний розвиток на Балканах після розпаду Югославії, використовуючи інтеграційні перспективи як важіль стабілізації [2].

В сучасному контексті Європейський Союз стикається з низкою викликів, які ставлять під сумнів його здатність ефективно врегульовувати конфлікти. Брекзит став найбільшим ударом по принципу єдності, створивши прецедент виходу країни з блоку та порушуючи питання про майбутнє ЄС. Вихід Великої Британії виявив розбіжності між державами-членами та посилив дебати щодо національного суверенітету.

Міграційна криза також викликала значні розбіжності між державами-членами щодо принципів розподілу мігрантів і надання притулку. Цей конфлікт показав недостатність спільної політики ЄС у сфері безпеки та міграції. Популістські рухи, які отримали підтримку через міграційну кризу, також кидають виклик принципам відкритих кордонів та ліберальної демократії [1].

Незважаючи на виклики, які стоять перед ЄС, інтеграція залишається важливим засобом підтримки стабільності на континенті. Інституції ЄС, такі як Європейський суд, Європейська комісія та Європарламент, забезпечують стабільні механізми вирішення суперечок між державами-членами. Окрім того, економічна інтеграція, яку забезпечує спільний ринок, створює взаємозалежність, що зменшує ймовірність конфліктів [2].

У майбутньому ЄС має зосередитися на вирішенні актуальних питань, які підривають єдність блоку. Важливим є створення ефективної міграційної по-

літики, яка збалансує інтереси всіх держав-членів. Також варто працювати над зміцненням демократичних інституцій та протидією дезінформації, що підриває довіру до європейських інституцій.

Європейська інтеграція залишається ключовим механізмом урегулювання конфліктів на континенті. Протягом історії вона неодноразово допомагала подолати розбіжності між державами-членами та сприяти миру й стабільності. Незважаючи на сучасні виклики, ЄС має потенціал залишатись ефективною платформою для розв'язання конфліктів у Європі, якщо знайде баланс між національними інтересами та принципами солідарності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Chalmers D. Regional Organizations and the Reintegrating of International Law // *European Journal of International Law*. 2019. № 30 (1). P. 163–167. DOI: <https://doi.org/10.1093/ejil/chz008>
2. Coppieters B., Huyseune M., Kovziridze T., Noutcheva G., Tocci N., Emerson M. *Europeanization and Conflict Resolution: Case Studies from the European Periphery* // CEPS. 2004. URL: <http://surl.li/udpts>
3. Stefanova B. *The Early Years: European Integration as a System of Conflict Resolution in the Franco-German Relationship (1950–63)* // *The Europeanisation of Conflict Resolutions: Regional Integration and Conflicts from the 1950's to the 21st Century*. Manchester: University Press, 2011. DOI: <https://doi.org/10.7228/manchester/9780719083396.001.0001>

Олександр Пилипенко,

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри гуманітарних дисциплін,

Національний університет харчових технологій (м. Київ, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАХОДИ ПІДПРИЄМЦІВ УКРАЇНИ ЩОДО ПЕРЕГЛЯДУ РОСІЙСЬКО-НІМЕЦЬКОЇ ТОРГІВЕЛЬНОЇ УГОДИ 1904 р.

1917 р. мав відбутися перегляд російсько-німецької торговельної угоди, укладеної 1904 р. Усвідомлюючи її практичні результати, сільськогосподарські виробники України та інших регіонів Російської імперії сподівалися на ревізію невідгідних митних тарифів на продукти землеробства й тваринництва. Висловлюючи їхні прагнення, український економіст, професор М. Туган-Барановський писав, що «торгова угода 1904 р., укладена з Німеччиною, була невідгідною не тільки через те, що міжнародне становище Росії було тоді вкрай несприятливим, а й унаслідок того, що широка громадськість байдуже ставилася до цієї проблеми. Тепер ми спостерігаємо зовсім іншу ситуацію: суспільство виявляє посилений інтерес до цього питання» [5, с. 151].

З іншого погляду, перегляд указаної торгової угоди набував усе масштабнішого значення, оскільки від її змісту залежало питання про те, яким буде еко-

номічне співвідношення між Росією й Німеччиною. Певною мірою, це стало наслідком уявлень владних кіл відповідних країн про свою роль в «економічному концерті великих держав на світовому ринку». Ініціатива щодо організації підготовчих робіт із перегляду торгових угод з Німеччиною належала торгово-промисловій групі з членів вищих законодавчих органів — Державної ради і Державної думи. Їхні представники зустрілися з урядовцями — прем'єр-міністром П. Столипіним, міністрами фінансів, торгівлі й промисловості В. Кокочовим і С. Тімашевим та очільником Головного управління землеустрою й землеробства (ГУЗіЗ) О. Кривошеїним. Під час цієї зустрічі члени вищих законодавчих установ запропонували створити міжвідомчий комітет для організації роботи з перегляду майбутньої угоди з Німеччиною і «зустріли співчуття з боку уряду» [8].

За ініціативою тієї самої групи в Москві відбулася нарада з визнаними промисловцями — членами місцевого біржового комітету, де розглядався перегляд торгового договору. Невдовзі при Раді з'їздів промисловості й торгівлі було створено особливу комісію, котра мала проаналізувати торгові відносини з Німеччиною і «стати своєрідним центром об'єднання роботи та інтересів усіх галузей російської промисловості, зокрема й сільського господарства» [9]. Підготовку вела низка центральних та місцевих установ і організацій. По-перше, необхідні матеріали збирали й аналізували урядові установи. По-друге, організація торгового і промислового капіталу — Всеросійська рада з'їздів торгівлі й промисловості, Рада з'їздів представників біржової торгівлі та сільського господарства тощо. По-третє, провінційні організації промисловців і торговців організовували районні обстеження різних аспектів російсько-німецького експорту й імпорту. Важливу роль тут почала відігравати Рада з'їздів промисловості й торгівлі Півдня Росії з центром в Одесі [9].

Конкретна діяльність з перегляду майбутньої торгової угоди з Німеччиною розпочалася з 1912 р. У цей час при міністерствах торгівлі й промисловості, фінансів та при ГУЗіЗ було створено спеціальні комісії. Внаслідок їхньої діяльності в 1912–1913 рр. опубліковано «декілька десятків економічних праць, які певною мірою збагатили нашу літературу. Це були або статистико-економічні довідники, або висвітлення індивідуальних поглядів їхніх авторів» [1, с. 67].

Окрім урядових установ, великого промислового й аграрного капіталу до перегляду вказаного договору активно готувалися й інші виробники та споживачі товарів, яким доводилося, залежно від визначених митних тарифів, продавати й купувати їх дорожче чи дешевше. Кожен прошарок, кожна суспільна група прагнули захистити свої інтереси та переконати уряд у тому, що їхня виробнича діяльність має загальнодержавне значення.

Побаження великого промислового капіталу, об'єданого в різні союзи, уряд знав давно. Його представники постійно надзвичайно активно наполягали на

врахуванні їхніх інтересів під час укладання торгових угод з іншими державами. Ще більше уряд був обізнаний з потребами великого землеволодіння, представники якого домінували на політичній сцені імперії. Владна бюрократія завжди враховувала його інтереси, надаючи всілякі пільги. На тлі організації підприємницьких союзів у промисловості аграрний капітал почав усвідомлювати, чого можна добитися шляхом об'єднання «сил» і прагнув «узяти справу в свої руки». І тільки широке невдоволення наслідками торгової угоди з Німеччиною, укладеної 1904 р., та загострення суспільних суперечностей на цій основі змушували уряд прислуховуватися до думки «різних груп населення» [11].

До розробки питань, пов'язаних із переглядом російсько-німецької торгової угоди, долучилися найбільші губернські сільськогосподарські товариства, серед яких особливо помітну роль відігравали Харківське губернське товариство сільського господарства, Київське губернське товариство сільського господарства і сільськогосподарської промисловості та ін. Губернські товариства сільського господарства працювали у взаємодії та за сприяння ГУЗіЗ [4; 6]. Головне землеробське відомство на чолі з О. Кривошеїним субсидіювало їх і допомагало організувати обласні комітети, де питання угоди аналізувалися з погляду місцевих інтересів, особливо органів місцевого самоврядування — земств. Сільські господарі, які експортували у великих обсягах зернові культури, вказували, що інтереси сільського господарства взагалі й землеробства зокрема потребували зниження мита на продовольче зерно. На їхнє переконання, саме в цьому напрямі мали вестися майбутні переговори з Німеччиною. Натомість зниження митних тарифів на землеробську техніку й мінеральні добрива тільки прискорило б розвиток сільського господарства [10].

10 березня 1914 р. під головуванням М. Авдакова відбулося засідання комітету Ради з'їзду гірничопромисловців Донбасу й Наддніпрянщини, на якому розглядали товарообмін з Німеччиною і значення митних тарифів на зернові культури. Відомий фахівець того часу з різних аспектів цієї проблеми Г. Рохович підтримав позицію промислового капіталу. Зокрема він заявив, що громадська думка країни помиляється, вважаючи, нібито «Росія уярмлена німецькою системою хлібного мита». «Якщо цей погляд, — наголосив Г. Рохович, — не буде розсіяно, то уряду доведеться погодитися принести у жертву інтереси промисловості для того, щоб добитися зниження митних тарифів на зерно» [2, с. 34].

Значно стриманіше й обережніше це питання трактували гірничопромисловці Донбасу та Наддніпрянщини. На зібранні учасників першого обласного з'їзду з перегляду торгової угоди з Німеччиною у Харкові в березні 1913 р. їхній лідер М. Дітмар наголошував на заінтересованості «у відповідній розробці всіх питань, що стосуються цієї важкої справи — промисловості, торгівлі й сільського господарства» [7, с. 10–11].

Для всебічної розробки і з'ясування всього спектру місцевих інтересів під час укладання майбутньої торгової угоди з Німеччиною питання товарообміну з цією країною треба було передати на місця [1, с. 129]. За ініціативою Російської експортної палати і Харківського губернського товариства сільського господарства у Харкові 20–23 березня 1913 р. було проведено перший обласний з'їзд з перегляду торгової угоди з Німеччиною. Відкриття з'їзду приурочувалося до скликання організаційного зібрання Харківського обласного комітету. На з'їзді «передбачалося шляхом взаємного спілкування представників земських, міських і біржових установ, сільськогосподарських товариств, банків, залізничних та інших громадських організацій обговорити місцеві потреби щодо експорту й намітити бажані зміни до російсько-німецької угоди 1904 р.» [3, с. 52–54].

Отже, у 1911–1913 рр. у Російській імперії за наполяганням та за активної участі широкої громадськості було створено відносно розгалужену організаційну структуру для перегляду російсько-німецької торгової угоди 1904 р. Основні проблеми в активізації практичної діяльності у відповідному напрямку стосувалися впливу бюрократичного апарату й розбіжностей в інтересах промислового й аграрного капіталу. Втім, навіть первинна консолідація зусиль різних товариств, організацій та органів місцевого самоврядування, засвідчена проведенням конкретних проаналізованих заходів, стала першим дієвим кроком до посилення позицій Російської імперії в переговорах з Німеччиною щодо укладення майбутнього договору.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лейтес К. Вопросы внешней торговой политики в русской повременной печати. Петроград: Киришбаум, 1916. 291 с.
2. Первый областной съезд по пересмотру торгового договора с Германией, состоявшийся в г. Харькове 20–23 марта 1913 г. Х. [Б. и.], 1913. 118 с.
3. Первый съезд областного комитета: журналы заседаний Харьковского областного комитета по пересмотру русско-германского торгового договора / под ред. М. Н. Соболева. Харьков, 1913. 60 с.
4. Промышленность и торговля. 1914. № 6. С. 303–334.
5. Туган-Барановский М. И. Торговый договор с Германией и интересы русского сельского хозяйства (доклад) // Русский экспорт. 1912. № 4/5. С. 151.
6. Черниговская земская неделя. 1914. 24 января.
7. Черниговская земская неделя. 1914. 25 апреля.
8. Южно-русская сельскохозяйственная газета. 1911. 15 июля.
9. Южно-русская сельскохозяйственная газета. 1912. 3 мая.
10. Южно-русская сельскохозяйственная газета. 1912. 17 августа.
11. Южно-русская сельскохозяйственная газета. 1914. 6 марта.

Олег Пошедін,

кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник
відділу глобальних і цивілізаційних процесів,
*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

ФОРМУВАННЯ РОСІЙСЬКИХ АНТИУКРАЇНСЬКИХ НАРАТИВІВ: РОЛЬ ОЛЕКСАНДРА СОЛЖЕНИЦІНА

Обґрунтування актуальності теми. Проводячи інформаційні операції проти України, Росія активно використовує антиукраїнські історичні наративи. У черговий раз їх застосував президент РФ в інтерв'ю експедучому американського телеканалу Fox News Такеру Карлсону. Усвідомлення цих наративів може допомогти у протидії російській пропаганді.

Мета дослідження. Визначити антиукраїнські наративи, які сформулював О. Солженіцин і які використовує сучасна російська пропаганда.

Росія активно поширює думку, що сучасна Україна — частина російської держави, створена штучно і не має право на самостійне існування. Один із прихильників такого підходу стверджує, що проект «Україна» обов'язково зазнає краху, як і всі штучні утворення на зразок радянської НДР, сучасна «Україна» — це південно-західна Русь» [1, с. 140].

Російський письменник, лауреат Нобелівської премії з літератури, Олександр Солженіцин був активним пропагандистом подібних думок. Цікаво, що в книзі «Архіпелаг ГУЛАГ», яка викривала комуністичну диктатуру в Радянському Союзі (уперше надрукована 1973 р. у Франції), він з симпатією ставився до прагнення українців жити у незалежній державі. В цьому творі Нобелівський лауреат наголошував, що після того, як радянську владу нав'язали українцям на початку ХХ ст., протягом 15–20 років їм навіювали, що вони незалежні й можуть відокремитися коли завгодно (це право офіційно закріплювала конституція Радянського Союзу). Але, як наголошує Солженіцин, як тільки українці забажали зробити це наприкінці війни (Другої Світової), їх оголосили «бандерівцями», почали ловити, катувати, страчувати і відправляти в табори. Далі О. Солженіцин пояснював, що «бандерівці», це українці, які не хочуть чужої влади й воювали всю війну проти Гітлера за незалежність, і пропонував віддати право самим українцям вирішувати їхнє майбутнє [2, с. 41–42]. Необхідно додати, що в сучасній Росії політики, телебачення та інші засоби масової інформації використовують слово «бандерівці» як синонім слова «фашисти», або в єдиному терміні «бандерівці-фашисти». Зазначимо, що всі українські історичні постаті, які боролися за незалежність України від Росії традиційно розглядаються в російському суспільстві як зрадники, а їхня діяльність зазнає нищівної критики.

З роками позиція О. Солженіцина радикально змінилась. У роботі «Росія у занепаді» (видана 1998 р.), він висловив думки, які активно використовує РФ, коли говорить про штучність української держави. От деякі з них: «Не вся Україна в її сьогоднішніх формальних радянських кордонах є справді Україна», «Коли Хмельницький приєднав Україну до Росії, Україна становила лише одну п'яту частину її сьогоднішньої території», «Землі, які ніколи до Леніна Україною не були: дві донецькі області, вся південна смуга Новоросії (Мелітополь — Херсон — Одеса) і Крим» [3, с. 78–79]. Описуючи Біловезьку угоду (Угоду про створення Співдружності Незалежних Держав), О. Солженіцин наголосив, що Україні віддали кілька областей, фактично російських за складом населення та історично, з приблизно 12 млн російських громадян, яким не надали будь-яких гарантій хоча б їхнього культурного існування та юридичного захисту [3, с. 38]. Цю тезу в подальшому постійно використовував у промовах В. Путін.

З інших відомих антиукраїнських наративів варто згадати міф про утиски російської мови. О. Солженіцин писав: «Вже зараз українська влада вибрала шлях посиленого утиску російської мови. Їй не лише відмовили стати другою офіційною державною, але енергійно витісняють із радіомовлення, телебачення, друку. Тривають звільнення з посад через неволодіння українською мовою. У вузах від вступного іспиту до дипломного проекту — все лише українською. Зі шкільних навчальних програм повністю виключили історію Російської держави. Все починається не з методичного підйому української культури, а з придушення російської» [3, с. 80]. Варто нагадати, що це написано 1998 р. і багато в чому не відповідало реальності. Водночас саме прорахунки української влади у мовній політиці великою мірою і стали підґрунтям для російської агресії, яка почалася 2014 р. Результати опитування Дослідницького центру П'ю в січні 2024 р. демонструють, що мова та звичаї є ключовими компонентами національної ідентичності [4]. На цьому тлі стає зрозуміло, чому Росія так багато уваги приділяла мовному питанню. Україна ж тільки 2019 р. спромоглася ухвалити Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який запізнився майже на 30 років. Серед інших звинувачень О. Солженіцина — утиски Православної Церкви Московського Патріархату, а також відмова від обговорення питань, пов'язаних із запровадженням в Україні федеративного устрою [3, с. 80].

І хоча російський письменник не закликав до насильницького відторгнення українських територій, його думки активно тиражують у Росії на всіх рівнях як політики, так і діячі культури. Саме те, що такі ідеї висловлював Нобелівський лауреат, відомий у всьому світі письменник, перетворювало їх на потужну пропагандистську зброю проти України.

Більшість сучасних європейських кордонів, як і кордонів Росії, формувалися протягом численних конфліктів, воєн і компромісних договорів. Це тривало не одне століття. Будь-який крок у напрямку перегляду цих кордонів неминуче

стає поштовхом до нових конфліктів між державами. А це, у свою чергу, руйнуватиме систему міжнародних відносин, встановлену після закінчення Другої світової війни. Не є таємницею, що перелік історичних претензій певних народів один до одного не має кінця. У цій ситуації існує єдиний підхід: забути історичні чвари, дивитись у майбутнє й будувати добросусідські відносини з іншими державами на принципах міжнародного права. Проте не такий підхід сповідує Російська Федерація. Історичні претензії до сусідів є нормою сучасного політичного життя Росії.

З викладеного можна зробити висновок про те, що О. Солженіцин відіграв важливу роль у формуванні й просуванні антиукраїнських наративів у російському суспільстві. Президента В. Путіна можна вважати активним провідником ідей О. Солженіцина, а його самого, з певними застереженнями, ідейним натхненником війни Росії проти України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Смолин М. Украина — это Россия. Москва. 2014. № 7. С. 127–140.
2. Солженицын А. Архипелаг ГУЛАГ. 1918–1956. Части V–VII. Москва, Время, 2010. 624 с.
3. Солженицын А. Россия в обвале. Москва: Русский путь, 2006. 208 с.
4. Language and Traditions Are Considered Central to National Identity. URL: <http://surl.li/udptz>

Ростислав Романюк,
незалежний дослідник

РОЛЬ СКАНСЕНІВ У ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Культурно-історичну пам'ять народу формують об'єкти матеріальної та нематеріальної культурної спадщини. Неперервність нематеріальної, духовної культури забезпечують звичаї народу. Духовна культура тісно поєднується і доповнюється господарсько-виробничими заняттями людини, які віддзеркалюються в зразках матеріальної культурної спадщини.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю пізнавати велич традиційної культури українського народу.

Метою дослідження є висвітлити значення скансенів у цьому пізнанні.

Для забезпечення щоденних потреб народи створюють об'єкти, які, за умови віддзеркалення в них самобутності етносу, стають складовою матеріальної культури. 3-поміж таких об'єктів виділяють житло, одяг, інструменти тощо.

Житло відіграє в цьому переліку особливу роль, адже здавна є способом захисту від загроз та негоди, є місцем затишку та прив'язаності до території при осілому способі життя.

Як указував Р. Б. Радович, зазнаючи постійного вдосконалення і збагачення віками, будівельна культура зберігала споконвічні традиції [2, с. 14]. Слушним є твердження М. С. Глушка про те, що народне будівництво розвивалося в річищі поступу загальнолюдської цивілізації, під впливом різних чинників (природно-географічних, суспільно-громадських, соціально-економічних та ін.), акумулюючи набуті віками народні знання, найцінніший досвід, нові творчі й інженерні досягнення [1, с. 267]. Цим зумовлена і своєрідність об'єктів народної архітектури.

В кожному регіоні України збереглися унікальні зразки народної архітектури. Деякі з них є окремими будівлями чи комплексами споруд, інші — зібрані в музеях просто неба.

Для збереження об'єкта народної архітектури первозданним у багатьох країнах Європи практикується зберігати об'єкт у місці його перебування, в тих унікальних умовах, де його було створено і де він проіснував сотні років. Створення музею на місці розташування таких унікальних об'єктів народної архітектури збільшить кількість пам'яток, які необхідно зберегти, образно показуватиме історію, збагатить культурне життя в селах, районних центрах, виховуватиме в молоді повагу до традицій народу, до живих цінностей рідного краю [5, с. 58].

Втім, з метою збереження об'єкта чи від недбалого ставлення внаслідок «збайдужіння до своєї культурно-історичної спадщини» [6, с. 12], чи від несприятливих природних умов (наприклад, збереження пам'ятки народного будівництва — хати початку XIX ст. для Полісся — це рідкість, бо в умовах постійної вологості деревина швидко псується [5, с. 22]), об'єкти переносять до музею просто неба. Якщо є необхідність перенести об'єкт до музею, то в музеї створюють природні умови, наближені до середовища первинного перебування об'єкта. Створення музеїв просто неба має й інші переваги. Зокрема, для застосування візуального порівняння велику цінність для науковця відіграє можливість наочно ознайомитися з різними зразками народної архітектури в межах одного музею.

Ідея створення таких музеїв виникла у 1880-ті рр. у Швеції. Місце, відведене під музей, було вкрите окопами (шведською мовою — «скансени»). Це слово закріпилося за музеями просто неба, які нині часто називають «скансенами». В Україні розбудова таких музеїв розпочалася з середини 1960-х рр. [8, с. 21–22].

Зараз на території України діють такі скансени: Національний музей народної архітектури та побуту України, два регіональних музеї: Музей народної архітектури та побуту у Львові імені Климентія Шептицького, Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини, низка обласних музеїв та локальні осередки з однієї або декількох споруд.

Важливим у формуванні етнографічних секторів музею є композиційний задум. Про історію створення генерального плану Львівського скансену А. Г. Данилюк писав, що головне у композиційному задумі — не в ефективному роз-

міщенні об'єктів, які сприймалися б самі по собі за власними архітектурними якостями, а в реалістичному віддзеркаленні традиційного українського села та його щоденного побуту як гармонійної єдності будівництва, виробництва, культури, ландшафту тощо. Тому кожний експозиційний сектор — це «мікросело» з усіма типовими приватними і громадськими будівлями, спорудами, природним довкіллям [2, с. 244–245].

Як писав А. Г. Данилюк: стара хата — книга життя. І справді, за умови повного відтворення садиби з усіма її будівлями, господарськими спорудами, огорожами, а ще краще — зі збереженням інтер'єру та предметів щоденного вжитку, у відвідувача чи науковця формується загальний образ життя сім'ї, яка проживала в цій садибі. Слушно вказував етнограф: для селянина садиба була світом, де кожен член сім'ї відігравав свою роль: господар — у праці біля худоби, в полі, майстерні; господиня — на городі, в хаті; діти — в забавах, а пізніше також у господарстві, допомагаючи батькам. Двір був і своєрідним шлюзом на шляху від житла до вулиці й навпаки [5, с. 58].

Особливості композиції будівель мали логічне функціональне призначення. Наприклад, традиційна бойківська хата («хижа») розташовується між коморою і сіньми. Це, за словами бойків, робиться для її утеплення. Такий план конструкції править за основу всього житлового будівництва [5, с. 69].

Функцію захисту від диких тварин, сильних вітрів і заметелей виконували гуцульська гражда і поліський окружний двір, де хата й господарські будівлі формують замкнутий простір, схожий на невелику фортецю.

Замкнуті двори на Поліссі (на різних територіях існували свої назви — окружні двори, підварки, оседки, хорони) розвинулися в умовах життя і господарювання на відлюдді, серед лісів та боліт. У замкнутих дворах під одним дахом по периметру розміщувалися житло й господарські будівлі. В середині такого комплексу обов'язково був господарський двір, де зберігалися вози, знаряддя праці. Тут часто був колодязь, з якого взимку напували худобу. Зрідка клуні будували на відстані 15–20 м від замкнених дворів. Така забудова садиби, за твердженнями старожилів, мала насамперед практичне значення — запобігти пожежі. З часом спостерігається подальша диференціація плану замкнутих дворів: хата виноситься за межі двора і утворює окрему садибу, а інші будівлі залишаються, зберігаючи первісний вигляд замкнутого каре. Такі двори називають найчастіше підварками, хоч, як відзначалося, ця назва загалом вживається для замкнутих дворів [3, с. 227].

Ці та інші приклади демонструють, як раціонально та завбачливо формувалися садиби, залежно від умов проживання в тому чи іншому регіоні.

Отже, об'єкти народної архітектури не лише зберігають та передають знання як матеріальний культурний спадок, але й формують глибше уявлення про умови життя, побут і звичаї певної етнографічної групи.

Музеї просто неба покликані поширювати знання; функції освіти й виховання втілюються засобами експозиції як особливої системи комунікації, за якої виникає безпосередній контакт між відвідувачем і музейним об'єктом [5, с. 84].

Цінність об'єктів народної архітектури та пов'язаних з ними звичаїв важко перебільшити. Теперішньому та прийдешнім поколінням слід докладати зусиль для збереження та відтворення пам'яток народної архітектури в первісному вигляді. Підтримання та подальший розвиток скансенів є способом збереження культурно-історичної пам'яті народу, а водночас і просвітництва щодо народної архітектури рідного краю.

Список використаних джерел та літератури:

1. Глушко М. С. Історія народної культури українців: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. 416 с.
2. Данилюк А. Г. З історії створення Генерального плану Львівського скансену // Музей народної архітектури та побуту у Львові: наукові записки. Вип. II. Львів: НВЕСД УАД, 2008. 255 с.
3. Данилюк А. Г. Особливості традиційної народної архітектури в Любомльському районі // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль в історії України та Волині. Луцьк, 2007. Вип. 25. С. 225–227.
4. Данилюк А. Г. Українські скансени. Історія виникнення, експозиції, проблеми розвитку. Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2006. 104 с.
5. Данилюк А. Г. Шляхами України. Етнографічний нарис. Львів: Світ, 2003. 256 с.
6. Павлюк С. П., Горинь Г. Й., Кирчів Р. Т. та ін. Українське народознавство: навч. посібник / за ред. С. П. Павлюка. Київ: Знання, 2006. 568 с.
7. Радович Р. Б. Садиба та типи забудови двору на території північно-західної Галичини і південно-західної Волині (друга половина XIX — початок XX ст.) // Музей народної архітектури та побуту у Львові: наукові записки. Вип. II. Львів: НВЕСД УАД, 2008. 255 с.
8. Тиводар М. П. Етнологія: навч. посібник. Львів: Світ, 2004. 624 с.

Сергій Рудич,

кандидат технічних наук, магістр зовнішньої політики, старший науковий співробітник відділу теорії та методології всесвітньої історії,
*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

ВСЕСВІТНІЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ФОРУМ В ДАВОСІ: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Остаточний занепад постбіполярної міжнародної системи відносин, зміна порядку денного міжнародної безпеки, загострення протистояння між так званими глобальними Північчю та Півднем, поява транснаціональних загроз спонукають звернути увагу на діяльність міжнародної організації, до щорічних засідань якої, зазвичай, на початку року прикута загальна світова увага.

Всесвітній економічний форум (World Economic Forum) або ВЕФ — міжнародна неурядова організація з резиденцією в Женеві й спрямуванням на розви-

ток міжнародної співпраці практично по всьому світу. ВЕФ розуміє свою Місію як прагнення поліпшити стан світового порядку, залучаючи представників бізнесу, політичних, наукових та інших лідерів суспільства до формування глобальних, регіональних, галузевих порядків денних [2].

Щорічна зустріч під егідою Форуму, яка проводиться в швейцарському курортному місті Давос, об'єднує близько 2500 вищих керівників бізнесу, міжнародних політичних лідерів, обраних інтелектуалів і журналістів для обговорення найактуальніших питань, що стоять перед світовим співтовариством. Зустрічі традиційно проходять наприкінці січня щороку, порядок денний чітко не окреслюється, що дає можливість обговорювати різні актуальні питання світової політики й економіки.

Форум заснував 1971 р. професор Женевського університету німецького походження Клаус Шваб [5]. Співзасновником став відомий науковець, почесний консул України в Женеві протягом багатьох останніх років життя, українець за походженням Богдан Гаврилишин. Спочатку організація існувала як Європейський форум менеджменту, а 1987 р. перетворилася на Всесвітній економічний форум, розширивши рамки та переформатувалась у платформи для вирішення міжнародних конфліктів, і саме в цій іпостасі ВЕФ вдалося посприяти досягненню декількох помітних результатів [7, с. 280].

Зокрема, 1988 р. у Давосі було підписано Декларацію між Грецією і Туреччиною, яка тепер відома як «Давоська», внаслідок чого між сторонами припинилися бойові дії. 1992 р на річних зборах ВЕФ президент ПАР Ф. В. де Клерк зустрівся з лідером Африканського національного конгресу Н. Манделою. Згодом, 1993 р. обом видатним діячам того часу присудили Нобелівську премію миру за мирний перехід до нерасового державного ладу. В рамках ВЕФ-1994 міністр закордонних справ Ізраїлю Ш. Перес і голова ОВП Я. Арафат досягли попередньої згоди щодо сектору Гази та Єрихону.

Членами форуму є понад 1000 великих компаній та урядових організацій з різних країн світу. Форум проводить близько шести — восьми регіональних нарад щороку в Латинській Америці та Східній Азії, а також ще дві щорічні зустрічі в Китаї та Об'єднаних Арабських Еміратах.

Україна бере участь у роботі Форуму з січня 1992 р., коли й відбулася презентація на міжнародному заході нових незалежних держав, утворених на теренах колишнього СРСР. Під час роботи ВЕФ-1992 було досягнуто домовленості про вступ України до МВФ, велися переговори про умови сплати зовнішнього боргу й залучення іноземних інвестицій. 1995 р. у Давосі розпочалися переговори про вступ України до СОТ. У наступні роки обговорювалися питання, зокрема, про перетворення ЧАЕС на екологічно безпечну зону, про можливість реалізувати проекти розбудови по території нашої держави транспортних комунікацій «Європа — Азія», вирішувалося питання фінансування об'єкту «Укриття» ЧАЕС як передумови закриття станції [6].

Загалом же, якщо прослідкувати, як змінювався порядок денний щорічних засідань ВЕФ протягом усіх майже 50 років його існування, стає очевидним його загальний глобалістичний порядок денний, від аналізу наслідків для світового бізнесу ключових подій 1990-х рр., розпаду біполярної системи відносин і нового стану світової економіки до формування 2019 р. глобальної архітектури управління в епоху четвертої промислової революції [4]

На думку самого К. Шваба, в новому світі, який визначається зміщенням у бік багатополарності та інтенсивної конкуренції за вплив, конфлікти й напруга стимулюватимуть націоналізм і боротьба за ресурси. Він наполягає на необхідності співпраці між державою і приватним сектором, наприклад, у вирішенні глобальних проблем щодо зміни клімату та подоланні нерівності в доходах, підкреслює роль технологій задля вирішення цих проблем та закликає дотримуватися етичних норм і дбати про соціальні наслідки дій.

На Давоському саміті 2018 р. відбулися дебати за участю тодішніх президента США Д. Трампа та федерального канцлера ФРН А. Меркель, які мали на меті примирити певні ізоляціоністські імпульси у світі з реаліями глобалізованого і взаємопов'язаного світу. Остання в цьому зв'язку заявила, що ізоляціонізм та протекціонізм не є рецептами для подолання викликів, які стоять перед сучасним світом. Україна того року вперше відкрила в Давосі спеціальний «Український дім», намагаючись показати себе як енергійну інноваційну країну, куди варто вкладати інвестиції [3]. Відсутність на засіданні ВЕФ 2019 р. Президента Франції Е. Макрона через протест «жовтих жилетів», прем'єр-міністра Великої Британії Т. Мей — через проблеми з Brexit та Президента США Д. Трампа й усієї американської делегації — через «шатдаун» чи урядову кризу на тлі песимістичних прогнозів економічних експертів сигналізували світовій громадськості про загострення протистояння і наявність суперечностей між глобалістами й ізоляціоністами щодо подальших шляхів розвитку людства. Після завершення всіх перипетій, пов'язаних з пандемією коронавірусу та після початку в лютому 2022 р. повномасштабної агресії РФ Україні вдалося використати два останніх форуми в Давосі для створення позитивного іміджу й лобювання власних інтересів, отримання військової, фінансової допомоги в українсько-російській війні та відновлення зруйнованої інфраструктури країни.

І нарешті цього року, в рамках останньої міжнародної зустрічі в Давосі в січні 2024 р. президенти України та Швейцарії домовились щодо проведення 15–16 червня на території Конфедерації Глобального саміту миру, на якому мають бути присутні представники понад 100 країн світу й на якому обговорять формулу миру, котру запропонувала українська сторона ще в листопаді 2022 р., і яка складається з 10 пунктів, серед яких, зокрема, відновлення територіальної цілісності України, звільнення всіх полонених, виведення російських військ і припинення бойових дій. Відповідно до заяви федерального уряду, Швейцарія про-

вела переговори з країнами-членами G7, ЄС та представниками Глобального Півдня, такими як Китай, Індія, Південна Африка, Бразилія, Ефіопія та Саудівська Аравія. Очікується також присутність Президента США. Нині є достатня міжнародна підтримка для конференції високого рівня для початку мирного процесу [1].

Великі очікування, пов'язані майбутнім Самітом, а також позитивне голосування в Сенаті США щодо надання Україні, Ізраїлю та Тайваню пакету допомоги загальним обсягом 91 млрд. дол. також має вигляд певної перемоги глобалістських тенденцій та створює передумови для збільшення внеску нашої держави у загальноєвропейську та світову безпеку та задля досягнення позитивного результату в протистоянні агресору та встановлення справедливого миру в регіоні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Відновлення України та довіри у світі — результати другого дня Давосу 2024. URL: <http://surl.li/udpum>
2. Всесвітній економічний форум // Вікіпедія. URL: <http://surl.li/udpus>.
3. Давос-2018: Трамп, «відкат» глобалізації, владнання конфліктів і «Український дім» // Радіо свобода. URL: <http://surl.li/udpuv>.
4. Давос-2019: головні меседжі Всесвітнього економічного форуму // Економічна правда. URL: <http://surl.li/udpuh>.
5. Зимовець В. В. Давоський міжнародний економічний форум // Енциклопедія сучасної України. URL: <http://surl.li/udpvh>.
6. Клаус Шваб. URL: <http://surl.li/udpvn>.
7. Мартинов Ю. А. Давоський економічний форум // Енциклопедія історії України. Київ: Наукова думка. 2004. Т. 2. 580 с.

Сергій Сергієнко,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ВПЛИВ УКРАЇНІЗАЦІЇ 1920–1930-х рр. НА ОСОБИСТІ ВІДНОСИНИ В ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ

Українізація розпочалася під тиском національного руху в першій половині 1920-х рр. Влада її згорнула, коли змогла Голодомором зломити українське селянство, котре віками зберігало традиції і дух української культури, та репресіями скувати національну інтелігенцію. Тема українізації 1920–1930-х рр. довго не втрачає актуальності, й, власне, сам цей процес на сьогодні досить детально розглянутий в історіографії. Водночас бракує досліджень впливу українізації на особисті стосунки в повсякденному житті. Автор ставить за мету охарактеризувати цей вплив.

Будь-яке значне суспільне явище впливає на особисті стосунки людей. Постає питання: чи була таким явищем українізація 1920–1930-х рр.? Можна зро-

бити припущення, що була. Слід зазначити, що особисті стосунки людей, як правило, не будуть повноцінними без використання мови. Зміна мови особистого спілкування людей є суттєвою зміною не тільки спілкування, але й усього життя суспільства. Матеріали, котрі є в наявності у автора, підтверджують цю думку.

1929 р. у трудових колективах заводу ім. Рикова (м. Єнакієве) і копальні ім. К. Маркса було проведено опитування 84 робітників про їхнє ставлення до політики українізації. Серед опитаних були росіяни (43 особи), українці (32 особи), євреї (7 осіб), один латиш і один німець. Серед опитаних виявилися два осередки взаємовиключних думок: 5 осіб сказали, що потрібно обов'язково українізувати всі установи. 6 опитаних висловилися проти українізації. 5 осіб заявили про свою байдужість. Серед противників і байдужих висловлювались думки, що українська культура зовсім не потрібна або залучати в українську культуру необхідно українців, а представників інших націй не слід чіпати. Один робітник заявив, що українську мову дуже не любить і з тих, хто розмовляє українською, сміється [3, арк. 29–30]. Були й такі випадки, коли на підприємствах, де кількісно значно переважали росіяни, до українців ставились образливо. На одній із шахт група робітників-росіян ображала українця: «Ти — хохол, їдь з нашої шахти, тут працюють одні росіяни» [4, арк. 34–35]. Подібні особисті стосунки на тлі українізації примушували частину робітників-українців цуратися рідної мови, щоб бути «своїми» для російськомовного оточення. Але в окремих містах Донбасу доходило й до протестів українства проти невизнання їхніх національних прав і до бійок між українськими та російськими робітниками [1, с. 177].

Під час особистого спілкування людей на промислових підприємствах, коли один із співрозмовників говорив українською, а інший — російською, це з боку російськомовної особи викликало здивування. 1930 р. в конторі Макіївського металургійного заводу до жінки звернувся журналіст українською мовою. Жінка здивувалася: в конторі заводу — і українська мова?! Це було незвичним [3, арк. 190]. Потрібно відзначити, що на заводі працювало 10 тис. робітників-українців.

Водночас є свідчення про те, що українізація і зближувала нації, поліпшувала їхні особисті стосунки. Наприклад, І. Майстренко, який у 1920-ті рр. займав відповідальну посаду в Одесі, згадує, що цей період став «роками найбільшого за всю історію єврейства в Україні зближення українців з євреями і на ці роки найбільше припадає українсько-єврейських шлюбів» [2, с. 222].

Можна виділити й інші чинники, які свідчили про вплив українізації на особисті взаємини. Зокрема, українізація сприяла консолідації нації, усвідомленню для кожного українця належності до єдиної спільноти людей із загальною мовою і культурою, а це поліпшило особисті взаємини українців.

Коли в листопаді 1933 р. український націоналізм було проголошено основною небезпекою, котрою доти був російський шовінізм, то українську мову

почали свідомо витіснити її з побуту. Її фактично стали переслідувати навіть на рівні сімейного спілкування. Як свідчить І. Майстренко, його дружина Зіна не розмовляла українською, хоч і добре розуміла її (вона була етнічною українкою). Сім'я проживала в Харкові, а коли дружина набула фаху лікаря, то змушена була поїхати працювати на село. Чоловік залишився у місті. Подружжя листувалося. Дружина писала листи російською, а чоловік — українською. І це врятувало дружину від арешту в грудні 1936 р., коли її чоловіка запроторили за ґрати. Під час арешту було вилучено подружнє листування. В ньому були докори дружині від чоловіка за те, що вона не переходить у листуванні на українську мову. Це не сподобалося слідчим НКВС, вони звинуватили чоловіка в націоналізмі, а до позиції дружини поставилися «з особливою прихильністю» [2, с. 203].

Отже, українізація 1920–1930-х рр. мала вплив на особисті стосунки в повсякденному житті. Міра цього впливу залежала від різних чинників. Згорання українізації 1930-ті рр. змінювало й особисте спілкування етнічних українців на теренах України. Надалі ця проблема потребує детальнішого наукового дослідження.

Список використаних джерел та літератури:

1. Даниленко В. М. та ін. «Українізація» 1920–30-х років: Передумови, здобутки, уроки. Київ: Інститут історії України, 2003.
2. Майстренко І. Історія мого покоління. Едмонтон, 1985.
3. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 2605. Оп. 2. Спр. 905.
4. Центральний державний архів громадських об'єднань та українки. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 4172.

Дмитро Симонович,

аспірант,

Національний університет «Острозька академія»

РОЛЬ «КРАКІВСЬКОГО» ПЕРІОДУ В ЖИТТІ В. ЛИПІНСЬКОГО У СУЧАСНІЙ ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ

В'ячеслав (Вацлав) Липинський є одним з найважливіших українських істориків та політичних мислителів. Його творчість кинула виклик традиційним поглядам його сучасників, запропонувавши реінтерпретацію низки подій української історії.

На сьогодні існує низка досліджень липинськознавців, які потребують певного впорядкування, аби окреслити коло здобутків їхніх напрацювань. Тому наше дослідження є спробою структурувати доробки сучасних липинськознавців, що вивчають місце та роль «краківського» періоду для громадсько-

політичної й творчої діяльності В. Липинського та формування його світогляду. Тож метою розвідки є виділити основні здобутки сучасних липинськознавців у цьому аспекті.

Після закінчення військової служби, В. Липинський продовжив життєвий шлях на агрономічному відділі філософського факультету Ягеллонського університету в Кракові.

У кінці XIX — на початку XX ст. польська історіографія відзначалася наявністю двох провідних наукових шкіл: краківської консервативної та неоромантичної. Краківська консервативна школа відстоювала принципи «органічної праці» та еволюційного розвитку суспільства, спираючись на цінності аристократії як організаційної сили держави й визначала пріоритет держави. Неоромантична школа зосереджувалася на морально-етичних цінностях великих особистостей в історії людства. Зважаючи на популярність цих напрямів серед місцевої інтелігенції, вважається, що В. Липинський, швидше за все, був знайомий з ними [10, с. 66; 6, с. 21; 9, с. 77–78; 7, с. 21].

І. Передерій стверджує, що польська історіографія цього періоду суттєво вплинула на формування світогляду В. Липинського. Цей вплив проявився у визначенні багатьох його політичних та історіософських поглядів [4, с. 76]. Аналогічно вважає І. Гирич. Історик переконаний, що ці ідеї також допомогли В. Липинському знайти альтернативу демократії для українського суспільства [1, с. 87–88].

Під час свого навчання в Кракові В. Липинський також, як узвичаєно вважати в історіографії, був під впливом ідей Владислава Яворського — відомого лідера західногалицької консервативної партії «станчиків». Ідеї цього політичного руху надалі знаходили відгук у поглядах В'ячеслава Казимировича на необхідність реформувати суспільство. Згідно з цими поглядами заможна шляхта мала відігравати ключову роль у створенні нової держави. Дослідники одностайно вважають, що саме від «станчиків» В. Липинський перейняв концепцію «органічної праці». Згідно з цією концепцією ефективним методом захисту національних інтересів народу без власної держави була не збройна боротьба, а діяльність, спрямована на підвищення економічного та культурного рівня життя суспільства і його здатності самоорганізовуватись [7, с. 21–22; 4, с. 76; 10, с. 61].

Сучасна липинськіана відзначає значний вплив ідей польської історичної школи неоромантиків на світогляд В. Липинського. В. Масненко вважає, що саме цей вплив пояснює використанням ним харизматичної моделі при дослідженні постаті Богдана Хмельницького [2, с. 66]. За словами О. Яся, ознайомлення В. Липинського з творчістю польських істориків-неоромантиків, зокрема Станіслава Закшевського та Шимона Ашкеназі, сприяло використанню в його роботах елементів неоромантичного стилю в зображенні історичних постатей у працях.

Історик дійшов висновку, що він наслідував неоромантичну творчу манеру Шимона Ашкеназі в описі історичних постатей у творах [9, с. 78–79].

За Н. Яковенко, у творчості В. Липинського можна простежити вплив краківських вчених-неоромантиків, які перенесли ідеї німецьких істориків Й. Г. Фіхте, Л. фон Ранке та Й. Г. Дройзена щодо пріоритетності вивчення проблем формування держави [8, с. 128–130]. Н. Яковенко також стверджує, що В. Липинський перейняв у С. Закшевського та Ш. Ашкеназі такі методологічні й історіософські принципи, як визнання людини рушієм історичного поступу, пріоритетність політичної проблематики, ототожнення історії народу з історією держави, пієтет перед традиціями, літературну вишуканість праць і апеляцію до патріотичних почуттів читача [8, с. 121].

Хоча В'ячеслав Казимирович навчався поза українськими землями, він ідейно та інтелектуально був пов'язаний з українськими інтересами та українськими середовищами. Краків початку ХХ ст. був з першого погляду осередком польської культури, однак тут перебували й відомі представники української інтелігенції та навчалось чимало студентів-вихідців з українських земель. На першому курсі в університеті В. Липинський почав відвідувати лекції Б. Лепкого, які заохотили його записатися до гуртка з вивчення української мови. На ньому В. Липинський дискутував із цим українським літератором, які, на переконання Б. Ганцажа, вплинули на визначення його національної належності [10, с. 64].

У Кракові В. Липинський розпочав активну громадсько-політичну діяльність задля захисту українських інтересів. Він брав участь у виголошенні «відчитів» про суспільні та політичні настрої на Правобережжі. І. Гирич вважає, що ці відчити стали прототипом пізніших доповідей 1908 р., які В'ячеслав Казимирович виголошував перед правобережною полонізованою шляхтою. Однак І. Передерій стверджує, що тематика цих відчитів була значно обмеженою, бо вони концентрувалися лише на тодішньому стані польсько-українських відносин на Правобережжі, а не на історії полонізації української правобережної шляхти, її участі в національно-визвольній війні середини ХVІІ ст. та українському національному відродженні ХІХ ст. [4, с. 72].

Отже, серед сучасних дослідників панує думка про важливість «краківського» періоду життя В. Липинського в формуванні його світогляду. Наголошено, що саме тоді під впливом краківського інтелектуального середовища (краківська історична школа, викладачі Ягеллонського університету) формувались неоромантичні та консервативні елементи його мислення. Також у липинськіані заведено вважати, що В. Липинський ідейно та інтелектуально був пов'язаний з українськими інтересами й українськими середовищами, що значною мірою вплинуло на формування його світогляду попри те, що в той період він безпосередньо не перебував на українських землях.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гирич І. В'ячеслав Липинський: хлібороб і жовнір (Співвідношення демократичного і консервативного в його історіософії) / Редкол. Папакін Г., Брехуненко В. та ін. Київ, 2019. 312 с.
2. Масненко В. Козацтво в історичній концепції В'ячеслава Липинського // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали шостих Всеукр. історичних читань. Київ; Черкаси, 1997. Ч. 2. С. 85–97.
3. Осташко Т., Терещенко Ю. В'ячеслав Липинський та його доба. Кн. 1. Київ: Темпора, 2010. 560 с.
4. Передерій І. В'ячеслав Липинський: етнічний поляк, політичний українець: монографія. Полтав. нац. техн. ун-т ім. Ю. Кондратюка. Полтава: Вид-во ПолтНТУ, 2012. 621 с.
5. Потульніцький В. А. Політична доктрина В.Липинського. Львів: Дзвони, 1994. 40 с.
6. Приймак О. Громадсько-політична й наукова діяльність В'ячеслава Казимировича Липинського (1882–1931 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Харків, 2011. 20 с.
7. Томахів В. В'ячеслав Липинський як теоретик українського державотворення: формування політичних ідеалів // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Історія, економіка, філософія. 2012. Вип. 17. С. 21–24.
8. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ: Критика, 2007. 367 с.
9. Ясь О. В. Липинський та неоромантизм (до 125-річчя від дня народження) // Український історичний журнал. 2007. № 5. С. 75–95.
10. Gancarz B. «My, szlachta ukraińska...» Zarys życia i działalności Wacława Lipińskiego. 1882–1914 // Arcana. Kraków, 2006. 330 s.

Наталя Скорнякова,

аспірантка кафедри історії, факультету соціології і права,

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЖІНОЧИЙ КОСТЮМ XVI–XVIII ст.:

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗОБРАЖАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ

КОРОЛІВСТВА ПОЛЬСЬКОГО, ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА

ЛИТОВСЬКОГО ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Класична класифікація зображальних джерел (монументальні, станкові, мініатюрні тощо), запропонована в підручниках з історичного джерелознавства [2, с. 244], створена радше для мистецтвознавчих студій, тому не враховує соціальний аспект й може вважатися недостатньою для досліджень із історії повсякдення. Зокрема під час дослідження костюма слід враховувати становище жінки в соціумі, матеріальні статки, її вік, бо саме від цих параметрів і залежав зовнішній вигляд жінки, кольорова гама елементів вбрання, кількість та стиль прикрас.

Мета створення нашої авторської класифікації — полегшити дослідження українського історичного вбрання, дати розуміння доречності застосування в костюмологічних студіях тих чи інших зображальних джерел.

Перший порядок класифікації, який пропонуємо, це поділ на зображення реальних постатей та уявних (або невідомих) персонажів. Це одразу дає змогу

виокремити частину ілюстративного матеріалу як більш або менш достовірну відносно конкретних років створення джерела.

У рамках розділу «Реальні постаті» виділяємо такі підрозділи як репрезентативні портрети, сентиментальні та пам'ятні зображення, ілюстративні, епітафійні, вотивні, донаторські й ктиторські. Майже кожен з цих підрозділів має внутрішню класифікацію, яка залежить від часу та умов створення джерела (наприклад, на епітафійні зображення в різні часи була різна мода), матеріального й соціального становища жінки, її віку тощо. Для дослідника костюма ці, здавалося б, дрібнички вкрай важливі, оскільки дуже по-різному презентують жіночий костюм (на кам'яних надгробках, вочевидь, був відсутній колір [3, с. 105], на погрудних портретах не було видно нижньої частини одягу [7, с. 424]).

У рамках другого розділу «Уявні або невідомі персонажі» ми виділяємо декоративні, ілюстративні та релігійні сюжети.

В першому підрозділі йдеться про декорування побутових речей, як то скрині або посуд, і створення окремих предметів для декору інтер'єру, на кшталт порцелянових статуєток. У всіх цих випадках неможливо точно з'ясувати соціальний або майновий стан жінки, яку зображено, іноді навіть виникають сумніви, чи не є той чи інший костюм поетизованою фантазією тодішніх смаків.

Зображення жінок на ілюстративних сюжетах розділу «Уявні або невідомі персонажі» не мають підписів, самі жінки не є центральними персонажами композиції. Можемо робити припущення щодо їх статусу або віку лише завдяки оточенню, в якому цих жінок зображено.

Найбільший потенціал для досліджень, безсумнівно, мають релігійні сюжети, — в першу чергу, завдяки своїй кількості та різноманітності. Наприклад, порівнюючи зображення грішниць (сюжети «Страшний суд» [6, с. 128], «Танок Саломеї» [4, с. 122], «Апокаліпсис») і праведниць (сюжети «Юрій Змієборець» [1, с. 43], «Введення Марії в храм» [5, с. 68], «Житіє св. Миколая» [4 с. 127]), можемо робити припущення щодо модних елементів костюму, які суспільство засуджувало або приймало. Але саме з зображеннями жінок на іконах треба поводитися максимально обережно. З одного боку, вони можуть бути чудовим маркером появи тієї чи іншої модної деталі в костюмі, з іншого — цей елемент вбрання, за нашими спостереженнями, міг копіюватися або перемальовуватися на іконі й за сто років після свого виникнення, коли жінки вдягалися вже геть по іншому.

Отже, класифікація наявних зображальних джерел за нашою схемою дає змогу, по перше, доволі точно інтерпретувати відповідність того чи іншого елемента костюму своєму часу. По друге, вона надає можливість виокремити деякі модні закономірності в одязі, притаманні різним соціальним верствам тогочасних українських земель. По третє, порівняння костюмів уявних або невідомих жінок з вбранням реальних постатей, для яких доволі часто ві-

домі роки створення джерела, дає змогу точніше датувати деякі витвори мистецтва для їх подальшого використання у костюмологічних студіях.

Список використаних джерел та літератури:

1. Александрович В. Неопубліковані волинські ікони у фондах музею-заповідника «Олеський замок». Волинська ікона: дослідження та реставрація: Науковий збірник. 2014. Вип. 21. с. 33–43
2. Калакура Я. С., Войцехівська І. Н., Корольов Б. І., Павленко С. Ф., Палієнко М. Г. Історичне дже-релознавство: підручник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ: Либідь, 2002. 488 с.
3. Любченко В. Ф. Львівська скульптура XVI–XVII століть. Київ: Наукова думка, 1981. 218 с.
4. Національний художній музей України: альбом / наук. керівник та упорядник Мельник А. Київ: Артганія Нова, 2003. 416 с.
5. Стельмашук Г. Традиційні головні убори українців. Київ: Наукова думка, 1993. 240 с.
6. Berezhnaya L., Himka J.-P. The World to come. Ukrainian Images of the Last Judgment. Cambridge, Massachusetts: Harvard Ukrainian Research Institute, 2014. 410 p.
7. Gutkowska-Rychlewska M. Historia ubiorów. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1968. 961 p.

Ігор Слобожан,

директор

Державного архіву Житомирської області;

здобувач ступеня доктора філософії,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

МЕХАНІЗМ ПРИБОРКАННЯ СІЧНЕВОГО ПОЛЬСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1863–1864 рр. У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБ.

Для забезпечення внутрішньої стабільності Російської імперії XIX ст. одним з найважливіших завдань влади була асиміляція її етнічних народів, яка на практиці зводилася до примітивної русифікації. Ті етноси, що мали сформовану національну самоідентифікацію, опиралися такому поневоленню і спрямовували зусилля у визвольні рухи, протести, повстання тощо. Найбільш «проблемним» і непокірним етносом імперії того часу були поляки, які в результаті поділів Речі Посполитої втратили державність вітчизни. І, незважаючи на низку пільг та привілеїв Королівства Польського як автономії на початку приєднання до Російської імперії, поляки докладали багато зусиль, щоб відновити незалежність Польщі. Їхній національно-визвольний рух проявив себе у двох повстаннях XIX ст.: Листопадовому 1830–1831 рр. та Січневому 1863–1864 рр. Останнє було наймасштабнішим за охопленими територіями та отримало міжнародну підтримку.

Українські науковці тільки останніми роками, спираючись на документи вітчизняних архівів, долучилися до розробки проблеми Січневого польського повстання, в т. ч. аналізуючи роль українців у ньому, а також його вплив на формування української національної самосвідомості. Серед таких можна виді-

лити праці Л. Зашкільняка, Б. Гудя, Я. Тинченка, І Кривошеї, О. Карліної, В. Шандри, Н. Моравця, Ю. Земського, Н. Темірової та інш. Разом з тим, існує необхідність подальших досліджень для висвітлення деталей та особливостей теми в регіональному ракурсі.

Метою дослідження є визначити механізм придушення польського повстання 1863–1864 рр., який використовувала імперська влада на теренах Волинської губ. в польсько-російському протистоянні.

В губерніях Правобережної України («Південно-Західного краю») Січневе повстання мало різний розмах, і найбільше себе проявило в бойових сутичках на території Волинської губ. Проте українці в більшій масі не підтримали польське повстання, тому тут воно було відносно короткострокове та непопулярне. Перший бій з повстанцями у Волинській губ. відбувся 28 квітня 1863 р., а останній — 22 жовтня того самого року, — по суті, основні бої у губернії відбулися до червня. Тут вже на початку 1863 р. влада почала вживати превентивних заходів. В перших числах січня у Володимирському повіті, який межував з Королівством Польським, ввели військовий стан і стягнули війська, що свідчить про добру поінформованість російської влади про приготування поляків до повстання [3, арк. 59]. На всій території Південно-Західного краю військовий стан ввели пізніше [4, арк. 1–1 зв.]. Генерал-губернатор подбав про придушення повстання й залучив війська Київського військового округу, бойовий потенціал яких значно перевищував військові можливості повстанців. Проте останні застосували партизанські військові методи і мали перевагу в орієнтації в місцевих лісах, що давало їм змогу ефективно нападати на невеличкі російські військові загоны та переховуватися від переслідувачів у зелених хащах.

За законами військового часу в губернії було створено Польовий військовий суд. У Житомирі він, як і 1861 р., діяв у будинку купця Муравйова [3, арк. 174 зв.]. До функцій Військового суду належало судочинство щодо повстанців на підставі правових актів для умов військового стану, зокрема, наказів Військового міністра від 02.12.1861 р. № 258 і по Військах Київського військового округу від 25.05.1863 р. № 140 [5, арк. 10–10 зв.] тощо. До складу Польового військового суду входили повітові Військово-слідчі комісії з політичних справ, з головною в м. Житомирі [6]. Голова Польового військового суду складав рапорти по кожному учаснику повстання або інциденту, і направляв їх до Військово-Слідчих Комісій. Ці Комісії формували по «заколотниках» і причетних до повстання «воєнно-судові справи». Всього по бойових сутичках із повстанськими загонами у Волинській губ. за територіальною та хронологічною ознаками було сформовано 13 воєнно-судових справ [4, арк. 36]. Діяльність Польового військового суду в Волинській губ. була зупинена тільки 1 серпня 1866 р. [3, арк. 174 зв.], хоча один з останніх вироків у Південно-Західному краї над повстанцями було винесено в лютому 1875 р. [1, с. 45].

Оскільки повстанські загони використовували тактику партизанщини, регулярним російським військам було вкрай важко з ними боротися, тому імперська влада використала австрійський досвід залучення селян для придушення шляхетського повстання у Галичині 1846 р. [2, с. 10]. Указом імператора від 24 квітня 1863 р. «Про створення в Західних губерніях сільських озброєних караулів» при населених пунктах Волинської губ. було сформовано сільські збройні варти Південно-Західного краю. Вони створювалися при кожному населеному пункті й склалися з двох загонів: охоронного, який відповідав за порядок на місці, та рухомого, який мав контролювати навколишню місцевість і виявляти повстанські загони. За необхідністю регулярні війська залучали сільські варти до бойових дій. Озброювалися селяни піками, косами, палицями, вогнепальну зброю мали тільки десятники й сотники [8]. Керували губернськими сільськими вартами військові офіцери, тимчасово направлені туди з військ Київського військового округу [4, арк. 30]. У Волинській губ. варти було розпущено 17 листопада 1864 р. після встановлення повного спокою та порядку, їхнім учасникам було винесено подяку [4, арк. 28], а тих, хто відзначився в боях разом з військами проти повсталих, було нагороджено бронзовими медалями «за приборкання польського заколоту» [4, арк. 34–35].

Зважаючи на давній етносоціальний конфлікт між українцями та поляками, російська влада використала українських селян у власних цілях. Після скасування кріпацтва 1861 р. селяни з довірою та великою надією ставилися до російського уряду. Зокрема, вони очікували, що через два роки цар їм іще подарує землю, якою вони користувалися. Знаючи ці сподівання українських селян, влада розповсюдила серед них брошури, в яких говорилося про передачу землі повсталих польських поміщиків селянам, якщо ті активно допомагатимуть владі в придушенні заколоту [1, с. 84]. Це стало спусковим гачком для вивільнення їхніх багаторічних принижень та образ, що перетворилися на агресію та жорстокість щодо поляків. Часто сільські варти розбивали невеликі загони польських повстанців своїми силами навіть без залучення військових, зокрема, в бойових сутичках 28 квітня при с. Солотвині та с. Івниці Житомирського повіту та 12 червня в колонії Софіївці Рівненського повіту. Також після боїв російських військ із польськими загонами сільські варти допомагали виловити розсіяних у лісових хащах повстанців. Так, після бою 13 травня в м'якотинському лісі між с. Дерткою та с. Сівером (Острозький повіт) за подальші три доби українські селяни ввіймали в лісах 17 повстанців і доправили їх до в'язниці [7, арк. 35–35 зв.].

Спираючись на підтримку українських селян, російська влада досить швидко приборкала повстання в губернії. Багато повстанців загинуло в боях, багатьох полонили і навіть ув'язнили за підозру в причетності до повстання. В'язням виносили три основні види вироків: страта, каторжні роботи, вислання до Сибіру. У засуджених за участь у польському заколоті поміщиків були секвестро-

вані чи конфісковані маєтки. За оцінками проф. Д. Бовуа, у Волинській губ. після повстання було конфісовано та продано 78 маєтків [1, с. 38]. Всіх поміщиків, які набули статусу «політично ненадійних», примушували за два роки продати маєтки. Вже на початку 1864 р. для компенсації матеріальних витрат на придушення повстання для поляків було запроваджено десятивідсотковий спеціальний податок на річний прибуток землеволодіння. А в кінці 1865 р. вийшов указ про заборону полякам купувати нові землі [1, с. 32]. Звісно, все це супроводжувалось активним залученням росіян як нових власників української землі. Разом з тим, уряд знову запустив декласацію польської шляхти і її переведення в податний стан. З початком повстання поляків почали звільняти з чиновницьких посад [3, арк. 96], потім — відправляти у відставку [3, арк. 133 зв.]. 1864 р. чиновникам у Волинській губ. заборонили розмовляти польською мовою в громадських місцях [3, арк. 163].

Отже, імперська влада жорстко й непримиренно приборкала повстання поляків, використавши на свою користь класові, етнонаціональні та релігійні суспільні суперечності. Це повстання стало приводом для непопулярних економічних і русифікаторських заходів, які погіршили розвиток культури та національну самоідентифікацію інших народів Російської імперії. Проте, попри всі репресивні заходи влади, Січневе польське повстання 1863–1864 рр. сприяло зміцненню національної самосвідомості поляків, прискорило формування сучасної польської нації, а також стало важливою сходинкою в здобутті державності та незалежності Польщі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бовуа Д. Битва за землю в Україні 1863–1914 = La bataille de la terre en Ukraine 1863–1914: поляки в соціо-етнічних конфліктах / пер. на укр. З. Борисюк. Київ: Критика, 1998. 334 с.
2. Гудь Б. Січневе повстання 1863 р. на Київщині, Волині й Поділлі: спроба наукового узагальнення // Польське національне повстання 1863–1864 рр. на Правобережній Україні: від міфів до фактів: колективна монографія. Умань: Жовтий, 2014. С. 6–25.
3. Державний архів Житомирської області (Держархів Житомирської обл.). Ф. 70. Оп. 1. Спр. 89. 221 арк.
4. Держархів Житомирської обл. Ф.70. Оп. 1. Спр. 219. 55 арк.
5. Держархів Житомирської обл. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 224. арк.
6. Держархів Житомирської обл. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 216. 11 арк.
7. Держархів Житомирської обл. Ф. 349. Оп. 1. Спр. 102. 321 арк.
8. Земський Ю. Українсько-польське непорозуміння в ході повстання 1863 року. URL: <http://surl.li/udpvt> (дата звернення: 11.04.2024).

Ольга Собчук,

аспірантка кафедри історії, археології,
інформаційної та архівної справи,

Центральноукраїнський Національний технічний університет

ПИТАННЯ КОЛОНІЗАЦІЇ ПІВДНЯ ТА ЦЕНТРУ УКРАЇНИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВОЛОДИМИРА ЯСТРЕБОВА

Володимир Миколайович Ястребов (1855–1898) — науковець, історик, дослідник минувшини Півдня та Центру України. Будучи не українцем за національністю, Володимир Миколайович усе досить коротке життя присвятив вивченню української історії, культури та традицій, залишивши потужну джерельну базу для наступників. Він одним із перших порушив питання колонізації українських земель у кінці XVIII — на початку XIX ст., намагався протистояти нав'язаній з боку офіційних імперських інституцій історичній парадигмі, робив спробу об'єктивно зрозуміти цей аспект української історії за допомогою архівних джерел та свідчень старожилів. Він порушував важливі питання, які досі залишаються актуальними для розуміння подій минулого та їх впливу на сучасний історичний контекст.

Закінчивши історико-філологічний факультет Новоросійського університету, В. Ястребов, звичайно ж, основну увагу приділяв історії. Спершу історичні дослідження науковця були тісно пов'язані з його педагогічною діяльністю і проявлялись у формі підготовки описових статей історичної тематики, адаптованих для учнів закладів середньої освіти. Він працював з документами приватних, муніципальних та церковних архівів. На основі отриманих даних підготував низку статей з місцевої історії. Згодом викристалізувалися основні питання, на які дослідник хотів знайти відповіді, ключовим із яких була колонізація земель Півдня та Центру України.

Інтерес до колонізації південноукраїнських земель з'явився у В. Ястребова під час роботи з документами сімейних архівів нащадків колишніх іноземних колоністів — Хорватів та Пишчевичів. Дослідник помітив, що свідчення про колонізацію, залишені в щоденниках та мемуарах безпосередніх учасників цього історичного процесу, дещо відрізняються від офіційної історії. Тому В. М. Ястребов почав докладніше вивчати колонізацію, акцентуючи на ролі народної (місцевої) та іноземної колонізації й визначенні їх впливу на соціально-економічний розвиток заселеної території.

Представниками народної колонізації південної та центральної України В. Ястребов називав утікачів-переселенців із Лівобережжя та запорожців. За висновками дослідника, саме цей контингент становив ліву частину населення півдня колишньої Російської імперії. Наукові контакти з тогочасними

істориками та громадськими діячами, які обґрунтовували національну особливість українського народу — Д. Багалієм, В. Антоновичем, М. Грушевським, колишніми «старогромадівцями» Я. Шульгіним, І. Тобілевичем, В. Менцичем, А. Михалевичем — спонукали В. Ястребова до дослідження етнографічних особливостей народностей, які проживали на цих землях, як головних ознак самоідентифікації. Так, у статтях «Историко-статистические материалы о церквях г. Елисаветграда», «Треки в Елисаветграде», «Примечания А. Пищевича на Новороссийский край», «В запорожском захолустьє» Володимир Миколайович виводив тезу про етнічний склад козацтва. Запорожців дослідник ототожнював з українцями, називав їх хранителями народних традицій [7, с. 379]. У публікації «В запорожском захолустьє» історик не лише відзначав збереження серед українства традицій матеріальної та духовної культури, як, наприклад, носіння традиційного одягу, збереження традиційних вірувань і обрядів, а й указував на особливість характеру українців, помічаючи, що «народ відрізняється високим розумінням власної гідності» [6, с. 724].

На основі документальних свідчень з архіву фортеці Святої Єлисавети, В. Ястребов також доводив, що до приходу іноземних колоністів землі південної та центральної України вже населяли українці — вихідці з Лівобережної України та козаки-запорожці. Історик визначав іноземний елемент у справі колонізації Новоросії як «краплю в морі». Іноземних поселенців називав елементом украї рухомим та нестійким, оскільки вони не шукали нічого іншого на українських землях, крім швидкої та легкої наживи [2, с. 160].

В. Ястребов розкривав відносини між місцевими мешканцями та іноземними колоністами. Документи фортечного архіву свідчать, що новосербці «завжди займали наступальне становище і часто вдавалися до насильства проти місцевих мешканців — новослобжан...» [5].

Володимир Ястребов був категорично не згоден з В. Григоровичем та В. Надлером, які позитивно оцінювали вплив іноземних колоністів на розвиток краю. Володимир Миколайович говорив, що ніхто з іноземних колоністів не приніс «нічого доброго у соціальний побут Новоросії», що всі іноземні колоністи, зокрема й серби, розчинились у масі місцевого населення, не залишивши навіть сліду якихось «етнографічних особливостей» і наголошував на перебільшенні ролі сербів у освоєнні південно-українських степів. Доцільність самої колонізації цих земель дослідник ставив під сумнів, називаючи її «непорозумінням» [1, с. 327–328; 2, с. 160; 3, с. 27].

Окрім того, В. Ястребов за допомогою фольклору показав образ іноземного колоніста. Місцеве населення оспівувало у піснях образ серба як розбійника, гульвіси, розпусника, який не має ні хати, ані худоби і не хоче працювати [9].

У працях В. Ястребова все частіше траплялася думка про штучність Новоросії, про запорожців та новослобжан (можна розуміти — переселенців-

українців) як народних колонізаторів, які освоїли південно-українські степи і яких, за статистикою, на середину XIX ст., налічувалося 72% серед усіх тодішніх мешканців краю. За висновками дослідника, в середовищі саме цього населення, врешті, розчинились іноземні колонізатори [11, с. 340].

Водночас В. Ястребов відзначив деякий вплив іноземних колонізаторів на місцевих мешканців, зокрема, історик виявляв цей вплив у специфічності мови українців у цьому регіоні, яка містила багато запозичень із сербської, болгарської, російської, молдовської мов.

Наукова цінність цієї роботи В. Ястребова полягає в тому, що він одним із перших намагається поглянути на колонізацію Півдня України під іншим кутом зору, відмінним від поширеного в ті часи офіційного погляду про ключове значення іноземної колонізації. В. Ястребов не тільки не применшував ролі українського етнічного елемента в освоєнні південноукраїнських степів, а й називав її визначальною.

Список використаних джерел та літератури:

1. В. Я. Известия о происхождении Симеона Степановича Пищевича. 1731–1785. Изд. Императорского Общества истории и древностей российских при Московском университете под ред. Нила Попова. М., 1884. IV, 561 с. // Киевская Старина. 1884. № 10. С. 321–328.
2. В. Я. Надлер В. К. Одесса в первые эпохи ее существования. Одесса, 1893 // Киевская Старина. 1894. № 1. С. 159–164.
3. Григорович В. И. Об участии сербов в наших общественных отношениях. Одесса: Тип. Ульриха и Шульца, 1876.
4. Историко-статистические материалы о церквях г. Елисаветграда // Прибавления к «Херсонским епархиальным ведомостям». 1884. № 15. С. 479–485.
5. Ястребов В. Н. Архив крепости св. Елисаветы // Записки императорского Одесского общества истории и древности. Одесса. 1889. Т. XV. С. 548–593.
6. Ястребов В. В запорожском захолустье // Киевская старина. 1885. № 12. С. 721–729.
7. Ястребов В. Гайдамацкий бандурист // Киевская старина. 1886. № 10. С. 379–388.
8. Ястребов В. Греки в Елисаветграде // Киевская старина. 1884. № 4. С. 673–684.
9. Ястребов В. Песня о сербе // Киевская старина. 1884. № 12. С. 757–758.
10. Ястребов В. Примечания Александра Пищевича на Новоросийский край // Киевская Старина. 1884. № 1. С. 111–134.
11. Ястребов В. Н. Рец. на кн.: Материалы для оценки земель Херсонской губернии. Т. 2. Елисаветградский уезд (статистико-экономическое описание уезда). Составлено статистическим отделением при Херсонской губ. Земской управе. С двумя картами и 10-ю приложениями // Киевская старина. 1887. № 2. С. 339–342.

Сергій Толстов,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач відділу трансатлантичних досліджень,
*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

КАРИБСЬКА КРИЗА 1962 р. З ПОГЛЯДУ СЬОГОДЕННЯ

Карибська криза 1962 р. знаменувала пряме зіткнення стратегічних інтересів СРСР і США, яке спричинило найвищий рівень військово-політичної напруженості у двосторонніх відносинах за весь період «холодної війни».

Основна причина кризи полягала в розміщенні на Кубі угруповання радянських військ, яке включало ядерні ракети середньої дальності та крилаті ракети з тактичними ядерними боезарядами.

Карибській кризі передувало зростання політичної присутності СРСР на Близькому Сході, що було розцінено на Заході як небезпечний прояв комуністичної експансії у традиційній зоні англо-американського контролю. З метою забезпечення стратегічного силового домінування в Європі та на Близькому Сході, у грудні 1957 р. країни НАТО схвалили рішення про розгортання на території європейських членів альянсу мережі ядерних баз США, що передбачало будівництво сховищ для зберігання ядерної зброї та облаштування пускових площадок для ракет середньої дальності.

На початок 1960-х рр. СРСР суттєво відставав від США за кількістю ракет середнього радіусу дії та мав не більше за 6 міжконтинентальних балістичних ракет Р-7А дальністю від 9000 до 17000 км. Комплекс причин, які спонукали радянське керівництво до розміщення угруповання ядерних озброєнь на території Куби, був зумовлений намірами уряду США добитися повалення режиму Ф. Кастро на Кубі та розміщенням американських ракет середньої дальності у Туреччині, Великій Британії та Італії.

Розгортання радянських озброєнь на Кубі передбачало перевезення військ 43-ї ракетної дивізії у складі трьох полків ракет Р-12 (радіус дії до 2300 км) і двох полків ракет Р-14 (радіус дії до 5000 км), тактичних крилатих ракет з ядерними боеголовками, фронткових винищувачів та бомбардувальників, кораблів ВМС і засобів ППО. На час впровадження американської військово-морської блокади Куби 24 жовтня 1962 р., на її території вже перебували 36 бойових ракет Р-12, 36 боеголовок для Р-12 і 24 боеголовки для Р-14. На 27 жовтня 1962 р. пускові установки ракетних комплексів Р-12 були приведені в бойову готовність [2, с. 6]. Ракети Р-14 на Кубу не потрапили, адже після впровадження американської військово-морської блокади Куби радянське командування зупинило рух транспортних кораблів.

Таємне розміщення радянських ядерних озброєнь на Кубі містило суттєвий ризик, адже несподіване виникнення загрози безпеці США не могло не спричинити рішучого спротиву. Розміщуючи потужне військове угруповання на Кубі, радянське керівництво намагалося продемонструвати США ефект відносної рівноваги загроз, який водночас не компенсував відставання СРСР по кількості та засобах доставки ядерних озброєнь. Приховуючи таємну військову операцію, радянська дипломатія декларувала відсутність потреби та бажання розмішувати стратегічні ракети на території інших країн, а також наполягала на суто оборонному спрямуванні озброєнь, які розміщувалися на Кубі. При цьому М. С. Хрущов не мав наміру доводити відносини зі США до рівня воєнного конфлікту.

Спираючись на факт виявлення аеророзвідкою США пускових майданчиків для ядерних ракет, президент Дж. Кеннеді у зверненні до нації 22 жовтня 1962 р. зробив чітке попередження: «Політика цієї країни буде розглядати пуск будь-якої ядерної ракети з Куби проти будь-якої країни Західної півкулі як напад Радянського Союзу на Сполучені Штати, що вимагає відповіді-покарання Радянському Союзу» [3].

Дж. Кеннеді акцентував увагу на неприйнятті виникнення наступальних загроз від будь-якої країни, неприпустимості виникнення можливості ядерного удару по Західній півкулі та закидав М. С. Хрущову факт порушення хиткого статус кво шляхом навмисного обману, який суперечив практиці «обережної поведінки при розгортанні стратегічної ядерної зброї», яка «гарантувала, що ця зброя не буде використана за відсутності якогось життєво важливого виклику» [3]. Зі свого боку М. С. Хрущов тлумачив радянські ракети на Кубі як засіб стримування проти потенційно можливої інтервенції з боку США з метою звільнення «поневоленого кубинського народу» від режиму Ф. Кастро.

Внаслідок складного дипломатичного торгу протягом 26 жовтня — 1 листопада 1962 р. конфлікт було вирішено на засадах вивезення радянських ядерних озброєнь з Куби, на чому наполягав Дж. Кеннеді, в обмін на надання адміністрацією США приватного письмового зобов'язання «дати гарантії ненападу на Кубу» та усної обіцянки вивести ракети середньої дальності з Туреччини. Вимагаючи виведення американських ракет середньої дальності з Туреччини, М. С. Хрущов розглядав їх як симетричну загрозу безпеці СРСР та вимагав визнання рівного статусу у міжнародних відносинах.

Спір сторін з приводу ролі та функцій ракетно-ядерних озброєнь спричинив виникнення поняття «стратегічні наступальні озброєння». Згодом це поняття було поширено на клас озброєнь, призначених для знищення стратегічних цілей супротивника, що власне й передбачало проведення стратегічних наступальних операцій. Згодом сторони були змушені визнати небажаність неконтрольованої гонки ядерних озброєнь, що створило підстави для початку довготривалих переговорів з контролю над озброєннями.

Попри гостре суперництво та політико-ідеологічну конфронтацію, протягом «холодної війни» СРСР і США намагалися уникати загострення відносин до межі, яка могла б спричинити пряме військове зіткнення сторін. Небезпека ігнорування розстановки сил та інтересів опонента, які визнав Дж. Кеннеді у промові в Американському університеті (10 червня 1963 р.), спричинили перегляд концепції стримування з урахуванням «цінності та принципів збереження міжнародного миру» як «необхідної раціональної мети» [4].

Специфіка Карибської кризи 1962 р. була позначена раптовістю появи радянської ракетної загрози у безпосередній близькості від території США, таємністю доставки і розміщення радянських ракет середньої та проміжної дальності, а також прямим викликом традиційному геополітичному домінуванню США у Західній півкулі. При цьому і М. С. Хрущов, і Дж. Кеннеді не мали наміру переводити потенційну загрозу в пряме військове зіткнення. Врегулювання конфлікту в формі асиметричного компромісу внесло до порядку денного вкрай складне й чутливе питання про зміцнення засобів довіри у міждержавних відносинах. Згодом це призвело до укладення договорів про заборону ядерних випробувань і нерозповсюдження ядерної зброї. У двосторонніх угодах між СРСР і США були визначені зобов'язання, які стосувалися відвернення випадкового чи несанкціонованого застосування ядерної зброї, попередження про ядерні інциденти та про ракетні пуски. Передбачалося проведення ситуативних чи термінових консультацій з використанням міжурядової лінії прямого зв'язку або через дипломатичні канали [5].

В угоді між СРСР і США від 22 червня 1973 р. було відзначено, що «метою їх політики є усунення небезпеки ядерної війни та застосування ядерної зброї». Сторони погодилися, що їх дії мають запобігати «виникненню ситуацій, здатних викликати небезпечне загострення їхніх відносин», уникати військових конфронтацій та «виключати виникнення ядерної війни між ними та між кожною із Сторін та іншими країнами». Вони зобов'язалися «утримуватися від загрози силою або її застосування проти іншої Сторони, проти союзників іншої Сторони, та проти інших країн в обставинах, які можуть поставити під загрозу міжнародний мир та безпеку» [5].

Вказані положення дістали розвитку в низці міжнародних актів, включаючи резолюцію Ради Безпеки ООН 255 (1968 р.) та Будапештський меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 р. В тексті резолюції Ради Безпеки ООН № 255 міститься чітке засудження агресії «з застосуванням ядерної зброї» або загрози такої агресії «проти держави, що не володіє ядерною зброєю». Резолюція вимагає від членів Ради Безпеки ООН «негайно діяти» у відповідності до їх зобов'язань згідно Статуту ООН, схвалює намір щодо «надання негайної допомоги» жертві агресії чи державі, що «є об'єктом загрози агресії з застосуванням ядерної зброї» [1].

Слід відзначити, що забезпечення членами міжнародного співтовариства перелічених міжнародних зобов'язань мало б стати дієвим засобом нейтралізації спроб російського керівництва використовувати загрозу застосування ядерної зброї в якості чинника тиску в ході російсько-української війни. Нехтування уроками Карибської кризи 1962 р. вочевидь спричиняє пониження порогу застосування ядерної зброї, що лише заохочує ядерний шантаж з боку країн-агресорів. Ядерні загрози російського керівництва демонструють не тільки очевидне порушення загальновідомих міжнародних норм, але й прямий відступ від беззбройних зобов'язань колишнього СРСР.

Список використаних джерел та літератури:

1. Резолюция 255 (1968) от 19 июня 1968 года // Резолюции Совета Безопасности ООН 1968 года. URL: <http://surl.li/udpww>
2. Стратегическая операция «Анадырь». Как это было. Под общей ред. В. И. Есина. Москва: МООВВИК, 2007. 454 с.
3. Address during the Cuban missile crisis. 22 October 1962. Accession Number: WH-142-001 // The John F. Kennedy Presidential Library & Museum. URL: <http://surl.li/udpvh>
4. Kennedy J. F. Commencement Address at American University, Washington, D.C., June 10, 1963 // The American Presidency Project. URL: <http://surl.li/udpwh>
4. United States of America and Union of Soviet Socialist Republics. Agreement on Measures to Reduce the Risk of Outbreak of Nuclear War. 30 September 1971 // United Nations Treaty Collection. № 11509. URL: <http://surl.li/udpwk>
5. United States of America and Union of Soviet Socialist Republics. Agreement on the prevention of nuclear war. 22 June 1973 // United Nations Treaty Collection. № 13089. URL: <http://surl.li/udpwr>

Armen Tonoian,

PhD student and teacher of the Department of History,

Faculty of Sociology and Law,

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

**PANTELEIMON KULISH'S PERSPECTIVE
ON UKRAINIAN NATIONAL SPACE IN 1856–1863:
ORIGINS AND DISSEMINATION METHODS**

Like other Slavic nations, Ukraine was initially delineated in imagination, and then this projection was transferred onto real cartography [1, p. 2–5]. However, Panteleimon Kulish did not imagine the territory of Ukraine from scratch. During the 1840's — early 1860's, the main concept on Ukrainian national space for the Ukrainian intelligentsia around Kulish was the book «*Slovanský národopis*» («Слов'янський народопис») (1842) by Pavel Josef Šafárik [1, p. 363].

The Czech scholar portrayed the borders of peoples based on where one could hear a particular language [19, c. 23]. Linguistically, Šafárik marked Ukrainians in

the west, reaching as far as Kholm and Przemysl, including the Carpathian Mountains on the south-west. To the north, the boundaries extended to the territories of Novgorod-Siverschyna, reaching the town of Mhlyn, while to the east he marked the boundaries to the rivers Don, Luhan, and Donets. To the south, the western border ran along Odesa; Šafárik also included Kuban as a kind of «enclave», while Crimea and the eastern North Black Sea region delineated as the territory of the Tatars [19, c. 20–27].

The aim of the article is to examine the representations of Šafárik's spatial concept in Kulish's oeuvre during the 1856–1863. This period was selected because, on one hand, Kulish was at the height of his Ukrainophile activity [16, c. 460], while on the other, there was a partial liberalization of socio-political life in the Russian Empire, permitting the Ukrainian intelligentsia to publicly formulate and to partially disseminate their own ideas.

Kulish greatly appreciated Šafárik largely due to the influence of Osyp Bodiansky; correspondence with him is one of the largest in Kulish's epistolary legacy [18, c. 421]. Bodiansky translated Šafárik's programmatic work «*Slovanský národopis*» on Russian in 1843 [19]. In 1857, Kulish presents the most vivid cognitive map on the Šafárik's logic in the grammar textbook for children called «*Hramatka*» («Грамаатка»). Taking Germans as an example, who, as he noted, would connect with each other even in America through a common language, Kulish unites Ukrainians from both empires, stating that «*Austrian Rusyns*» welcomed him just as if he was near Lubny or under Poltava [14, c. 147]. He also adds that despite the change in the political system, for centuries «та жь сама пісня голосить по всій Україні, одь Карпат до Есмані, одь Польщи до Дону» [14, c. 148]. In a letter to Sergey Aksakov dated January 4, 1858, Kulish writes that «*Hramatka*» is his most important work, not only among those already published but also among those to come [5, c. 96]. And indeed, the book made a sensation, but not the kind Kulish had hoped for. Ukrainian landowners Tarnovsky and Galagan, who purchased a large quantity of the «*Hramatka*» in bulk to support education of children in Ukrainian language, were dismayed to discover that the book could provoke peasants against landowners. As a result, they chose not to disseminate this work [16, c. 134].

Kulish expressed similar ideas in «*A Tale of the Ukrainian People*» («*Повесть об украинском народе*») of 1846, but this work predominantly used imperial toponyms and ethnonyms (such as «*Little Russia* and *South Russian*»), as well as the Russian language, which, in aggregate, reduced its level of radicalism [12, c. 1–2]. Instead, starting from *Hramatka*, Kulish almost completely ceased using imperial terminology to refer to Ukrainian territories until 1863 [2, p. 381].

Therefore, in «*Hramatka*», Kulish defines Ukraine as a single territorial entity based on linguistic criteria, following in Šafárik's footsteps. Through the analysis of Kulish's books during the 1856–1863 and the articles in the «*Osnova*», it is possible to trace the dissemination methods of national territorialization to the spatially contested Right Bank of the Dnipro River.

The spatial identification of this territory was complicated by the social aspect: the Polish and polonized nobility constituted the majority of the gentry and marked this space as part of Poland [3, c. 563], while the majority of the population consisted of Ukrainians, and there were also significant areas of Jewish settlement [9, c. 131, 139]. In the «*Notes on the Southern Rus*» («Записки о Южной Руси») and the journal «*Osnova*», Kulish consistently focuses on promoting the toponym «*Western Ukraine*» («Західна Україна»), emphasizing its application to the Right Bank of the Dnipro [10, c. 82, 84, 86, 88, 90, 109, 143, 145; 11, c. 107, 110; 13, c. 70, 76, 78, 83]. Through this labeling, he tried to incorporate Ukrainian discourse into the contest for this territory, attempting to define it with notions not employed by Poles and Russians. At the same time, this toponym in regard to Right Bank of the Dnipro was exclusively used by Kulish (at least in «*Osnova*» for all issues no one else utilized it), indicating its artificial nature for this territory.

The contested nature of the Right Bank (moreover, «*Hramatka*» was banned in all Ukrainian Right Bank gubernias) Kulish attempted to compensate for with travelogues. He himself published travel notes, meticulously shaping the image of the then Volyn, Ostrih region, and other towns and villages on the Right Bank [17, c. 233–238].

In this context, he also undertook notable intermediary activities. Kulish actively encouraged young scholars to embark on journeys across Ukraine and to describe their own path. Researchers have repeatedly pointed out that Kulish sponsored the graduate of Kharkiv University, Andriy Shymanov, for a journey across Ukraine [8, c. 48]. Moreover, in my opinion, the main reason was a mutual agreement: in return, Shymanov was supposed to distribute a certain number of «*Hramatka*'s», and other Ukrainian-language books. As evident from the article in «*Osnova*», Shymanov's journey began in the winter of 1860–1861 [20, c. 75–78], and police reports about the presence of prohibited literature started appearing from October 1861. Archpriest of the Trinity Cathedral in the city of Radomyshl, Horonovsky, confirmed that he received a package with books from a student of Kharkiv University, Shymanov [6, c. 26–27]. A single-letter error in the last name, however, leaves no doubt that it was indeed the same Shymanov as Horonovsky noted that, firstly, he was from Kharkiv university, and, secondly, he was accompanied by Vasyl Hnylosyrov, another student from Kharkiv University and the member of «*Osnova*» [6, c. 26–27]. Shymanov confirmed their joint travel during his interrogation in 1862 [4, c. 101]. In addition, Volodymyr Antonovych in Kyiv received a significant batch of books, including Kulish's «*Hramatka*» left by Shymanov [15, c. 104–105].

According to police reports, in 1861, Volodymyr Menchyts undertook an ethnographic expedition to Crimea to study the way of life of the Chumaks, which was also organized by Kulish [7, c. 54].

To summarize, Kulish was one of the first among Ukrainian intelligentsia to take an interest in Šafárik's work and had corresponding expectations for the space now

called Ukraine. In order to saturate the local and usually contested space with Ukrainian meanings, Kulish, firstly, published the «*Hramatka*» in 1857, a Ukrainian primer for children containing the idea of Ukrainian linguistic-ethnic territorialization that he tried to distribute in local schools. Secondly, he encouraged the circles of Ukrainian intelligentsia to undertake ethnographic journeys, write travel notes, and depict the region, detailing the lives of «ordinary» people from remote villages and towns. The travelers were also expected to distribute Ukrainian literature, including «*Hramatka*».

References:

1. Kotenko A. The Ukrainian Project in Search of National Space, 1861–1914 : PhD diss. Budapest, 2013. 387 p.
2. Tonoian A. Anti-imperial Terminology as Panteleimon Kulish's Mental Map of Ukrainian National Space in 1856–1863 // Науково-освітня еліта та формування інтелектуального потенціалу української нації: матеріали II Всеукр. наук. конф. присвяченої пам'яті д. і. н., проф. В. Я. Білоцерківського (Харків, 29 березня 2024). Харків, 2024. С. 378–384.
3. Бойко Ю. Правобережна Україна в середині XIX ст.: історико-статистичний нарис. Вінниця: ВНАУ, 2020. 240 с.
4. Гніп М. Громадський рух 1860-х рр. на Україні. Полтава: Держвидав України, 1930. Кн. 1 : Полтавська громада. 236 с.
5. Гудзій М. К. Невидані листи П. О. Куліша до Аксакових // Радянське літературознавство. 1957. № 19. С. 56–120.
6. Донесення начальника Радомишльської повітової поліції Загорського київському губернаторові П. І. Гессе про розслідування випадку одержання протоієреєм Троїцького собору в м. Радомишль Горновським книг українською мовою (2 жовтня, 1861 р., Радомишль) // Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання / упоряд. Г. Борjak. Київ, 2015. С. 26–27.
7. Донесення начальника Сквирської повітової поліції Шулькевича київському губернаторові П. І. Гессе про участь молодшого помічника керуючого акцизною конторою в Сквирському повіті В. А. Менчиця в етнографічній експедиції для вивчення побуту чумаків, що її організував П. О. Куліш (30 серпня, 1862 р., Сквиря) // Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання / упоряд. Г. Борjak. Київ, 2015. С. 54.
8. Котенко А. До питання про творення українського національного простору в журналі «Основа» // Український історичний журнал. 2012. № 2. С. 42–57.
9. Крижановська О. Соціальні настрої та уявлення селян Правобережної України у 20-х — 50-х рр. XIX ст. // Український історичний журнал. 2007. № 2. С. 130–142.
10. Куліш П. Записки о Южной Руси. Санкт-Петербург: Издал П. Куліш, 1856. Т. 1. 322 с.
11. Куліш П. Записки о Южной Руси. Санкт-Петербург: Издал П. Куліш, 1857. Т. 2. 354 с.
12. Куліш П. Повесть об украинском народе. Санкт-Петербург: В тип. Имп. Акад. наук, 1846. 114 с.
13. Куліш П. Полякам об украинцах. (Ответ на безьянное письмо) // Основа. 1862. № 2. С. 67–86.
14. Куліш П. Граматка. Санкт-Петербург: Тип. П. А. Куліша, 1857. 149 с.
15. Міяковский В. З молодих років К. Михальчука // Україна. 1924. Т. 4. С. 98–107.
16. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель. Київ: Укр. письменник, 2007. Т. 1: Життя Пантелеймона Куліша. 463 с.
17. Необачний П. [Куліш П.]. Знайдений на дорозі лист // Основа. 1861. № 2. С. 233–238.
18. Федорук О. Пантелеймон Куліш. Повне зібрання творів. Листи. Київ: Критика, 2005. Т. 1 : 1841–1850. 648 с.
19. Шафарик П. Славянское народописание / пер. з чеш. О. Бодянский. Москва: В Университетской Типографии, 1843. 183 с.
20. Шиманов А. О пугешестве по Украине // Основа. 1862. № 1. С. 75–78.

Вікторія Трощанська,
студентка історичного факультету,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРТІЙНО-ДЕРЖАВНИХ СТРУКТУР, ВІДПОВІДАЛЬНИХ ЗА ПРОПАГАНДУ Й АГІТАЦІЮ СРСР В УРСР У 1945–1953 рр.

Актуальність поданого матеріалу полягає в тому, що післявоєнний період української історії був важливим з погляду не тільки формування радянської державності, але й використання інформаційно-психологічного впливу на населення. Пропаганда й агітація були одними з найважливіших засобів контролю держави над населенням і використовувалися для формування масової свідомості, підтримки державної влади й захисту ідеології комунізму. Час після Другої світової війни був також періодом репресій, коли влада докладала зусиль для своєї підтримки, що призвело до створення атмосфери страху та недовіри.

Мета дослідження полягає у вивченні діяльності партійно-державних структур, відповідальних за пропаганду та агітацію СРСР в УРСР у 1945–1953 рр.

Пропаганда й агітація були важливими інструментами комуністичної влади в СРСР. Після завершення Другої світової війни, радянський режим активно утверджував свою ідеологію, пропагував комуністичні цінності та підтримував політичну стабільність. Для цього були створені нові та діяли далі різні партійно-державні органи, які мали на меті контролювати й формувати публічну думку, забезпечувати поширення офіційної лінії КПРС і мобілізувати суспільство на реалізацію політичних завдань режиму.

Серед основних структур, що агітували, варто згадати Комітет із пропаганди й агітації при ЦК КПРС. Він відповідав за розробку та координацію пропагандистської політики на центральному рівні. Головний ідеолог країни, який відповідав за державну політику в цій сфері, був другим секретарем ЦК і одночасно постійним членом Політбюро. В республіках, краях і областях СРСР аналогічну роль виконували другі секретарі ЦК комуністичних партій республік, обласних і крайових комітетів КПРС. Комітет із пропаганди й агітації при ЦК КПРС включав різні відділи та секції, які контролювали ЗМІ, літературу, мистецтво й культуру загалом [3].

Неофіційною та скороченою назвою відділу з інформаційно-психологічного впливу є агітпроп [5]. Він був основним інструментом впливу населення й формування масової свідомості в СРСР. Його ціль полягала у пропагуванні ідеалів комунізму, гідності радянської системи та висвітленні досягнень радянського суспільства. Агітпроп включав різноманітні засоби, такі як плакати, листівки, газети, щоб доносити послання до широких мас. Після війни ця інституція отримала нові інструменти для поширення своїх ідей. Розвиток телебачення й ра-

діюмвлення надавав змогу прямо трансляти ідеологічні послання до аудиторії. Культурні заходи використовувалися для підтримки, розповідаючи про комуністичні ідеали та героїв, які боролися за них. Агітпроп також спрямовувався на формування нової історичної свідомості. Було створено офіційні версії історичних подій, які підкреслювали досягнення радянської влади, роль Леніна та компартії в перемозі над ворогами. Особлива увага зосереджувалася на подіях, які відбулися в Україні. Було важливо приховати реальні політичні задуми й дії. Агітпроп намагався зберегти ілюзію єдності та успіху радянського проекту, подаючи Україну як важливу ланку в цьому процесі.

Аналогічні структурні підрозділи, присвячені агітації й пропаганді, існували на нижчих рівнях Комуністичної партії Радянського Союзу, зокрема в центральних комітетах союзних республік, обкомах, міськкомах і райкомах Партії. Наприклад, у 1980-х добре нам відомий Леонід Макарович Кравчук працював завідувачем відділу агітації та пропаганди ЦК КПУ [8].

Відділи пропаганди й агітації були підконтрольні секретарям з ідеології. Їхньою головною метою було «комуністичне виховання» радянського народу та формування комуністичного світогляду «радянської людини» шляхом контролю та цензури культури й масової інформації, а також безпосереднім поширенням інформації Комуністичної партії.

Загальна структура ЦК Компартії України у післявоєнний період зазнавала змін і вдосконалень на різних етапах соціалістичного будівництва. 1945 р., згідно з постановами Політбюро ЦК КП(б)У, відділ кадрів було перетворено на управління кадрами, а відділ пропаганди й агітації — на управління агітації та пропаганди. Отже, 1945 р. нова структура апарату ЦК КП(б)У мала такий вигляд.

Управління кадрами з відділами кадрів у різних сферах: партійних організацій, радянських органів, промисловості, культури й науки, земельних і заготівельних органів, НКДБ та НКВС.

Управління агітації й пропаганди з відділами пропаганди, друку, агітації, культури, літератури та мистецтва, підготовки і перепідготовки, науки [4].

Після війни Всесоюзна ленінська комуністична спілка молоді продовжувала активну пропагандистську діяльність, спрямовану на ідеологічне виховання молоді й підтримку радянської системи. У постанові ЦК ВКП(б) від 26 липня 1946 р. «Про зростання партії та заходи щодо посилення партійно-організаційної та партійно-політичної роботи знову вступили до ВКП(б)» йшлося про необхідність вживати заходів щодо зміцнення комсомольських організацій, залучати всіх членів ВЛКСМ до активної суспільно-політичної діяльності [7].

Організація проводила масові збори, засідання, лекції й семінари, на яких активно пропагувалося комуністичне вчення та переконувалося у перевагах радянської системи. Комсомольські лідери й активісти активно поширювали ідеї комунізму серед однолітків і вели пропагандистську роботу в навчальних за-

кладах, на заводах тощо. Комсомол організовував різноманітні заходи, такі як політичні кампанії, молодіжні фестивалі, патріотичні заходи та спортивні змагання, що сприяли формуванню колективізму й ідентифікації молоді з ідеями комунізму. Важливим елементом пропаганди комсомолу були також комуністичні молодіжні газети і журнали [1].

Під наглядом комсомолу та КПРС діяв піонерський рух. Їхня пропагандистська діяльність була орієнтована на виховання молодих людей у дусі комунізму, патріотизму й вірності радянській системі. Ціль була виражена в девізі організації. На заклик: «Піонере, до боротьби за справу Комуністичної партії Радянського Союзу будь готовий!», — слідує відповідь: «Завжди готовий!» [6].

Піонерські загони активно залучали дітей до участі в політичних кампаніях, змаганнях і заходах, пов'язаних з радянською ідеологією. Піонери брали активну участь у відзначенні державних свят, проведенні парадів та мітингів, спрямованих на підтримку радянської влади.

На початку існування СРСР намагався активно запроваджувати цензуру. Відомчі органи реквізували бібліотеки, архіви, а також опечатували видання [2]. Оскільки ця діяльність не була централізованою, 1922 р. було створено Головне управління у справах літератури та видавництва (Головліт) за ініціативи Компартії. Головліт тотально контролював усі літературні твори, що підлягали друку, а також слідкував за випуском кінопродукції та відбором репертуару.

Якщо говорити про телебачення, то в умовах воєнних дій воно не працювало. У травні 1945 р. відновилися передачі. 22 березня 1951 р. було створено Центральну студію телебачення, яка випускала інформаційні та музичні передачі, кінофільми й мультфільми від мультстудії «Союзмультфільм». З 1 січня 1955 р. телебачення працювало щоденно. Саме Державний комітет Ради міністрів СРСР з телебачення та радіомовлення відповідав за управління Центральним телебаченням Держтелерадіо СРСР [2].

Підсумовуючи сказане, пропаганда мала на меті змінити свідомість людей відповідно до офіційної лінії Компартії й володарів СРСР. Органи влади суворо контролювали діяльність партійних організацій, масмедіа і т. д. Створювалися та поширювалися пропагандистські матеріали, включаючи новини, програми, документальні фільми, радіопередачі й телепередачі. УРСР, як частина СРСР, була під сильним впливом цієї пропагандистської машини.

Список використаних джерел та літератури:

1. XI съезд Всесоюзного Ленинского Коммунистического Союза молодежи, 29 марта — 7 апреля 1949 г.: Стеногр. отчет. Москва: Мол. гвардия, 1949.
2. Баран В. Цензура в системі тоталітаризму // Сучасність. 1994. № 6. С. 104–117.
3. Войтенко В. М. Агітпроп // Велика українська енциклопедія. URL: <http://surl.li/udpxh>
4. Лозицький В. С. Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918–1991) / Гол. ред. О. Удод. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Київ: Генеза, 2005. 368 с.

5. Нестерович В. Ф. Виборча кампанія: Словник сленгових термінів та виразів. Київ: Ліра-Київ, 2020. 648 с.

6. Положення про Всесоюзну піонерську організацію імені В. І. Леніна. URL: <http://surl.li/udfrc>

7. Про зростання партії та про заходи щодо посилення партійно-організаційної та партійно-політичної роботи з новоприйнятими ВКП(б): постанова ЦК ВКП(б) від 26 липня 1946 р. // КПРС у резолюціях та рішеннях з'їздів, конференцій та пленумів ЦК. 9-е вид., Дод. та випр. Москва: Політвидав, 1985. Т. 8.

8. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. Київ: Знання України, 2004.

Микола Фесенко,

доктор політичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень,
*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

ВИЗНАЧЕННЯ ДІАСПОРИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРАБАТЬКІВЩИНИ

Спогади встановлюють зв'язок між колективним та індивідуальним минулим, між походженням, спадщиною й історією. Загальні історичні спогади, культурні маркери та символи займають центральне місце в історичній пам'яті діаспори. Ідентичність діаспори конструюється через пам'ять, історію та міфи, оскільки її послідовна й безперервна біографія корениться в наративах, які встановлюють просторово-часові параметри існування спільноти. ідентичність діаспори можна описати не як фіксоване саморозуміння, що конструюється, відтворюється і передається через покоління та простори, а як гнучкий процес, у ході якого представники діаспори обговорюють уявлення про її основні чинники.

Діаспора — слово грецького походження, що означає «сіяти чи розсіювати» (гр. — diaspeirein). Для греків це був раповим, але природним процесом, плідним «розсіюванням насіння з батьківського тіла, яке одночасно розсіювало та відтворювало організм» [7, с. 10]. Протоіндоевропейський корінь терміна завжди містить триприголосний корінь «srg», який потім набуває різних форм з додаванням голосних, як, наприклад, у словах «спора», «поширення», «розсіювання». В історії Пелопоннеської війни (431–404 до н. е.) грецький філософ і вчений Фукидід застосував грецький термін у контексті руйнування міста Егіни — «насильницького і протиприродного вигнання, розсіяння його населення по еллінському світу» [7, с. 10].

Хоча слово «діаспора» має грецьке походження, в його класичному використанні воно вважається історично специфічним для насильницького вигнання єврейського народу з Вавилону [2, с. 3]. У зв'язку з цим слово традиційно мало трагічний відтінок, пов'язаний з почуттям втрати, а також прагненням повернутися на батьківщину [2, с. 3]. В обмеженому використанні слово «діаспора» з давніх-да-

вен застосовувалося до єврейських, а потім і до грецьких та вірменських соціальних утворень [3, с. 10]. Усі троє разом утворюють три класичні діаспори. «Аж до кінця 1960-х рр., у тих поодиноких випадках, коли західні вчені думали про діаспори, вони вважали єврейську діаспору парадигмою, а вірменське та грецьке “розсіяння” — двома іншими примітними її прикладами» [3, с. 9].

Проте останніми роками ситуація змінилася. «Нині термін “діаспора” має на увазі чітку ідентичність, що стосується спільноти походження. Його все частіше використовують для позначення мігрантів, які покинули свої країни зовсім недавно, швидше за все, тимчасово, а також для позначення осілих спільнот» [2, с. 3]. Слово діаспора широко використовується для опису будь-якого концентрованого поселення іммігрантів, що підтримує зв'язок із країною історичної належності. У найвсеосяжнішій формі воно визначається як «розселення чи поширення будь-якого народу з його первісної батьківщини» [5].

Сьогодні інтерес представляє визначення, представлене у статті «Діаспори та теорія міжнародних відносин» Й. Шейна та А. Барта [6]. В цій статті діаспори визначаються як: «Люди загального походження, які проживають на більш-менш постійній основі за межами етнічної чи релігійної батьківщини — незалежно від того, чи ця батьківщина є реальною чи символічною, незалежно чи під іноземним контролем. Члени діаспори ідентифікують себе або ідентифікуються іншими — всередині та за межами батьківщини — як частина національної спільноти батьківщини, і як такі часто покликані брати участь або залучені до справ, пов'язаних з батьківщиною» [6, с. 452].

Це визначення доповнюється поясненням доктора філософії К. Кенні у тому, що: «діаспора — це процес і не річ, яку треба визначити, а радше ідея, концептуальна основа, з якої люди прагнуть осмислити досвід еміграції. Три елементи, що перетинаються — переселення, з'єднання та повернення — складають ідею діаспори. Всі три елементи не обов'язково повинні бути присутніми одночасно, і людям не обов'язково використовувати слово “діаспора”, щоб думати про еміграцію як досвід діаспори» [4].

Вивчення діаспори — це академічна галузь, створена наприкінці ХХ ст. вивчення розсіяних етнічних груп, які найчастіше називають народами діаспори. Хоча це вже було встановлено у ХХ ст., «постійне зростання мобільності людей, чому сприяє постійне вдосконалення транспорту й телекомунікацій, посилює міжнародний інтерес до досліджень діаспори» [1, с. 9]. Діаспорознавство як концепція обговорюється, і важко дати одне конкретне визначення. «Подібно до того, як у дослідженнях дипломатії все частіше ставиться під сумнів те, що мається на увазі під “дипломатією”, так і основна концепція діаспори стала предметом критичних дискусій у галузі досліджень діаспори» [3, с. 5].

Понад те, «так само, як нові дослідження в галузі дипломатії почали визнавати наявність безлічі зацікавлених сторін та багатосторонніх операцій ди-

пломатії, зростання діаспоральних стратегій у рамках критичних досліджень діаспори привело до досліджень, які приймають державність як теоретичний погляд для розуміння того, як діаспори управляються з різних сторін, а також взаємодія між державами, що відправляють та приймають мігрантів» [3, с. 3].

Дослідження діаспори концептуалізують розселення людей і культур у різних географічних місцях та просторах. У результаті діаспоразнавство стає передовою галуззю поряд із дослідженнями транснаціоналізму, глобалізації, націоналізму й постколоніальності. Діаспора сьогодні є одним із найбільш обговорюваних термінів, особливо в наукових дискусіях щодо міграції, переміщення, ідентичності, спільноти, глобальних рухів, культурної політики та історичної пам'яті. Розуміння діаспорних утворень може допомогти зрозуміти переміщення й формування спільнот тих людей, які раніше зазнавали утисків і колонізації, а також тих, хто був змушений — або вважав за краще — залишитися «вдома». Дослідження діаспори та її історичної пам'яті дає змогу досягти семіотичного простору для обговорення багатьох ідей: ідентифікація й належність, бажання повернутися додому та ностальгія по батьківщині, вигнання та переміщення, формування культурних традицій в умовах сучасного світового порядку, що формується і створення гібридних ідентичностей, а також культурних і мовних практик, формування спільнот і кордонів між ними, культурна пам'ять і трагедії, політика повернення та здатність представляти географічну і культурну належність за межами й у рамках формування національної держави.

Список використаних джерел та літератури:

1. Aikins K., Sands A., White N. The Global Irish Making a Difference Together. 2009. URL: <http://surl.li/udpxu>
2. Jovenir C. Diaspora Diplomacy: Functions, Duties, and Challenges of an Ambassador. 2013. URL: <http://surl.li/udpxl>
3. Ho E. L., Mcconnell F. Conceptualizing 'diaspora diplomacy': Territory and populations betwixt the Domestic and Foreign // *Progress in Human Geography*. 2017. Vol. 43 (2). P. 235–255. DOI: 10.1177/0309132517740217
4. Kenny K. The Irish Experience and the Meaning of Modern Diaspora // *Aeon Essays*. 2017. URL: <http://surl.li/udpxt>
5. Oxford Dictionaries. Diaspora. Definition of Diaspora in English by Oxford Dictionaries. URL: <http://surl.li/udpxo>
6. Shain Y., Barth A. Diasporas and International Relations Theory // *International Organization*. 2003. Vol. 57 (03). DOI: 10.1017/s0020818303573015
7. Tölölyan K. Rethinking Diaspora(s): Stateless Power in the Transnational Moment // *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*. 1996. Vol. 5 (1). P. 3–36. DOI: 10.1353/dsp.1996.000

Світлана Цецик,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вищої математики,
Національний університет водного господарства та природокористування

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ТА ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ ШКІЛ НА ВОЛИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю концептуально переосмислити та фактологічно проаналізувати специфіку реалізації концепції розвитку професійної освіти у різних регіонах України, зокрема на Волині, зокрема в імперський період. На початку ХХ ст. Волинська губ., як і губернії Правобережної України була аграрним регіоном, де домінували підприємства, що переробляли сільськогосподарську продукцію. У зв'язку з цим органи імперської влади довго не приділяли належної уваги розвитку професійної освіти в регіоні. Однак на початку ХХ ст. ситуація змінилась, а отримання ремісничої спеціальності в початкових школах диктувалося необхідністю в подальшому соціально-економічному розвитку регіону. Ще однією особливістю розвитку освіти досліджуваного періоду було те, що абсолютна більшість учителів початкових та церковнопарафіяльних шкіл не мали навіть середньої освіти, а звання вчителя отримали, склавши професійний іспит. Враховуючи ситуацію, органи влади докладали значних зусиль для підвищення їх професійного рівня, організовуючи різноманітні курси для вчителів початкових і церковнопарафіяльних шкіл.

Улітку 1901 р. у Міністерстві народної освіти (МНО) відбулася нарада щодо реформування комерційних училищ, за результатами якої було ухвалено, що їхні випускники мали здобути загальну освіту, що сприяла б вступу до профільних закладів вищої освіти. Одночасно з цим набуло чинності обмеження кількості учнів в одному класі до 40 та надано рекомендацію: зменшити кількість учнів у класі до 30. Паралельно з цим було прийнято рішення не обмежувати діяльність комерційних училищ за умови, що вони сприяли «їх розвитку», також було дозволено переводити до наступного класу учнів за наявності в них однієї двійки [1, с. 2].

Отже, як бачимо, центральні органи імперської влади на початку ХХ ст. розпочали моніторинг діяльності професійних навчальних закладів, рекомендуючи обмежити кількість учнів у класах, що, на їхню думку, мало сприяти покращенню навчального процесу.

1904 р. Житомирське повітове земство порушило питання про відкриття при Житомирському сирітському будинку ремісничих класів. У ньому констатувалося, що це мало сприяти покращенню піклування про сиріт до того віку, до якого вони не могли «бути нікуди прилаштовані». Коли вони досягали

певного віку, їх влаштувати «одних у навчальні заклади, других на службу, на фабрики та заводи» чи до приватних осіб, які їх навчатимуть ремесла, торгівлі «чи інших корисних занять» [2, арк. 160].

Після того, як набуло чинності Положення від 2 квітня 1903 р. про реорганізацію навчальних закладів, котрі перебували у віданні земств, піклування про них було покладено на земства. З цього приводу повітова управа вважала неможливим залишити чинний порядок, згідно з яким діти з 12 років були зобов'язані залишити притулок [2, арк. 161].

Відповідно до позиції земських діячів, хоча в регіоні у той період земства не мали змоги функціонувати у повному обсязі, було прийнято рішення, що вихованці названого закладу мали отримати «певну ремісничу підготовку», що дало б їм змогу продовжити навчання у майстрів. Діти 10–12 років могли ознайомитися лише з окремими «легшими ремеслами» та після завершення перебування в сиротинці їх приймали б до майстерень підмайстрами [2, арк. 161]. Одночасно з цим земство інформувало органи влади про те, що ними зібрано кошти для відкриття «ремісничих класів» у Житомирському сирітському будинку та єдине, що гальмувало цей процес — отримання дозволу від органів влади.

Напередодні Першої світової війни було прийнято рішення відкрити у Волинській губ. дві вчительські семінарії. Тоді й було визначено кошторис нових навчальних закладів та призначено їх керівників [3, арк. 1–1 зв.].

Рішення МНО імперії було продиктоване необхідністю підвищувати професійний рівень учителів початкових шкіл, кількість яких зростала в регіоні, а також особлива увага приділялася підготовці нових кадрів для церковнопарафіяльних шкіл. Органи влади, ухвалюючи рішення відкрити нові вчительські семінарії, також урахували те, що в регіоні на початку ХХ ст. їх було лише дві, а кількість випускників не вирішувала питання забезпечення педагогічними кадрами початкових шкіл [3, арк. 3].

Отже, на початку ХХ ст. органи імперської влади спільно з органами місцевого самоврядування приділяли значну увагу розвитку професійної освіти. Це було продиктовано вимогами часу, адже в регіоні не вистачало вчителів початкових шкіл, які мали б необхідну педагогічну підготовку.

Ще одним важливим напрямом діяльності органів місцевого самоврядування на початку ХХ ст. стали організація та проведення курсів для вчителів початкових шкіл. Враховуючи ситуацію, а саме те, що церковнопарафіяльні школи перебували в підпорядкуванні Синоду, а їхню діяльність у регіоні координувала Волинська єпархіальна училищна рада, програму курсів узгоджували кілька відомств. Однак враховуючи, що відповідні курси були важливі для вчителів початкових шкіл, що перебували у підпорядкуванні земства, та церковнопарафіяльних шкіл їх проводили спільно для вчителів обох типів навчальних закладів.

Щоліта в 1912–1914 рр. на Волині подібне підвищення кваліфікації проходило по 60 вчителів щорічно. Програма передбачала поглиблення знань із педагогіки, математики та низки інших предметів. Особливий акцент робився на запрошення викладачів університетів, які проводили курси у літній-канікулярний час для вчителів. Хто саме з учителів мав брати участь у роботі курсів, визначалося на повітовому рівні й було обов'язково для них. Одночасно з цим губернське земство повністю фінансувало проживання та харчування слухачів у Житомирі [4, арк. 20–22].

Отже, на початку ХХ ст. на Волині зростала кількість навчальних закладів професійного спрямування, насамперед ремісничих та учительських семінарій. Одночасно з цим після початку повноцінної діяльності земств 1911 р. регулярно проводилися курси підвищення кваліфікації для вчителів початкових навчальних закладів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Реформа коммерческого образования. Вольнь. 1901. 12 июля. № 152. С. 2.
2. Державний архів Житомирської області (Держархів Житомирської обл.). Ф. 183. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 160.
3. Держархів Житомирської обл. Ф. 212. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1–1 зв.
4. Держархів Житомирської обл. Ф. 212. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 20–22.

Ярослав Цецик,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри менеджменту та публічного врядування,

Національний університет водного господарства та природокористування

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВЛАДИ НА ВОЛИНІ НАПЕРЕДОДНІ ТА НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю концептуально переосмислити історичний розвиток різних регіонів України в імперський період. Питання, пов'язані з воєнними діями на території України під час Першої світової війни потребують детального аналізу першоджерел, які дають змогу неупереджено проаналізувати як підготовку імперської влади до ведення воєнних дій, так і особливості початкового етапу війни на Волині.

Зокрема відповідно до розпорядження Попечителя київського навчального округу (КНО) директори чоловічих середніх і вищих закладів освіти ще восени 1912 р. отримали розпорядження обов'язково інформувати учнів і студентів, що досягли призовного віку й підлягали призову на військову службу відпо-

відно до жеребкування «під розписку». Охочі піти в армію добровільно мали повідомити про це письмово присутствую з військової повинності до 15 квітня 1912 р. про закінчення відтермінування чи його припинення у зв'язку з вибуттям з навчального закладу [2, арк. 4].

В одному з таємних документів, адресованих директору Луцької чоловічої гімназії 1912 р. його зобов'язали підготувати всю необхідну інформацію щодо майна, що підлягало вивезенню за обставинами воєнного часу, та розробити план евакуації гімназії [3, арк. 11].

Влітку 1913 р. директори навчальних закладів КНО, розміщених у прикордонній смузі, отримали таємне розпорядження, що в разі війни для своєчасного вивезення майна військові зобов'язані володіти інформацією про обсяги майна, яке підлягало обов'язковому вивезенню «за обставинами воєнного часу». Керівники закладів освіти регіону були зобов'язані не пізніше, ніж 20 липня 1913 р. надати інформацію відповідно до отриманого зразка [3, арк. 5].

Напередодні Першої світової війни органи імперської влади проводили комплексні заходи, спрямовані на підготовку до евакуації закладів освіти й державних установ. Це наочно свідчить, що імперія інтенсивно готувалася до війни. Цілком зрозуміло, що наведені та інші таємні розпорядження мобілізаційного змісту наочно свідчать про заходи імперської влади, спрямовані на евакуацію державних установ, середніх закладів освіти й мобілізацію військовозобов'язаних [5, арк. 54].

Після початку воєнних дій улітку 1914 р. органи влади видали низку «Обов'язкових постанов», які насамперед стосувалися прифронтових губерній. У регіонах де оголосили воєнний стан юрисдикції військових судів підлягали військові та цивільні. Цивільні: за «бунт проти верховної влади чи зраду», навмисний підпад, знищення чи пошкодження військового майна, навмисне знищення чи пошкодження на театрі воєнних дій водопроводів, мостів, тощо, завдання тяжких тілесних ушкоджень службовцям, пошкодження засобів зв'язку, залізничних колій, залізничного транспорту, збройний опір військовому патрулю, військовим або поліцейським за вбивство вартового, патрульного чи поліцейського тощо [7, с. 1].

У зверненні до мешканців регіону волинський віце-губернатор Шереметьєв наголосив, що злочинців і порушників каратимуть за «всією суворістю воєнного часу» [6, с. 2].

На початку війни архієпископ Волинський і Житомирський Євлогій звернувся до солдатів, щоб вони не дозволили «ворогу насміятися» над батьківщиною, захистивши від ворожої навали, пам'ятаючи «батьківщину, сповнену страждань, люблячу, благословляючу Вас» [4, арк. 27].

Отже, як бачимо, на початку воєнних дій у Волинській губ. як прифронтовій було запроваджено низку «Обов'язкових постанов» військового командування та цивільної влади, що суттєво вплинуло на суспільно-політичне та соціально-економічне життя регіону.

На початку серпня 1914 р. на території Волинської губ. відбулися перші збройні сутички між російськими й австро-угорськими військами. Внаслідок боїв у прикордонних селах Дубенського, Володимир-Волинського, Ковельського та Старокостянтинівського повітів частково було зруйновано 178 будинків, пошкоджено інвентар і посіви. 3–4 серпня 1914 р. австро-угорські війська обстріляли Володимир-Волинський, зруйнувавши залізничну станцію. Орган міського самоврядування розпочав часткову евакуацію містян до Ковеля. Серед волостей Володимир-Волинського повіту найбільших руйнувань зазнала Порицька, зокрема, села Самоволя та Щенютин, де згоріла 81 садиба, а також постраждали посіви. Містечко Порицьк було зруйновано й спалено [1, с. 73].

Отже, на початку воєнних дій постраждали населені пункти прикордонних повітів регіону. Однак у результаті наступу імперської армії незабаром фронт відсунувся на захід у Галичину.

Так, 5 серпня 1914 р командувач 3-ї армії генерал від інфантерії Рузький видав Обов'язкову постанову. З району дислокації армії заборонялося вивозити продовольство, транспортні засоби, фураж, усе необхідне військам [4, арк. 28].

У названій постанові особливо акцентувалося на забороні продавати спиртне в районі розташування військ і тилових організацій [4, арк. 28]. Винні в її невиконанні підлягали адміністративному покаранню ув'язненням до 3-х місяців чи штрафом до 3 000 руб. [4, арк. 28].

Восени 1914 р. у заклади освіти регіону було направлено копію таємного розпорядження МВС від 28 серпня 1914 р. щодо евакуації майна державних установ, службовців і членів їхніх родин [5, арк. 222].

Отже, як свідчить аналіз архівних документів, імперська влада готувалася до воєнних дій проти держав Троїстого Союзу заздалегідь. Про це свідчать таємні розпорядження щодо підготовки до евакуації державних установ, середніх закладів освіти тощо. Відразу після початку воєнних дій органи адміністративної влади та імперське командування видали низку «Обов'язкових постанов», які регулювали соціально-економічні та суспільно-політичні відносини в регіоні відповідно до «законів воєнного часу». Варто відзначити, що на початку війни на території Волинської губ. велися воєнні дії, а низка прикордонних населених пунктів зазнали руйнувань унаслідок обстрілів австро-угорської армії та воєнних дій, що ще більше загострило соціально-економічну ситуацію на Волині.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дем'янюк О. Й. Волинська губернія під час Першої світової війни: вивчаючи історію рідного краю. Педагогічний пошук. 2016. № 2. С. 71–75.
2. Державний архів Волинської області (Далі — Держархів Волинської обл.). Ф. 6. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 4.
3. Держархів Волинської обл. Ф. 6. Оп. 1 Спр. 122. Арк. 5–11.
4. Державний архів Житомирської області (далі — Держархів Житомирської обл.). Ф. 70. Оп. 2. Спр. 69. Арк. 27.

5. Держархів Житомирської обл. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 482. Арк. 54–222.
6. Населению Вольнской губернии // Жизнь Волыни. 29 июля. 1914. № 192. С. 2.
7. Приказ главнокомандующего Армиями Юго-Западного фронта. 23 июля 1914 г. № 1. г. Киев // Жизнь Волыни. 29 июля 1914. № 192. С. 1.

Людмила Чекаленко,
провідна наукова співробітниця,
*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»;*
професорка
Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
Ягелонського, Краківського і Познанського університетів

ЧОМУ ЗБЕРЕГЛАСЯ МОСКОВСЬКА ІМПЕРІЯ

Дослідження імперських утворень сприятиме розв'язанню наукової проблеми: доведенню ролі васальних народів у рятуванні й загибелі імперії. Ми вперше в історичному вимірі доводимо, що васальні народи московії не раз рятували російську імперію від знищення й розпаду.

Зарубіжні вчені, які досліджують імперські утворення, вважають націоналізм васалів вирішальним поштовхом до ліквідації імперій [2; 5]. Однак, як доводять історичні події, найрезультативнішою причиною розвалу імперії є війна: як зовнішня, так і внутрішня. Зверніть увагу на кількість нових держав, що з'явилися у результаті Першої й Другої світових війн. Очікуємо ще більшу їх кількість у результаті третьої світової.

Втім, провідні країни та світові гравці не в захваті від появи нових об'єктів міжнародних відносин. Пригадаймо, як зустріли появу незалежної та ще й ядерної України [1]. Однак вони неспроможні запобігти світовому розвитку та призупинити геополітичну діалектичну ходу в майбутнє: все розпадається, зникає, щоб потім відродитись і постати в новій якості міжнародного буття.

Науковим методом, застосованим для вивчення імперій, є системний підхід, завдяки якому виокремлено характерні риси подібних імперських утворень. До першої групи включено *аграрні імперії* Романових, Габсбургів та Османської імперії, які століттями поглинали різноманітні території, зокрема й сформовані продержавні утворення. З XVII ст. вони періодично воювали на спірних прикордонних землях, утворюючи на лінії розмежування етнічно змішане населення, що в майбутньому породжувало нові війни і протистояння за належність неподілених територій.

До другої групи ввійшли *заморські імперії* в Америці, Африці й Азії, які визначено імперіями-націями. На відміну від аграрних, вони були переважно морськими, і під їх правлінням перебували неєвропейці та нехристияни.

На іншому полюсі світу посилилася радянська імперія, яку деякі західні експерти — зазвичай фахівці з історії СРСР, спираючись на тогочасні миротворчі ініціативи СРСР, а також наївне уявлення, що з Росії можна зробити демократію, визначили як «імперію позитивних дій». Таким європейським закидам протистояла американська політологічна школа, а президент США *Рональд Рейган* чітко визначав Росію/СРСР імперією зла (англ. — *Evil empire*) [4].

Московська імперія міцніла й ширилася на фоні світових катаклізмів минулих століть, у той час, як її «колеги» — імперії національних держав Великої Британії, Франції, Іспанії, Португалії, Нідерландів і Бельгії, а також Японії, — зникали.

Історія нагадує нам перше розхитування Російської імперії XVII ст. Однак тоді її врятувала від внутрішньої смуги й польського чинника Козацька держава Богдана Хмельницького.

Перша світова війна занесла сокиру над Московією..., її доля висіла на волощині... Від імперії від'єдналися нові повсталі держави, зокрема й Українська Народна Республіка, яка, на жаль не встояла. Хто врешті захистив і відновив Московію? Трударі-українці, яких більшовики підкупили обіцянками роздати землю й закінчили війну. Так, саме українська вже більшовицька держава підтримала російсько-московську імперію створенням радянського союзу 1922 р. І цей союз поглинав все нові й нові території, будучи сталінською тоталітарною диктатурою.

Після Другої світової війни влада цієї імперії поширилася на Східну та Центральну Європу. Радянський союз зміцнився перемогою над Німеччиною та її сателітами у Другій світовій війні. В результаті вже з 1944 р. отримав кільце маріонеткових держав у Східній і Центральній Європі, з яких силоміць утворив «соціалістичний табір» із штучно нав'язаною «соціалістичною» ідеологією. Використовував цей простір як ринок збуту власної продукції і джерел сировини (уранові та інші поклади).

Настав 1990 р. Чергова загроза радянській імперії й чергове рятування її з боку України. Росія перебуває у глибокій політичній та економічній кризі. Російське керівництво на чолі з Борисом Єльциним ліквідує СРСР, тим самим намагаючись урятувати імперію від колапсу. Б. Єльцин вивільнив Росію від економічного тягаря — «годування» — матеріального утримування слабких республік. Водночас, складовим Росії — серед яких Татарстан, Інгушетія, Башкортостан — дав змогу розвивати ринкову економіку і самостійно виходити в світ із власною зовнішньою політикою. «Беріть суверенітету — скільки зможете проковтнути». Паростки демократії проросли в імперії. Однак такий сценарій не влаштував олігархат і ВПК: Б. Єльцина примусили піти у відставку, висунувши йому звинувачення у державній зраді [4].

Хто цього разу рятує Росію? Так, знову демократичний український народ на чолі з Президентом Леонідом Кравчуком. Саме Україна разом з Росією і Білоруссю *утворює новий союз, нову імперію на чолі з Росією — Співдружність не-*

залежних держав (СНД). Росія творить нові організації задля втягування України в повну васальну залежність. Україна пручається. Злочинний президент В. Янукович зриває співпрацю України з Євросоюзом. Україна вибухнула Майданом і Революцією Гідності.

Росія розуміє: мирними засобами Україну не повернути. Без оголошення війни Росія розпочала агресивну жорстоку війну проти України. Мета: привласнити українську землю, заселити її росіянами — виправити власну демографічну ситуацію...

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що росія, як імперія, ще не пройшла історичне коло розвитку, яке пройшли всі інші держави, будучи імперськими. І в цій площині вона значно відстає від передових світових потуг. Імперська схема країни моксиель має очиститись, пройти весь шлях політичного, економічного і соціального розвитку, щоби в її надрах сформувалося цивілізоване громадянське суспільство, визріли демократичні сили, готові зробити виклик панівному олігархату.

Список використаних джерел та літератури:

1. Інтерв'ю експосла Міллера 1993–1996. Європейська правда. 2023. 04.4.
2. Darwin J. After Tamerlane: The Rise and Fall of Global Empires, 1400–2000. London: Penguin. Amazon.com; John Hutchinson. Warfare, Imperial Collapse, and the Mass Creation of Nation States Get access Arrow». 2017.
4. Rieber A. J. The Struggle for the Eurasian Borderlands: From the Rise of Early Modern Empires to the End of the First World War. Cambridge: Cambridge University Press. {Пер. Seymour Becker}.
5. Sarkees M. R., Wayman F. W., Singer J. D. Inter-State, Intra-State, and Extra-State Wars: A Comprehensive Look at their Distribution over Time, 1816–1997 // International Studies Quarterly. 2008. № 49.

Євгенія Шевцова,

аспірант спеціальності 032 «Історія та археологія»,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ВНЕСОК О. О. РУСОВА В РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ СТАТИСТИЧНОЇ НАУКИ

Олександр Олександрович Русов (1847–1915) — дослідник, чия роль у розвитку наукової думки і громадянського життя України важлива та надзвичайно значуща. Його внесок у розвиток статистичної науки став неоціненним, а актуальність його досліджень залишається високою й унині. В роботі О. О. Русова не лише виконував роль статистика, але й виявлявся як дослідник, котрий глибоко аналізував соціально-економічні явища свого часу. Він уперше започаткував статистичні дослідження на Чернігівщині та Херсонщині, що позначилося на подальшому розвитку статистичної науки в Україні. Його роботи стали фундаментом для подальших досліджень зі статистики, етнографії й економіки. До-

слідження О. Русова є джерелом цінної інформації для вивчення соціально-економічних і культурних процесів у минулому та дають змогу зрозуміти їх вплив на сучасне суспільство.

Земська статистика з'явилася в українських губерніях у другій половині XIX ст. Вона була спрямована на організацію й проведення статистичного спостереження, розроблення методів опрацювання статистичних матеріалів по регіонах і виникла як інструмент місцевого самоврядування та оцінки майна. Її розвиток відіграв важливу роль у вивченні економічних та соціальних процесів. Олександр Олександрович Русов відомий як «батько української земської статистики». Понад 30 років він робив значний внесок у розвиток цієї галузі. Народившись у Києві у військовій родині, він завершив навчання у Київському університеті 1868 р. Його діяльність багато значила для статистичних досліджень в Україні [6, с. 74].

Після завершення навчання у Київському університеті до 1874 р., Олександр Русов викладав латинську, грецьку та російську мови, а також активно займався етнографією, фольклористикою та видавничою справою. У лютому 1873 р. він приєднався до Південно-Західного відділу Імператорського географічного товариства в Києві, де був одним із засновників та активних учасників. Він також брав участь у роботі Спеціальної комісії цього відділу, яка відповідала за програму зі збирання статистичних і етнографічних матеріалів на місцях. Окрім того, Олександр Русов долучився до роботи комісії зі збирання та опрацювання матеріалів з української народної орнаментики, а також брав участь у проведенні одноденного перепису населення в Києві [5].

Почав науково-статистичну діяльність О. Русов 1876 р., коли Чернігівська земська управа запросила його на посаду статиста. Разом з місцевими діячами він розробив нову методику статистичних досліджень. У результаті їхньої роботи було видано «Праці статистичного відділу при Чернігівській губернській земській управі». Одержавши запрошення від Ніжинського повітового земства, О. Русов зробив статистично-економічний опис Ніжинського повіту, який високо оцінили та визнали нагородою Імператорського російського географічного Товариства [2, с. 97].

1880 р. дослідник випустив «Досвід програми для вивчення економічних і суспільних відносин в південно-російському селі». У роботі він зазначив, що південно-російське село так само різноманітне в суспільно-побутових відносинах, як і будь-яке місто. Також він відзначив особливості українських сіл порівняно з російськими, звертаючи увагу на наявність козацьких та поміщицьких земель. Робота О. Русова значуща не лише для вивчення соціально-економічних відносин в українському селі, але й для розуміння загального контексту розвитку сільських територій і їхнього впливу на регіональну й національну економіку. Його програма дала поштовх для подальших досліджень із сільського господар-

ства, соціології села та земельних відносин. Аналіз різноманітних аспектів сільського життя, який провів дослідник, сприяв розумінню проблем і можливостей села як ключового компонента соціально-економічного розвитку країни [4].

1881 р. Олександр Олександрович Русов розпочав статистичну роботу в Херсонській губ., прийнявши запрошення від місцевого земства. Цей період став важливим для економічного аналізу та оподаткування населення. Разом з Олександром Браунером, їх було призначено губерніальними статистиками, і навесні 1882 р. статистичний відділ почав діяльність. 1885 р. опубліковано шеститомну краєзнавчу працю «Матеріали для оцінки земель Херсонської губернії», що включала детальний аналіз сільського господарства регіону [1]. Роботи О. Русова побачили світ у виданнях Херсонського земства та інших органах періодики, що сприяло поширенню його досліджень і визнанню.

1895 р. Олександра Русова запросили повернутися до Чернігова для створення опису Чернігівської губ. За чотири роки він провів велику наукову роботу, що вилилась у двотомне видання «Опис Чернігівської губернії», оприлюднене у 1898–1899 рр. [3]. Ця робота стала важливим джерелом у російській статистичній літературі, де були представлені історія, природне середовище, заселення, етнографія й інші аспекти губернії. 1901 р. Комісія Харківського університету визнала працю найкращою роботою про економічне становище селян, що принесло автору премію в сумі 500 руб. і золоту медаль рецензенту.

Олександр Олександрович Русов відзначається як видатний дослідник, чий внесок у розвиток статистичної науки та вивчення соціально-економічних процесів в Україні важливий та надзвичайно значущий. Його праці стали фундаментом для подальших досліджень у галузі статистики, етнографії та економіки, а його методи та підходи знайшли широке застосування у наукових дослідженнях. О. Русов вперше започаткував статистичні дослідження на території Чернігівщини та Херсонщини, виклавши основи для подальшого розвитку статистичної науки в Україні. Його роботи стали цінним джерелом інформації для вивчення соціально-економічних і культурних процесів минулого, а також для розуміння їх впливу на сучасне суспільство.

Список використаних джерел та літератури:

1. Матеріали об організації статистики в Херсонском губернском земстве // Сборник Херсонского земства. 1882. № 1. С. 65.
2. Резніченко І. Г. Науково-статистична діяльність Олександра Русова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. № 5 (31). 2013. С. 96–105
3. Русов А. А. Описание Черниговской губернии : в 2 т. Чернигов: Издание редакции «Земского сборника Черниговской губернии», Тип. Губ. Земства, 1899. Т. 2. 327 с.
4. Русов А. Несколько слов о территории и населении Украины // Украинский вестник. 1906. № 4. С. 222–230.
5. Русов Олександр Олександрович як один із фундаторів української статистичної науки // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/2511>

6. Чекотовський Е. В., Потапова М. Ю. Питання статистичної науки в працях О. О. Русова: до 100-річчя з дня смерті // Статистика України. 2015. № 3. С. 74—78

Тетяна Шевчук,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії факультету соціології і права,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

НАУКОВА ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТРЕТЬОЇ ХВИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В НІМЕЧЧИНІ

Сьогодні, як і багато років тому, через війну в Україні, тема української еміграції є дуже актуальною. Досвід третьої хвилі української еміграції буде також корисним. Мета роботи — визначити важливість наукової та освітньої діяльності української діаспори в Німеччині як фактора збереження й розвитку української наукової спадщини в умовах еміграції.

Надзвичайно складними були умови діяльності в Німеччині української діаспори третьої хвилі, яка припадає на період з закінчення Другої світової війни по 1980-ті рр. Так само, як і в попередні періоди, в формуванні української діаспори провідну роль відігравали люди ініціативні, соціально активні, політично свідомі, патріотично налаштовані, яким небайдужою була не тільки своя власна доля, а й доля України. Саме про це свідчить той факт, що вони, ігноруючи перешкоди, намагалися не тільки зберегти, а й розвивати українську мову, науку, культуру, звичаї [1–8].

Українські емігранти не припиняли наукову роботу за кордоном, засновуючи наукові центри, університети й дослідницькі інститути. Вони активно вели наукові дослідження, публікувались і обмінювались науковим досвідом з колегами з різних країн [1–8].

Важливою сферою наукової діяльності української еміграції була гуманітаристика, зокрема літературознавство, мовознавство, історіографія й філософія. Вчені досліджували українську літературу, мову, культуру та історію, публікували монографії, статті й переклади [1–8].

Також важливою галуззю наукової діяльності були природничі науки. Українські вчені працювали в фізиці, хімії, біології, математиці та інших дисциплінах. Вони вели дослідження, публікували відкриття та розвивали співпрацю з науковими колективами по всьому світу [1–8].

Українська еміграція в цей період також готувала молодих учених та втілювала освітні проекти. Багато дослідників організовували наукові конференції, семінари й лекції для студентів і молодих спеціалістів [1–8].

У післявоєнний період у Німеччині діяла низка товариств, спілок, шкіл. Так історично склалося, що саме на теренах Баварії була найбільша концентрація українських емігрантів. Як молоді, так і старшого покоління [1–8].

З усвідомленням того, що необхідно й доцільно підтримувати, особливо серед представників молодшого покоління, рідну мову, культуру, звичаї в умовах іншонаціонального оточення, 1966 р. в Мюнхені було засноване товариство «Рідна школа», де на початку навчалося близько 50 учнів. Лекції з українознавства (українська мова та література, історія, географія, релігієзнавство) читали учням після навчання в звичайних німецьких гімназіях і школах. І це є важливим, тому що раніше 90 подібних українських шкіл змушені були закритися через періодичний дефіцит учнів, обумовлений хвилеподібним формуванням української діаспори в Німеччині [1–8].

1947 р. було утворено Українську вільну академію наук, яку очолив Дмитро Дорошенко. Спершу академія складалася з 17 фахових наукових груп, що об'єднували близько 150 дослідників, які вели наукову діяльність, влаштовували наукові конференції [1–8].

18 квітня 1948 р. на нараді керівних членів УВАН у Регенсбурзі було обрано перших 24 дійсних членів Української вільної академії наук.

1945 р. в Мюнхені почала працювати Українська економічна висока школа. В 1945–1951 рр. її викладачами були 17 професорів, 15 доцентів, 14 лекторів і 8 асистентів. Ректорами в цей післявоєнний період були: ініціатор створення цієї школи Борис Мартос (1945–1949) і К. Косенко (1949–1951). При УЕВШ діяли Студентська Громада та Українське наукове товариство економістів, яке 1947 р. перетворилося на секцію Української Вільної академії наук. У 1946–1948 рр. в цьому закладі освіти політекономію, економічну політику, історію соціально-економічних доктрин викладав Яків Шумелда — український політичний і культурний діяч, політолог, правник, економіст, бібліотекар та педагог. Яків Шумелда відомий як дослідник історії українського націоналізму й еміграційного студентського руху, внутрішньої політики СРСР [1–8].

Іншим важливим місцем у Баварії був Український технічно-господарський інститут (УТГІ), що після Другої світової війни діяв у Регенсбурзі (1945–1949), згодом розташовувався в Новому Ульмі, Аугсбурзі, а з 1952 р. — в Мюнхені. На баварській землі інститут продовжив традиції Української господарської академії, реорганізованої згодом в Інститут у Подебрадах (Чехословаччина). УТГІ видавав періодичний «Науковий бюлетень УТГІ», «Вісті УТГІ», «Наукові записки УТГІ» [6].

Важливим навчальним і науковим закладом української еміграції, що діяв у Мюнхені в післявоєнні часи, була Богословська академія Української автокефальної православної церкви, до створення якої доклав багато зусиль Борис Крупицький [1–8].

Б. Д. Крупицький працював професором Богословсько-педагогічної академії та Українського вільного університету, а також головою історичної секції

Української вільної академії наук, редактором історичного відділу Енциклопедії українознавства, а з 1946 р. — науковим співробітником Науково-дослідного інституту української мартирології у Мюнхені [1–8].

В післявоєнні роки важливим науковим і освітнім осередком української діаспори залишався Український вільний університет у Мюнхені. За майже 80-річне існування УВУ випустив тисячі дипломованих фахівців, сотні докторів і магістрів філософії, права та інших наук, видав кілька десятків видатних монографій, збірників наукових праць, підручників тощо. Вже 1945 р., після перенесення УВУ з Праги до Мюнхена, в ньому навчалось 400 студентів-українців. З 1945 р. ректорами УВУ працювали Августин Волошин, Вадим Щербаківський, Іван Мірчук, Юрій Панейко, Микола Васильєв, Олександр Кульчицький, Юрій Бойко-Блохін, Василь Орелецький, Володимир Янівський [1–8].

1950 р. УВУ дістав офіційне визнання баварського уряду. Пізніше УВУ став діяти за зразком докторантури й аспірантури, регулярно організовуючи курси для випускників вищих навчальних закладів, охочих спеціалізуватися в україністиці. Для цього щорічно надавалося 100–150 стипендій. Особливо плідним періодом у діяльності УВУ були 1950–1960-ті рр.

Об'єднанню науково-дослідної роботи вчених української еміграції сприяла діяльність над спільними проблемами. Однією з таких була робота в науковому товаристві імені Шевченка, діяльність якого відродилася 30 червня 1947 р. в Мюнхені. Відновлене НТШ складалося з трьох секцій: історично-філософської, яку очолював професор І. Мірчук; філологічної, яку очолював професор К. Кисілевський; математично-природничо-лікарської, яку очолював професор І. Розгін [1–8].

До 1952 р. товариство очолював професор Зенон Кузеля — український мовознавець, бібліограф, фольклорист, історик, журналіст, етнограф, редактор, видавець, громадський діяч [8].

Також українські науковці в еміграції активно співпрацювали з науковими установами та університетами в країнах перебування, викладали в університетах, публікували наукові праці в міжнародних виданнях, брали участь у наукових проектах і конференціях [1–8].

Отже, можна констатувати, що, попри скрутне економічне та матеріальне становище українців у післявоєнній Німеччині, вони показали свій культурний та інтелектуальний потенціал, досягли значних успіхів у розвитку української історії, мови, культури, шкільництва, звичаїв.

Наукова діяльність української еміграції в післявоєнний період була важливим чинником збереження та розвитку української наукової спадщини, а також внеском у світову науку й культуру. Вона відіграла значну роль у підтримці української ідентичності та утвердженні українського голосу в світі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Аблицов В. Галактика «Україна». Українська діаспора: видатні постаті» Київ: КИТ, 2007. 436 с
2. Блохин-Тетерина Да. Життєвий, науковий і політичний шлях Юрія Бойка-Блохина. ev.vue.gov.ua. 2019.
3. Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові. Фонд Духовного Відродження ім. митрополита Андрея Шептицького // Енциклопедія українознавства (Словникова частина Т. 10). Перевидання в Україні. Львів, 2000.
4. Ковальчук О. О. Мірчук Іван // Енциклопедія історії України. Київ: Наукова думка, 2009. Т. 6: Ла-Мі. С. 749.
5. Мудрий В. Нова українська еміграція // Українці у вільному світі : Ювілейна книга Українського Народного Союзу (1894–1954). Нью-Йорк: Видання УНС, 1954. С. 115–136.
6. Пасемко І. Українство: світові обшири. Харків, 2006. 604 с.
7. Полонська-Василенко Н. Професор д-р Борис Дмитрович Крупницький, його життя і наукова праця (1894–1956) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2012. Вип. XXXIV. 334 с.
8. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / Упор. В. А. Просалової. Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. 516 с.

Олександр Шморгун,

кандидат філос. наук, доцент, провідний науковий співробітник
відділу теорії та методології всесвітньої історії,
*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

АКТУАЛЬНІСТЬ ІСТОРИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

З'ясувати актуальність механізмів національної консолідації Франції важливо передусім тому, що у французькій історії існують виразні паралелі з історією українською. Адже обом країнам від Реформаційної доби однаково довелося пройти через довгі періоди граничної соціально-економічної й політичної нестабільності, на тлі яких, власне, відбувалося модерне націотворення.

Зокрема, внаслідок цього запізненого розвитку Франція неодноразово втрачала значну частину національного суверенітету: після Французької революції це сталося двічі у XIX ст. (розгром Першої і Другої імперій). Історики часто оцінюють цей буремний історичний період як перманентну революцію (за підрахунками дослідників, перевороти й повстання відбувались у середньому кожні 18 років). Потім сталася національна катастрофа під час Другої світової війни, а вже в другій половині XX ст. ця сама країна опинилася на порозі загальнонаціональної кризи та громадянської війни.

Важливо зазначити, що далеко не в останню чергу саме внаслідок такої затримки в суспільно-історичному розвитку сама національна ідея формувалась у Франції в двох начебто взаємно несумісних радикальних формах, кожна

з яких лежить в основі певної моделі державного і навіть суспільного ладу і, як свідчить історія Франції, обидві легко набували екстремістських проявів та навіть ознак соціального катастрофізму.

Йдеться про елітарну монархічно-консервативну концепцію національного суверенітету, яку сформулював Ж. Боден (котрий, власне, і запровадив це поняття), та протилежну їй зрівняльно-колективістську версію націоналізму Ж-Ж. Руссо, яка теж вплинула не тільки на розвиток концептуальних засад французького націоналізму, а й на реальні історичні події Великої французької революції.

В подальшому на першій концепції базувалися консервативно-авторитарні моделі французького націоналізму (від Ж. де Местра з його програмним твором «Монархія» до «інтегрального націоналізму» Ш. Морраса), зокрема концептуальні засади бонапартизму (цезаризму); а на другій — ліворадикальні популістські моделі, від Л. Сен-Жюста і М. Робесп'єра і до Ж. Мішле, Е. Ренана, П. Прудона, французьких соціалістів-утопістів та революційного синдикалізму Ж. Сореля.

Аналогічно видатні представники українського державницького націоналізму В. Липинський, М. Сціборський, Д. Донцов, Ю. Липа, Л. Ребет, В. Старосольський з їх культом національної волі перебували під величезним впливом класиків французької консервативної політичної теорії і практики державотворення — Ш. де Местра, Ж. Гобіно, Г. Ле Бона, Ж. Гюйо, Ш. Морраса, Ж. Сореля.

У протилежному політичному таборі — соціалісти-народники М. Костомаров, М. Драгоманов, М. Грушевський, І. Франко, Леся Українка, В. Винниченко, які, переживши захоплення Марксом, розвивали погляди на громадівство як форму національного єднання, спираючись на традиції руссоїзму, котрі згодом розвинули французькі соціалісти-утопісти, а ще пізніше — представники так званої культурно-історичної школи й французького солідаризму.

Якщо говорити про історію української державності, то, як відомо, за часів національно-визвольної революції 1917–1922 рр. не спрацювала жодна зі згаданих концепцій національної консолідації. Навпаки саме непримиренний конфлікт між цими двома націоналістичними ідеологіями унеможливив порозуміння між Центральною Радою, а потім — гетьманом П. Скоропадського й Директорією на чолі з В. Винниченком та С. Петлюрою.

Але важливо врахувати, що, незважаючи на всю концептуальну відмінність між монархістом Ш. Моррасом, консерватором Г. Ле Боном, соціалістом-утопістом А. Сен-Симоном, основоположником соціології О. Контом, соціальним католиком і традиціоналістом Е. Дюркгаймом, відомими теоретиками французького солідаризму Л. Буржуа, А. Жідом і Ш. Рістом були розроблені типологічно споріднені концепції реформування суспільного ладу, які дали великий позитивний ефект. Зокрема, дуже важливою є теорія і практика французь-

кого націоналізму в усвідомленні принципової залежності реалізації будь-яких антикризових моделей влади й економіки від рівня національної консолідації та свідомості громадян, яка є необхідною передумовою в повному сенсі самовідданої праці.

Також, якщо серйозно говорити про наші євроінтеграційні прагнення і перспективи, то потрібно давати собі звіт у тому, що на тлі стрімкого наростання кризи ЄС, безумовно, необхідною є модернізація Євросоюзу на основі принципів Європи Вітчизни, яку відстоював Ш. де Голль, котрий справедливо ув'язував інтеграцію Європи з принциповою зміною нинішнього загальносвітового стадіально-формаційного тренду. Й у цьому плані стрімке зростання національних рухів у ЄС, і насамперед у Франції, не можна оцінювати лише як «праворадикальний екстремізм». Україн актуальним залишається й запровадження базових концептуальних засад саме деголлівського типу президенталізму авторитарно-націоналістичного типу як справді мобілізаційного антикризового типу влади, яка не має нічого спільного з тиранічними устроями на зразок нинішнього російського.

Уже в наш час, у процесі динамічної модернізації на засадах корпоративно-солідаристського суспільного ладу, зокрема, під керівництвом Ш. де Голля, відбулося французьке «економічне диво» (й сьогодні, на тлі безуспішних спроб подолати світову економічну кризу, ця модель залишається актуальною як ніколи).

Водночас, попри традицію протиставлення української народницької і державницької думки, між «націократією» М. Сціборського, «класократією» В. Липинського, «національним солідаризмом» Й. Бойдуника, «громадівством» і «етичним, народницьким, «християнським соціалізмом» М. Драгоманова, М. Грушевського, І. Франка, «колектократією» В. Винниченка також існує змістовний системний зв'язок, обумовлений спільним розумінням національної консолідації як основного каталізатора соціально-економічного, політичного і духовного розвитку.

Тобто найвидатніші мислителі України як державницького, так і громадівського спрямування також тяжіли до діалектичного синтезу патріотично забарвлених авторитаризму й націоналізму, на засадах яких і творили модель соціально-національного розвитку, типологічно близьку до французької [1].

Отже, існує нагальна потреба, враховуючи паралелі з французькою історією, переосмислити стадіально-цивілізаційні виміри історії української та механізми ефективного націє- та державотворення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шморгун О. Політика пам'яті у Франції: історичний досвід і національний дискурс // Проблема історичної пам'яті у всесвітньо-історичному дискурсі (1945–2015 рр.). Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», 2021. С. 112–123.

Наукове видання

Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи

Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції,
м. Київ, 24 травня 2024 р.

Підписано до друку 07.07.2024 р. Формат 60x84 ¹/₁₆.

Ум. друк. арк. 11,39.

Зам. №. 02 760 від 08.07.2024.

Видавець

Видавництво «Арт Економі»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3911 від 05.11.2010 р.

Тел./факс: (044) 361-7-361

Адреса: 01024, Україна, Київ, вул. Лютеранська, 27-29, оф. 53

www.knygar.com.ua

e-mail: admin@knygar.com.ua

facebook.com/knygar.com.ua

 Арт Економі
ВИДАВНИЦТВО
засноване 1991 року

У збірнику наведено стислий виклад доповідей, поданих на V міжнародну науково-практичну конференцію «Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи», присвячених широкому колу актуальних питань з історії України, всесвітньої історії, джерелознавства, антропології, методології історичних досліджень нового та новітнього періодів. Для істориків, фахівців із суміжних дисциплін, усіх, хто цікавиться малодослідженими сторінками минулого.

